

STOCKHOLM.

TREDJE DELEN.

STOCKHOLM.

Jam pauca aratro jugera Regiae
moles relinquent.   HORATIUS

III. DELEN :

Tryckt hos H. NORDSTRÖM Junior,
STOCKHOLM 1801.

BIBLIOTHECA
REGIA
MANTISIA

INNEHÅLL.

Första Afdelningen.

Om Södermalm och dervid näst belägne Holmar.

	Pag.
1. Cap. Om Södermalms belägenhet och dess incorporerande med Staden. - - -	1.
2. Cap. Om Söder Ström och de deruti an- lagde Byggnader. - - -	4.
3. Cap. Om Sluffen. - - -	8.
4. Cap. Om Södra Broarne. - - -	13.
5. Cap. Om Södermalms första bebyggande.	17.
6. Cap. Om Stads-grafven, Järnvägen och Bron deröfver. - - -	20.
7. Cap. Om Södermalms ytterligare bebyg- gande. - - -	23.
8. Cap. Om Torg och Brunnar. - - -	30.
9. Cap. Om Vågar och Tullar. - - -	36.
10. Cap. Om Kyrkor och Capeller. - - -	44.
1. Mariae Magdalenae Kyrka. - - -	44.
2. Sture Capellet och Catharinae Kyrka.	50.
3. Helga Korfs - Capell. - - -	54.
4. Ryska Kyrkan. - - -	55.
5. Catholska Kyrkan. - - -	57.
11. Cap. Om Allmänna Byggnader och In- rättningar. - - -	59.
12. Cap. Om några enskille Hus och Lä- genheter. - - -	69.
13. Cap. Om de kring Södermalm liggande Holmar och Egendomar. - - -	74.

)

An-

INNEHÅLL.

Andra Afdelningen.

Om Ladugårdslandet och Djurgården.

I.

Ladugårdslandet.

	Pag.
1. Cap. Om Ladugårdslandet, gifvit Staden till utrymme.	85.
2. Cap. Om Ladugårdslandets bebyggande.	90.
3. Cap. Om Kyrkorne på Ladugårdslandet.	97.
4. Cap. Om Torg, Hamnar och Broar.	104.
5. Cap. Om Vågar och Tullar.	108.
6. Cap. Om Artillerie-gården, Tyghufen och Fyrverkeri-Laboratorium.	111.
7. Cap. Om Fredrichshof.	120.
8. Cap. Om Humlegården.	134.
9. Cap. Om Ladugårdslands Brännerier.	136.

II.

Om Valdemars-ön, Djurgården och Kgl. Ladugårdarne.	138.
--	------

Tredje Afdelningen.

Om Styrelse-Verket i Stockholm.

1. Cap. Om Ståthållare i Stockholm.	171.
2. Cap. Om Öfverståthållare.	174.
3. Cap. Om Underståthållare.	190.
4. Cap. Om Politien i Stockholm.	194.
5. Cap.	

I N N E H Å L L.

	Pag.
5. Cap. Om Magistraten i Stockholm.	- 203.
6. Cap. Om Stadens Vapen.	- 227.

Fjerde Afdelingen.

Om Consistorierne i Stockholm, m. m.

1. Cap. Om Stockholms Stads Consistorium.	234.
2. Cap. Om Hof-Consistorium.	- 239.
3. Cap. Om Consistorium Generale.	- 242.
4. Cap. Om Gamla Gillen i Stockholm.	- 244.
5. Cap. Om Secter och Svårmare.	- 249.

Femte Afdelingen.

Om de till Allmänna Säkerhetens bevarande, samt de i afseende på timande eldsvådor, vidtagne anstalter.

I. Om Garnisonen och Inqvarteringen i Stockholm.	- 254.
II. Borgerskapets Militaire-Corpsen.	- 266.
III. Stadsvackten i Stockholm.	- 271.
IV. Brandvackten.	- 274.
V. Brand-Signaler.	- 280.
VI. Brandförsäkrings - Contoiret.	- 282.
VII. Fångelser och Arresten.	- 286.

Sjet-

INNEHÅLL.

Pag.

Sjette Afdelingen.

*Om Stockholms Stads Handel, Manufacturer,
Slögder, Handtverkerier och Nåringar.*

I. Stockholms Stads Handel.	-	-	-	290.
II. Sjömanshufet i Stockholm.	-	-	-	332.
III. Skeppshvarf i Stockholm.	-	-	-	342.
IV. Manufacturer, Handtverkerier, Slögder och Nåringar.	-	:	-	346.

FÖR.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

Om Södermalm och de dervid näst belägne Holmar.

I. CAPITLET.

Om Söder Malms belägenhet, och incorpo- rerande med Staden.

§. I.

Söder Malm som omgifves af Hammarby Sjön, Åhrsta Fjärden, Horns-viken, Riddare-fjärden, Söder-ström och Saltsjön, allt intill Danviken, är ibland de sju större Holmar, hvaraf Stockholms Stad består, den största och mäkt bebyggde; utan att deribland räkna Ladugårdslandet, som påstås äfven af älder hafva varit kringflutit.

Denna Holme eller Ö, af älder *Asöna* kallad, och som underlades Staden med all Konungslig rånta och rättighet, i Ö. Br. 1457, är väl efter Geographiska indelningen belägen i Brenkyrka Sochn, Svartlösa Härad och Södertörn, eller den del af Södermanland som blifvit lagd till Stockholms Landshöfdingedöme; men är helt och hållit under Stadens styrelse och Jurisdiction.

"*Asön*, insula Stockholmiae civitati privilegii Gustavi I: i concessa et ad pratium destinata, ita dicta ab *As*, tractu collium, quibus adjacet, et *Ön*, insula continenti adfixa: sic etiam explicabat *Joh. Bu-*

Bureus:" har sitt namn af den åsen som ligger vid grunden, och fäster ön vid fasta landet *).

Om tvisten emellan Årke-Biskopen i Upsala och Biskopen i Strengnås, 1288; till hvad Stift, Stockholm Stad med Åsöna, borde lyda, är i Capitlet om Stockholms Stads första anläggning berättadt: att deraf sluta, att Åsöna då redan varit så bebyggd, att kunna föranleda till denna tvist; strider emot hvad häfderna derom berätta. Staden hade denna Ö till mulbete: *Sunnan för Staden, der bysens få gick 1306*, omtalar Rimkr. p. 91. och 1436, att Danskarne röfvade Borgeriskapets boskap, utan för Södra tornet; (p. 222) m. m., som här nedanföre kommer att anföras, angående malmens bebyggande, och närmare uplyser detta ämnet.

Det lilla Nås som förut sammanbandt *Agnefit* med *Åsöna*, utgör nu, så väl, genom den, af *Olof Haralds*son öppnade väg, ur Mälaren till hafs, *Konungs-sund* sedermera kallad; som medelst Södra Strömmen och Slufs-grafven, små ferskildte Holmar, som kunna utmärkas under namn af *Quarnholmen* och *Slufsholmen*. Uti den beskrifning öfver Sverige af *And. Bureo* författad, intagen i *Henr. Soteri* Svecia (Lugd. Batav. 1633, 16:0) fåges Södermalm vara belägen, in littore peninsulæ *Toren* (Söder-Törn) och *Mart. Zeillerus* i sin Beschrd. der Königreiche Schweden, Ulm 1652, 8:0, p. 146, säger att Stockholms Södra Förstad heter *Toren*.

§. 2.

Uti R. Råds Privilegier af den 26 Maji 1436, gifves Staden Åsöna, med allom gamlom tillågom, och Sunnersta Quarnarne med Strömmen, emellan Staden och Åsöna. Uti K. *Christophers* Ö. Br. af 1442 och 1444, fri fågång på Åsöna: Uti K. *Gustaf*

*) *Loccenii Lexicon Juris Sveo-Gothici. 1665, p. 20.*

Staf 1: Privileg. dat. Stockholm nåst efter S:t Olofs dag, 1529, gifves Staden Åsöna, Söder Qvarnarne, så vål den som under S:t Clarae Kloster legat, som den andra; item båda Malmarna, att blifva under Stadens Regemente; undantagandes att Norremalm blifver under Slottet med tomtören och dagsverken.

Sedan Åsöna således, under namn af Södermalm blifvit anfedd, såsom en del af Staden, och under dets Regemente fatt, donerades Staden d. 12 Apr. 1563 till mulbete på Södermalm, allt det som ligger emellan Stockholm och Spetalen, deslikes Hammarby med underliggande ågor, m. m. Ut i K. Johan III. Privilegier d. 20 Mart. 1570, Södermalm med tomtören och dagsverken, mulbete emellan Staden och Spetalen, med Hammarby; uti K. Sigismunds, d. 13 Julii 1594, med Stadsgården på Södermalm, hvilken skulle vara obbyggd, till att derfammastådes bråda och bygga skepp; — uti Privileg. den 10 Mart. 1636 lades ytterligare under Staden, Norr och Södermalm, med Åsöna; sedan i Resolutionen året förut d. 21 Apr. 1635, blifvit förordnad, att Norr- och Södermalm, skulle med Staden incorporeras, hvarom tvist, i synnerhet af Norre Förlladen blifvit väkt.

Ut af detta korta utdrag af Privilegierne, inhämtas att Åsöna, som allt intill K. Gustaf I:s Regements tid, kan anses egenteligen som Stadens utmark och mulbete; då först såsom en del, med Staden blifvit incorporerad; att denna malm icke då genast blifvit så bebyggd, att en del deraf, icke kunnat än vidare nyttjas till betesmark; som då i Privileg. af 1636, Åsöna jämte malmen nämnes, Åsöna torde till den obebodde delen deraf böra lämpas; — att Södermalm 1570 redan så tilltagit, att tomtören och flere skyldigheter, kunde deraf, till

till Staden utgjöras, samt 1594, större inrättningar, såsom skeppsbyggerie, derstädes påtänkas; — och ändteligen att denna Malm så tilltagit i folk-mängd och förmögenhet, att den äfven som Norre-malm, sökt att blifva en enskild Stad, under egen Stadsrätt och frihet. De tillärnade Privilegier derom 1619, blefvo likasom 1624 års Privileg. för Norre-malm alldrig expedierade; ehuru de sednare till deras innehåll äro kände; men icke de förre, för Södra Malmen.

Södermalm är högländt, hafver nu mera, breda gator, rymliga tomter, stora och vackra trädgårdar; hufen äro icke öfvermåttan höga, och Malmen äger försvarligt godt vatten innoim sig samt rundt omkring. Härvid bör dock anmärkas, att den så kallade Fateburs sjön, som är ett stinkande träsk, gör tracten närmast deromkring, ganska osund, hvarföre dess igenfyllande blifvit tillstyrkt, på det denna Malmens förmånliga och hålfosamma belägenhet i öfrigt, måtte ökas och befrämjas. (Odhelius l. c.).

II. CAPITLET.

Om Söderström och de deruti anlagde Byggnader.

§. I.

Innan beskrifningen om Södermalm vidare fortfättes, bör något ytterligare nämnas om Slufs-holmen, Slussen och Söderström. Af det föregående finnes, att Staden från äldre tider tillbaka varit begäfvad, icke allenast med Strömmen; utan ock med de deruti anlagde Qvarnar. I 1529 års äfvann:de Privilegier, gifves både Norre och Södre Strömmen,
till

till skepp och båtars genomfart, och 1636 Söderström med alla Qvarnar och Fiskeverk och deraf gående rånta; hvarom mera ang:de Slussen.

För farten genom Strömmen finnes i Stadens äldre räkenskaper *), först för år 1561, ibland Stadens inkomster upptagne: Strömpeaningar af Söderström 573 mark; 1566 Strömp:gr 1184 m. 1 öre; 1567 Srömp:gr 1803 m., och 1568 dito 975 mark, 1 $\frac{2}{3}$ öre. Detta var således en betydande inkomst för Staden; hvaraf äfven intagas kan, att Strömmen den tiden icke allenast varit segelbar, utan behof af Slufs; utan ock, att den då för handel och rörelse, med de kring Mälaren belågne orter, varit mycket nyttjad.

Huru denna Segel-led sedermera blifvit onyttig gjord, medelst byggnader, utfyllningar och pålningar i Strömmen, kan af den Hydrographiska Charta inhämtas, som af Ingenieuren *J. Brohm*, år 1773 öfver Södra Strömmen blifvit författad; och som utfätter vattnets djup vid öfre bron åt Mälarsidan, närmast lilla Holmen emellan Södra Strömgrenen och slufs-canalen till 1 $\frac{1}{2}$, 3 à 4 fot, och vidare till 8, 6 à 7 fot, samt Srömfären, till 3, 4, 5 och 6 fot; då Mälaren 30 alnar utanföre, år 25 til 30 fot djup. Vid nedra bron åter vid Saltsjösidan, år djupet närmast bron 45, 46 à 49 fot och utan för Fiskare-Hamnen, 54, 60 à 62 fot.

§. 2.

Quarnarne i Söderström äro Staden donerade enligt förenämde privilegier, hvartill ännu kan läggas, *K. Christians* af år 1458 och *K. Erich XIV:s* af d. 12 Apr. 1563. När de först blifvit byggde, derom äges väl ingen noga underrättelse; men att de förläntes Staden för mera än 360 år tillbaka,

A 3

år

*) I K. Kammar Archiv.

är ofstridigt. Om äldre räkenskaper voro i behåll, kunde närmare upplysning derom hämtas: af dem som i K. Kammar-Archivo förvaras, upptages för år 1550, Stadens inkomst af Vågen och Södra Qvarnar till 1054 mark 5 öre; år 1557 af Sudra Qvarnar 576 mark, 7 öre; 1558 Qvarn-p:gr 573; för år 1559 af Sudra Qvarnar 630 m. 5 öre; 1561 af 2:ne Mölnare 260 m.; 1562 lika Summa, 1566 af Sudra Qvarnar 406 m. 4 öre 6 p:gr, och 1567 af Stadens Qvarnar 260 mark. Att ock meddelas någon underättelse om hvad de i senare tider eller 200 år derefter råntat; så finnes af Stadens handlingar att Södra Strömquvarnen med 8 par stenar, blifvit genom offentlig auction bortarrenderad, d. 1 Maji 1762, till 1774 för 12,000 d. K:mt. Ifrån 1774 till d. 1 Apr. 1780 årl. 13,000 d. K:mt. I anseende till brons rifning som går ifrån öfre sluffen till Järntorget, betaltes ifrån d. 1 Apr. 1780 till d. 1 October samma år 3000 D.; sedermera till d. 1 Julii 1781, då endast 4 par stenar vore i gång, efter 400 D. K:mt i månaden, som gjorde på året 4800. Qvarnen refs och ombyggdes, hvar efter, ifrån d. 1 Jan. 1782 till d. 1 Oct. betaltes för 9 månader 333 R:d. 16 sk. för 4 par stenar, om året 8000 D. K:mt, och så fort de öfrige 4 paren blefvo brukbare, skulle för hvarje par erläggas 9 R:d. 12 sk. 5 r. i månaden, eller 166 D. 21 öre K:mt.

Till denna Qvarns i ståndfåttande, med det dertill hörige huset, anslogs 1695 af Stadans medel 8000 D. S:mt *).

§. 3.

Stället fordrar här att ock omtala de sednare anlagde byggnader på Slufsholmen och i Strömmen.
Att

*) Handl. i Riks-Archivo.

Att Staden ifrån äldre tider icke saknat de inrättningar, som för subsistencen voro nödvändige, och tjente till bekvämlighet för allmänheten, till erhållande af föda och uppehälle; bestyrker äfven de i gamla handlingar nämde Köttmångare, Sildomångare, Sumpfiskare, m. fl. Således betaltes tomtören 1550 för 8 Köttmångahus på Gråmunkeholm 16 mark; äfven som för Slagtarebodarne Våstan till, utan för skantsen. Uti tomtöreboken för 1553, nämnes Slagtarbodarne vid Söder port och utom Skantsen. Utaf en gammal Embetsbok på alla Handverkare och Ikrån 1636, hade på Södermalm 25 Sumpfiskare sig antecknat på Accisen. Men att Slagtarehus och Fiskaregång varit der de nu äro, så länge Strömmen var segelbar, är icke möjligt, att föreställa sig. Sedan Strömmen i medlet af 17 århundradet icke mera till genomfart kunde nyttjas; hafva icke alienast stränderne; utan ock sjelfva Strömmen, utom flere hus, såsom et gammalt förstördt Slipverk, till nyfsnämde Naringars bekvämlighet, blifvit inkräktade, och stora, rymlige byggnader deröfver uppförde, än af trä och än af sten.

Fiskarehuset vid nedre bron ombyggdt af sten, är öfver 60 alnar långt, med sin så kallade brådsumphamn, och å andra sidan bron, en flottbrygga, vid Fiskarehamnen. Södra *Slagtarehuset* af samma längd, till hvars ombyggande, emellan bägge broarne, sedan det med *Qvarnhuset* och *Fiskarehuset* afbrändt d. 7 Oct. 1691, anordnades 1698 20,661 D. 24 öre K:mt, att af Stadens andra medel, utöfver bygningsfonden, besörjas (K. Br. d. 11 Jul. 1698). Detta Slagtarhus byggdes å nyo af sten 1788, och tyckes sakna den soliditet, som behöfvet och kostnaden fordrat.

 III. CAPITLET.

Om Slussen.

Söderström blef som förut sagt år, kallad Konungsfund, sedan Norrsk Kung *Olof Haraldsson* der hade öppnadt en väg, för att med sina skepp komma ur Mälaren till haf.

Att Norr- och Söder strömmar, af ålder varit segelbare utan Slufs, synes af flere Historiska berättelser; och kan äfven deraf slutas, att skillnaden emellan Mälaren och Saltsjöns vattuhögder ej var större, eller vattnets lopp hastigare, på en lång och jämn slutning, än att fartyg kunde segla både upp och neder. Men efter Stadens anläggande, bebyggande och utvidgande; och sedan Mälarens friare utlopp genom desse Strömmar, mer och mer tilltåppts, medelst byggnader på sidorne, Vattuverk i sjelfva strömdraget, utpålningar, fyllningar, m. m. fick vattnet i måhu af en ökad trångsel, ett håftigare lopp vid hög flod i Mälaren, och gjorde omsider en Slufs nödig.

Ordningen fordrar att här först nämna, hvad Stockholms Stads gamla Privilegier, och bref, om desse vattudrag och i synnerhet Söderström förmåla. Enligt Stadens Privileg. af d. 7 Maji 1636 5. §. fick ingen byggning byggas på *Dammen*, eller broarne på Norr eller Söder. Uti 2. §. tillades Staden den *Sunnersta Quarnen och Strömmen*, imellan Staden och Åsöna; med det villkor, att Staden uppdragit och tillägnat Kronan den *Quarnen Nordan om Staden näst Helgeands-huset*, som Staden fordom frångången vardt.

Ibland de förmåner och förlåningar, hvarå Staden erhöit Riksföreståndaren *Sten Sture* den äldres och R. Råds Ö. Bref 1470, nämnes Norr och Sö-

9

Söderström till skepp och båtars genomfart. Ut i K. *Gustaf I:s* Ö. Br. 1531 gifves Staden, Söderström med all rånta, som dertill legat hafver, dock att en ordning göres, huru mycket af hvar låst gods, som genom Strömmarne passerar, gifvas och tagas skall. Ut i Privileg. d. 12 Apr. 1563. §. 2. Söderstr. med des rånta. — 1570 stadgades i K. *Johans* Priv. att ingen som seglade genom Söderström skulle vara fri för strömp:gr, mera än Adelen och Upsala inbyggare — och i *Sigismundi* Privil. af d. 13 Julii 1594, Söderström med alla Qvarnar och Fiskeverk och deraf gående rånta, m. m. Till Stockholms Magistrat afgick K. *Johan III:s* bref af d. 9 Apr. 1589, att icke förmäna hvarken Sigtuna eller andra Upståders Invånare omkring Mälaren, att göra deras resor genom Söderström till Norrlanden och Finland, innan annorlunda derom förordnadt blef.

Häraf få väl, som utaf en Charta öfver Stockholms utseende i 16 Seculo (utgifven af Gr. *Jacob Cronstedt*), och som visar, att Söderström ännu den tiden gådt, intill högden af Järntorget, och att fartyg lade intill Österlånggatan *); synes ostridigt vara, att Söderström varit farbar, utan Slufs, ända inpå Sextonåra-hundradet.

Att en Slufs der blifvit anlagd i K. *Johan III:s* tid, vill af K. *Sigismundi* nyfsnämde Privileg. göras troligt; efter någon afgift ålades dem, som foro genom Strömmarne; men dervid bör märkas, att skålet till afgiftens erläggande, icke är tagit af någon Slufsintätning; utan i afseende på den kostnad, Staden måste vidkännas, att hålla vindbro, spel och trossar vid magt; förmodeligen att upphjelpa fartygen, då flod inträffade i Mälaren; utom det skålet att Strömmen tillhörde staden.

A 5

Af

*) *Botins Birger Jarl*, p. 161

Af enahanda skål skulle man annars sluta, att Slussen redan varit byggd 1531, efter en viss ordning då skulle göras, huru mycket för hvar låst gods, skulle gifvas och tagas för farten genom Strömmen.

Clas Fleming, R. Råd, Amiral och Öfverståthållare 1634, hafver under sin 10 åriga styrelse, berömmeligen beförjt, att Stadens byggningar öktes, att Förstäderna blefvo försedde med breda och jämna gator, att Jacobs Kyrka fullbyggdes, att Barnhuset inrättades, att Skeppsgården anlades på ett bekvämligare ställe, och hvad här i synnerhet till hans äminnelse bör nämnas: att Slussen byggdes *).

Om med samma Slufsbyggnad skall förstås blott en reparation som derå skedd 1642, måste man väl medgifva, att en Slufs förut varit anlagd, som berättas hafva varit af trä, och att reparationen derå, i så måtto blifvit verkställd, att sidorne och botten blifvit med Klincert murad; men så trång och föga djup, att allenast mindre fartyg och skutor, af högst 4 à 5 fot djupgående, kunnat derigenom passera. Men härvid bör nu anmärkas, den ordning som utgafs d. 28 Sept. 1642, hvarest Slussen, som då kallades *nya Slussen*, skulle öppnas 4 gånger om dagen; neml. om morgonen k. 6, näst förmiddagen k. 9, eftermiddagen kl. 12, och om aftonen kl. 3 **).

På *Sigism. Vogels* Charta öfver Stockholms utseende, utan åretal, dedicerad till Dr. *Christina* under minderårigheten, finnes väl Söderbro utmärkt; men utan tecken till Slufs eller vindbro. På en annan senare Charta öfver Stockholm, på hvilken rycket förer Dr. *Christinas* afmålning, finnes

*) Stiernmans Höfdinga-minne, p. 55.

**) Stockh. Stads Ordinant. af Lagerström 1731. 4:4.

nes Slussen med dess Vindbrygga, Slufsport och en pålad bro å ömse sidor, tydeligen teknad och utmärkt.

Detta alt sammanlagdt synes föranleda till det slut, att den i Öfverståt. *Flemings* tid byggde Slufs, varit den förste, som kan förtjena det namnet, om ån förut någon anstalt varit vidtagen, till fartens befordrande emellan Saltjön och Mälaren.

Efter 82 års förlopp eller 1724 hade denna Slufs redan råkat i det förfallne tillstånd, att den ofta fordrade nödige reparationer. Hela 20 åren förfluto dock, innan det nödtvungne beslut 1744 kunde fattas, att aldeles å nyo bygga denna Slufs. Stadens egen förmån och vinst af Slusfarten; Städernes omkring Mälaren; Bergslagernes, få väl som Kronans båtnad och fördel, af större fartygs, sådana som brukades i Mälaren och mindre Galerers transporterande, genom Slussen; gjorde befagde nybyggnad högst nödig och angelägen; men den fordrade ock en större penningetillgång, ån Staden kunde utan lån, åstadkomma.

Stads-Architekten *Capitaine Carlberg*, upgaf vål 1741 en ritning och dessein till Slufsbyggnaden; men detta arbetet fants af den betydighet, att man härvid, trodde sig såkraft böra tillita en *Polhems* råd och biträde. Commerce-Rådet *Christopher Polhem* var då kommen till en ålder af 83 år, att icke gerna förmodas kunde, att han skulle hinna öfverleva byggnadens slut. Han åtog sig den dock under betingade vilkor, och förfråkade uti det upprättade contractet, att hans son skulle i den händelsen af hans fränfålle, vara i stånd att fullborda arbetet: hvilket contract Herr *Gabr. Polhem* dock icke kunde förmås att underskrifva. En Slufs med tu par portar af 100 alnars längd, 16 alnars bredd och 10 fots djup, emellan 2:ne vatten,

ten, af hvilka det ena fällan är mer än 12 eller 13 fot högre än det andra, tycktes ej mycket vilja betyda för en Polhem, mindre för 2:ne; men de behöfde bågge dervid all sin konst, förfarenhet och styrka. Grundens och jordmånens oart gjorde att alla uptänkelige medel måste användas, att hålla grafven låns och fri för vatten under byggnaden: ända till 200 åmar vatten, måste någon tid, i hvar minut, natt och dag, genom allehanda konstiga Pump-verk utöfas. Sluffen blef likväl efter 9 års bemödande, samt tre och en half tunna gulds kostnad, år 1753, sedan Commerce-Rådet *Polhem*, ett par år förut aflidit, af *Gabriel Polhem* fatt i behörigt och fullkomligt stånd. Påfinningen tillhör således Fadren; men verkställigheten Sonen *).

År 1745 då den gamla Slufsbotten blef upptagen, på det Sluffen genom muddring, skulle få sitt bestämde djup, voro de ekebjelkar som till skiftes med furubjelkar på $2\frac{1}{2}$ alns djup, under ordinaire vatten-horizonten i botten legat, vid påfs 100 år, af sådana hårdhet, som frisk ek; men alldeles så svart, som hade den legat någon tid i järn och victriol-vatten. Den Holländska klincken, hvarmed murarne in i Slufsgrafven voro beklådde, var i vattugången uplöst och utfallen; men Roslags Sandsten, var behållen och utan skada. Uti en under vattubrynet, bakom de gamla Slufsmurarne, nedfyld hop af blött ler, uptogs en järnskyffel, som var aldeles ofkadd och så blank, som den på samma dag blifvit ditlagd; ehuru des, ifrån denna tidens bruk, något förändrade skapnad, gaf till känna, att den legat där ifrån den tiden Sluffen blef byggt, nära 100 år **).

Att

*) Wargentins tal öfver *Gabr. Polhem* d. 14. Junii 1775.

**) *Vettenk. Acad. Handl.* 1756, Vol. 17, pag. 14.

Att denna dyrbara Slufs på sedan förflutne 40 år och deröfver, tarfvat nödige reparationer, behöfver här icke nämnas. Vattufloden 1780 var så ovanligt stor, att nedra Slufsporten måste sönderfågas, till att skaffa Målaren ett skyndefamnare aflopp och bevara Sluffen för svårare följder; då mätte ock Qvarnen i Norre-ström nederrivas, Slagtarhusbron raseras, m. m. Det aflopps-diket, som då öppnades vid *Södertelge*, genom en lös Sandbacke, var en fälsånga, mera tjenande att åberopa som ett bevis emot Canalens öppnande vid *Telge*, än att befrämja Flodvattnets aflopp.

Den nedra Vind-bryggan byggdes 1793 alldeles å nyo, tillika med bron, längs Södra Fiskaregången.

Sluffen skall årligen ifrån d. 1 Apr. till d. 1 Oct. öppnas, 4 gånger om dagen; om morgonen kl. 6, f. m. kl. 9, e. m. kl. 12 och om aftonen kl. 5; men sedan allt efter som årfens tid det tillåter och Sluffen brukas kan *).

Taxan för genomfarten är utgifven den 2 Aug. 1762.

IV. CAPITLET.

Om Södra Broarne m. m.

§. 1.

Broarne öfver Söderström synes ock rätteligen höra till beskrifningen om Södermalm, som skiljes ifrån Stadens jurisdiction, uti strömgrenen närmast Staden **).

Det

*) Anslag till Sluffens öppnande d. 2. Maji 1755.

***) Skillnaden emellan Stadens och Södra Kämners-Rätts Jurisdiction, är i Södra Slagtarkulet, och d. 8:de

Det är i det föregående nämt, att Mälaren i äldste tider stigit ända upp till Järntorget; att Södra Stads-porten då varit i Tornet der ofvanföre; att den ledan i början af Sexton århundradet blifvit flyttad till brådden af Qvarnströmen, och att vägen igenom det der utanföre belägne inre tornet, gått öfver en Vindbro till det yttre, som legat emellan den nu varande Slussen och Järnvägen. Mera än en bro kan icke hafva varit öfver Strömmen, så länge farten derigenom var fri och öppen, hvilken och då med Vindbrygga nödvändigt varit förledd. Om födra bron och dess ålder är i 2:dra delen, p. 132 och 133, redan nämt.

När nedre bron vid Saltfjön först blifvit anlagd, kan af det följande någorlunda slutas. Af 1547 års Charta, så väl, som af en annan, hvilken förmenes vara sedan 1640 författad, efter Ladugårdslandet med sin reglering, derå finnes teknad *), intages; att blott en bro varit öfver hvardera Strömgrenen. Baron *Rosenhane*, Öfverståthållare 1652, skall föranstaltat, att *Nedre Järnbron*, som går öfver Söderström till Slussen blifvit byggd, sammanledes den öfver Södra grafven, nu Järnvägen **). Detta ämnet tyckes dock närmare upplysas af Konungens bref till Öfverståthållaren Gr. *Gyllenstierna* af d. 4 Junii 1698, som här intages:

”Vi hafve bekommit Eder i dag daterade skrivelse, hvarutinman J i underd. andragit, huru som Högssfalig H. K. Majst vår högtålskade Herr Fader

boden i ordningen till vänster, då man går genom Slagtarhuset ifrån Södermalm till Staden. Svea H. Rätts Utfl. d. 15 Dec. 1797. Flintberg L. Bib. 4. Del. p. 100.

*) Förvaras i Stadens Ingenieurs - Contoir.

***) Berch om Sv. Herrar och Fruars penningar.

der i lifstiden, hafver gifvit Dets munteliga tillstånd, att vallen på båda sidor om Söderport måtte nedrivas och till Stadens tariffor användas; varandes så mycket nödigare, att bemålte vall må blifva planerad, som den gamla bron öfver Söderström kommer att rivas och uppbyggas af nyo, och under den tiden att bron står under byggnad, ingen annan körväg är, emellan Staden och Södermalm, än öfver denna vallen; kunnandes jämväl af den samma till brobyggnaden tagas nödig fyllning. Detsutom andragen J i underd. huru som nödigt är, att till bemålte bros uppbyggande och hvalfvens förfärdigande i god tid uppköpes sandsten, på det arbetet icke må stanna af brist på materialier, när man skrider till byggnaden; och som J för den skull hemställen Vårt nådige välbehåg, om icke vallens planerande nu strax må företagas; så vele Vi dertill hafva gifvit Vårt bifall och samtycke" m. m.

Härtill bör ytterligare läggas, att Konungen uti svar till Öfver-Ståthållaren d. 11 Julii samma år (1698), angående de nödvändige byggnader som med det första skulle komma att företagas, gillade det insände förslaget till bron, *nedan för Quarnhuset alt intill Järngrafven*, öfver hvilken kommer att blifva körväg, emellan Staden och Södermalm, enär den öfre bron, för dets bosällighet, nederrivas; hvartill den erforderliga summan af 7662 Dal. 16 öre K:mt skulle tagas af Stadens andra medel, utöfver byggnads-fonden.

Häraf synes, som denna bro då först blifvit anlagd eller åtminstone då först inrättad till körväg, sedan inre Tornet förut 1695 blifvit nedtagit, hvarigenom äldsta vägen låg.

Den gamla eller öfre bron, som enligt nyfsmåmde K. br. 1698 skulle då af sten med sina hvalf

hvalf uppbyggas och förfärdigas, fordrade inom 100 år, eller 1780, en ny reparation, som här åfvanföre, angående Qvarnhuset blifvit berättadt. Nedre bron eller hela Bryggan längs Fiskare-gången började åter repareras i Novemb. månad 1792, tillika med Vind-bryggan vid nedra Slussen.

§. 2.

På lilla Holmen emellan Södra Strömgrenen och Slufs-Canalen är ett Stenhus, som till en del står på pålar i Strömmen; Slufs-Contoiret vid öfre Slufsporten, och å andra sidan, den så kallade Gröna gången, der allahanda grönsaker förfäljes.

Södra Brygghuset vid Slussen, arrenderas af Bryggar-Åldermannen *Birger Vogel*, som efter contract d. 14 Aug. 1743, betalar derföre 50 R:dr. årligen.

Sedan Slufs byggnaden blifvit färdig, med planen på ömse sidor om Slufs-canalen; så att den plats och tomt som är belägen åt födra sidan emellan bägge Slufs-portarne, kunde till allmän nytta och Stadens Invånares behof, som tillföre, användas till Salubodar; så blef den till åtskillige, på ansökning derom upplåten, att efter gillad ritning 1755, och gjord afmätning, af sten byggas, emot ålagde tomtören; hvarest byggnaden företogs och utgör nu ett kvarter, kalladt Trekanten, som finnes på *Brolins Charta* 1771 utmärkt,

Å denna plats var förut gamla Salu-bodar, hvilka vid Slufsbyggnadens början, dels måste tillslutas, dels nederrivas. Slufsverket såsom färdigt, behöfde ej något vidare utrymme, än 20 alnars distance ifrån Canalen, till den upplätne platsen; hvaraf den nedre delen vid Canalen är planerad, och den öfre tjenande till gata, är stenlagd.

V. CAPITLET.

Om Söder-malms första bebyggande.

I. §.

Om Södra Malmens bebyggande och tillväxt, har man af Stadens tid efter annan erhållne Privilegier, i det föregående trodt sig finna, att Åsöna eller Stadens betesmark, icke förr än ifrån *K. Gustaf I:s* tid, kan anses, såfom en till Staden hörande del eller Förstad. Att den i början af 16:de och äfven förut i medlet af 15:de Seculo, varit på sina ställen bebyggd och haft några få Invånare, kan icke bestridas. Således berättas att Södermalm d, 27 Junii 1454 afbrunnit, så mycket som då byggdt var. Samt 1495 en stor del af Södermalm *), och bland gamla Handlingarne finnes ett Fundations-bref, till en Prebende 1485, hvarutinnan gifves tvänne trågårdstomter på Södermalm liggande, den ena på Norra sidan vid färska vattnet, som beskrifves hålla 64 alnar till vattnet i längden, och ut uppå vattnet, som pålat var 34 alnar och på bredden 13 alnar. Den andre höll 44 alnar, på längden och 15 på bredden, och låg emellan *Mårten Fromes* och *Peder Dobbins* tomt.

Belägenheten så nära Staden, der Stockholms Borgare förmodeligen, äfven som på Norremalm haft några inhägnader och Kålgårdar; der det gamla *Marie Magdalena* och *Sture Capellet* var anlagdt, med flere skäl, som främdeles förekomma; synes sådant nogsamnt bestyrka; men så bör ock dervid i hugkommas de förödelser, som så ofta öfvergingo Malmarne, i synnerhet, då endast far-

3. Bandet. B hå-

*) *Rhys. Bront. p. 64. P. Gröndals företal till Öfversätt. af Doct. Schupps Predikan: Tänk deruppå Hamburg. Stockh. 1735, 8:o.*

hågan för en annalkande fende, föranledde till deras ödeläggande. *Carl Knutsfon* förböð, i så fredlösa tider, Malmarnes bebyggande med bättre och fastare hus 1455. Innan han 1457 flydde ur Riket, lät Han afbränna både Södra och Norra Malmen, att hindra Stadens belägring af Erke-Biskop *Jöns Bengtsfon*, och 1502, d. 12 Maji, tände Stockholms boerne eld, på Malmarne för *K. Hanses* befarade ankomst.

2. §.

Vid *K. Gustaf I:s* lyckeliga intåg i Stockholm d. 23. Junii 1523, fann Han icke Stockholm i det tillstånd, som då han sist hade lämnadt det. Södermalm hade utom sina Capell intet bebodt hus *), och med grämelte såg Han sin Hufvudstads förfall och att den samma var nästan utblottad på Invånare.

Att Malmen sent och långsamt blifvit bebyggd och bebodd, inhämtas med nog säkerhet, af Stadens äldre räkenskaper. Uti 1:sta Del. 9 Cap. om folkmängden och hufvens antal i Stockholm, är ett sammandrag intagit, af mantalet och hushållen på Södermalm; och finnes deraf, att hushållen hestego sig 1517, till ett antal af 17, som betalade Skottpenningar; 1518 och 1519 allenast till 7, och under belägringen 1520 endast till 4, samt de följande åren, till och med 1525 upptages för Södermalm intet hushåll, som betalat Skot, eller Skatt till Staden. Af senare räkenskaper åter finnes, uti 1550 års tomtebok, 13 tomter på Södermalm uppräknade, som betalade hus och tomtören 90 mark och 5 öre, och Skotp:gr betalades samma år af 16 Borgare derstädes. År 1558 betalade 23 Malamboer Skotp:gr 15 m. 7 öre; 1561 tomtören af

*) Murberg l. c. p. 118.

af Södermalm 165. m. 1. öre. o. f. v., hvaraf nog-
samt dömas kan, om Malmens progressiva tillväxt
och förkofran, under K. *Gustaf I:s* lyckeliga Re-
gemente.

Af 1547 års Charta finnes väl strax utom yt-
tre Södra port och tornet, samt omkring *Sture-Ca-*
pellet, någon början till gator och kvarter, ehuru
utan all ordning och regularitet, samt vid Stränderne
närmast Staden, åtskillige bodar eller små hus, åf-
ven ut på vattnet anlagde; men att det alltsammans
antingen blifvit afbrändt 1502 d. 12 Maji och
1554 d. 27 Junii, då Södermalm led stor skada af
vådeld (Ryz. l. c. p. 67), eller afbröjdt, visar en
senare Charta af 1640, föreställande Södermalm,
efter gatu regleringen, omkring år 1636, indelt i
sina ordentligare kvarter och med sina råta gator
afmått och utstakad. Förenämde 1636 års bref in-
nehöll, att på Södermalm skulle Malmgårdar byg-
gas.

3. §.

Att Norra Malmen varit af ålder förr bebyggd,
än den Södra, synes deraf bevisligt, att större de-
len af förstnämde Malm tillhörde *Clarae Kloster*,
som uthyrde tomter till bebyggande; att K. *Magnus*
Ladulås redan 1258, gaf Klofret ett Privilegium
till befrämjande af dels inkomst, så medelst, att
alla som ville bebygga Klofrets tomter, skulle
njuta samma friheter som Stadens Borgare inom
murarne, och att Invånarne derstädes omkring 1340
utgjorde en egen liten församling.

Sedan åter Malmarne vid K. *Gustaf I:s* an-
träde till Regeringen, voro uti ett lika ödelagdt
tillstånd, blef förmodeligen de gamle, förut bebod-
de tomter, med sina Kåltäppor och trägårdar, af
sorna ägare förr odlade och bebyggde; än att nya
i det

i det ändamålet upptoges på Södra Malmen, som ännu till en del var Stadens utmark och mulbete, och desfutan i anseende till sin oländighet, sina höga berg och backar, som äfven hindrade en vigare tillgång till vatnet; dertill mindre beqväm och gynnande. Härvid kunde ytterligare det skål tilläggas, att Norra Malmen indeltes i tvänne församlingar 1643, då en sådan fördelning på Södermalm först skedde 1654.

VI. CAPITLET.

Om Stads-grafven, Järn-vågen och bron öfver, m. m.

Södra grafven som till Stadens defension blifvit upptagen, kostade både mycket p:gr och flere års arbete. Af Stadens Skottpenningar för år 1550 bestigande sig till 4150 m., uppbar Stadens dagakarlar för 6173 dagars arbete, som gjordes ute för Söder port i grafven, om dagen 3 öre, och belopp i p:gr 2315 m; item för 964 dagsverken à 2 öre 241 mark, tillfammans 2556 mark. Ännu år 1558 utbetaltes för arbete uti grafven för Söder port, 3882 m.; 1562 dagakarlar lön 2807. m. 6. öre, och 1566 likaledes 2081 m. 5. öre, o. f. v. — Uti Stads-grafven, som den då kallades, låg yttersta Södra tornet, hvaraf lämningar ännu synes i nedre vågen, och som med flere till försvår här anlagde verk, blifvit i senare tider inredda till hus och bodar, att uthyras till Stadens förmån och inkomst.

Bron öfver Södra grafven omtalas i Stadens räkenskaper 1639, och kostnaden på nya Järnvågen och

och broarne 1662, vid hvilken tid Järnvägen började flyttas från gamla Våghus-toimten vid Skeppsbron, der sedermera nedersta delen af Bancohuset, blifvit byggdt. Denna nya bro öfver Järngrafven, som den efter Järnvägens flyttning kallades, nämnes i K. brefvet 1684, bland Stadens under händer varande byggnader. Att den då icke blifvit företagen, ehuru påtänkt, inhämtas deraf att bron besigtigades 1687 och befanns så bosärlig, att den skulle påföljande vår, understödjas med pelare. Stenmuren i Järngrafven på Södermalms sidan, lutade ock till fall *).

År 1695 anlågs nya brobyggnaden öfver Järngrafven så högst nödvändig att strax företagas, efter den nya dessein, som Kammarherrren *Tesfin* approberat; emedan den gamla var så förfallen, att ingen utan osäkerhet kunde fara deröfver. Kostnaden dertill upgafs till 5000 D. S:mt **). Då lår bron färdt den solidare byggnad den nu åger. De derunder updragne hvalf, skola vara med Kopparbleck försedde, under stenläggningen.

Östra Järnbron vid saltjön, uppbyggdes af då varande Rådman *Kjerrman*, under entreprenade för 200,000 D. S:mt, enligt Öfver-Intendentens ritning, af K. Maj:t gillad d. 9 Maji 1749 ***). Genom hvalfven under bron, utbåres det järn som skall exporteras. Det inlastades förut derifrån i de vid strandbryggan liggande skepp; men sedan den inrättning år 1795 vidtogs, att järnet med Stadens Nummer-båtar skulle transporterats till de på redan liggande fartyg, och större poster deraf, på en gång blefvo utburne, ån som kunde för dagen afföras; så blef vid ändan af bron åt Stadsgården

B 3

en

*) Råds Prot. d. 17 Nov. 1687.

**) Öfverståth. Åmb. Handl.

***) Råds Prot. för s. d.

en mur uppdragen, till mera säkerhet, för det från Vågen utburne järnet.

Utlastningsbron vid Järnvågen åt Målar- sidan byggdes 1757 och 1758 under entreprenad af Bryggar-älderman *Birger Fougel*, för 4629 $\frac{1}{3}$ D. S:mt.

Våderflottan Väster om Järn-utlastningsbron i Målaren, är anlagd att hindra Stormvågor, med en Västlan och Nordväst storm, att de icke omedelbarligen måge falla på de till utlastning vid Järnbron liggande fartyg, och dem antingen mot bryggan, eller emot hvarannan stöta och skada. Denna Våderbrygga blef 1730 alldeles ombyggd; hvarutinnan fartygs fästade, då äfven strängeligen förböds: hvaraf förra bryggan blifvit alldeles förärfvad *).

Järngrafven är af den deröfver gående bro, ifrån Slussen till Södermalms torg, i 2:ne delar afskild, der det från Bergslagerne ankommande järnet upvåges och uplåttes, dels vid murarne, dels vid dertill inrättade ställningar. Denna graf har flere gånger blifvit utvidgad och tillökt, såsom emellan åren 1572 och 1580, i Borgmästaren *Mats Perssons* tid, med en *Henric Olsfons* tomt: 1744 på Västra sidan vid Målaren, med en inköpt tomt af R. Rådet Baron *Åkerhjelm*, för 2333 $\frac{2}{3}$ D. S:mt; vidare år 1746 på Södra och Östra sidan, vid Källaren *Pelican*, med Skeppar *Jeppe Ottes* Enkas tomt för 3000 D. S:mt **). Till Järnvågens ytterligare utvidgande, biföll K. M. att af den närmast belägne del af Bödelsbacken, måtte få intagas 12 alnar, dock att deröfver förut författad Charta till K. Maj:ts fastställande skulle insändas ***).

Sta-

*) Handl. i Riks-Archivo.

***) Medelt af Borgm. Ekerman.

***) K. brefvet till Öfverståhållaren d. 10 Octobr. 1776.

Stadens Handels-Collegium, hvarunder betjeningen vid Järnvägen lyder, utfärdade d. 27 Apr. 1762 ett förnyat Reglemente, hvarest Aldermanen vid Järnbårare-Ämbetet i Stockholm och ämbetet i gemen hade sig att råtta, vid den större och mindre Järnvägen. Ämbetet bestod då af 100 ordinarie fullkomliga arbetskarlar, af hvilka 10 skickelige skulle till Rotmästare förordnas; m. m. som samma Reglemente innehåller.

VII. CAPITLET.

Om Södra Malmens ytterligare bebyggande och reglering.

1. §.

Konung *Carl Gustaf* hade åmnadt att till Södermalm förlägga sitt Residens; att dittlytta Rikets Collegier och så mycket som belägenheten kunde tillåta, förse denna malm med försvars-verk. I sådan affigt lät han i Götheborg d. 3 Junii 1658 utfärda en instruction för Architecten *Jean de la Vallée*, hvarutinnan 4. §. bjuder: "Den delen som Södermalm är byggdt uppå, nemligen ifrån Pål-sundet (emellan Långholmen och Södermalm) till Södra Sluffen, Danviken, Grims Tegelbruk och Åhrsta viken uppföre, gent emot samma pålsund, skall just afmätas och göras en planta i stort format, huru samma ort nu är beskaffad; observerandes alla berg och sänkeplatser, högar och dalar, med alla dess particulariteter. Uppå samma planta måste Gen. Quartermästaren *Johan Vårnsköld* och Architecten *Jean de la Vallée* tillsammans författa en desslein uppå ett Kongl. Slott och Residens, med

deruti hörige appartementer, få ock våningar till Collegierne, såsom ock uppå en Arsenal eller tyghus; men det öfriga skall fördelas i kvarter och gator, att med tiden kan blifva bebyggdt och fortificerat, så mycket som orten och situationen kan bäst medgifva." — Hvilket allt skulle verkställas genom Conducteurer och Landtmåtare af General Quartermästaren och Archit. *de la Vallée* *).

Om denna stora dessein som hade gifvit Södermalm ett helt annat utseende, än det nu varande, blifvit genom Konungens, icke långt derefter inträffade oförmodade död 1660 hindrad och instäld; eller om dervid sådana betänkeligheter förkommit, som gjort verkställigheten svår eller för kostsam, kan här med visshet icke sägas. Otvifvelaktigt är, att Malmen den tiden var redan mycket och nog ordentligen bebyggd, som vid verkställigheten af en förändrad plan, nödvändigt kommit till en del att nederrivas; icke eller synes stället hafva varit nog bekvämt till befästade, i anseende till omkringliggande högder och berg på alla sidor.

2. §.

Södra Malmen förblef således sådan den var, och förväntade sitt prydeligare utseende, medelst stenhusbyggnader och en bättre gatu-reglering, af de hårtare öden, som efter olyckeliga vålddar, dertill gemenligen i betydande måtto bidragit, och hvaraf få många vådermålen innom Stockholms Stads område finnes.

Att Staden i allmänhet, i anseende till byggnad och en förbättrad reglering, icke varit utan all upmärksamhet och tillsyn, utan att afvackta få beklageliga anledningar; finnes af de flere författnin-

*) Instrukt. för J. de la Vallée, Götheb. d. 3 Jun. 1658.

tingar, som i det föregående blifvit omnämde. *Balth. Henckel*, skrifver derom 1640: "Si *quas* decennium ante fuerit respexeris, novas *quasdam* Venetias, non in agro quodam ad habitandum habili, non in littore maris per manus ac operas hominum extensibili, sed inter ipsa naturalia saxa, interque montes circumjacentes, conspexeris. Insula maris & Mellero flumine, licet sit *Holmia*, boream tamen & Zephyrum versus in tam exiguo annorum spatio, et inter ipsas Germaniae bellicas flammis sic exulta conspicitur, ut quod pulchrum fuit, inter perigrinandum apud exteros inspicere, hoc jam liceat in ipsi montium saxi & in maris *Balthici* insulis, quasi novam *quandam* purpuram contueri *). Hvad *Södermalm* enskilt beträffar, kan här anmärkas hvad *Bengt Baaz* (sedan *Ekehielm* och *Underståthällare*), uti ett bref till *Pfaltz-Grefven Johan Casimir*, 1642 berättar: *eljest Stadens reparation* angående, så *rifves nu tvänne stora gator på Södermalm, in adventum, o felicem! S:ae Regiae Majestatis* **). Och att anföra ett nyare vedermåle deraf, så biföll K. Maj:t d. 2. Nov. 1779 på *Öfverståthällarens* gjorde hemställan derom, att *S:t Catharinae* Västra Kyrkogata, hvilken efter Stadens *Charta* borde hafva communication med *Tjårhåfs-gatan*; men blifvit tillstångd, åter borde öppnas, hvartill *Bryggaren Siefverts* emot *Öfverenskomne* villkor, och mellangift till Staden, skulle för sin, till gatans framdragande afstådde tomt, erhålla vederlag, uti den äfven igånstångda gränden, *Söder om Cathrina Kyrka*, hvilken icke med någon förman, kunde göras brukbar emellan *Kyrkogården* och *Siefverts* der belågne egendomar.

B 5

3. §.

*) *Somnium* Gust. Ad. *Holmiae* 1641. 12:o, p. 48.**) *Adlersparres Hist. saml. 1 Del. 1773, 8:o, p. 289.*

3. §.

Ibland de flere större och mindre vålddar, som öfvergådt Södermalm *), och föranledt till en både prydeligare och varacktigare nybyggnad, kan här i synnerhet räknas den, som 1664 ödelade Östra delen af Södermalm; eldsvådan d. 1. Mart. 1723 och d. 8. Junii 1751, samt d. 19 Julii 1759 **). Uti ett redan åberopat Msc. af Örnghjelm, der flere timade eldsvådor på N. Malm blifvit antecknade; finnes ock, att på S. malm, år 1689 d. 10 Junii, några gårdar, Sunnan för S. Maria afbrunnit; dock intet stenhus.

År 1691 d. 23 Apr. mot aftonen, brann på S. malm, Köpman *Roland Eliaefsons* sköna Qvarn, som var byggd äfvan på bergen, så att stenarne föllo utför berget i fjön.

S. å. d. 7. Okt. kl. efter 9 om qvällen, brunno Stadens murade Qvarnhaus och *Smittens* Stenhus vid Söder stora Ström, tillika med bron öfver Srömmen.

1693 d. 13 Mart. brann vid Söderflufs Stadens Brygghus och en hop Bokbindare-bodar och Lackverksboden. S. å. d. 1. Maji brunno 5 gårdar på S. malm, i gränden som löper från torget och Göthgatan, närmst förbi Kyrkogårdsporten vid S. Maria.

S. å. d. 7 Julii brann Tjåruhåfvet på Södermalm.

1694 d. 6. Dec. ifrån kl. 9 till 12 om aftonen, brann på S. malm, all Ryfsgården och några tråkrogar; så att Stadshuset stod der i stor fara, och begynte något brinna på dess Östra gafvel; men blef dock släckt, utan stor skada.

Ska-

*) Se Rhyzelii Brontolog.

***) Se Capitlet om Kyrkan, der våldden 1723, uppgifves hafva timat d. 1 Maji.

Skadan af 1723 års vådeld beräknades sålunda:

S. Catharina Kyrka	—	D:r	S:mt	100,000.
27 Magazins-bodar af sten	—	—	—	270,000.
48 Stenhus à 6000 d:r	—	—	—	288,000.
374 Stora gårdar à 2000	—	—	—	748,000.
74 St. finårre gårdar à 2000	—	—	—	148,000.
4 Våderqvarnar à 200	—	—	—	800.
4 Stenbodas på Skeppsholmen	—	—	—	16,000.
4 Bodas af bräder à 2000	—	—	—	8000.

Summa D:r S:mt 1,578,800.

Når hårtill lägges skadan på Norrmalm och Norrlands-gatan, genom elden d. d. 24 och 25 Apr. 1723 — 102,739.

Så led Stockholm genom brand detta år, utan att beräkna förlorad lös-egendom — — D:r S:mt 1,681,539.

Af nyfsnämde uppgift, på de egendomar som på Södermalm afbrunno 1723 intages, att af 496 hus som lades i aska, voro blott 48 stenhus, och att då förlusten för de samma, beräknades till 288000, utgjorde värdet af de öfrige 448 hus 836000 D. S:mt, hvaraf ytterligare dömmas kan, att den afbrände tracten förut icke varit synnerligen väl bebyggd, och att den till större delen bestod af större ock mindre trähus. Ehuru förbudet af all husbyggnad af trä, då ännu icke sträkte sig till Malmarne; blefvo dock många stenhus, här, efter branden uppförde.

Vådelden 1759, som började äfvan för Befvärsbacken middagstiden d. 19 Julii, gick öfver Hornsgatan, itände Maria Kyrka och afbrände den samma med många hus på Badstugatorne, Hornsgatan St: Pauls och Góth-gatan, omkring torget, ned till Stadsgården, Östra Järnbron och Järnvägen, och

la-

lade den bäst bebyggde delen af Mariae Församling inom 12 à 14 timmar i aska. Det 12 år förut inrättade Brand-Försäkrings-Contoiret, bidrog icke litet, till skadans någorlunda ersättande och de afbrände tomters åter bebyggande.

Hvad dervid till Södra Malmens bättre reglerande tillika borde i agttagas, derom förordnade K. M. på Politie och Brand-Commissionens underd. tillstyrkande, i skrivelser till Öfverståthållaren af d. 1. Aug. och 12 Sept. 1759.

Af Magistratens afgifne underd. berättelse d. 4. Maji 1764 om hvad så väl, till följe deraf blifvit verkstaldt; som hvad då ännu återstod och fordrade ytterligare omkostnader, anmärkes här i synnerhet:

1:o Att till nya Horns-torget inrättande, emellan Horns och S:t Paulsgatorne, hade Just. Borgmästaren *Aulaevills* arvingars tomt blifvit inlåst för 36,000 D. K:mt; Handelsmannen *Bulchs* trågårdstomt blifvit utlagd, emot honom låmnadt vederlag uti en del af *Aulaevills* tomten, som kunde umbåras; och till 2:ne brunnars gråfvande, torgets fyllning och stenläggning, m. m., voro då redan 65,152 D. 16 öre utgifne, och hvartill ån vidare fordras 29,827 D. K:mt. och deröfver.

2:o Blecktorns gränden af 9 alnars bredd, var utvidgad till 14 alnar.

3:o Tavaste och lilla Badstugugatornes utvidgande, till större delen verkstaldt, samt Tavastegatan framdragen till öfre Befvärgatan och Trappegården.

4:o Tomten till vändplats uti Quarteret Flygaren, var af Staden inlåst för 1810 D. K:mt samt i ståndfatt med en kostnad af 1050 Daler Koppermynt.

5:0 Till Björngårds Brunsgatans framdragan-
 Se Norr ut till sjön, hade Fabriqveuren *Paulis* fria
 tomt blifvit inköpt för 9000 D. K:mt.

6:0 Till vändplats inrättande vid Norra ändan
 af Quarteret Toflan, hade Staden inlöst en fri tomt
 för 2000 D. K:mt.

7:0 Till lilla Badstugugatans och Pustegrändens
 utvidgande, var öfverenskommelse träffad om en
 tomts inlösen af Sockerbruksmästaren *Birckenkampfs*
 arfvingar.

8:0 Till strandens utvidgande och mera ut-
 rymme vid Ragvaldsbro, hade väl någon fyllning
 blifvit af Malmens Invånare, ditförd; men otill-
 räckelig. Stället fordrade utom des's planering af
 grus och stenläggning samt Hamn-skoning och upp-
 lastningsbro, som framdeles borde verkställas.

9:0 Till en vändplats inrättande i Quarteret
 Toflan fordrades en tomts inlösen, som kostade
 1900 D. K:mt.

Desse med de flere anbefallte anfallter, till torg,
 gators och vändplatsers inrättande, fordrade med
 hvad mera reden var utbetalt, en summa inalles
 af 148,141 D. 16 öre K:mt, hvartill utom fri-
 villige sammanškotter, ansökning gjordes om bitrå-
 de och underflöd.

Till fortfattande af beskrifningen om förenäm-
 de gaturreglering, bör icke obemålt lämnas, att en
 del Södermalms Invånare besvärade sig deröfver,
 att den inlöste, så kallade *Herlinske* tomtens, emel-
 lan Pustegränden eller Ragvaldsbacke och lilla Bad-
 stugugatan, icke blifvit utlagd till lastage- och vänd-
 plats; utan att Magistraten deraf anordnad 2550
 kvadrat alnar, till inrättande af en Tackjärns-våg-
 Brand-Försäkrings-Direction föreslog, att ungefärlig-
 gen 720 kvadrat alnar, måtte deraf till gata och
 vändningsplats användas. Öfverståthållaren Baron
Spar-

Sparre bilade denna saken således, att Brand-För-
säkrings-Directionen, till Stadens skadeslöshållande,
betalade den för Herlinska tomten erlagde köpe-
skillning 9000 D. K:mt, för att om denna tomt
sedan fritt disponera. Konungen lämnade dertill
nådigt bifall d. 31 Aug. 1774, hvarigenom befvä-
ren förföllo, och den här tillårnade inrättning af
en Tackjärns-våg inställetes.

VIII. CAPITLET.

Om Torg och Brunnar.

1. §.

På 1547 års Charta är väl strax utanför yttersta
Södra porten, en öppen plats utmärkt, som Försvars-
verket fordrat; men då malmen började efter en,
emellan 1622 och 1636 fastställd gatu-reglering att
ordenteligare bebyggas, blef väl planen till Söder-
malmstorg först uttakad, och erhöll då den regu-
laritet som var möjlig, i anseende till belägenheten
i en sluttande backe. Torget innehåller i längden
ifrån öfre husraden, till den i sednare tider upp-
dragne mur, vid en under torget anlagd källare e-
mot torgets öfre plan, 50 alnar, och bredden emellan
Horns och stora Badstugugatan, omkring 80 alnar.

Hela façaden af torget emellan sistnämde ga-
tor, synes på en perspectiv Charta i Drottning
Christinas tid, hafva bestådt af ett enda hus: på
Tillaei stora Charta, är det markerat såsom det
då varande *Cedertjelske* huset.

Angående Källaren under torget bör här an-
teknas: att sedan Magistraten gifvit Bryggare-Åm-
betet tillstånd, att på Södermalmstorg anlägga en
Käl-

Källare, för desd dervid belägne och med mycken kostnad då nyligen uppbyggde hus, *Pelican*; besvårade hère Södermalms boer sig deröfver, d. 30 Apr. 1765. Magistraten förklarade, att som *Pelican* hade brist på vedrum och Bryggare-Åmbetet på lagerkällare för dricka; så hade åmbetet begårt vid Södermalmstorg, så i linia med och innom muren, som formerar öfra planen af Södermalmstorg, anlägga en någorlunda rymlig vedkällare, den åmbetet åtog sig att gräfvå så djup och förse med ett så starkt och fast sandstens hvalf, att ej någon förhöjning eller osäkerhet för torget, dymedelst skulle förorsakas. Detta ansågs kunna ske, utan minskning i torgets rymlighet eller hinder för vattuloppet; utan fastmera lånda till torgets bättre utseende, genom en anständigare mur, som vid denna källarbyggnad, emot torgets öfre plan, skulle komma att upföras. Denna byggnad håller 60 alnar i längden på Östra och Västra sidorne; och 14 i bredden på Södra och Norra sidorne, Staden skulle ock komma att deraf njuta en årlig inkomst af 40 D. S:mt. K. M. gillade denna byggnad uti bref till Öfverståth. d. 8. Maji 1765.

Ibland de märkelige händelser som sig här tilldragit, förmåler häfderne, att den sin K. och sitt Fosterland så tillgifne *Torkel Knutsen*, Riks-Råd och Marsk, d. 10 Febr. 1306, måste uti ett inbördes krig, emellan K. *Birger* och hans bröder, och hvarderas medhållare, råcka sitt hufvud under bodels-yxan, der Södermalmstorg nu är. Rim-Kr. säger att sådant skedt, *sunnan vid Staden der bysens så gick*; att öfver grafven upslogs ett tjöld och sattes ett altare, samt att man såg der ett korrs stå, när man for till eller ifrån Staden: hvarom mera i beskrifningen om Riddarholmen är anfördt.

Om

Om vackten vid detta torg, se Artic. om vackter och deras Corps de Garder i Stockholm.

2. §.

Hornstorget sedan *Adolph Fredrichs torg*, så med några ord nämt i det föregående. Dertill inlöste Staden *Aulaevillike* och Handelsmannen *Busch* tomter samt något af den så kallade *Daueriske*. Torget innehåller i bredden på Norra sidan 132 och på den Södra 138 alnar, samt i längden på Ö. och V. sidan 235 alnar, som utgör ett areal innehåll af 31,995 kvadrat alnar. Öfverståthållaren *Baron Lantingshausen*, anmälte den 5 Dec. 1767, att detta torg, till följe af K. befallningen d. 12 Sept. 1759 till största delen voro färdigt; att kostnaden dervid stigit till 110,246 D. 7. öre K:mt; att för felande medel, med den 4:de brunnsens gräfvande måst innehållas, äfven som med de decorationer dessa brunnar tarfva; att detta torg voro det största i Stockholm och att Magistraten hade önskat, att det måtte få kallas: *Kungstorget*, eller *Adolph Fredrichs torg*; tillstyrckandes Öfverståthållaren det sednare.

Om ett Corps de gardes byggnad derstädes för nödig vackthållning, skulle framdeles föranstaltas, emedlertid vore rum dertill hyrde, och med det första skulle Police på nya torget inrättas, att allmogem med sina varor, måtte der hålla dem till affalu; anhållandes Öfverståthållaren, att vakten från Södermalms torg, måtte ditflyttas *).

Konungen biföll d. 14 Jan. 1768 att torget skulle få bära Dets namn, *Adolph Fredrich*; men att der inga executioner framdeles finge tillåtas. Angående vakten derstädes, samtyckte Konungen d.

*) Öfverståth. Ämbetets bref.

d. 1 Febr. 1768, att dertill af Lifgardet måtte dageligen commenderas en Under-Officer, 1 Trumslagare och 6 man; hvilken anstalt sedermera inställes. (Se Corps de Garder). Utom det vid Södra sidan af torget inrättade Sockerbruk, å Handelsmannen *Busehs* fordna tomt, samt ett vid S:t Paulsgatan anlagdt Bryggeriverk; intager hälften af torgets Norra sida, ett af K. Hof-Grafveuren och Direct. *Pehr Suther* upfört vackert stenhus, der han i öfra våningen, hade i flere rum en ypperlig samling af store Mästares, med mycken kostnad, samlade målningar, statuer och andra konststycken. Denna collection förtjente af främmande att beskådas. — Ågaren af den nästgränsande tomten, ifrån Sutherske huset, till S:t Paulsgatan, hade vål åmnadt der upföra en lika byggnad, som gifvit torget ett vackert utseende; men sådant har ännu (1799) icke blifvit verkställt.

Ibland de händelser som höra till detta torgets beskrifning, är ock, att K. Gustaf III der höll en Caroufelle d. 29 och 30 Maji samt d. 2 och 3 Junii 1777; hvarom närmare underrättelse kan erhållas af en tryckt ordning, som dervid borde i agttagas.

Borgerkapets i Stockholm militaire Corps, blefvo här af K. *Gustaf III.* mönstrade d. 30 Sept. 1790; hvaröfver Hofmålaren *Pehr Hilleström* förfärdigat en stor tafla, som sedermera blifvit af Staden inlöst.

Obelisken som K. *Gustaf III.* ville låta upresa till minne af Borgerkapets vackthållning i Hufvudstaden, under kriget, ifrån Sept. månad 1788 till Sept. månads slut 1790, var vål i början årenad att få sitt ställe på Södra Slottsplanen; men som Konungens egen Årestod skulle komma att upstättas nedanföre vid stranden, och Stor-Kyrkan,

redan i K. *Gustaf I:s* tid, blifvit i längden aftagen, för att undvika trångsel och vinna ett större utrymme för Slottet; så torde förmodeligen i betraktande deraf, ett annat ställe för Obelisqven, blifvit påtänkt. Uti allm. Propositionen till R:s Ständer, gifven Gefle Slott d. 27 Jan. 1792, omtalas att K. förefatt sig, att på en Obelisqve af Sv. stenarter, förädlade af Sv. händer, öfverlämna till efterverlden sina tankefätt, för Stockholms Borgerkap. Här nämnes icke om stället der den skulle refas.

Vår nu regerande Konung behagade uti bref till Öfverståthållare-Åmbetet af d. 4. Decemb. 1797, förklara, att Konungen till betygande af de tackfamme och nådige tankefätt, hvarmed Han ansedt Borgerkapets underdåniga tillgifvenhet, under firandet af Dets biläger, förefatt sig fullbordandet af sin Faders beslut, att till minne af Borgerkapets trohet och nit, under sista kriget, låta uprefa en Obelisqve; hvarom Landshöfd. Baron af *Ugglas*, som Öfverståthållare-Åmbetet under högtideligheterna vid biläget förestådt, skulle bestyra; och hade K. dertill utfedt stället, på *Adolph Friedrichs* torg *).

Vid verkställigheten deraf förmentes grunden icke vara nog beqväm, hvarföre på Landshöfdingen Baron af *Ugglas* anmälan derom, förfinämde ställe på Södra Slottsplanen, dertill å nyo faststältes, och blef grundens läggande företagen i Junii månad 1798.

3. §.

Nytorget i Catharinae Församling, vid Nygatan och vägen till Hammarby tull, är i senare tider inrättadt och på Tillaei Charta utmärkt såsom

*) Brefvet finnes tryckt uti Inrikes Tidn. N:o 148 för år 1797.

som mycket reguliert, innehållande i längden 200 alnar och i bredden 120. Det är för det närvarande illa bebyggdt och med plank affångdt, till nederlags-plats för orenlighet, lika som Packaretorget på Norremalm. På detta torg är et Spruthus.

4. §.

Torg brunnen på Södermalm eller i brunsbacken, ifrån torget ner till Östra Järnbron, hade förut 2:ne pumpar och en dålig öfverbyggnad af trä, som brände af i vådelden 1759. Den fick derefter en rund öfverbyggnad af sten, icke mycket gillad af kännare.

Vattnet håller måst saltpetter, litet koksalt och ganska litet järn: anses för det bästa bruns-vatten i Stockholm, efter Profess. Bergii prof; men vid uppsjö, eller då Saltsjön faller in i Mälaren, blifver det mindre välfmakande.

På *Adolph Friedrichs Torg* äro trenne brunnar, som angående Torget blifvit förmålt, tillika med orten hvarföre den 4:de icke blifvit uptagen, som felar i hörnet vid St: Paulsgatan och den ännu obebyggde tomten i linea med Sutherska huset.

Brunnen på Björngårds brunsgatan, som är för passagen mycket hinderlig, har en öfverbyggnad af trä, tåkt med järnplåtar, och 2:ne pumpar; nyttjas som nyfsnämde brunnar af kringboende, till hvarjehanda Hushållsbehof. På Nytorget är en gammal brunn åter uptagen; vattnet äfven som de föregående icke pröfvadt. Bland många enskildte brunnar är icke någon känd eller rycktbar för sitt vatten.

Gamla Surbrun på Södermalin, står på Tilbei Charta utmärkt, emellan *Hermannis* och *Leijonankars* egendomar, i kvarteret Stadsstrågården, vid ett litet vattudrag, som hade sitt utlopp i Ham-

Hammarby sjön. I Archiater *Hiärnes* tid, ville man i kring Stockholm, hafva flera hälso källor, och hvad derom, i den lilla *vattuprofvaren* förmlös om en Surbrunn på Södermalm, i Kännåren *Jöran Andersson Stockenströms* gård, utmed Stadsträdgården, är säkert den samma som på 1733 års Charta i följande mätto blifvit marqverad. Om denna Hälsobrunn är på samma ställe anteknat, att den befunnits af intet värde. I kvarteret Bondetorpet mindre, i Catharinae förfaml. och hörnet af Sandbergs gatan, midtemot Doct. *Håraei* egendom, har Tillaeus utmärkt *Axels Källa*, som för något bättre vatten förmodel. varit känd.

IX. CAPITLET.

Om Vågar och Tullar.

1. §.

Södra vågen började vid rymden utan för Söderport, nu Södermalms torg, gick upp åt Repslagera gatan, och der ifrån Snedverts Öster ut, nedan för Pelarebacke berget, till Tullports gatan och så vidare öfver Åsen, emellan Åhrsta-viken och Hammarby-sjön. Det är förmodligen denna vågen som beskrifves uti *Magni Grams* och hustru *Christina Olofsdotters* donations bref till Nicolai Kyrka på ena tomt, liggande på Södermalm, Östenvågen, som ligger till *Maria Magdalena* och den våg som ligger till det helga Korfs opp under bergen. Dat. Stockh. Tisdagen näst efter Vår Fru födelse 1431. Chartan i Landtmåteri-Cont., uprättad emellan 1650 och 1660, visar, att nu varande vågen till *Enskede* gård, fordom varit allmänna vågen till *Telge*; men Dalarö vågen har varit i sam-

i samma sträcka som nu. Förstnämde väg kallades då *Götha vägen*, såsom ledande till Götha Rike, innan Hornstulls vägen, först i slutet af 17 århundradet blef anlagd: är nu en allmän Sochenväg, ifrån Skantstull, förbi Brännkyrka och Långsjöbrink, Källebrinken, Huddinge och ned på nu varande stora vägen till Fittja; ehuru en del utfatta vägen till Alby, som då varit Gåstgifvaregård, och sedan ut, vid Kumbla i Botkyrko-Sochen. Långbrogård i Brännkyrko-Sochen, skall fått sitt namn af den på gamla Landsvägen der förbi, varande långa Kavelbro, efter vägen legat fänkt, i anseende till de å ömse sidor varande ångar, som höst och vår blifvit öfverfvämmade af vatten.

Om denna vägs å nyo upprödjande, är ett märkeligt bref af K. Carl IX, af d. 28 Apr. 1604, hvarutinnan han gifver alla Dannemen tillkänna, uppå Ekerön, Munsön och Lofön, Alnsön, Lidingön och Svartsjölandet, att Han med det första gerne ville hafva vägen emellan Telge och Stockholmen, som slätt och grant fördärfvad var, uppröjd igen, både med broar och annat; så att man kunde med vagnar der framkomma, som det tillförne hade varit; begärandes derföre att de obefvärade ville hjälpa till, att samma väg måtte blifva väl pyntad på nytt uppröjd igen; att af dem, vid vägen boende, sedan underhållas. När en gammal väg in vid Rikes Hufvudstad, fädd så förfalla, att man med vagnar icke kunnat framkomma; synes deraf kunna slutas, att vägarne i allmänhet, icke måtte varit i bättre tillstånd, eller att kunna nyttjas utan att färdas fram ridande, som bruket af älder var; samt att väglagning då, ännu icke varit någon allmän skyldighet, eller ett allmogen ålagda befvär.

Om den i början af föregående §. nämde *Pelarebacke*, nedan för hvilken vägen låg till Tullportsgatan; finnes i häfderne antöknat: att när *Hättebröderne* i K. *Albrechts* tid, på *Kåpplingen* d. 12 Junii 1389 våldförde och upbrände, en del af Stockholms Svenske Borgare, skola missgärningsmännen till syndabot blifvit ålagde, att med sin kostnad, vid allmänna vägen, trenne pelare uprätta. Sådant skall ock omkring 1400 blifvit verkställt, på backen gent emot Capellet på Södermalm *), hvaraf pelarbacken fått sitt namn. På Tillaci Charta är denna backe utmärkt under namn af *Golgata*, och tradition förmåler, backens afstånd ifrån Stockholms gamla Rådhus, vara lika långt, som vägen ifrån *Pilati* hus till *Golgata*.

På dessa pelare eller flata stenar, har Frälsarens nedfallande under Korsföt, Korsfästelsen och Christi begrafning blifvit förestälte. En af dessa så kallade pelare, står ännu uprest under Qvarnen på samma backe, som förut nedfallen och nedfunken i jorden, 10 à 12 steg, ifrån dess nu erhållne ställe, af förra ågaren till Qvarnen blifvit upptagen. Den föreställer Kristus på Korsföt, emellan 2:ne brevid stående Qvinnor. Högden på denna sten afvan jord är $5 \frac{1}{2}$ aln. Den andra stenen finnes i nästa gård; men sönderlagen och hälften gjord till en trappsten; skall föreställa Christi graf. Om den tredje stenen har man nu mera ingen underrättelse. Hårom låses uti beskrifningen, som åtföljer *Vogels* Charta öfver Stockholm, "att Tyskarne såges någorlunda hafva försonat, sin mordiska handel på Svenska Borgare 1389, med 3:ne stora stenpelare eller monumenter, som de

*) Se beskrifningen om Blafscholmen.

de gent emot Capellet, som Riksverdien, sin våde: qvarn hafver bygga låtit, upprest hafva," m. m. som *Messenius* derom i sin Sveapent. intagit.

Det kan förtjena att här införa hvad *D'Ogiers* i sin dagbok öfver resan till Sverige 1634, berättar om detta slället. En Ambassadeurens, *Comte D'avaux*, Secreterare *J. Grosse*, var i Stockholm blefven död, och en bekymmersam fråga upstod: hvarest han skulle begrafvas; efter sådant icke borde ske i någon kättersk Kyrkogård. "Ånteligen" frågar han, "utlägs dertill en kulle ytterst på Södermalm, som de kallade *Calvarie berg*, och der ett Kors af sten ännu stod kvar, som var uprest 1096. Här begrofvos vi honom k. 11 om aftonen, med vanliga Catholske Ceremonier och utan något buller af den samlade menigheten. Kort derefter lät Drottningen på sin bekostnad öfver honom på slället upresa en gravvård, hvartill inscription på latin af mig författades *)." Det af *D'Ogiers* upgifne årtalet 1096, då Korsfset blifvit upfatt, innan Stockholms anläggning ännu var påtänckt: bör icke tillräknas en utlåning, som här om icke lär hafva sökt någon tillförläteligare underrättelse; kan dock vara, att det är ett skrif eller tryckfel.

3. §.

Tullen på denna väg, öfver Södermalm, Tullportsgatan och Åsen vid grind, lär, som gatans namn synes tillkännagifva, först hafva legat på Tullportsgatan och som förmenes i den nu för tiden så kallade *Florens* backe. Tullen skall 1667 blifvit utflyttad till V. ändan, af Hammarby-sjön, vid nedgången till *Fabriqueuren Mallets* egendom, hvarest den befanns ännu vid början af 1750 talet,

C 4

*) *Stockholms Magazin af Svederus* 1780, I, Tom. p. 116.

let, och under sådant läge på *Tillaei Charta* äfven utmärkes. Emellan 1750 och 1760 har Tullplattfen blifvit flyttad till Södra sidan om Skantsgrafven.

Medan grinden eller Tullbomen ännu var vid *Florens* backe, finnes på *Landtmäterie-Conts Charta*, en ny väg tecknad derifrån Öster ut till Danviken, af hvilken väg efter stäqvettets utflyttning, tillkommit Nygatan och Bondegatan *).

Det må här anmärkas, angående Grinds- eller Skants Tull, att zene af Sveriges största Konungars lik, döde i loppet af sine Segrar, ankommit denna vägen till Staden, att i Konunga-grafvarne förvaras. Uti ordningen om *K. Gustaf Adolfs* likprocess d. 22 Junii 1634, säges: "När liket kommer till *Grind* och alla som till processen lyda, äro samade, iagttages följande - - - **). När *K. Carl Gustafs* lik kom ifrån Gøtheborg 1660 stannade det d. 10 Maji i Södertelge, fördes d. 11 till *Grundels* krog, 2 mil, d. 12 till *Elffjöd*, hvarest liket infattes i Brånkyrkan, och anlände till Stockholm d. 13 Maji 1660.

Grinds skants är förut I Del. p. 361 angående Stadens Försvarsverk, korteligen nämnd. Den samma i forntiden inrättad, genom en 1657 beviljad hjälp och Contribution dertill, af alla hus och gårdar och af hvar Familie i Stockholm ***), skall nu mera vara alldeles otjenlig till försvar, då den från de kringliggande berg, hvilka alla äro både nära och äfven mycket högre belägne, kan commenderas, till och med plongerats; hvarförutan grafven finnes alldeles uttorkad.

Att

*) Borgm. Ekermans meddelte underrättelser.

***) Stockholms Magazin för år 1781, p. 337.

****) Krigs-Coll. br. till K. M. d. 27 Jul. 1664, i R. Arch.

Att igenom denne graf inrätta en canal emellan Hammarby-sjön och Åhrsta-viken, som utgör en del af målarén; vore väl möjligt, för att befördra communication sjövägen omkring hela Södermalm; men som Hammarby-sjön ligger 5 alnar $2\frac{1}{2}$ kvarter högre än målarén; så är klart att denna communication icke skulle kunna verkställas, utan att till större delen aftappa vattnet i Hammarby-sjön, hvaraf Målare-vattnets öfverflödande, som förut öfverklagas, vore än mera att befara. En olägenhet som dock icke blefve den enda; emedan Hammarby-sjöns aflopp åt Målare-sidan, skulle tillika ödelägga de qvarnar hvaraf Danviks-Hospitalet hafver en betydelig inkomst, och Stockholms Stad i anseende till beqvämlichkeiten, med sådets förmalande, ej mindre förmån och nytta *).

Detta torde vid pröfningen af ett uppgifvit förslag **), om en Slussfärts öppnande vid Kohlbotten ifrån saltjön igenom Jerla, Nacka och Hammarby-sjön, samt communication emellan sistnämnda sjö- och hornsviken, förtjena upmärksamhet.

Vinter-Tullen på Södermalm var vid den så kallade Åkermyran, på Södra sidan af Tanto-gatan, Väster ut ifrån Timmermans-gatan, der en bom länge varit bibehållen, som likväl sedan blifvit flyttad längre i Väster.

Uppå en gammal tekning öfver Södermalm, som dels utvisar de gamla krokiga vägar, som innan malmens reglering, der voro befintelige; dels innefattar den plan, som vid gatu-regleringen, till största delen synes vara följd; förmodel. uprättad emellan 1622 och 1636, då gatu-regleringen var fulländad; anvises tvänne andra tullar, som icke i

C 5

Land-

*) Öfv. Stt. skrifv. till K. M. d. 16 Feb. 1774.

***) Tankar om medel till Sw välmåga, af Lehusen. St. 1761, 8:o, p. 119.

Landtulls-ordningen 1622 omtalas: nemligen *Våster toll* och *Danviks toll*. Våster tulls låge utfattes på Hornsgatan ungefärligen der den nu för tiden så kallade, yttersta tvärgränden är belägen. *Danviks* tull åter Öster om *Catharina* eller fordom *Sture Capelletts* Kyrkogård, ungefär på den nu för tiden igångstängde Södra Kyrkogränden, inemot Stadsstrågårdsgatan. Dessutan innehåller Stadens Registratur, att en serfskild tullnär varit i Söderport vid namn *Johan Persson* *).

§. 4.

Om den nya vägen öfver *Hornsfund* till *Fittja* **) och vidare till Södra orterne, finnes i Rikets Handlingar, att Landshöfdingen öfver Upland, *Clas Rålamb*, enligt K. B. d. 28 Feb. 1661, begynt att låta upptaga vägen ifrån *Fittja* till *Stockholm*; då äfven förordnadt blifvit, att en färja skulle hållas öfver *Hornsfund*, till de Resandes tjenst. Året derpå eller 1662 d. 11 Juli afgick bref till Cam. Colleg. att Fru *Anna Sture* och Capitaine *Oliveblad* **), hvilka genom inrättande af den nya vägen emellan Staden och Bot-Kyrka, ledo till deras ågor, skulle med vederlag förnöjas, och att med Landshöfdingen *Rålamb* skulle öfverläggas, om en bro byggande öfver *Hornsfund*. Derom stadgade K. B. d. 4 Nov. 1668, att *Stockholms* Stad skulle efter sitt anbud, bygga bro öfver samma fund och deremot bekomma för öfverfarten hvad i färjepgr förut blifvit erlagdt, hvarpå taxa utfärdades

d. 16

*) *Ekerman* l. c.

**) *Fittja* ägdes då af R. R. och *Fältmark*. Lieut. *Lorentz von der Linde*.

***) Ägde *Haga* torp vid *Fittja* bro, der nya vägen på *Botkyrko* ikogen afbröts, och fick sitt nu varande läge.

d. 16 Apr. 1669. Hof-Intendenten *Rhenberg* befriades för dessa bro:gr; emedan nya vägen till Fittja blifvit anlagd genom hans ågor i Vestberga. Men denna bro lår med nog liten varsamhet blifvit upförd; då K. M. d. 26 Sept. biföll, att en Fiottbro måtte inrättas i stället för Hornsbryggan på pålar, som nedfallit; efter präm-inrättning der hans obeqväm: dock skulle derå en vindbrygga inrättas.

Då vägen öfver Hornsfund blef öpnad, har förmodeligen Tullplatsen blifvit flyttad till sitt nu varande läge, efter år 1663; till början af Lilljeholms bro, som den nu kallas, efter den å andra sidan belagne lilla egendom. En *Jöran Ulfsparre* ägde Lilljeholmen vid nya vägens anläggande; som intages af hans klagan, öfver den aflaknad, han derigenom på sina ågor måste vidkännas; och hvilken remitterades till Cam. Collegii utlåtande 1673.

Vid Horns Tull upfattes på 1770 talet en port af sten, tillika med stenhus för Tullbetjeningen. Der stod förut en gammal Stadsport af trä; som hade öfverst en vacker önskan på vers, intagen i *Salvii* beskrifning öfver Upland.

Hammarby Tull är på *Tillaei Charta* utmärkt utan för Stadstrågårdsgatan vid *Hammarby-sjön*. Denna Tull är förmodel. inrättad, i synnerhet i afseende, på vintervägen, öfver *Hammarby*, *Nacka* och *Jerla Sjöar*, till *Kolbotten* och *Salisjön*.

En Tullbom blef 1762 upplatt på en till *Spinhusgatan* ledande vinterväg, för att undslippa afvägen till Horns tull, då svaga isar äro, (Publ. d. 5 Mart. 1762).

X. CAPITLET.

Om Kyrkor och Capeller på Södermalm.

I.

Mariae Magdalenaë Kyrka.

1. §.

Mariae Magdalenaë Kyrka på Södermalm, emellan nu varande Hornsgatan och S:t Paulsgatan, uppbyggdes först af Riks-Föreståndaren *Sten Sture* den Äldre, 1489. Man har i häfderne nästan ingen ting mera derom funnit anteknat, än des anläggning och förstörelse. K. *Gustaf I.* befalte 1527, att denna Kyrka skulle nederrivas, förmodeligen af samma orsak, som angående *Clarae* Klosters och *Jacobi* Kyrkas afrödjande, på Norremalm, blifvit anført.

Att församlingen i sin början icke varit stor eller folkrik, kan nogslamt intagas af hvad förut-år berättat om Malmens bebyggande och invånarnes antal, under den korta tid af 38 år, som utgjorde denna Kyrkas första ålder.

Des första utseende kan af kopperstycket öfver *Christierns* tyranni vid Stockholms intagande 1520, någorlunda intagas; varandes Kyrkan som den der föreställes, prydd med ett fyrkantigt spetsigt torn.

Ett utfall omtalas, som en behjertad Krigsman, K. *Gustafs* Fält-Öfverste, vid namn *Pett. Fredag*, skall med en liten Troupe af 500 Svenska Soldater gjordt, ifrån *Mariae* Kyrka, der de hållit sig förborgade, att falla Danskarne i ryggen, då de ur Stadan under *Hen. Slaghök* och *Gorius Holstes* anförande, angrepo det af *Gustaf I.* ifrån *Sättra* till *Södermalm* flyttade läger, till Stockholms Stads

Stads inspörrande, vid belägringen 1522 *). Detta *Peder Fredags* utfall utur *Mariae Magdalenas* Kyrka, hvarigenom Danskarne blefvo till större delen slagne, och Södermalmsboernes trohet, som icke förrådde denna anstalt, samt deras täflan, att fackta under en så älskad hjelte som *Gustaf Ericson* var; anses som en orsak, och bevekande anledning, till de Privilegier, som församlingen sedan af K. *Gustaf Adolph* 1626 erhållit. (Jacob Svedéns, 13 årig Lärare vid *Mariae* skola, bifogade Hist. anmärk., Privileg. och andre bilagor, vid en af honom utgifven Pred., som af Nådårs Predikant *Carl J. Wallin*, blifvit hällen i *Mariae* Kyrka 1763, Annandag Pingst, som var nästa dagen efter *Kyrkans* nya invigning. Stockh. 1763. 4:o).

2. §.

Den nu varande *Mariae Magdalenas* Kyrka, lått K. *Johan III* efter våra häfdeteknares enstämiga berättelser, 1576 grundlägga, på samma ställe der förenämnde Kyrka förut stått. Denna byggnad blef under Hans tid icke fortskyndad och vid Hans timade död 1592 afstannade den alldeles. Konung *Gustaf Apolph* befalte vål d. 1 Sept. 1626, att *Mariae* Kyrka skulle förfärdigas, och församlingen med vissa Privilegier huggas. Dermed torde vål en början blifvit gjord; men arbetet kom dock kort derefter å nyo att inställas; till des Konung *Gustaf Adolphs* efterlevande Gemål, Drottning *Maria Eleonora* ömt besörjde, att detta Herrans Tempel, blef med allt alfvar, till fullbordande företagit.

Ändteligen blef ock denna Kyrka, 58 år efter des anläggning, så färdig, att den till allmän Guds-

*) Grundel, 1. c. p. 55. Dalin S. R. H. 3 Tom. 1. Del. p. 66.

Gudstjenst, kunde invigas år 1634. Den fordrade sedan den tiden, flere tillbyggnader, att gifva den ett mera utrymme och ett värdigare anseende. Åren 1658 och 1659 tillbyggdes Hög-choret; 1675 Norra och Södra flyglarne; efter Rådmannens och Architectens, *Nicod. Tesfins* gifne ritning; 1673 lades grunden till Tornet, som blef färdigt 1682 och tillika med Kyrkan täckt med koppar år 1733. K. *Carl XI* skall dertill skänkt d. 8 Dec. 1673, 10 Skep:d. Koppar, som dock aldrig kommit Kyrkan till godo, enligt Kyrkans Prot. af år 1677. (Svedén l. c.).

Det vackra utseende Kyrkan hade, innan den afbrände 1759 d. 19 Julii, visår Kopparflycket i *Gr. Dahlbergs* verk. Igenom frikostige understöd, och med församlingens kostnad, blef Kyrkans upprättande med den drift företagen och fortsatt, att den å nyo, inom 4:de året efter branden kunde invigas d. 22 Maji 1763. — Den är nu med Altare och Predikstol, ett stort orgelverk, dubbla läktare på Norra och Södra sidorne i fullkomligt stånd. Till Kyrkan äro trenne stora portar; kyrkogården rymlig med alléer ifrån 5 ingångsportar, så städad och vacker, att den af kringboende ofta nyttjas till en promenad. Vid Stenmuren, som omgifver kyrkogården, äro murade grafvar med sina järndörrar, byggde, som hafva sina ferskildte ägare, så väl inom, som utom Församlingen. På *Tillaei Charta* 1733, finnes i kvarteret Brinkan och i åndan af *Staffans* eller gamla Prästegårdsgatan bredevid *Jungens* trädgård, en *Mariae* församling tillhörig begravningsplats, utmärkt. Till tornbyggnaden är väl en upprättad dessein fastställd; men verkställigheten deraf upskuten, och emedlertid den gamla tornmuren med en öfverbyggnad förfedd och med koppar täckt. På en

en perspectiv Charta öfver Stockholm, på 1760-talet, visar sig väl Mariae Kyrkotorn, annorlunda än det då var; men denna prydnad gifven åt tullan, är dock alltid på sanningens bekostnad.

Kyrkoherdar vid denna församling ifrån *Johannes Laurentii*, som under namn af Södermalms Pastor, bevisat Upsala möte 1593, till *Magnus Petri Aurivillius*, som 1719 blifvit installerad, finnas i *Grundels Academiska afhandling* p. 57 upräknade.

Det bör här anföras, att Konung *Gustaf Adolph* d. 1 Sept. 1626 ibland andra förmåner, jemväl förunte denna Församling, att sjelf välja sig Predikanter; så att ingen skulle dem med våld eller list påträngd warda; hvilket privilegium K. *Friedrich I.* den 25 Nov. 1720, sålunda stadfästadt: *att när öpningar ske, församlingen sjelf, lagligen och efter förut brukelig sedvana, äger välja sig Kyrkoherdar, hvilka sedan med Kongl. fullmagter komma att förses* *). Vid Kyrkoherde-ledigheten 1749, gaf Församlingen på tillfrågan af en deputerad Consistorii ledamot, om några berömmelige män voro utsedde, som Församlingen åstundade höra? det svar: att de som vilja komma under omröstning till Kyrkoherde ledigheten, skulle anmäla sig i Consistorio; utan att Församlingen sjelf ville nämna någon. Detta hade vid nästa vacance den oförfedde påföljd, att Consistorium, utan att inhämta Församlingens yttrande, sånde Församlingen misstiver för 6 Profpredikanter; ytterligare för 5 andra, och ändteligen för ännu 3:ne Profpredikanter. En af de Präster som sig tillika anmält, men Consistorium nekat misstive, besvårade sig deröfver hos K., och Församlingen råkade härigenom uti en obehag-

*) Dessa Privileg. m. m. finnes tryckte uti Svedéns förenämde utgifne Pred. 1763.

gelig tvist, och håmtade deraf den erfarenhet, att den minsta estergift, kan blifva ett åfventyrligt prejudicat, till kränkande af förunte privilegier.

Hos Rudling finner man en förteckning, på flere, som i denna Kyrka blifvit begrafne och der haft sina vapen upfatte, hvilka delat ett lika öde med Kyrkan, vid den öfvergångne våldden. Af dem anmärkes här Residentens ifrån Holland *Christian Constantin Rumpfs*, som nära 30 år, varit vid Svenska Hofvet; född i *Huag* 1633 och död i Stockholm 1706.

Ibland de Minnesvårdar, som sedan branden blifvit här i Kyrkan upfatte, är en öfver framledne Presidenten i Cammar-Revisionen, *Joh. Julius Vult von Steijern*, född 1695, död 1767, som Församlingens invånare påkostad, till betygande af deras tackfämhets, för hans ådagalagde nit och möda vid Kyrkans åter upprättande och till försvarande af Församlingens nådigst förlånte rättigheter.

Till vänster om Altaret är äfven en minnesvård i muren under fenstret upfatt, öfver framledne Cancellie-Rådet *Carl Reinh. Berch*, af hans arfvingar; der man ser hans antagna vapen i *Mosaique*, gjordt i Italien; föreställande en *Sphinx* och trenne penningar.

Följande eldsvådor skola öfvergått *Mariae Magdalenaes* församling: (Se p. 26, 27).

År 1454 afbrann Södermalm, så bebyggd den då var.

1457 lät K. *Carl VIII.* för vigtiga orsaker afbränna hela S. malm, som då någorlunda igen uppkommit efter 1454 års brand.

1491 blefvo en myckenhet hus på S. malm af Danfke Ryttare brände.

1495 blef åter flere hus afbrände.

1502 lät R:s Förest. *Sten Sture*, förde Danskes antågande, sätta de mästa husen på S. malm i brand.

1554 afbrände måst hela Malmen.

1640 afbrände måst hela *Mariae Förfamling*.

1644 likaledes största delen omkring Kyrkan.

1657 öfver 50 gårdar.

1664 dito 150 hus. Hårom förmåler *Gröndaal*, l. c. att större delen af *Södermalm*, kring om *S. Mariae Kyrka* afbrunnit, på *Petri Pauli* dag 1664, och som den tracten på *Västra* sidan om Kyrkan, stod många år obebyggd, kallades den allmänt, *Brända tompten*.

År 1713 afbrann *Skinnarviken*.

1719 många hus vid *Hornsgatan* och *Skinnarviken*.

1721 äfven många hus vid *Hornsgatan*.

1723 den 1 Maji uppkom vådeld i *S. Mariae Förfamling* och ödelade en stor del af den samma; men ännu större skada tillfogade denna branden *S. Catharinae Kyrka* och *Förfamling*.

1729 afbrann ett stort *Bryggeriverk* på *Högbergsgatan*.

1730 svår eldsvåda vid *Hornsgatan*, hvarvid *Mariae Kyrka* var i vådeligaste belägenhet.

S. å. brunno några hus vid *Högbergsgatan*. Äfven å nyo 12 hus vid *Hornsgatan*, då Kyrkan åter stod i fara.

1735 afbrände några gårdar i *Skinnarviken*.

1736 åter 10 hus vid *Hornsgatan*.

1751 fördes elden med vådret ifrån *Claræ Förfaml.* och gjorde stor skada i *Skinnarviken* och *Mariae Förfamlings Västra del*.

1759 den 19 Julii, var den olyckeliga dagen då *Mariae Kyrka* tillika med 300 egendomar i *Förfamlingen* lades i aska *).

3. Bandet

D

II.

*) *Svedén* l. c. Nästföregående VII Cap. 3 §. p. 26, 27.

II.

Om Sture Capellet och Catharinae Kyrka.

1. §.

Der *Christiern* Tyran lät uppbränna, de i blodbadet d. 7 Nov. 1520 mördade Svenske Herrar och mäns döda kroppar; der befallte K. *Johan III*, femtiosex år derefter, eller 1576, att ett litet-tråd-Capell skulle uppbyggas, för att åt *Sturens* aska, så medelst uppresa en grifte-vård; som dock var mera afpassad, efter K. *Johans* tankesätt, än *Sturens* förtjenst, som hjeltemodigt uppoffrade sitt lif, till Fäderneslandets försvar. Af denna anledning, har detta Capell blifvit kalladt *Sturens Capell*. K. *Gustaf Adolph* skall der 1625 lätit uppfatta en koppartafel, med en berättelse om Tyrannens mordiska framfarande och till en åminnelse af sina anförwandters olyckelige och oförtjente öde. Den finnes i *Meseniæ Scandia* beskrifven; innehållande: att utom de 94 atldagatagne Svenske Herrar och Män, hvilkas döda kroppar, Tyrannen lätit uppbränna, på samma ställe, der Capellet af K. *Johan* blifvit upprett, var ock *Sten Stures* lik, som i slaget vid *Bogesund* blifvit bleslerad och deraf död, samt d. 9 Febr. 1520 i Riddarholms Kyrkan begrafven; och jemte sin unga sons döda lekamen, ifrån deras hvilorum uptagne. Af de mördade nämnes i synnerhet, Biskoparne i Strängnäs och Skara, *Mathias* och *Vincentius*, *Eric Abrahamsson* till Loholm, *Eric Johansson* till Ridbohoun (*Gustaf 1:s Fader*), *Eric Nilsson* Riddare, *Eric Knutsen*, *Eschil Nilsson*, *Eric Rymning*, *Magnus Gren*, R:s Råd, *Joach. Brahe*, *Bengt Gylia*, med flere, som blefvo uppräknade.

På 1640 års Charta, som förut blifvit återopad, står *Sturens Capell* utmärkt.

2. §.

2. §.

Der äfvan:de Capell stätt, lät K. *Carl Gustaf* den 2 Maji 1656, lägga grundvalen till *Catharinae* Kyrka, och bafallte att den skyndesamt skulle uppbyggas, och nödige medel dertill anordnas.

Verkställigheten deraf, befrämjades ock med den drift, att första Predikan, i denna så vida färdiga Kyrkan, kunde hållas den 8 Octob. samma år 1656, ehuru den icke förr än 1658 blifvit alldeles fullbordad. Så berättar väl *Grundell* derom (p. 57, 58); men af Öfverståhållaren *Baron Rosenhanes* Relation, om Stockholms Stad, 1663, intages: att denna Kyrka då ännu stod under byggnad, och att om K. M. och flere ville understödja detta verket, skulle den blifva den skönaste i Riket *).

K. *Carl Gustaf* skall gifvit Kyrkan namnet *Catharina*, efter sin moder (K. *Carl IX:s* Dotter): af denna sin anliggare fick ock Kyrkan 3:ne stora klockor, som ifrån Polen, der de blifvit eröfrade, hitfändes.

På gjord anhållan, har Församlingen den 14 Oct. 1690 fått K:s tillstånd att flytta Altaret i Kyrkan, ifrån det stället det då innehade, och att uppfättas uti Östra Korsfret; hvar vid påminnes att foten af Altaret, måtte blifva så hög, att Prästen kunde ses öfverallt i Kyrkan **).

Des första utseende efter *J. de la Vallées* ritning innan hon i stora vädelden 1723 ödelades, visaf koppartrycket i Svecie verket, Tom. 1, tab. 25. —

D 2

Le

*) Det hände Håf-Cancelleren *Nils Tunzel*, den lilla o-lägenheten, att han efter fäld dom den 1 April 1661, måtte för en nära bekantskap med *Elisabeth Cogneae*, böta till Sit *Catharinae* Kyrka i Stockholm 3000 D. S:mt eller 2000 R:d. (*Gezelii B.Lexic. art. Tunzel*).

**) Regist. f. å. p. 272.

Le Clere i Frankrike har ock på anmodan grave-
rat denna Kyrka; men om han för sin arbetslön
eller af annan orsak, blifvit oense med Gr. *Dahl-*
berg, vet man icke; men plåten blef supprimerad.
När några af prof-trycken komma på auctioner i
Paris, betolas de ogement dyrt af dem, som vilja
hafva bemålte mästares arbete complet. Fransoerne
kalla estampen *Le Mausolée des Rois de Suede*, e-
medan ingen skrift derpå finnes som säger, att det
är en Kyrka *).

Uti 1723 års våldel råknade församlingen
förlusten af sin Kyrka minst till en tunna guld.
Utom K. M:ts nåd, Riksfens Ständers och enskiltens
understöd och frikostighet, hade den icke så snart,
blifvit ur sitt grus upprättadt och i stånd fatt. In-
nom halft annat år, eller d. 18 Nov. 1724 (Grun-
del har d. 18 Octob.), blef Kyrkan, å nyo förbättrad,
färdig och högtideligen invigd. Medlersta tornet
blef förvandlat till en Dome, efter den ritning,
Borgmästaren *Adelerantz* dertill författat. Kyrkan
är en rundel med sina 4 flyglar och å hvardera
gufveln en ingångsport, åfven bakom Altaret. På
Södra sidan är en hög och vacker stentrappa, för-
färdigad i K. *Carl XII:s* tid; enligt de, å upstån-
darne för ledstångerne, inhuggne versar.

"När *Carl XII.* Kronan bar,

"Man denna trappa upbyggt har."

Mästaren har ock i en Tysk vers gifvit sitt namn
tillkänna. Han hette *Benjamin Roth* och var född
i Sachsen: hans arbete har blifvit renoverat af *Carl*
Roth: 1776.

På högden af Södra bergen är denna Kyrka
anlagd, som ock från alla håll, är den första man
ser vid ankomsten til Stockholm, land- eller sjövä-
gen. Ifrån dets torn, hafva ock de första Telegraphiska
försök blifvit gjorda åt Ikårgårdsvidan. An-

*) Berch 1. c.

Angående Kyrkans prydnader finnes anteknat: att nya Altaret blifvit invigt Pingsdagen 1734 af Biskopen i Calmar, *Herman Schröder*, som förut varit Församlingens Kyrkoherde; att Kyrkotornet blifvit med koppar täkt 1736; och att lilla Urverket upp i hvalfvet blifvit upfatt 1738.

Kyrkogården är innom sin mur rymlig och stor, samt gångarne deröfver med träd-planteringar, å ömse sidor utsirade. Att Kyrkan upplåtit och aflåtit en igenstångd gränd; till befrämjande af en gatuöppning, är angående Malmens gatuegling, i det föregående redan nämt.

Vid Kyrkans Södra flygel har Commerce-Rådet *Lilljenhoff* låtit uppbygga en egen graf.

Konung *Carl Gustaf* förordnade, den 10 Oct. 1654, att Södra Malmen skulle delas uti tvänne Församlingar, och des Våstra del, läggas till *Maria* och den Östra till *Catharinae* Kyrka. Skillnaden emellan är vid torget, i hörnet af Göthgatan, till hörnet af Högbergsgatan, hvarifrån linien vidare går tvärs öfver Fateburs sjön, till Södra stora Stadsdicket, samt följer Fateburs tvärgatan fram till vägen till Grinds Tegelbruk och Skants tull; som den på *Tillaei Charta* finnes utprickad.

Vid denna Församling hafva flere berömmelige män varit Pastorer. En *Arensbeckius* som redan 1654 dertill utnämndes; *Malmberg*, utsedd till Biskop i Västerås, men afled i *Bender* 1710; en *Camien*, sedan Biskop i Västerås; *Herman Schröder*, Biskop i Calmar, med flere, hvaribland en *Doctör Pougets* märkelige öden, här förtjena att korteligen anteknas. Hans Far var Drott. *Ulricas Eleonorae* Hof-Skomakare; men af Påfviska Religion: hvarföre han, med samtelige här varande Catholiker förvises Riket, 1696. Han begaf sig med hustru och barn till *Köpenhamn*; sonen skickade

han 1698 till *Lintz* i Österrike, att studera, hvarifrån han i samma ändamål for till *Rom*, blef Präst 1709, och 1712 i Päfven *Clementis* närvaro, creerad till Theol. Doctor. Vardt sedan Missionarius i Tyskland, *Canonicus Collegii Ecclesiae Hospitalensis ad montem Pyrrhum*, Predikant vid Cathol. församlingen i *Utrecht*, sedan hos Kejsrerliga Minist. i *Hamburg* och sist hos Kejsrerliga Envöijen i *Köpenhamn*. Der bief han af Dr. *Dürkopp* öfvertygad om Evangeliska lärans sanning, for 1719 till *Lybeck*, och bekände sig offentligten till Lutheriska läran. År 1724 kallades han af Tyiska Församlingen i *Malmö* till vice Pastor, 1729 till Fransyska Lutheriska Kyrkan i Stockholm, och 1731 till Pastor i *Catharina*, der han affomnade 1735 och vardt i samma Kyrka begrafven. Hans moder var af evangeliska religionen och förmodeligen född i Sverige *).

III.

Helga Korfs Capell.

Om Helga Korfs Capell på Södermalm, har blott några strödde underrättelser kunnat erhållas; som dock här böra anföras, att icke lämna detta ämnet alldeles ovidrördt.

Det är till och med osäkert hvar det varit belägit. Man tror att det bör sökas, ytterst på S:t Paulsgatan, nedanföör berget eller fisk-Köparebacken, hvarest uppå en quarstånende gråstensmur, tecken synes till igånmurade portar. Deromkring hafva ock i en trågård, människoben blifvit fundne, som vittna om en gammal begrafningsplats. Litet nedanföore uti Bryggaren *Boltenhagens* gård,
år

*) Gezelii Biogr. Lexicon.

är en kulle, som af älder burit namn af *Capellbacken* *).

Uti *Örnhjelm's* Diplomatarier finnes ett indulgensbref, för *Helga Korfs-Capellet* på löthen på *Södermalm*, gifvit af Erke-Biskopen samt 2:ne Biskopar 1488.

Uppå *Tillaei Charta* står på *Pelarebacken* utmärkt, Christi crucifix med 2:ne smärre Korfs och en gränd under namn af *Capellgränden*; men detta angår antingen *Sture Capellet*, som är förut omförmålt; eller de till syndabot, af Hättebröderna upresse stenar, och som omtalas, under namn af det *Helga Korfs* som stod vid vägen, då man for till och ifrån *Stockholm*.

I öfrigt torde detta *Capell* icke varit af mycken betydighet, på en tid då *Södra Malmen*, var nästan inter, eller föga bebyggd, och då *Sten Sture* den äldre 1489 först låt anlägga derstädes, den äldste *Marias Magdalena's* Kyrka.

IV.

Ryska Kyrkan på Södermalm.

De i *Stockholm* varande Handlande af *Ryske* nationen, hafva af älder både bott och haft sin handelsörfelse, i fynnerhet på *Södermalm*. Der hafva de ock haft sin Kyrka, eller egentligen ett *Capell* under *Ryska* legationens protection. Dertill hade länge *Södra flygeln* i *Rysgården* varit nyttjad; men då den råkade i ett förfallet och obrukbart tillstånd, befallte K. uti bref till Öfverståthållaren *Baron Fuchs*, d. 11 Feb. 1748, att till dess den kunde komma att förbättras, skulle tjenlige rum inredas för *Ryska* handlande, till deras Guds-tjensts förrättande. Dertill inrymdes dem då ett stort

D 4

* B. Ekerman I. c.

stort rum i Södra Stadshuset, hvarest förut Anatomiske Sectioner förrättades, hvilket på Stadens kostnad till Kyrka inrättades.

På den af K. M. 1758 gillade desse in, till byggnaden omkring Ryfsgården, hade ej något rum till Kyrka blifvit utfett.

Kongl. Cancellie-Collegium gaf uti skrifvelse d. 6 Maji 1761, Magistraten tillkänna, att Kejsferlige Ryske Ministern Grefve *Osterman*, efter erhållit tillstånd af Hånes Majst Kejsarinnan i Ryssland, voro sinnad att uti den i Stadshuset varande Kyrka, göra hvarjebanda reparationer och förbättringar, till befrämjande af Kyrkans bättre invärtes anseende och prydnad, samt att han i den af sigt begärt handräkning, att undfå ritning och förslag på samma byggnad. I anledning af Cancellie-Collegii tillika gjorde anmodan häröfver, förordnade Magistraten Capit. och Stads-Architecten *Carlberg*, att derutinnan gå Ministern tillhanda. *Carlberg*, Stadens Byggnings-Collegio ovetterligen, öfverlämnade Ministern en plan, till Kyrkorummets utvidgande, hvarest hela flygeln skulle genombrytas, skilljemurar borttagas, m. m. Men detta fants betänkeligt att tillstyrka; och som ingen vidare påminnelse derom skedde, så hades dermed anstånd.

Ett annat förslag uppgafs sedermera, till en mindre kostsam ändring, af det rum Ryska nationen, till Kyrka innehade, hvarmed Grefve *Osterman* förklarade sig nögd; hvilket ock till verkställighet hemstältes och gillades *).

Efter den 1779 påbudne Religionsfriheten, blef offentlig Gudstjenst hållen i Ryska Legations-Capellet; men vid Gr. *Rasumofskis* bortresa 1788, blef Kyrkan tillsluten, då de Ryske Handlande äfven

*) Magistratens skrifvelse till Öfverståth. d. 19, Oct. 1764.

ven måste i anseende till kriget begifva sig ur Riket. Grekiska Prästen som betjent Församlingen, begaf sig då till Dannemark; men återkom efter slutad fred emellan Sverige och Ryskland.

Den 5 Decemb. eller efter Grekiska Calendern d. 24 Nov. 1793, då Ryska Församlingen firade, icke allenast den heliga *Catharinas* högtid; utan ock Kejsarinnans namnsdag, såsom en Kyrkofest, blef den tillförne på Stadshuset inrättade Ryska Kyrkan å nyo invigd, och med högtidelig Gudstjenst åter öppnad *).

V.

Catholska Kyrkan på Södermalm.

Om Catholska Församlingens öde i Sverige, efter reformationen; i K. *Johan III* tid och under K. *Sigismundi* korta vistande härstädes; bör underrättelse sökas i Svenska Kyrko-historien.

Förgåfves båd Drott. *Christina* till, vid sin återkomst ifrån *Rom*, under ett kort besök; att innom Konungaborgen, offentligen låta hålla Catholsk Gudstjenst; hvarföre ock hon då denna af Hanne yrkade rätt, af R. Ständer bestriddes, åter begaf sig ur Riket. — K. *Carl XI.* förviste ur sitt Rike 1696 alle af Påfviske religionen, som stodo under Hans lydriad och befallning.

Catholikerne hade i Stockholm således ingen privilegerad Kyrka, eller annat tillfälle till sin Gudstjensts utöfvande, ån i de här residerande Ministrens hus, från Catholske hof, innan *Tolerance-placatet* på R. St. tillstyrkande utfärdades. Att nju- ta detta Privilegium till godo, skickade Påfven *Pius VI.* till Stockh. Th. Doct. *Paschalis Oster*, såsom *Vicarius Apostolicus*, med bref ifrån Påfven till

D 5

*) Ext. Post d. 11 Sept. 1793.

till K., som för honom lät utfärda d. 15 Sept. 1783, des Ö. bref, att hafva öfverinseende, öfver alla Catholske Kyrkoårender i hela Sverige, och att hos K. M. alla dermed gemenskap hafvande angelägenheter, anmäla. Den 8 Febr. 1784 sammankallades de här varande Catholiker, då 4 Kyrkoråd utvaldes. K. hade till deras Gudstjenst upplåtit ett rum i Norra flygeln af Stadshuset, till des deras Kyrka kunde hinna att uppbyggas. Första Gudstjensten hölls Påskdagen d. 11 Apr. 1784, då Capellet invigdes, med mycken högtidelighet: hvarom en närmare underrättelse kan inhämtas af Uppf. Sällsk. Tidn. för år 1784, p. 227.

Att *Paschalis Oster* här sökte göra profelyter, eller i någor måtto, för vida sträckte sin Åmbetes åtgjård, och icke med nog varsamhet utöfvade sin myndighet; var förmodeligen icke ibland de orsaker, hvarföre han sedermera återreste här ifrån. År 1784 hitkom, såsom den nyligen inrättade Catholske församlingens Pastor, *Abbé d'Osfary*, hvilken förut beklädt samma Åmbete i Stralfund. Efter bemålte *Abbé Osters* bortresa blef han 1790 d. 22 Nov. till *Vicarius Apostolicus* utnåmd, först genom förordnande af *congregationen de propagande fide* i Rom, och sedan genom Påfvens egit *Diplôme* af den 7 Junii 1791. *Abbé D'Osfary*, var då redan af Påfven till det bästa recommenderad hos K. *Gustaf III*, uti bref af d. 27 Apr. 1791. Konungens Öpne bref för honom, att vara styresman i Religionsmål, för K. M:ts Catholske underfåter i Sverige, blef dock icke utfärdat förr än d. 31 Aug. 1792, under var nu regerande Konungs minderårighet *).

Ca-

*) På förfrågan ifrån *Barthelemy* om rättigheten att dispensera i lagen, om Syskonabarns giftermål; resolverades 1792, att hvad Catholikerne angå, skulle

Catholiske Förfamlingen i Stockholm, skall be-
 stå af något mer än 1500 personer (1793), hvar-
 af en stor del Fabriqves-arbetare, bo på Barnån-
 gen och Kungsholmen. Gudstjensten bestrides jäm-
 te *Abbé d'Offary* af Pastor *Moretti*, hvilken år
 1792 blifvit ifrån *Rom* hitfänd, och af Pastor *Ef-*
ferts, som ifrån *Stralsund* ankommit *).

Förfamlingen hafver i början haft sin Kyrka
 uti en särskild byggnad på Rothsteinske tomten i
 Stadsgården; men har nu i Södra Stadshuset en
 därtill inredd sal, med sitt altar, predikstol och
 lilla orgelverk.

Efter *Ludvic XVI* hölls här en högtidelig
 själamesa d. 21 Febr. 1793, och efter hans Ge-
 mål *Dr. Maria Antonette* d. 16 Nov. samma år;
 som bivistades af K. M., Hertiginnan och de härva-
 rande utrikes sändebud, samt en stor folksamling.

XI. CAPITLET.

Om allmänne Byggnader och Inrättningar.

Stadshuset vid Södermalms torg, lär vara byggdt
 i K. *Carl XI:s* tid, på 1660 eller 70 talet. År
 1662 den 21 Octob. fingo interessenterne i Gene-
 ral-Factoriet *Joh. Fr. von Friesendorff* samt *Abra-*
ham von Eich tillstånd att uppfatta ett hus, till
 expedierande af åtskillige stycken, handeln angäen-
 de, till främmande Ministrars och Ambassadeurers
 ac-

under oordningarne på Francka öarne, Prästen på
Barthelemij, genom *Vicarius Apostolicus* i Stockholm
d'Offary, förkaffas en sådan dispensations-rätt; beträf-
 fande åter Lutheranerne, skulle högsta Domstolens yt-
 trande deröfver inhämtas.

*) Ext. Posten 1793. N. 12.

accomodement, tillika med packhus, källare, bodar m. m. *), och beviljades dertill en plats vid Södermalmstorget, der Ryfsgården stod: hvarjämte Magistraten befalltes, att vara betänkt på, till hvad ort Ryfslarne derefter kunde lättas och transporterats; då K. strax ville göra en förordning, att ett vederlag gifves i stället igån**). Att Ryfsgården i anledning häraf blifvit flyttad till annat ställe, finnes icke af handlingarne; är icke eller gerna troligt, då de ännu innehafva i Stadsgården sina bodar och upplag af handelsvaror. På en perspectiv Charta i Drott. *Christinas* tid, stå *Rusche bodar* marqverade, bestående af många små trähus, med ett plank kringstängde, i nedre Stadsgården.

Uti skrifvelse till Magistraten i Stockholm af d. 11 Mart. 1667, gifver K. i nåder tillkänna, att Staden då nyligen blifvit benificerad med nederlagsfrihet, på salt, vin, brännevin, papper, och alla Ryske grofva varor; och som dertill fordrades ett publikt Stadens hus; men sådant i hastighet, af Stadens medel ej kunde ske; så hade K. förunnat någre private, att det samma bygga och upfatta efter en vis desslein vid Södermalms stenbro, på den sidan som vetter åt Saltjön; med en sådan förordning, att private måge väl bygga huset upp; men intet tillvålla sig på platsen eller byggningen någon egendom, utan skola vara pligtige cedera hela huset, emot betalning, och emedlertid nyttja det som de bäst kunna och gitta ***).

Desse vilkor tyckes icke hafva varit upmuntrande att företaga någon stor byggnad. Men att öfre delen af Stadshuset, emot Stadsgården, sedermera blifvit upförd af Staden; synes kunna slutas af K:s bref af d. 2 Mart. 1676, hvarutinnan Borgmä-

*) Se härom ang:de handeln i Stockholm).

***) Stiernmans P. och Com. Handl. 3 Tom. p. 122.

****) Brefbok i Stadens Arch. N:o. 4, f. 53.

måstare och Råd förunnnes källarefrihet, på 30 å-
mar renkt, 10 pipor Spanskt och 20 Oxhöden
Franskt vin; emedan de, några år förut, med K:s
tillstånd, i Södra förstaden, låtit upfatta ett anse-
ligt hus, och derstädes acktade inrätta ett vin- och
ölkänkeri af främmande drycker; och K. åfven
hårigenom ville på sine företrädarens vis, vid deras
Kronings högtider, i hugkomma Staden med denna
benådning *).

Detta hus har efter öfvergångne vådeldar 1680
och 1694 d. 6 Decemb. fått det prydligare utse-
ende, som det nu hafver, och i Gr. *Dahlbergs* verk,
förefälles; undantagande hyglarne, och att den me-
dlersta Italian på Corps de logis icke är så hög **).

Ibland de byggnader som 1695 ansågs nöd-
vändiga att företaga, var den afbrände Ryfsgården,
som fordrade efter uprättadt förslag 10,000 D. S:mt.

Till hvarjehanda behof, utom Stadskällare,
hafver Stadshuset sedan varit nyttjadt, såsom till
Rysk- och åfven efter Religions-friheten, till Ca-
thoisk Kyrka; till Anatomie-sal, till fångelser ***),
och i senare tider till Söder Kåmnerns-Rätt, till
Hall- och Manufactur-Rätt, hvilken 1739 tillför-
ordnades, m. m.

Då *Fredrichshof* inköptes till Vinter-Residence
för Enke-Drottningen *Lovisa Ulrica*, var förut åf-
ven Stadshuset i fråga, som då fordrat att efter en
ny och större dessein, ombyggas och inredas.

Ryske Köpmån hafva, som Svenska Handlan-
de i Ryfsländ, njutit här en reciproque handels-fri-
het. Enligt K:s Resolution af d. 21 Jan. 1721,
tillstades Ryske Köpmån, att hvarje dag få öppna
sina bodar och sälja en grofs; men icke i minut,
till

*) Pol. och Com. Handl. Tom. 4, p. 15.

) Berch. l. c. *) Baron Görtz skref här i sin
arrest, innan han utfördes d. 20 Febr. 1719: Mors
Regis, fidesque in Regem, Mors mea.

till dess säker underrättelse ankom, hvad frihet de Svenske fingo njuta i Ryssland, och sådant vidare uti Nyfstadke freds-tractaten kunde afgjort blifva. Samma freds förbund, afslutat d. 9 Sept. 1721, innehöll i 17 §. att de handels-hus som Svenske Underlåter för krigets begynnelse haft, uti vissa Hans Czariska M:ts tillhörige Handels-Städer, skulle efter erhållen fred, ej allenast strax åter restitueras; utan ock dem fritt lämnas, dylika Handels-hus, sig jämväl uti de cederade Städer och Hamnar, att anskaffa och inrätta; såsom ock till Hans Czariske M:ts underlåter, både ofördröjeligen skulle inrymmas de Handels-hus, som de uti Svea Rike och andre Sv. Länder tillförene haft; såsom ock dem sammaledes, vara efterlåtit, uti flere Svea Rikes Städer och Hamnar, hvarest de det åstunda, sådane Handels-hus sig att anskaffa och inrätta.

Till nybyggnad i Ryfsgården (approberade K. M. desseinerne d. 1 Jun. 1758) Öfver om Stadshuset, bestående af trenne delar; först den medlersta eller Hufvudbyggnaden emot Stads-gården, sedan af ett våg- och vråkhus, med 2:e Contoir, samt vidare af 2:ne flyglar, den ena åt torget och den andra åt den så kallade *Petter Myndes* backe, som skulle inrättas till bodar, Magaziner och andra rum.

Utom de på Stadshuset inredde Fångelser, hvar till 6 rum nyttjas, utom det förut så kallade plågorummet, nu mera till ett så rysligt behof afskaffat; anmärkes här *Gillflugan*, eller häktet för oförmögne skuldenärer, som förut var inne i Staden, vid persilje-gränden; men 1782 förflyttades till Hornsgatan i kvarteret Ufven, uti ett af Staden inköpt hus *); hvarest 6 rum äro inredde för

gäld-

*) Skall vara uppbyggt af Körsnäs-Åldermannen *Nils Björck*, och d. 21 Junii 1759 förfäldt till Siden-Fa-

gäldbundne karlar och ett för qvinnor. De byfatte gäldenärers antal, skall de senare åren fligit till 25 högst 30. Nu förtiden aflittes icke eller något af gälden som förut, och underhållet för den bylatte 2 Sch. om dagen, betales ock af borgenären i Bancopenningar, och njuta de byfatte fri läkarevård; Gudstjenst hålles der åsven af en tillförorordnad Präst, alla Helgedagar. Uti styglarne invid samma byfättningshus, finnes ock en under Hallrätten lydande arbetsinrättning, hvarest skyldiga arbetare hållas i häckte, till des de afstjent sin gäld, hos husbonden, samt njuta under tiden $\frac{2}{3}$ penningen af daglönen till uppehälle. (Profess. *D. von Schultzenheims* Tal vid Pr. nedläggande 1799, p. 82, 83).

Arbetshus inrättningen i Stockholm blef uppå Politie-Commissionens underdåniga förslag, af K. M. gillad och stadfästad den 5 Mart. 1773.

Ändamålet var att gifva de fattige och behöfvande tillfälle, att genom flit och idoghet kunna förtjena sitt Bröd; att upmuntra slögden och hämma tiggeriet, som mera af brist på arbete, än en skamlig lättja utöfvades.

Detta första frivilliga Arbetshus i Stockholm, belägit i hörnet af Högbergs och Gôthgatan, äfvänför Catharinae Fattighus, öppnades den 20 Apr. 1773, och ifrån samma dag till den 14 Maji påföljande, voro dervid antagne 847 arbetande personer, hvaraf 169, arbetade inom och de öfrige utom hus. — Att åt den mängd som sig i början till arbete, anmälte, utfinna tillfällen och ut-

brikören *Wiese*, för 100,000 D:r K:mt. Köptes sedan af luqvarterings-Commissionen, till Cassern, och när denna inrättning för någon tid upphörde, iulöstes det af Staden d. 21 Julii 1781. (Benägit meddelt af Stads-Actuarien Norberg.

utvågar till förtjenst, befalite Konungen, att Öfver-Hof-Intendenten skulle höras, om icke en del karlar kunde fyslosfattas vid *Fredrichshofs* byggnaden.

Detta nyttiga verk fordrade både allmänt och enskildt understöd. K. *Gustaf III.* beviljade ock genast dertill en lån; af 40,000 D. K:mt, att efter hand af Stads-Cont. på Politie Commissionens requisition, af extra utgiftsmedlen utbetalas och att sedan ersättas, allt som Arbetshusets tillverkningar, hunno att blifva försälde. (K. brefvet till Stats-Cont. d. 18 Maji 1773). Förut hade K. d. 21 Apr. samma år befallt: att af Manufactur-fonden, skulle till inrättningens befrämjande, en lika summa af 40,000 D. K:mt emot 6 procents ränta aflämnas. Efter såker uppgift äro till denna inrättning förärade, af Brand och Försäkrings-Contoret:

1773 d. 15 Aprill	— D:r K:mt	50,000.
— d. 24 Aug.	af H. K. M. Konungen — — — —	12,000.
— H. M. Enke-Drottningen	—	10,000.
— d. 17 Sept.	genom en Concert på Riddarhufet — — —	1318: 24.
— d. 29 Sept.	utaf Manufactur-fonden af K. Commerce-Coll. —	40,000.
— Grosshandlaren Diedrichson	—	300.
— d. 16 Oct.	af Magistr. vid en tillämnad men inståld solennitet.	3000.
— f. d. af Borgerisk. 50 Ålldste	—	6000.
— d. 4 Dec.	af Grosshand. Christopher Con. Dassau, en summa hvarom tvist varit, hvilken ingendera af parterna kunnat lyfta.	2724,
1774 d. 4 Mart.	hopsamlade medel af Öfverståth. Baron Sparre —	2210.

1775

1775 d. 15 Febr. Källarmåst. Hyner
af ett testamente som han haft
om händer — — — — 3000.

Summa R:dr 7252 : 44 : 8. D:r K:mt 130,552: 24.

Med denna fond bestridde den tillförordnade Arbetshus-Directionen nödige rudimateriers inköp, arbetslönens utbetalande och flere oundgängelige behof; samt lämnade allmänheten, de första åren, igenom en tryckt Summarisk räkning öfver utgift och inkomst, skuld och behållning, en tillförlätlig underrättelse om verkets drift och styrelse, som stadgade ett önskadtt hopp om dess tillväxt och framgena bestånd. Af den 1787 utgifne berättelsen, hade per medium ifrån Jan. månads början 1786, till Junii månads slut 1787, innom huset 76 och utom hus 1441 personer, med arbete månatligen varit sysslosatte, samt uti arbetslöner inalles 10,531 R:d. 45 sk. eller per medium 585 R:d. 5 sk. 2 r. månatligen blifvit utbetalte.

De slögder hvarmed de arbetande, i synnerhet sysslosättas, äro all slags spånad och strumpstickning; hvaraf i Arbetshusets Magazin, tillverkningarne dageligen till affalu hålles. Det är ock på en snäll varu-affättning som verkets uprätthållande och tillväxt hufvudsakeligen beror.

Arbetslöshet, dyrhet och fattigdom, hos den arbetande folkhoppen, hade 1787, så förökt antalet af dem, som vid denna inrättning sökte sin utkomst och sitt bröd, att Directionen för att kunna sysslosätta, ett sådant tillöpp af arbetare, som då redan fligit till 1806 personer, nödgades på credit upköpa rudematerier, under förhoppning att genom affättning, af de deraf tillverkade varor, kunna fullgöra sina förbindelser; men i brist deraf, hade till Arbetshusets tunga, ett förut stillaliggande

3. Bandet.

E

de

de lager ökats, och Directionen blifvit nödtvungen att uplåna medel.

Denna, såsom orsak, till verkets förligenhet, andragne omständighet, anmålte hos K. M. Öfver-Ståthållaren Baron *Sparre* *), på Directionens anförande, samt att Arbetshuset med en skuld af 2064 R:dr. 34 sk. åfven hade utom annan väfnad och spånad, sig till last liggande 6000 par charivader eller ullstrumpor, dem Directionen gjort sig hopp om, att efter K. M:ts nådiga löfte uti skrifvelse af d. 6. Apr. 1775, få till Kronan aflimna.

Directionen okunnog derom, att denna art af Arméens mindre munderings-perfedlar, icke mera fordrades, än för några få Corpser af Arméen, hade med detta lager räkat i en bekymmerfam förlagenhet, till afhjelpande hvaraf Öfver-Ståthållaren hemstälte om icke K. Lifgardet och hela Artilleriet vid 1787 års beklädnad måtte undfå charivader in natura.

Men att här icke uppföka ämnen, som höra till en mera omständelig berättelse, om detta verkets hushållning, bör sluteligen med några ord nämnas; att ehuru arbetstaxan 1796 blifvit förhögd nästan till dubbelt, emot hvad den var vid Arbetshusets första inrättning 1773, hade dock arbetarne till ett vida mindre antal sig infunnit; hvilket gaf anledning till Öfverståth. Åmb:s Kundgörelse derom, den 30 Nov. 1796, åfven i den affigt, att de tiggande skäligen måtte kunna afvisas, då brist på arbete, dem dertill icke föranleder; och att denna inrättning, såsom ett vackert efterdöme, i sin måhn bidragit, att Stockholm 24 år derefter fått ännu ett Arbetshus, som å Norremalm blifvit anlagdt, hvarom ock på sitt ställe förmålt blifvit. Till tacksamt minne af Fru *Karin Knipers* beröm-

vår-

*) Handling, i Riks-Archiv.

värde gjorde förordnanden om sin efterlämnade anseelige egendom, bör här intagas; att hon under d. 16 Dec. 1797, såsom ett ständigt och i alla tider orubbadt blifvande Capital, tillagdt Stadens *frivilliga Arbetshus-inrättning* 4000 Riksd. Specie, hvaraf räntan årligen skulle användas, endast till skålig påökning å arbetslönen, för finare spånad och annat finare arbete, som fattige fruntimmer af de bättre classerne, till lifsbärgning finna sig tvungne för betalning förrätta.

Arbetshus Directionen består af 1 Magistratsperson, 1 Ståndsperson, samt 4 Borgare. Öfverstyrelsen tillhör Öfverstyrelsen, enligt hans Instruction af d. 16 Febr. 1776, 18 §.

Till minne af en Konung som grundat och befrämjat ett så nyttigt verk, hvarigenom den fattige har sin lön i en trefven och slitig hand, är en skådepenning slagen, som på tillvåndade sidan, föreställer K. Gustaf III:s bild, med namn och titel, och på den frånvåndade, hvarjehanda Fabriques redskap, med öfverskrift. *Inopibus manuum mercede sublevandis*. I exerguen: d. v. Mart. 1773.

Att icke på flere ställen behöfva söka, hvad i ett sammanhang bordt afhandlas; så finnes under titel af Hospital, Fattighus och flere inrättningar ad pios usus, hvad annars i anseende till localen, här bordt intagas om *Danviken*, om *Marias* och *Catharinae Fattighus*. *Schole*-inrättningarne i Stockholm hafva ock sin egen articel.

Hvarfvet på *Södermalm* vid Tegelviken, är i Capitlet om de i Stockholm, på flere ställen och olika tider, inrättade hvarf, uptagit och beskrifvit.

Om *Tegelbruken Horn* och *Grind* på *Södermalm*, är i beskrifningen om Staden nämt, af den anledning att besagde Tegelbruk, skänktes Staden,

såsom uppmuntringar, till prydeligare stenhus uppförande innom murarne.

År 1577 försträcktes *Jöns Andersson*, med 7 andre som blifvit tillförordnade, att upprätta tegelladan vid *Grind*, 1000 klippingsmarker. Enligt tänkeboken 1592, samtycktes att vid *Horns* och *Grinds* tegellador, skulle 1000 tegel säljas för 8 daler, till des båttre mynt blifver, att Staden icke måtte komma till achters, med tegelbruken. Uti Resolutionen d. 15 Nov. 1666 prolongerades den frihet Staden njutit i tull, för det tegel som var tillarbetadt vid *Grinds* och *Horns* bruk.

Horns och *Grinds* Tegelbruk, stå på *Tillaei* Charta 1733 utmärkte, det förra vid *Hornsviken*, bredevid *Torpadii* malmgård, nu *Jacobsberg*: år nu nedlagdt. Det sednare vid Skantstull, på *Grinds-hage*, hvaraf Staden genom arrende, drager årlig inkomst. Rådmanen *G. A. Schrickel* fick 1768, på des moders, Järnkrämaren *And. Örnbecks* enkas vägnar, 3:e års prolongation, på förra arrendecontractet, om den så kallade *Grinds hage*, på *Södermalm*, med det der beligge Stadens Tegelbruk, emot 2000 D. K:mt. År 1771 ytterligare 3:ne års prolongation, emot 1800 D. K:mt för bristande sand-tillgång, och 1782 arrendecontract på 10 år, ifrån d. 1 Apr. 1779, emot 166 R:dr 32 sk.

Uti ett gammalt stenhus i *Danviken*, skall ett Mynthus varit i K. *Johan III:s* tid, hvarom dock ingen tillförlätelig underrättelse kunnat erhållas.

Här bör ock slutel. nämnas, att K. *Gustaf Adolph* 1619, handlade af *Borgaren* i *Stockh. Eric Larsson*, en trågård på *Södermalm* vid *Fateburen*, för 28 skeppund rå koppar och skattfrihet på ett sitt hemman *Hundsteinstorp* på *Lofön*. (Regift. i R:s Arch.). Ändamålet torde hafva varit att använ-
da

Da denna lågenhet till någon slögde- eller Fabriks-
inrättning.

XII. CAPITLET.

Om några på Södermalm varande enskilte
hus och lågenheter.

1. §.

Opinionen att Södermalm är längre aflägsse, utan att determinera stället hvarifrån, har i senare tider, blifvit så rådande, att folk af den så kallade första classen, hållre bo för drygare och oskälige hyror, längre bort på Norr, än Staden närmare på Södermalm. Detta hafver dock fordom icke varit så, då man anlåg Södermalm, i anseende till dess högre belägenhet, såsom ett fundare ställe att bo uppå.

2. §.

Att här beskrifva alla de å Södermalm varande större eller märkeligare hus och egendomar; är hvarken ändamålet, eller en möjlighet, då nödige tillgångar till enskildte handlingar saknas. Något bör dock i anledning af Chartor och fundne anteckningar här anmärkas; utom hvad i det föregående, derom redan är förmålt.

Huset i hörnet af stora Badstugugatan, der Sockerbruket nu är, skall 1733 tillhört Grefve Pontus de la Gardie och sedermera R. Rådet Gr. Arv. Possé. Åges nu af Bruks-Patron *Vegelein*.

Schönborgske huset vid Göthgatan, är till dess fordna utseende aftagit i Grefve *Dahlbergs* verk; har

har fordom tillhört Fältherren Grefve *Jacob De la Gardie* och hans Grefvinna *Ebba Brahe*, som vapnen öfver portalen äfven intyga. Då Gr. *Olof Törnflycht* ägde hufet, blef trågårdens mera moderne och väl underhållen: hans arfvingar uthyrde det, åt utländska Ministrar; bland dem beboddes det 1755, af Ryska Envöijjen *von Panin*, som gaf der d. 27 Febr. s. å. en prägtig festin och bal, till glädjebetygelse, öfver Ryska Storfurstens *Paul Petrovitze*s födelse. Det afbrann 1759 och *Törnflychtske* arfvingarne sålde det 1762, till Fabriqveuren *Schönborg*, för 130,000 Dr. Kant, som sedan inköpte hela kvarteret och kringbyggde hela gamla hufet; år nu en af de största egendomar på Söder, och äges af bemärlte Fabriqveurs arfvingar.

Äfvanför detta hus var 1733 *Lagercronske* egendomen; längre upp, i hörnet af Högbergsgatan Rådman *Francks*, der nu Södra arbetshuset är; så *Rumpfiska* egendomen, som 1745 inköptes till Catharinae Fattighus. Vidare utmärker *Tillaei Charta Paulis* hus med sina flyglar midtemot Källaren *Hamburg*, och längst ner på samma sida *Urlanderiska* egendomen.

På S:t Paulsgatan *Lindcreutzske* nu Gr. *Frölichs*, fidei comis, och midt deremot Gr. *Leijonstedts* fordna hus med 2:ne flyglar. I ändan af Skaraborgsgatan kvarteret Götha Arck, *Romans* egendom, kallad *Noae arck*, som sedan tillhört *Nerées*, *Hildebrand* m. fl. Hufet är byggdt, icke i linia med gatan utan efter viderstrecken i Norr och Söder. Längre ner på S:t Paulsgatan i hörnet af Björngårds brunsgatan, var fordom Öfversten *van der Noots* egendom, afritad i Svecie verket. Af hans arfvingar köpte HOLLändska Envöijjen *Henr. Villh. Rumpf* detta vackra hus; låt innantill mycket embellera detsamma och jämväl göra en anseelig tillbyggnad på Östra sidan,

dan, uti hvilken Holländska reformerta Kyrkan blef hällen. Igenom testamente tillföll det bemaälte Residentens broder, *Rumpf*, Commis. i *Haag*, som lämnade det i arf till sin dotter. Efter *Envoujén Rumpfs* död, blef det bebodt af brodern *Carl Rumpf* och 1752 af *M. Marteville*, bägge Holländske Ministrar. *Marteville* köpte sedan huset och sålde det 1757 till reformerte församlingen i Stockholm. Nu äges det af Handlanden *Nentwich* som der inrättadt Tobaksfabrik *). Ehuru i förde Kyrka, ingen Gudstjenst, för det närvarande hålles; har församlingen vid husets försäljande, förordat, om Kyrko-salens underhållande; hvarföre husägaren njuter en betingad årlig hyra. Till Holländska reformerta församlingen, räknades ungefär 20 familjer, på 1740-talet.

På Hornsgatan midtemot *Mariae Kyrka*, var *Grubijka* huset, som efter flere ägare nu tillhör *Stenhuggaren Göthe*. Der bredevid är ett Sockerbruk anlagdt. I hörnet af *Björngårds* brungatan är nu *Sutheriska* egendomen, som 1733 tillhört en *von Santen*, sedan en *Dauer* och äfven *Commerce-Rådet Polhem*. Trågårdens fick i *Directeuren Suthers* tid, många prydnader och förbättringar, äfven som sjelfva huset.

I *Hornskroken* så kallad, har *Apothekaren Wirvachs* anlagdt en stor trågård och låtit uppföra ett vackert stenhus, med sina flyglar, som nu äges af *Apothekaren St Pyhl*, tillika med *Apotheket Enhörningen* på *Göthgatan*.

I slutet på *Volmar Txxkulls* gatan, der en *Txxkull* förmodeligen anlagdt den vackra egendomen, som på *Tillaei Charta* 1733 kallas den Grefveliga *Horneska*, och ägdes sedan af *Presidenten vult von Steijern*, nu af *Klädes-Fabriqveuren Hoving*; hafver ett

*) *Canc. R. Berchs* anteckningar.

skönt stenhus och en vacker trågård; der ägaren icke misunnar beskedeligt folk ett promenera.

På Södermalm hafver af gammalt varit flere trågårdar, eller malmgårdar som de fordom hetat, då sådana små egendomar voro mera begärlige, innan smaken och lusten fullit på Landtegendomar, små hemmansdelar och torp utom Staden. Deribland finnes på nyss:de Charta *Lindrots* Rosenlund, *Jungs* trågård, Holländare-trågården, Doctor *Heraei*, Comiss. *Bröms*, sedan *Abrinks*, *Hermanis*, *Leijonankars*, *Fagges*, *Gyllenborgs* och fleres, af hvilka en del blifvit väl bebyggde, såsom *Tottieske* malmgården på Bondegatan, hvarest *Charles Tottie* lät uppföra ett stort stenhus och förbättra trågården; förordnandes denna egendom till fideicomiss, i nu varande ägarens, Bruks-Patron *And. Totties*, hand.

Egendomen *Zinkens-dam*, är i Mariae församling, och till större delen i kvarteret Krukomakaren belägen. Uti Magistratens fastebref derå, för K. Rådet och Presidenten i Kammar-Collegio, Friherre *Clas Fleming*, af d. 15 Julii 1682, förmåles: "att denna tomt och de fiskdammar, som fordom General Tullförvaltaren *Vilhelm Drakenhjelm* och des arfvingar, vid Horns Tegelbruk, innehaft, med en dervid belägen plats, skall 1667 d. 25 Junii varit Borgmästaren i Stockholm *Johan Prytz*, af Staden till köps uplåten emot 209 dr. S:mt; men som den blifvit obetald, så har oackadt Borgmästaren *Prytz* Enkas, *Margr. Grundels* transport 1668 af denna egendom, på afledne *Drakenhjelm*; Magistraten aufsett den, som en Stadens tillhörighet, och att kunna af Staden disponeras. Hela denna förenämde egendom, förfälles således, till fri och egen, emot 209 dr. S:mt af Magistraten, till K. Rådet Baron *Fleming*, 1682, och be-

skrif-

skrifves i äfvannämde då utfärdade fastebref, hålla i bredden på öfre sidan vid lilla berget, ifrån vägen på Norra sidan och intill den gamla vinter-vägen på Söder om diket, 132 alnar; uti längden på Norra sidan, ifrån öfre platsen och neder åt vägen, som löper till Tegelbruket, 510 alnar; längden på Södra sidan, från den öfre platsen, neder till gamla vinter vägen 530 alnar; bredden på nedre sidan vid lilla Hornsången, uti 2:ne krokmaßl, 300 alnar; så att hela dets längd och bredd gjorde tillsammans 107,120 qv. alnar, enligt afmåtningsbevifet 1667."

Enligt 1679 uprättad Charta öfver hela kvarteret, utmärkes denna egendom för *Drakerhielms* stora trågård och Karpdammar. Namnet *Zinkensdam*, torde härleda sig ifrån en *Frants Zink*, som 1683 d. 20 Julii, tillbytte sig *Christineberg* emot *Skuru* hemman, och som torde deraf för någon tid varit ägare eller någon annan af samma namn; hvilken gifsning dock med någon handling eller document icke kan styrkas, utom *Tillaei* Charta, der denna egendom, såsom en *Zinkens* tillhörighet, utmärkes.

År 1736 d. 5 Jan. fälldes *Zinkensdam*; af Fåltmarkalken, Baron *Hugo Hamilton* samt Friherrinnan *Anna Fleming* till Casseuren *Christer Robsahm* och med-Interresfenter, Bruks-Patron *Sjöberg* och Notarien *And. Berch*. *Sjöbergs* arfvingar, som deraf ensamt vore ägare, sedan *Sjöberg* i lifstiden inlöst förenämde interresfenters andelar, fällde den 1788 d. 14 Mart. till Handelsmannen *Philip J. Marins*, och af honom köptes den, af nu varande ägare, Meublehandlaren *Carl A. Grevesmuhl*, d. 8 Febr. 1790. Genom sedan tillköpte dervid belågne trenne egendomar, är den för det närvarande, af honom ansefiligen utvidgad och ökt till ett om-

område af 90 och ett halft tunneland och 469 quadrat-
 alnar. Den är ock i lika måtto af honom förbät-
 trad och i fullkomligt stånd fatt; så till byggnader,
 som stångfel af flere hundrade samnar stenmurar; en
 vattenqvarn af gråsten uppbyggd; en trågård af
 7 tunneland's vidd anlagd, jämte en större Tobaks
 och Potatoes-plantering; åker till 7 à 8 tunneland
 årligt utfåde, upragen; och ångarne förbättrade,
 som nu i medelmåttige år, gifva 150 lars hö à 30
 lispund på lasset. En nybyggd ladugård af sten
 är äfven uppförd, der årligen 18 fl. Kor under-
 hålles; varandes desutom vid denna egendom en
 våderqvarn, samt tvänne vattunqvarnar som gå höst
 och vår *).

XIII. CAPITLET.

Om de kring Södermalm liggande Holmar och egendomar.

I. §.

Innan man i detta Capitel åtföljer stranden, att
 efterse om något angående *Åsöna* eller Södermalm
 ytterligare kunde vara att antekna; synes de der
 befintelige vatten förtjena någon upmärksamhet.
Zinkens dam, *Fateburs sjön*, Södra stora Stadsdi-
 ket, och de små vatten, som hafva haft communication
 med Hammarby-sjön, och på *Tillaei* Charta ännu
 1733 finnes utmärkte, gifva någon anledning att
 förmoda, att de af ålder med hvarannan kunna
 hafva varit combinerade. Häfderna lämna väl der-
 om ingen vetterlig underrättelse; men de kring
 desse vattudrag varande berg och högder, synas
 gif-

*) Dessa underrättelser äro af ägaren benägit meddelte.

gifva någon styrka åt denna Hypothese, och göra den lika trolig, som att Kungsholmen, varit efter *Dalins* tanke, genom vatten delad i flere Holmar. Det är icke att upföka ett nytt skäl för vattuminskningen, hvarom så mycket både med och mot, redan är skrifvit, som detta anföres; utan endast att leda upmärksamheten till de förändringar, som ytan på vår jord undergått, och så fällan i framfarne seclers tideböcker blifvit antecknade.

2. §.

Södermalm räknas hålla i omkrets 20,000 alnar. Ifrån Söderström åtföljer Salt-sjön den högt belägne *Mosebacke* och de så kallade Södra bergen; hvarifrån utsligten gifver ämnen till den vackraste tulla, både för pennan och penseln *). Communication med dem ifrån stranden, har icke varit möjlig, utan genom höga trappor, som bära namn af *Munkens*, *Ruthens* och *Borgmästare*-trappan.

På andra sidan Tegelviken förekommer *Ehrsta*, liggande midt emot Castellholmen; år på 1733 års Charta teknat såsom en *Petterssons* tillhörighet. Denna egendom skall af en *Grill* vara anlagd; flere affättningar äro med mycken kostnad sprängde i bergen, som blifvit tillredde för allehanda växter och tråns planterande. På högden äro tvänne lusthus, och längre ner väningshus upförde. Assessoren i Bergs-Collegio *Bengt Quist*, år nu der till ägare, som här inrättat ett Stålgjuteri (1798).

På bergen vid Danviken der en Skants fordom varit byggd, ser man nu en trädplantering och ett litet lusthus. Stället år i senare tider odladt af Handlanden *Lundin*.

Ine-

*) På Mosebacke, har Professor *David Schultzenheim*, eftergjorde sprängningar, anlagdt en trädgård, med flere affättningar.

Inemot Danviken är en stor stenhusbyggnad; som å alla sidor innessluter en rymlig gård; uppförd af Notfiskare-Äldermannen *Österman*, och i fednare tider inlöst till en Därhusinrättning. (Se Danviken). Stället kallades förut *Saltbruket*, der *Österman* för denna ansefliga byggnad, vid Saltsjön låtit bortspränga oformeliga berg, och derstädes anlagdt trågårdar med sina affättningar, brunnar och mångfaldiga gråstensmurar, m. m. allt med mycken kostnad till en prydnad för Staden, vid inloppet till dess oförlikneliga hamn.

Vid Danviken hafver Hammarby-sjön sitt utlopp i Saltsjön; hvaraf qvarnen derstädes drifves.

Håstholmen står på *Bjurmans* Situations-Charta öfver Stockholm utmärkt, vid Beckbruket *), midtemot Biskops-udden. Denna Holme hette förut *Finnscholmen* och *Finnes-Ö*. Vid Håradstinget i Svartlösa 1630, vittnades: att rätta skilnaden emellan *Sicla* och *Danviks* ågor, alltid varit uti Finnes-ö viken, som är emellan Hammarby-sjön och Saltsjön, och att sjelfva Finnes-ö af ålder, under Danviken lydt och legat.

Emellan Danviken och Hammarby tull, är *Barnången*: en stor Klådes-Fabrique, med mycken åbyggnad och flere inrättningar. Redan år 1686, då K. Carl XI beslöt, att beklåda Sv. Krigsmagten, med Inrikes tillverkade klåden, reste *Gavelius* på egen kostnad till Frankrike, England och Holland, för att inhämta all nödig kundskap, på hvad fot de bästa Manufacturer der voro inrättade; tog med

*) År 1736 hittade några Dalkarlar vid gräfvande upp i Bergsklinten emellan Beck och Kimröks-bruken vid Stockholm, flere Arabiska mynt, i blandning med Tyfka, K. Ethelreds, några spånnen och armringar, m. m. till mer än 57 lods vigt. (Vitterh. Ac. Handl. 1. Del. p. 107.

med sig till Sv. skickelige Måstare och nödige verkryg, samt inrättade strax derpå, vid den så kallade Barnängen i St. ett Manufact. af allehanda klåden, boji och ylletyger, hvilka tillförne till den godhet alldrig varit i Sv. tillverkade. För hans Patriotiska nit blef han adlad 1698 under namn af *Lagerstedt*, och fick då caractere af Commissarius. (Se Gezelii B. Lexicon, art. Lagerstedt). Riddarhuset skall ifrån långliga tider tillbaka ågt *Nytorgs* och *Barnängs*-Fabriken. Den sistnämde innehafves och drifves nu af Com. Rådet och Fabriqueuren *C. Gust. Apiarie*.

Hammarby, ett hemman till vänster utom Skants-tull, vid Hammarby-sjön, skänktes med tillydande ågor åt Stockholms Stad, uti Privilegierna d. 12 Apr. 1563 1570 och 1594. I anseende till qvarnbyggnaden vid Danviken, skall en del af Hammarby ågor blifvit fatte under vatten, hvaröfver klagomål i *Gustaf I:s* tid blifvit anförde. År 1540 då qvarnarne uti Danviken byggdes, lades öde utaf vatten 5 gårdar i Hammarby; therutaf tillkom Herr *Gabriel Christersson* 4 gårdar, hvarföre han erhöit fullt vederlag; men för den 5:te som tillhörde Gr. *Thure Bjelke*, gafs intet vederlag; efter en annotat. som finnes i ett band med gamla bytes handl. i K. Cam. Archivo, fol. 226, 229.

På andra sidan Skantstull är Åhrsta sjården, en vik af Målaren, som har *Grinds hage* och gamla Tegelbruket å ena sidan och å den andra *Åhrsta* ågor och gård. *Hans Classon Bjelkenstierna*, S. R. Råd och Amiral, förde titel af Herre till *Åhrsta*, lika som vice Amiralen *Nils Classon* 1611. *Södermalm* påstås fordom hafva lydt och legat till denna gård, der ånnu 1750 en byggnad stod, hvartill timret blifvit huggit på *Södermalm*.

En

En ågare skall i sednare tider hafva väkt fråga om tomtören af Södermalm, såsom en tillhörighet under Åhrstad, från äldste tider tillbaka; men Stadens mer än 200 åriga oklandrade besittning och lika gamla donationsbref, synes tillräckligen freda Stadens rätt.

I samma fjärd som vidare kallas Hornsviken och Lilljeholmsviken, förekomma 3:ne små Holmar, som på 1733 års Charta utmärkas, under namn: af *Ailholmen*, *Bergholmen* och *Lillholmen*, vanligen *Robfahns* Holmar, förmodeligen efter ågaren, som förut påkostad deras odling eller bebyggande. Öfver-Directeuren *Tavelin* fälde denna lilla egendom till Cammereraren *Måiler*, som un år deraf ågare (1797). Midt emot samma Holmar var *Tanto Sockerbruk*, innan det af Kronan inlöstes till ett Bränneriverks anläggande. Tillhörde på 1730-talet Rådman *Bröms*, enligt *Tillaei* Charta.

Nära Hornstull är det så kallade *Jacobsberg* belägit. Derom hafva följande underrättelser blifvit meddelte: år 1670 d. 22 Sept. designerade Ingenieuren *De la Vallée* en tomt, som på Norra sidan vid nya Hornsvågen, hölt 120 alnar och på Södra vid Sjön äfven 120, på Västtra vid Guldsålagarens tomt 114 alnar, på Östra åt Tegelbruket 210 alnar. Magistraten gaf samma år fribref åt Rådman *Joh. Larsson Laurinus*, på denna tomt, som förmåles vara mycket bergig och stenig. 1673 fälde *Laurinus* denna tomt som han å nyo bebyggdt, till mästern *Jöns Krok* för 500 R:dr. År 1674 fälde Skråddaren *Krok* samma gåtd för 3000 dr. Kam. till Handelsmannen *Jöns Therlou* och *Joh. Prestbeck*. Af dem hade Friherrinnan *Maria Hägerstierna* tagit den i betalning och förfälde den samma till *Herman Dan. Hermann* för 2000 Dr. Kamt, som derå erhöill faste bref 1704, jämte en fri köpt plats

plats vid Tegelladan; innehållande på N. sidan i-
från Bryggare-Ålderman *Lampas* tomt, Öster ut till
Horns tegellada 190 alnar, på Södra sidan utmed
sjön 218, på Östra sidan utmed tegelladan 250,
på Västra utmed *Lampans* gård 114 $\frac{1}{4}$ alnar:
den friköpte platsen åter, på N. sidan 65 alnar, S.
110, Ö. 250 och V. 200 alnar, eller Arealiter 18,365,
qv. aluar, och skulle *Herman* låta förfärdiga en sådan
flor dam, att Tegelbruksarbetet icke vatten tryter,
och få djup som han sinnad vore, sin fiskedam att gö-
ra, att vattnet i dammarne hafva communication,
med hvart annat, igenom en trumma eller igenombo-
rad flock. År 1719 d, 30 Febr. förfälde Manufactu-
risten *Hieron. Hermann* denna tomt till R. Rådet *Gu-
staf Adolph Taube* för 18,000 dr. K:mt. Hans arfvin-
gar fälldes den 1733 till Rådsmannen *Torpadius* för
12,000 dr. K:mt, som af Magistraten enligt Öfver-St.
godsfinnande, köpte *Horns* tegelbruk tillika för 6000
dr. K:mt. 1749 förfälde altsammans till Caffekoka-
ren *Johan Strömbeck*, då egendomen fick namn af
Johannisberg; så bief Bergsrådet *Christiernin* der-
af ägare. 1767 inroptes den på Balco-Auction af
Apothekaren *Jacob Barck*, som förändrade egendo-
mens namn till *Jacobsberg*. Efter honom tillföll
det hans efterträdare i ägtenskapet, Häf-Apoth. *Fr.
Ziervogel*, och äges nu af Enke-Fru *Hebbé* född *Tot-
tie*, som derå byggt ett stort och vackert stenhus.

Vid Västra udden af Södermalm äro Råkne-
holmen och Långholmen belägne, som hårefter få
sin egen beskrifning.

Pålfundet från Spinhusbron till Ridderfjärden,
kallas nu Spinhus-fundet, hvarvid fordom en Gr.
De la Gardies egendom varit belägen, och i se-
nare tider ett Pipbruk. Ytterst vid Spinhus-Tullen
är egendomen *Bergfund* kallad, tillhörig Grosshan-
diaren *Dan. Asplund*, som på Öfverståth:s hemstäl-
lan,

lan, erhöill tillstånd att på Spinhusgatan få uppfatta en träbyggnad till Scholae inrättning, för de vid *Aspelunds Manufakturie* varande arbetares barn. K. br. d. 18 Jun. 1793.

Riddarfjärden åtföljer fedan Södra malmens Norra sida, förbi *Skinnarviks-bergen*, af lika högd som Mose backe, och innefatta 7 kvarter under namn af *Skinnarviken*, *Skinnarviksberget större* och *mindre m. m.* (se *Tillaei Charta*) ända till Söderström och Slussen.

Långholmen och Råke-holmen.

Långholmen, Väster från Stockholm i Mälaren, äfvanför Riddarfjärden; hafver Kungsholmen i Norr och gränisar helt nära till Södra Malmen, skild derifrån, genom det så kallade Pålundet, som torde fått sitt namn af de der kvarstående pålar, efter de gamla broar som deröfver vid åtskillige tillfällen blifvit anlagde.

Holmen redan nämnd i Håfderne 1435, har efter *Hadorphs* uppgift, fått namnet af sin längd, som är 4 eller 5 dubbel emot dess bredd.

När Stockholm belägrades af *Engelbrecht*, i K. *Erich XIII:s* tid på trenne sidor; lägo Wefsmän och Nerika, på *Lång-holmen*, som Rimkrönikan (p. 208) säger. Några dagar efter slutad dagtingan 1435, emellan Svea Rikes Ständer och Danemarks och Norriges Råd; om förlikningen i *Halmstad* med *Erich XIII*; samlade sig Svea R:s Råd, till 37 personer, på *Långholmen*, och förbundo sig väl att hålla fördraget i *Halmstad*; men om *Erich* ryggade sitt löfte; att då med lif och gods försvara sina rättigheter och Sveriges lag. Denna förening är daterad Stockholm och *Långholmen*, dagen näst efter S. Laurentii dag 1435 *). Rege-

*) Rimkr. 2 Del. p. 93.

geringsfittet tålde den tiden sådana confederationer.

Då Konung *Gustaf I* inspärade Stockholm, för att frälsa Staden ur *Christierns* våld; förmåder historien, att han bandt Munklederne genom en brygga, tillsamman med Södra Malmen; hvilken brygga således varit anlagd å ömse sidor om Långholmen*); och då Stockholm intogs af Hertig *Carl*, d. 29 Sept. 1568, att frälsa Riket från K. *Erich XIV* och hans gunstlings grymheter; gick *Sten Lejonhufvud* förut, ifrån Munklederne öfver *Långholmen* och Södra Malmen till Stockholms Södra port, som för honom öppnades.

Långholmen hörde Kronan till, när Drottning *Christina* d. 27 Martii 1647 gaf den till evärdelig ägo åt Stockholms Stad, tillika med Tegelbruket; med förbehåll och undantag af nödig plats till Tullhus och Sjöhamna för båtar, som der skulle clare-ra Tullen. Denna donation stadfästades af K. *Carl Gustaf* d. 28 Junii 1655.

En lård strid, som i någor måtto rör denna Holme, torde här med några ord så nämnas. Att en Krigsman *Julius Coijet* köpt och ägt *Långholmen*, samt efter des död, derstädes blifvit begrafven; berättades uti Friherrar *Coijeters* åttartal**). Denna upgift bestriddes med mycket mera som rörde samma slægts ättfäder och deras innehafde ämbeten, af Cancellie-Rådet *von Stjernman*, uti tryckt svar och anmärkningar, vid nyssnämde Genealogiska arbete, till försvarande af hvad han, uti sin Matrikel, om denna ätt anfört.

Att dock Staden gjordt sig donationen af *Långholmen* till nytta, genom tomters upplåtande derstädes, till bebyggande och upodling, är utan allt tvifvelsmål.

3. Bandet.

F

Uti

*) *Gust. I. historia af Celsus. I Del. p. 169. —*

**) Tryckt i Stockh. in folio 1756.

Uti Baron *Tilas* samling af Chartor, till completterande af Grefve *Dahlbergs* Svecie verk, som nu förvaras vid K. *Museum*, finnes en egendom på Långholmen, *Allstavig* kallad, afritad 1681. På *Vijkmans* Situations-Charta 1701, är derstädes *G. Branders* hus, utmärkt med sin trågård, bredevid bron, samt fiskedammar wid stranden, af Pålfundet: och då Spinhuset här anlades 1724, återköptes dertill, *Spaldings* och *Dahlströms* egendom, för 37000 dr. K:mt.

Om Spinhuset härstädes, se Articeln: Barnhus, Tuckthus, Råsp- och Spinhuset angående.

Tullen på Holmens Norra sida, är förmodeligen lika gammal med Landtulls-verkets inrättning 1622. Alla uppifrån Målaren ankominande Jackter, farkoster och båtar, skola här anläggas till Tullclarering, enligt författningarne; hvarom en Tull-Inspector, Tullskrifvare och nödig betjening, besörjer.

Uti viken der Tullbron är, har ett stenhus i senare tider blifvit upfört, der *Becklin*, en snäll Stålarbetare, haft sin verkstad och fabrique.

Ett Båt-hvarf finnes på Ö. ändan af Holmen, på *Bjurmans* Charta 1751 utmärkt. Icke långt förut torde det, derstädes blifvit anlagdt, efter det på 1733 års stora Charta icke finnes anteknat. Detta hvarf blef genom contract d. 20 Aug. 1765, af Magistraten uplåtit, till skutskeppare åmbetet, på 20 års tid, emot 200 dr. S:mt årligen. År 1776 d. 29 Oct. transporterades detta contract på Segelmakaren *Hans Wester*; dock hade Staden sedan 1778 ej mera än hälften af arrende summan; emedan *Wester* efter den å hvarfvet 1776, timade vådeld, genom halfva arrendets eftergift, skulle godtgöras för liden skada.

Långholmsbron, till communication med Södermalm, har förmodeligen blifvit byggd till deras
be-

beqvämighet, som der, uppförde hus och byggnader på inköpte tomter, sedan Holmen som förbemat åt donerades Staden. Denna bro är nu för Krono-Spinhuset oumgångelig. Se derom angående Spinhuset, 2 Del. p. 278.

Råkne - Holmen.

Råknings-Holmen äfven Råkne-Holmen kallad, som gränzar till Långholmen, och är derifrån skild genom Långholms-viken; hör väl icke egenteligen till denna beskrifning, efter Holmen icke tillhör Stockholms Stad; men kan dock i anseende, till dess nära belägenhet och några andra omständigheter, här få intaga ett litet rum.

Att dömma af de äldre Chartor, var Holmen, som måst består af berg, länge obebodd. På 1751 års Charta af *Bjurman* finnes vid stranden midt emot Spinhusbron, ett litet hus med 2:ne små flyglar, marqverade.

Prästen vid Spinhuset skall här fordom haft sin bostad, innan han fått våningsrum på Långholmen. Till samma lilla plats har Rådman *A. Reimers*, sedan blifvit ägare, som inkräcktat af sjön ett större utrymme, och genom ditförd jord, trugat bergen att blifva frugtbärande. Denna hans odlings möda, har i en minnesvärd blifvit förvarad; vid hvilket tillfälle Holmens fordna namn, blifvit förbytt till *Reimersholm*. Följande underrättelse har derom blifvit meddelt. Det å *Reimersholm* uti Pyramidalisk ställning uppfatte, på Gråstensfot hvilande Monument, är 4 alnar högt, vid nedra ändan 1 aln 9 tum bredt, vid den öfra 17 tum och 5 tum tjockt, samt har följande Inscription:

Vandringsman
Skåda Här
Den fordna
F 2

Rå-

Råkenholmens Klippor
 Till blomstrande
 Fält och Trågårdar
 Förvandlade,
 Genom den Förtjente
 Rådmannens
 I Stockholm
 Herr *Anders Rejmers*
 Flit och Kostnad.
 Från år 1784 till 1798
 Har Han Här använt
 Lediga Stunder
 Att af Sjö och Berg
 Tilldana frugtbart Land.
 In uti Ålderdommen
 Gagnande
 Lärer Han Dig
 at

Nyttig Flit är Hvila.
 Vänner Rette Honom Stenen
 Till Hedrande Åminnelse
 Och Stället Blef Kallat
 Rejmersholm

Den 24 Junii År 1798.

Uppå en del, af denna Holme fick Afleff. sedan Bergs-Rådet *von Engeström* perpetuelt arrende, i kraft af Kongl. Resolutionen d. 5 Julii 1774. Der var då på Västra udden en inrättning, till Skedvattens beredande. Detta arrende afstod och transporterade sedermera *von Engeström*, på Advocat-Fiscalen i Bergs-Collegio, *Lithander*, som skaffade sig ägande rätt till jorden; tillökte och förbättrade åbyggnaderne; anlade en vacker och lönnande trågård, med drifhus, uppå bergen; samt fatte vågen på Holmen i stånd, till detta lilla lustställe och sommarboning. Han sålde det sedermera till

till Capitain *Appelqvist*, och åges det nu af Apothekaren *Görger*, som der underhåller inrättningen, till skedvattens beredande. Stället har fådt namn af *Charlottenburg*.

Överfarten dit från Södra malmen, är helt korrt; men dertill måste båt eller färja nyttjas.

ANDRA AFDELNINGEN.

Om Ladugårdslandet och Djurgården.

I.

LADUGÅRDSLANDET.

I. CAPITLET.

Om Ladugårdslandet, gifvit Staden till utrymme.

I. §.

Ladugårdslandet eller Stockholms Stads Östra Malm, som Östra delen af Norre-malm äfven förut blifvit kallad, är af Ladugårdarne under Konungens Slott, en förlånt och donerad del till Staden. Resolutionen d. 28 Febr. 1639, innehåller, att Ladugårdslandet som varit till mulbete utlagt, skulle gifvas i ersättning, för det Staden måst betala de hus, som för Regulariteten och den 1634 påbudne-stenhusbyggnaden på Norremalm, blifvit nederrisne.

2. §.

Stockholms Slotts-Ladugård nämnes i våra äldre häfder. Rimkr. säger: att i Ladugården voro

100 Oxar (p. 363), och att K. *Christian I.* årnade bränna och skinna Ladugården 1471; men blef aflagen, af *Sten Sture*, (p. 583). Den har förmodligen innefattat, en del af Djurgården, Ladugårds-gårdet och det nu varande Ladugårdslandet, som då nyttjades till mulbete, innan det donerades Staden. Skillnaden emellan nya och gamla Ladugården, torde med någon visshet icke kunna utfattas. Låget af den ena tyckes vara gifvit, af 1649 års Charta i Landtmåteri-Contoïret, och hafva varit der Öfver-Jägmästare-bostället nu år, nära *Fredrichshof*, som utmärkes såsom kalvhager under. Att den andra torde legat vid *Fiskartorpet*, är anledning att sluta, af de dit anlagde vågar och broar; af de namn på ågorne, som i handlingarne angående Ladugården omtalas, och deromkring igånsinnas; såsom stora *Ladugårds ången*, *Oxbergs ången*, *Björnands*, *Helge-ands-ången* eller *Skeppar Olofs ång* vid *Åkistan*, som bergades af Ladugården; men var förlänt under *Danviks Hospital*, hvarföre i stället gafs annat underflöd 1579; och af det omtalte fisket, i sjöarne vid gården; som då voro Storångsviken, Laduviken, Uggleviken och Hufarviken, alla kommande ifrån Saltjön. Detta fisket vid Ladugården, hvadan namnen *Fiskartorpet* och *Fiskarudden*, hafver i äldre tider, förmodeligen varit af betydighet. Uti K. br. af d. 1 Decemb. 1682 till Grefve *Stenbock*, befalltes han som Öfverste Marskalk, tilhålla Djurvacktaren på Djurgården, att hindra Stadens Fiskare, att fiska i myningen af Hufarviken, der Katforne stodo, som förut händt; då ock fisk ur Katforne blifvit tagen. Men angående Ladugårdarne, är om Djurgården i allmänhet en fullständig beskrifning intagen, i sednare stycket af denna afdelning.

3 §.

Uti Kongl. Patentet d. 26 Julii 1637, till förrekommade af allt ohågn, på Ladugårdens afstångda och enskilt ågor; förmåles att K. M. och Kronan, afhändt sig en del af Ladugårds-ågorne vid Stockholm, och dem, unt och efterlätit under Norrmalms Förstad; hvaremot Borgerskapet dersamma städes, voro förpliktade, att göra när omtränger, sina dagsverken till Ladugården. Denna dagsverks skyldighet, omtalas icke vidare i sednare handlingar.

Regeringens Ö. B. af d. 5 Mart. 1640 för Stockholms Stads Magistrat, att få försälja tomterne på Ladugårdslandet, bör här till sitt innehåll kortel. intagas. Gatornes reglerande i Norra Förstaden hade minskat utrymmet och gjort Malmen något trång; att många, särdeles Kronans Sjöfolk, icke hade något ställe att bygga hus och gårdar på. Magistraten hade således anhållit, att dem någon bekväm plats, till Stadens utvidgning, måtte förunnas. Dertill blef då Ladugårdsgårdet upplåtit, hvarest en god och behaglig begynnelse med husbyggningar och gator redan var gjord; hvarjämte Magistraten lämnades fullkomlig magt och tillstånd, att försälja, såsom ock för skåliga tomtören, uplåta hvar och en, enkannerligen Kronans Sjöfolk, som på den med staket intagne del af Ladugårdsgårdet, hus och gårdar då antingen redan byggt, eller derefter bygga ville och förmådde, deras vis-sa platser, der de bygga och bo måge, hvilka ock skola vara förbundne, de tomter som dem i så måtto inrymde och efter mått vore, eller tilldelte blefvo, ordentel. och efter afritningen, att bygga: och i fall att några gårdar på bte Ladugårdsgårde, framdeles af en eller annan kunde blif-

va fal och till köps, då skulle hvarken börd eller Nabo-rätt gälla; utan Kronans tjenare och Sjöfolk, vara närmast dem att lösa, för en skäligen betalning; få ock njuta framför andra, någon förmedling på tomtören. Uti detta Ö. B. frikallades ock alla de Borgare, som sig på Ladugårdslandet husligen nedfatte, för all inqvartering, hvaremot de skulle vara förpligtade, att herbergera hos sig Kronans Sjöfolk, och låta dem bekomma fång och värme, för billig betalning.

Det härutinnan omförmålte felande utrymme för Kronans Sjöfolk, att bygga uppå, torde ock harrört deraf, att hela gamla Skeppsholmen, skiftades och donerades, till private egendomar, i synnerhet åt Rikets förnåme och förtjente åmbetsmän; hvarom beskrifningen om Blasieholmen, innehåller.

4. §.

Afritningen hvarest byggas skulle, var förmodeligen någon affattad plan till gatu-indelningen och troligen lika den Charta, som ännu finnes i Stadens Ingenieurs-Contoir, utan åsatt årtal; men gjord innan Norremalm var utvidgad längre än till Tukthuset. Utom det att å denna Charta, såsom märkeligt finnes marquerat, på gamla Skeppsholmen en stor fyrkantig aflång byggnad, som antingen varit gamla Amiralitets-huset eller det tillämnade Tyghus och Krigs-Collegium som i handlingarne omförmåles; — *Castelholmen* under namn af *Notholmen*, — Reparebanan vid Tråsk-Canalen — Sture Capellet på Södermalm, m. m. som ungef. utmärker tiden, då denna ritning blifvit författad; så ser man ock der tillika Ladugårdslandet, ordenteligen till torg och gator indelt. Med en nyare stil åro namnen på några gator utfatte, såsom Storgatan ifrån torget, och å ömse sidor parallelt med den-

samma, Riddaregatan och nya Quartersgatan, fortsatt af Flemingsgatan. Desse gator afskåres på tvåran, af Skeppare- och Grefvegatan, af Styrmans- och Grefve Magni gatan, hvarifrån en väg är utmärkt åt Stockfunds och en annan åt Ladugården. Midt öfver Ladugården, på andra sidan viken, är Djurgårdsudden och hilsbanan, och äfvanföre i Norr, stora gårdet, marquerade. Ifrån Nybron är gatan icke namngifven; men ifrån samma bro är en strandlinen dragen ända till Djurgårdsudden, som fullföljd medtagit en stor del af viken, vid stranden af Ladugårdslandet.

5. §.

På Borgmästare och Råds underdåniga anhållan: att som dem odrågeligt falla skulle, staketet efter den gamla linien upfatta och vid magt hålla; så gaf K. M. genom Resolution d. 27 Oct. 1670 Staden, till staketets bättre fullbordan, och bättre utrymme för dem, som derefter bygga vela, den platsen utan för gamla linien, ifrån Ladugården till Norremalms Tullport, efter den insinuerade afritningen; likväl att de platser, som en eller annan kunna competera, ågarne oturberat förbehållne blifva, och att alla tomter efter desslein, utdelas och bebyggas måtte. Då Staden sedermera 1682 i underdånighet fökte, att få confirmation på den tract af Norremalm och Ladugårdslandet som 1670 blifvit donerad, så begärdes att derunder måtte förstås, allt hvad som utan för Djurgårdsgårdsgården, emellan gamla Ladugården och Brunsviks-tullen belåget var; nemligen derifrån som Norre tullport då stod och sedan Öster ut den linien, som staketet visade, förbi Stallmästaregården, sedan Sydost ut, följer den linien, som samma Djurgårdsgårdes-gård visade, allt intill Kungsladugårds-platsen, och åter ifrån bemålte gårdes-

desgård vid Ladugårds platsen, Söder ut intill Sjön, som kallas Ladugårdsviken. Uti Resolutionen häröfver d. 28 Sept. 1682, tillföde K. M:t Staden, att oanfödt Stockholms Ladugårdar, till följe af 1680 års R:dags beslut, med apertinentier och 1681 års ränta skola tillhöra Kronan, skulle dock donationen på den platsen, utan för gamla linien, till Norra Tullporten, stå fast. — På *Vijkmans Charta* 1702 finnes ock ifrån Ladugården, en gårdsgård dragen till Brunsviken. *Ladugårdsgårdet* utanför Tullen, har ifrån äldre tider varit nyttjadt till Campements och exarceringsplats för Garnizons Regementerne i Stockholm. En större gravur föreföallande K. lågret på Ladugårdsgårdet 1773 och 1774, är förfärdigad af *Ärru*.

II. CAPITLET.

Om Ladugårdslandets bebyggande.

I. §.

Sedan efter handlingarnes föranledande någorlunda utredt blifvit, hvad af Ladugårds ågorne blifvit Staden förlånt, till des fö vidare utvidgande och bebyggande, fordrar ordningen att tillse huru sådant blifvit verkståldt.

En början var dermed redan gjord, som 1640 års Ö. B. innehåller, efter en förut gifven plan; sedan erfarenheten lårt, med hvad möda och kostnad, Norremalm korrt förut, till tomter och gator måst regleras och indelas; då vid des bebyggande i äldre tider, ingen ordning blifvit i agttagen.

Om den åbyggnad Ladugårdslandet hade, innan det donerades Staden, finnes anteknat att Ståthållaren i Stockh. *Gabr. Oxensfierna*, skall 1622, fått

fått till skänks en Konungens trågård och derhos en mangård, belägen på Norremalmen vid Ladugårds-viken, nedanför den gatan, som löper åt Ladugårdsgrinden. Den hade tillfallet K. i arf, efter Hertig Johan af Östergöthland, och förut tillhört en Stall-Tjenare, *Horatius Beridare*.

År 1623, hade Befallningsmannen på Stockholms Slott fått till everdelig egendom en Kronans trågårdstomt, på Östra malmen, vid lilla tull-torget *) liggandes, som af åkren intagen var. (Regist. 412).

Som vid tomternes indelning och upplåtande på Ladugårdslandet, affeende enkannerligen skulle hafvas på Kronans Sjöfolk; så torde åbyggnaden derstädes i början, måst hafva bestått, af små obetydliga trähus, hvaraf ännu många finnes, äfven omkring torget och de större gator. Icke eller måtte med tomternes bebyggande, gått mycket skynsamt till våga. Sjöfolkets tillerkände lösnings-rätt, af hus och gårdar, mera gällande än börd- och nabo-rätt, torde kunna anses som ett bidragande hinder dervid; då man funnit betänkeligt att bygga, der man icke hade den fria disposition öfver sin egendom, som lagen lämnade hvarje ägare på annat ställe, inom Stadens område.

År 1663 d. 23 Sept. förfländigade K. M. Underståthållaren *Udde Ödla*, att K. funnit för godt, att en del af Ladugårds-ågorne skulle utskiftas ibland åtskillige, Dels och Rikets trogne Män och Råd, på det de dem med sirlige och förnäme lusthus, samt trä- och örta-gårdar skola bepryda och bebygga; till hvilken ånda derpå vore affattad en plan- ta, hvaruti hvars och ens namn fans upfatt, som tomten skulle bekomma; derutinnan Underståthållaren

*) Genom Ladugårds-grinden kom vägen ifrån Roslagen den tiden.

laren hade dem att inrymma; dock borde de innan 3:ne år dem excolera och bebygga; emedan K. M. eljest ville hafva sig förbehållit, dem till andra upplåta.

Tvånne Qvarnar hade Bagaren *Mårten Kammecker* uppfatt: på ett berg emellan djurgårds-linien och Stads-staketet; anhållandes 1670, att derå blifva bebrefvad, såsom des everdeliga egendom.

Amiralitets-Collegium som ansåg Ladugårdslandet, helt och hållit som en donation, till Kronans Sjöfolk; sökte ock uti infinuerade underdånige desiderier 1675, deröfver en vidsträcktare disposition, ån Stadens Privilegier och upplåtelse-brevet 1640 syntes medgifva. Collegium anhölte derutinnan: 1:o att alla gårdar som blefvo till köps på Ladugårdslandet, måtte säljas till Amiralitets-Betjente, efter det värde Collegii Deputerade derå fatte; 2:o att tomter som friköptes, måtte säljas af Collegio, och friskillingen användas till Kyrko-byggningen; fasta gifvas af Collegio, som äfven ville upbåra och använda tomtören till Kyrkan; 3:o att fyllningen som derutanföre i sjön var begynd, måtte förbjudas; ty eljest skulle Kungsgården, der Amiralitets-Magazinet var, och alla Amiralitets-Betjente, som hade sjögårdar prejudiceras; men om fyllningen skulle ske, begårdes, att den måtte komma dem till godo, som sjögårdar hade; 4:o att Dr. *Christinas* donation af Ladugårdslandet för Sjöfolket, måtte confirmeras; 5:o att Kyrkan då den blefve färdig, everdeligen måtte höra under *Collegii* disposition och jurisdiction, och icke tillägnas Staden, som med S:t *Jacob* skedt; byggd med *Amiralitetets* bekostnad, m. m.

Uti häröfver infortrat yttrande, svarade Öfverståthållaren Baron *Clas Rålamb*: 1:o att om alla gårdar på Ladugårdslandet som blifva till salu,

salu, anslås först underrättelse på Amiralitetsporten; men annan värdering kan icke åga rum, än Köparens och Säljares öfverenskommelse. 2:o att friskilling skall på Rådhuset efter 6 Cap. I. B. Stads-lagen anläggas; att tomtörens upbårande tillhör Magistraten, enligt Dr. *Christinas* Privileg. d. 5 Mart. 1640. 3:o att fyllningen i Ladugårdsviken blifvit påbegynt efter K. M:ts approberade dessein, och när den vore fulländad; då skulle der uprättas Skeppsbyggeri, med dertill hörande hus och bekvämligheter; hvilket få mycket mindre kunde prejudicera Kungsgården, som canalen emellan landet och fyllningen alltid blefvo öppen: 4:o att Sjöfolket aldrig blifvit hindrat i tillagde rättigheter; men att Collegium ville inkränka, hvad Staden tillkommer, och 5:o att Magistraten låtit ansenligen Colligera till Kyrkan; att Kyrkan bygges på Stadens grund, hvartill något *Jus Patronatus*, således ej kan tillkomma Collegium; att den ligger under Stadens Jurisdiction; hvilket icke kan hindra Sjöfolket, att der höra Guds ord; som ock Officerare när Blasieholmen var Skeppsholme, uti *Jacobs Kyrka*, haft och hade då ännu sine bänkrum, m. m. Slutligen erindrades, att rätta föremålet för K. Amiralitets-Collegium, ej bestode i sådana ämnen, som blifvit pretenderade; utan i upprätthållandet af K. M:ts och Rikets Örlogsflotta, samt deraf flytande Fåderneslandets defension och styrka.

Desse obehagelige tvister, alltid en följd af sammanblandade Jurisdictioner, upphörde med Amiralitetets och Örlogsflottans förflyttande till Carlsrona, och sedan Stockholms Escadern af Galerer, Jagter och mindre fartyg, fick sin station på Skeppsholmen, under eget befäl.

Med gatulaggingen lår icke gått mycket fort: Ännu i sednare tider, voro ostenlagde gator

tor på Ladugårdslandet. År 1685, uppgaf Öfverståthållaren Gr. *Gyllenstierna* förslag till gatulagningen derstades och omkring Artillerigården; nemligen till tvänne halfva och en hel gata, samt till gatan utan för proviantgården, som fordrade en kostnad tillsamman af 5111 dr. K:mt; föreställdes tillika nödvändigheten, af K:s trågård och Humblegårds-gatans stenläggande, hvartill requirerades 2025, in alles med förenämde Summa 7136 dr. K:mt. Humblegårds-gatan, var då så sank och djup, att knapt någon kunde der med håst och vagn framkåra *).

Om en *Skants* på Ladugårdslandet finnes i Kgl. br. af den 12 Septemb. 1672, angående gatans anläggande från Slottet till Stallmästaregården, i så måtto nämt; att de materialier och requisita, som till förberörde verk kunde behöfvas och Konungen vid Dets *Skants på Ladugårdslandet* bruka låtit, skulle Krigs-Collegium jämväl lämna till låns, att verket så mycket snarare måtte komma till ändskap; förmodeligen var detta den lilla *skants*, som finnes utmärkt på *Bjurmans Situations-Charta* öfver Stockholm; men liggande på Djurgården, emellan Ladugårdslands tullen och Laboratorium; hvilken var anlagd, för flere Regimentens Krigsöfningar, som till Stockh. commenderades 1672; då denna *skants* belägrades.

2. §.

De egendomar som under Förmyndare-Regeringen 1663 utskiftades, ibland åtskillige Rikets trogne Mån och Råd, torde hafva föranledt till Grefve-gatans, Grefve *Magni-* och *Sved Båths-gatans* uppnåmmande.

På Nybro-gatan förekomma följande stenhus:
1. gamla *Kammerska* huset, som i sednare tider ägdes

*) Öfv. St. Bref af d. 8 Apr. 1685, i Riks-Arch.

des och i ståndfattes af Stats-Secreteraren och Lands-höfdingen *Schröderheim*. Det fälldes sedan till Kronbagaren *Sjöbergs* Enka, och af Hånne till Ö. Lieut. *Rufenheim*: åges nu af Bruks-Patron *Hising*. 2. Grefve *Sparres* hus i hörnet af Nybro-gatan och Sperlingens backe: har i sednare tider tillhört Häf-Quarternästaren *Billing*; som ock närmare torget vid Nybro-gatan, uppbyggde ett nytt stenhus; sedan köpt af Expeditions-Secret. *Hochschild*; och åges nu af Kammar-Herren *Lagerhjelm's* Enke-Fru. 3. *Apotheket* hvita Björnen, det enda på Ladugårdslandet, äfven vid Nybro-gatan, tillhörande Apothekaren *Hen. Schultz*. Förut var Ladugårdslandets Apothek i smala gränden. Det afbrände 1701. Huset är enligt en öfver porten inmurad sten uppbyggt 1663.

Vid Östra sidan af Nybro-torget och hörnet af Riddare-gatan ågde Generalen *Zöge von Mantufel* ett vackert stenhus, som blifvit byggdt af Urmakaren *Öhman*, ågdes sedan af Cammer. *Juringius*, som sålde det till Gen. *Zögs*. Efter honom ågdes det af Kongl. Sec. *Ihre*, som sålde det till Baron *Sven Oxenstierna*, och fick af honom någon tillbyggnad 1798.

Grefve *Snoilsky* har på storgatan, nyligen uppbyggt ett stort och vackert stenhus.

Torstenssonske sedan Gr. *Magni* egendom, ågdes på 1730-talet af Inspect. vid Kungstrågården *Majersköfver*. Det är genom den derunder hörande trågården, som vågen till *Fredrichshof* och *Djurgården* blifvit anlagd.

Grefve *Sparreske* egendomen der bredevid, på *Tillaei Charta* marqverad, i slutet vid Gr. *Magni*-gatan, lår sedan hafva tillhört Hofmarsk. Gr. *Spens*. Den innehöll efter 1747 års designation 42,795 quadratalnar, och fälldes af Gr. *Spens* arfvingar

1758

1758 för 48000 dr K:m till då varande K. Secret. sedermera R. R. *A. Arnell*, som 1774 fällde den till Repslagare-Åldermannen *Roselius* för 60,000 dr K:mt.

Grefvinnan *Elif. Oxenstiernas* tomt i slutet af Gr. *Magni-gatan* köptes, 1715 af handelshuset *Grill*. Den utfylles i sjön, till ett hvarfs anläggande; och kallas deraf *terra nova*. Lifmedicus Doct. *Johan Gustaf Hallman* hade på Secr. Utsk. befallning 1756, på Ladugårdslandet anlagt en hvit mullbårsplantering, som på K. M:s nådige befallning af des Vettensk. Acad. besigtigades 1759. Uti und. skr. berättade Academien, att denna plantering var anlagd i en väl belägen trågård af vid pass 5700 quadratalnars rymd, som till $\frac{3}{4}$ delar var intagen af unga hvita mullbårs trån och plantor; att af dem, somliga voro på 3:e året, och hade otäckte utgårdat 2:ne vintrar, och voro 1 à 1 $\frac{1}{2}$ aln höga; samt att antalet af de unga träden, tycktes åtminstone utgöra 25,000 ft. — Huru länge denna plantering blifvit underhållen, eller haft bestånd, är icke bekant.

Commerce-Råd. *Egerström* uppbyggde på 1760-talet ett stort *Sockerbruk* i slutet af *Seved Båthsgatan*, som sedan ägdes af hans måg K. Secret. *Brandel*. Sockerbruket nedlades, hvarest han fällde huset med en liten del af tomten, till Kronan för 8000 R:dr, till Magazin.

Ericssbergs egendomen eller träsket, var en ödeplats då den uptogs af Rådman *Jöel Hörner* 1669. Han lät genom ett bergs bortsprängande i *Quarteret Häckelfjäll*, öppna en allmän gata. Stads-Byggnåstaren *Buschegger* tillträdde denna egendom 1703; 1725 var *Chatar. Witfoth* deraf ägare; samma år såldes den till Hustru *Anna El. Roskamp*, hvars arfvingar 1748 afstod den för 15,500 dr K:mt till

till Trågårdsmåstare-Enkan *Anna Edman*; hånnes Dotter gifte sig med Trågårdsmåst. *Eric Lindblom* som med hustrun ärfde ena hälften och inlöste den andra efter 20,000 d:r K:mts åfatt värde, för hela egendomen, hvilken då innehöll 372,540 qv. alnar. Deras sterbhus delägare förfälde den, till *Timmermans-Orden* för 5633 R:dr 16 sk. Sp., enligt Köpe-contract d. 6 Mart. 1788. Denna Orden underhåller här några fångar, för fattige sjuke. — (Se derom de ad pios ufus i Stockh. varande inrättningar).

Ett *Tegelbruk* blef här på Ladugårdslandet, dock i senare tider anlagdt af Hökaren *Sam. de Schouman*; men som K. br. af d. 3 Julii 1753, innehöll att alla Tegelbruk, som inom Stadens staket vore inrättade, genast skulle inställas; så i anseende till Ved-consumtionen, som besarad eldsvåda; så blef ock detta Tegelbruk, enligt Ref. på Schoumans befvår, d. 2 Sept 1754, följande året nedlagdt.

III. CAPITLET.

Om Kyrkorne på Ladugårdslandet.

Ladugårdslandet hörde i början till S:t *Jacobs* Församling, som i det föregående om S:t *Jacobs* Kyrka är förmålt; men när folkhopen ökades, fick Amiralitets-Församlingen först en liten Kyrka 1629, på Kyrkoholmen; men 1656 anfåg K. *Carl Gustaf* nödigt, att en Kyrka för Amiralitetet, måtte byggas på Ladugårdslandet; hvartill ock grunden lades 1658. — Ritningen dertill af *Johan De la Vallée*, ses i Grefve *Dahlbergs* verk, Tab. 27, och kallas der *Templum Hedevigiae*; men på *Vijkmans*

3. Bandet

Char-

Charta 1702, *Carl Gustafs Kyrka*. Byggnaden var allenast några alnar från marken uppförd, då den afstannade.

Till dels befrämjande, blefvo väl 3000 dr. S:mt anslagne, af de utaf *Rhabarber*-handeln, inflytande medlen, (K. Br. till Öfv. St. *Ax. Sparre* d. 27 Nov, 1667); och 1668 års K. Br. af d. 4 Julii till Cammar-Coll. om denna Kyrka, förmår: att K. för någon tid tillbaka, till dels byggning anslagit, de medel, som *Louis De Geers* arfvingar, blifvit dömda till Kronan erläggga; men som *De Geernerne* ägt en genfordran, som de fått låf på Tullen korta; så skulle till befordran af Amiralitets-Kyrkans byggnad, den anslagt fogas, att de medel som *De Geernerne* ägt att fordra, måtte till samma Kyrka på 2:e år, immediate utastigner och erläggas.

Kyrkobyggnaden instältes dock omsider helt och hållit, och en Interims-Kyrka blef der bredevid af trä uppförd 1670, måsta dels på Amiralitets-Collegii bekostnad.

Man kan för ordningen skull, här icke undgå, att omtala båda samfält, såsom från början Amiralitetet tillhörande, och äfven båda till slut, Ladugårdslands Församlingen uplätne.

Den i haft uppförde Tråkyrkan skall stått utmed Storgatan, ungefär ifrån nu varande Kyrkporten, in åt Östra hörnet af Kyrkogården.

Uppå Amiralitets-Collegii Memorial angående nya Kyrkan på Ladugårdslandet, och Sorunda Pastorat såsom prebende derunder, resolverades d. 17 Apr. 1672; att hela Ladugårdslandet skulle liggas till Amiralitets-Kyrkan, och skillnaden emellan denna och Jacobs Församling blifva, den lilla bäcken som löper ur Tråsket och under gamla Ladugårdslandsbron; 2:o att Amiralitets-Församlingen skulle

hå.

höra under Amiralitets-Collegii disposition, utan annan Kyrkoherde än Amiralitets-Predikanterne, under Superintendentens inspection; 3:o att Amiralitets-Collegium måtte låta upprätta en Barna-Schola; 4:o att bland Amiralitets-Predikanterne, den som förrättade vickutjensten, skulle hafva rum näst Hof-pråsterne och de andra bland Capellanerne i S. *Jacob*, samt hvad Sorunda Pastorat angick; så lämnades Patronus Ecclesiae, jus vocandi; förmodandes K. M:t att reflection göres på dem af Amiralitets-Pråsterne, som kunna vara skicklige. Angående Församlingarnes indelning, finnes i *Palm/kjöldske* samlingarne, Ladugårdslands Församling utmärkt såsom omgifven på Västra och Södra sidan, af rånnilen som kommer från Tråket, så ock af Ladugårdsviken; på Norra sidan med yttersta planket på Kronans Humlegård, och på Östra sidan med staketet som göras skulle. Senatens Protoc. af d. 2 Maji 1672 innehåller derom: framvisstes plantan och gillades skillnaden emellan Församlingarne S:t Jacob, S:t Clara, Ladugårdslandet och Norra malms nya Församling.

Att vidare fullfölja denna beskrifning, efter hvad handlingarne derom innehålla; så antog Amiralitets-Collegium, Amiralitets-Predikanten *Joh. Gravander* till Pastor Primarius; anhållande hos K. M:t om låte för honom i Consistorio Holmensi, näst Pastor i Kungsholmen. Nu hafver Pastor vid Arméens flotta och Kyrkoherden vid Skeppsholmen, sitt låte i Hof-Consistorio.

Sedan Amiralitetet med Örlogsflottan blifvit flyttad till Carlsrona, blef Trå-Kyrkan Ladugårdslands invånare uplåten, och som *Gravander* derigenom kom att mista en del af sin Församling, så förordnades, att han tills vidare, skulle blifva kvar vid Ladugårdslands Församlingen, den han dit in-

tills förestått. (K. B. d. 14 Jan. 1680). *Alcinius* blef Predikant vid samma Församling och efterträdde sedan *Gravander* som Pastor 1697.

Ehuru K. M. d. 15 Oct. 1681, confirmerat äfvannämde 1672 års Resolution, i så måtto; att Ladugårdslands Församlingen skulle förblifva en egen Församling, skild ifrån *Jacob*, och att höra under Amiralitets-Collegii disposition; synes som Collegii befattning, med Pastorers tillstånd, vid den egenteligen så kallade Ladugårdslands-Kyrkan, upphört med Amiralitets-Superintendentens *Pontini* utnämmande till Biskop i Linköping 1682; men dispositionen af Kyrkobyggnaden lår Collegium hafva bibehållit till 1696; hvilket af det följande kan flutas och intagas.

År 1686 lades en stor del af Norremalms Östra tract i aska, då fråga väktes om Ladugårdslandets åter sammanläggande med *Jacob*; men som det stridde emot den 1672 beviljade och 1681 confirmerade Församlingarnes delning; så blef derutinnan ingen ändring gjord.

Ladugårdslands Sten-Kyrka var emedlertid ofta påtänkt; således att underhjelpa denna byggnad, tillades Kyrkan 1691 de böter, som föllo vid K. M:s Revision; och åren 1693 och 1696 befriades Kyrkan för collecter, såsom stående under byggnad; men en sådan byggnad fordrade tillräckeligare understöd.

Vid en af Pastorernes afgang, förordnade K. M. d. 20 Dec. 1696, att allenast en Pastor skulle blifva, och i den afgangnes ställe, en Capellan. Således när *Gravander* afled 1697, blef *Emeroth* Capellan och *Alcinius* Pastor och Consistorii Ledadamot. Han afled 1710 och Succederades af *Wallberg*, som dödde 1715 och var fader till Stats-Secreteraren *Wallencroutz*.

Uti

Uti den berättelse som Pastor Primarius i Stockholm *D. Ifer* och Just. Borgm. *Hylten*, 1711 på befalning uppfatte, (under Rikets då varande trångmål), förmåles att Ladugårdslands-Kyrka, ågde allenast nödigt silfver; men i penningar stående i Banqven, under Amiralitets-Collegii disposition 80,000 dr. K:mt.

På K. M:s befallning inkom Föreståndarne vid Ladugårdslands Församlingen med berättelse om de medel, som tid efter annan blifvit samlade till Kyrkobyggnaden. Derutinnan androgs om den gamla Trå-Kyrkans ömkeliga och förfallne tillstånd; anhållandes om en ny Kyrka, antingen på det ställe der den gamla stod, eller att få den påbegynte Amiralitets Sten-Kyrkan, som i långa tider stått i ofullkomlig byggnad; efter Amiralitetet sig deraf, aldrig lår komma att betjena, som desutom nyttjade Holm-Kyrkan. Till des fullbyggnad uppgafs, den gamla Kyrkans församlade medel, om Församlingen fingo derom disponera, som då stodo under Amiralitets-Collegii disposition, bestigande sig uti insatte Capitaler i Banqven, i Caroliner och Courant, till 30518 dr. 21 öre S:mt.

Amiralitets-Collegium måtte omsider lämna ifrån sig de insamlade Kyrkomedel. År 1730 blef byggnaden å nyo företagen. Riksfens Ständer beviljade dertill ett sammanskott af 1 öre S:mt på hvart matlag, i Städer och på landet öfver hela Riket, och som detta Christeliga verk, förmodades desutan beveka någon, att efter råd och lägenhet ån vidare understödja det samma; så kundgjordes att visse män voro utfedde, att sådane frivillige gifvor insamla. (Publ. d. 7 Mart. 1735). Och på Riksfens Ständers ytterligare tillstyrkande, insamlades medel genom Stambok, 1738.

Sedan 80 år efter Kyrkans grundläggning voro förflutne, var den ändteligen så vida färdig, att den kunde invigas 11 Söndagen efter Heliga Trefaldighets Söndag, som var d. 21 Aug. 1737, då Kyrkan förmodeligen blifvit uppkallad, efter första anläggarens Gemål, Drottning *Hedevig Eleonora*.

Den gamla Trå Kyrkan blef derefter 1738 nedrefven och borttagen.

Uti den nya Kyrkobyggnaden, är emot ritningen någon ändring gjord på taket, som blifvit anmärkt, just icke vara någon förbättring; icke eller skall planen blifvit fölgd vid bänk-inredningen i Kyrkan *). Ett annat omdöme må ock här intagas om denna byggnad; att den nemligen är ett ämne till en vacker Kyrka. — Skada att den inuti alldrig blifvit fullbordad. De pelare som äro färdige, äro rätt vackre och hela anläggningen har värdighet och täckhet **).

Den vackra Altartafeln skall vara skänkt af Handelsmannen *Joh. Clarfson*. Nya Predikstolen af ganska god dessein, är utmälad och Sculpturen bortgåmd genom påsmetade färgor.

Måningen i taket föreställande en Ängel, med en Sedel i högra handen; förmenes föreställa den som omtalas i Uppenb. B. 14 Cap. 6 v.

Samma år som nya Kyrkan invigdes, blef Capellanen *Joh. Gustaf Hallman* befordrad till Pastor i Ladugårdslandet, och instältes i ämbetet d. 23 Maji 1738. Tryckte Rättegångs-handlingar gifva uplysning, om den rättegång Kykoherden, Dock. *Ruthström*, blifvit påförd.

Uti en gammal Klockstapel af trä, är Kyrkans stora Klocka märkvärdig, tagen vid *Cronoborgs Slotts*

*) Berch l. c.

**) Linnerhjelm's Refor.

Slotts eröfrande 1658, och i Stockholm sedermera omguten 1671, som inscriptionen derå innehåller. Den skall väga 26 skep:d 19 lisp:d och 15 marker.

År 1711 anhöll Ladugårdslands Församlingen, att få begrafva sina lik på Ordinarie Kyrkogården, hållt den nya By-Kyrkogården var fumpig, och liken vanvårdades i den otäkte Sten-Kyrkan. Förenämde By-kyrkogård, var förmodeligen den begravningsplats, som på *Tillaei Charta* finnes utmärkt bredevid Bagaren *Kammeckers* ägor.

Artillerie Kyrkan.

Når Artilleriet med hela Arméén indeltes i Regement, var Artilleriet i början hvarken till befäl eller manskap, hvad det i senare tider blifvit. År 1639 bestod Regimentet af 1 Öfverste på Stat i Stockholm, med 1 Capitaine, 1 Cap. Lieutenant, 1 Fendrick, 3 Styckjunkare, 15 Constaplar, 17 dito i läran, 20 Handlangare med flere Åmbetsmän och Handtverkare. 1696 var personelle Staten för Regimentet i Stockholm: 1 Öfverste, 1 Öfv. Lieutn. 1 Major, 2 Capitainer, 1 Capitaine-Lieutenant, 3 Lieuten. 2 Fendrikar, 6 Styckjunkare, 4 Sergeanter, 20 Constaplar *), och så vidare, hvaraf kan dömas att Regimentet, med en deremot svarande styrka, icke då ännu, just varit i behof af en egen Kyrka.

Den blef dock börjad att byggas 1697, på Södra sidan af Artillerie-gården och blef samma år så färdig, att den kunde invigas d. 10 Octob. hvilken ått, af Öfver-Hof-Predikanten *Georg Wallin* förrättades. Det är samma 100-åriga Trå-Kyrka, som Artillerie Församlingen ännu nyttjar, ehuru mycket bosällig. Kyrkan hafver nödigt Silfver, måst

G 4

för

*) Svederus beskr. om Artilleriet, Mfc.

för egne medel inköpt, utom ett vackert väl förgylt silfver Dopfat, skänkt af en *Sjöbått* och hans Fru, *Appelman*, och af en *Appelman* gift med en *Rehnsköld*; hvilka ock gifvit alla tre ljuskronorne till Kyrkan.

Uti den faststälde plan att af sten kringbygga hela Artillerie-gården, som till större delen är fullbordad; skall ock Kyrkan, på Södra sidan komma att intagas, när denna byggnad vidare kommer att fortfattas.

Pastorerna vid Regimentet i Stockholm, numera Svea Artillerie kallat, äro ock Assessorer i Hof-Consistorio.

Församlingen består af dem, som höra till K. Artillerie-Regimentet; och har sin Kyrkogård vid K. Laboratorium.

IV. CAPITLET.

Om Torg, Hamnar och Broar.

I. §

Ladugårdslands-torget innehåller i längden 150 och i bredden 120 alnar, eller arealiter 18,000 kvadrat alnar. Der sammanflöta, Storgatan och Södra Humblegårdsgatan; Nybrogatan och Sewed Baths-gatan; Fyrverkare- och Sibillae-gatan.

Vid Torget och Storgatan i hörnet af Kyrkogården, är Kyrkoherde-Bostället. I öfrigt äro der inga större byggnader att anmärka. Tvåne Spruthus äro på Torgets Östra sida anlagde.

Om detta Torg säges: att det är stort och öde, och i många afseenden, ett bedröfveligt Torg *). Den execution här förrättades den 8 Sept. 1790, år

*) Linnerhjelm L. c.

är i så friskt minne, att derom icke något vidare här behöfver nämnas.

Nybro-torget kallas ock hamnen och lastadie-platsen vid Nybron; hvarom mera här nedanföre.

2. §.

Kongl. Resolutionen på Stadens inlagde pun-cter af d. 1 Julii 1642, lämnar den underrättelse, att Skutor börjat den tiden anläggas vid Ladugårds-landet; hvilket Magistraten öfverklagat; emedan Hamn:gne därigenom skulle undandragas Staden. Denna minskning i Stadens inkomst synes på annat sätt hafva kunnat förekommas, än att betaga invånarne, all nödig tillförsel.

Hamn-inrättning och bevakning var här lika o-umgängelig och nödvändig, som på andra ställen både i Staden och på Malmarne. Strandbro, hamn-brygga och Parmnåtarelluga, blefvo således här uppbyggde. Kronan lät ock midt emot Kongl. Bage-riet, anläggas den så kallade *Artilleriebryggan*, af 60 alnars längd ut i Sjön. Redan 1675 besvårade sig Norremalms-boerne, öfver hamnens igånfyllande vid Packartorget, genom den myckna orenlighet, som på Ladugårdsviken utfördes; anhållandes att sådant måtte hindras, och äfven genom nå- gon viss utpålning förekommas, att fyllningen el- ler orenligheten, icke måtte omkringsflyta och igån- stänga hamnen.

Ladugårdslands invånare besvårade sig 1743, så väl deröfver, att hamn- och stränder igånfyll- des, så att knapt en vedbåt kunde lägga till Pac- karetorget — att inga skepp och fartyg kunde segla i Ladugårdslandsviken, för fyllning och vrak skull — att ingen nedkörsell fans, att kunna upphämta en tunna vatten med kårra, utan vid den så kallade Grefvebron; och att om med hamnen så

vårdslöst fick förfaras, skulle inter fartyg framdeles kunna anläggas, vid Artillerie-stenbryggan, som dock var byggd långt ut i sjön; som ock deröfver, att den af K. M. d. 5 Jun. 1735 defallte lilla Vågs inrättande, vid Parmmåtarestugan, icke blifvit verkställt. Sedan vederbörande sig häröfver förklarar, resolverades d. 19 Aug. 1746, att en Våg ovågerligen skulle upfättas vid Parmmåtarestugan, till följe af K. M:s redan d. 5 Junii 1735, på R. Ständers föreställning, aflätne nädige Ordres, och beträffande hamnarne och lastageplatserne, vid Ladugårdslandet; så borde de med all forgfällighet behörigen vårdas.

Sedan berörde Våg- och Måtarehus-byggnad, ändteligen 1757 skulle komma att företagas; befvårade sig åter någre af Ladugårdslands invånare, öfver stället, och att den skulle för nästgränsande husägare, betaga utsigten; men som K. Br. d. 19 Aug. 1746 innehöll, att den skulle upfättas vid Parmmåtarestugan; så blef det dervid; med befallning tillika att den gamla bredboden vid hamnen, skulle borttagas. (K. br. d. 26 Jul. 1757). En sådan Våg-inrättning, lär dock sedan aldrig kommit till någon verkställighet.

3. §.

Nya bron vid Ladugårdslandet, nämnes redan 1641, uti Ingenieuren *Torsstenssons* designationsbok, och uti donationsbrefven 1645, för *Tungel* och *Vinblad*, på erhållne tomter på Blasieholmen, förekommer: *stora Ladugårdslands-bron*.

Uti tvänne K. bref af d. 7 Novemb. 1663 och d. 20 Mart. 1666, förordnades, att Ladugårdslandsbron, som med Amiralitetets kostnad var uppbyggd och underhållen; skulle dådanefter af Stadens medel repareras och vid magt hållas.

Att

Att denna bro först blifvit af Amiralitetet byggd och till år 1666 underhållen; har förmodeligen skedd dertfore, att Amiralitetet hade på Ladugårdslandet sitt Magazin, utmed Kungsgården; och desutom var Sjöfolket förnämligast förbehållit att få sina boningsplatser dertfådes anvist. Att Staden sedan verkställt denna bros både byggnad och reparationer, kan intagas af flere sednare författningar. År 1740 beviljades bro:gr för öfverfarten; men uppå Ladugårdslands invånares anförde underdåniga befvår, öfver denna beskattning, år 1743; hvarutinnan andrages, att de ifrån en sådan pålaga varit förkonte, under den tid, den förre stenbron nyttjades, och att de, så länge en förlorad träbro varit underhållen, denne afgift erlagdt, i det hopp att så mycket snarare, vid en ny stenbro anläggande, derifrån blifva befriade; andragandes att Stadens invånare i allmänhet, nyttja Stockholms broar, utan betalning dertfore; så upphåfdes år 1746 d. 19 Aug. den öfverklagade afgiften, vid nya bron *). Denna bro är byggd på pålar; men stenslagd, hvaraf den kallas stenbro; den blef 1797 å nyo förbättrad och i stånd satt; den hafver ock en liten vindbrygga och år efter Tillaci Charta hela bron 320 alnar lång, ifrån Blasieholmen till Nybrogatan, öfver Ladugårdslandsviken. Till höger om den samma ifrån Blasieholmen, äro några stora och bosällige träbyggningar på pålar, som hafva communication med bron, till mindre behageligt utseende, och till befarad våda för eld och brand.

Öfver Tråsk-rännilen hafver i äldre tider 2:ne broar varit, som i beskrifn. om Norremalmns Östra del äro nämde, och på Chartan, bifogad S:t Jacobs minne, finnes utmärkte, den ena midt för stora Bergs-

*) Råds prot. d. 19 Aug. 1746.

Bergsgränden, och den andra der rännilen ur stora Tråsket fortfätter sitt lopp, öfver *Ingemarshofs* ångarne till Södra Brunsviken.

Om detta vattudrag varit farbart; hafva broarne antingen icke varit till, eller ock derefter inrättade; hvarom ingen underrättelse finnes.

Bron, öfver Tråsk-canalen vid Packartorget, till en genare communication med Ladugårdslandet, ifrån samma torg, genom Smalagränden; skall först 1739, blifvit anlagd *).

V CAPITLET.

Om Vågar och Tullar.

På äfvannämde Charta, som tillika innehåller en grundritning af Ladugårdslandet, utmärkes vågen till *Stocksund* eller den så kallade Roslags-vågen. Samma våg kom då icke fram, på nu varande Roslags Tullvågen, utmed berget vid Södra Brunsviken, som först i slutet på 1690-talet blifvit anlagd: hvarom ett Öfverståthållarens bref af d. 20 Sept. 1699 finnes, till Magistraten, innehållande att samma våg skulle göras med sten och grus. — Vid första Torpet eller Djurgårdssporten, har den äldre vågen gått till Djurgården och Fiskare-torpet, samt vid Uggleviken aftagit, och kommit fram vid Ladugårds-grinden invid Humblegården. — Chartorne bestyrka detta låge af Ladugårds-grinden, så väl, som ett bref af d. 25 Sept. 1635, hvarutinnan samma grind nämnes, såfom liggande vid Humblegården.

Sedan åter Ladugårdslandet donerades Staden; finnes grinden vara utflyttad till gamla *Laboratorijs* våg.

*) Rædlings Suppl. p. 545.

vågen, utmed det äldste, i senare tider så kallade *Fredrichshofs* gårde; hvilket *Tillaei Charta* äfven uplyser. Ut i *Instructionen* d. 28 Mart. 1664, ålades *Öfverståthållaren*, att drifva derpå, att nya vågen utom *Ladugårdslandet*, efter desslein blifver förfärdigad.

På *Wijkmans Charta* 1702, år *Roslags vågen* på ömse sidor om *Stads-staketet* utmärkt, sammanflötande vid grinden utmed *Humblegården*.

Tullhuset, innan *Ladugårdslandet* införlifvades med *Staden*, förmenes hafva varit Öster om *Tråsk-rännilen*, vid *Sperlingens-backe*, och sedan vid *staketets* förändring blifvit flyttad på *Ingemars-hofs ågor* *), innan nya *Roslags tullvågen* anlades.

Att en våg gått fram tätt under *Ingemars-hofs bergen*, år ännu synbart, och dess sammanhang med vågarne på angränsande tract af *Djurgården*, kan både på stället och af *Wijkmans Charta* närmare intagas.

Genom *Ladugårdslands tullen* der den nu år, införes från *Lidingön* och flere ställen, *Landtmanna varor*, som i synnerhet lägga till vid *Ropesten* och *Tegeludden*, hvarifrån vågar löpa till denna *Tull*.

Grefve Spens Tull, har alldrig varit något ordentligt *Förtullningsställe*; utan en bom med vaktstuga, fordom inrättad vid ändan af *Storgatan*, i gränskapet af *Hof-Marsk.* och *Hof-Jägmästaren Carl Gust. Spens* egendom. Då *Presidenten Broman* ågde *Fredrichshof*, anlades genom fordna *Torstenssonske* egendomen en våg, ifrån ändan af *Storgatan* fram till *Fredrichshof*, som nu mera år öpnad, till allmän passage till *Djurgården*; hvarom mera, ang:de *Fredrichshof*.

Norr

*) Se *Beskr. om Nerremalm*.

Norr om *Spensiska* egendomen och de så kallade pestgrafvarne, i continuation af nya *Quartersgatan*, var fordom vägen till *Laboratorium*, öfver *Fredrichshofs* gårde; hvilken väg vid gårdets början var stängd, med bom och vacktsfuga, som på 1750-talet tillöktes med en grind, och hvarigenom gående och åkande äfven i flere år färdades till *Djurgården*, innan nu varande *Fredrichshofs* vägen öppnades; men denna grind blef med *Konungens* och *Prinseffans Sophia Albertinas* tillstånd 1787 tillsluten och igånbyggd; såsom då mera, genom den nya kortare vägen onödigt och i öfrigt bidragande till ohägn på *Fredrichshofs* ågor, samt en kostsamare *Tullbevakning*. (Se *Djurgården*).

Trågårdsmästaren Er. Lindblom, såsom ägare af *Ericberg* eller *Tråsket*, besvårade sig 1771, öfver *wintervägen* som går deröfver, och att *Magistraten* hade nycklarne till portarne. *Magistraten* förklarade: att denna väg, som i förra ägares tid der varit; är en *servitude* som åtföljer egendomen, och hvilken icke ankommer på *Lindbloms* välbehag, utan är efter allm. lagen en skyldighet, som äfven han måste vidkännas. *Portar* hade på båda ändar af vägen i äldre tider, af *Stadens* medel blifvit upfatte, samt med lås och nyckel försedde; hvilket icke hindrade *Lindblom* någon disposition af sin egendom.

VI. CAPITLET.

Om Kongl. Artillerie-Gården, Tyghuset och Fyrverkerie-Laboratorium, m. m.

I. §.

Om stora *Arkliet* på Stockholms Slott, är redan i anledning af återopade allmänna handlingar något nämnt, i beskrifningen om *Arsenalen* och Kongl. Slottet.

Det ålåg i synnerhet Regeringens vårdnad i Forntiden, att försvara Stockholms Slott, och hvad med dets Fästningsverk gemenskap ägde, hade Slottslofven att besörja; men Stadens enskilda försvar, tilikom Mägnistraten och Borgerskapet, som hade Stadens nycklar i förvar. Man finner ock af de äldste Stockholms Stads räkenskaper för år 1431, att Stockholm då redan haft, ej allenast Styckgiuteri, canoner och krut; utan äfven Byssmästare och Byssgiutare på ordentelig Stat; äfven som sitt eget byslehus. *Helmich* var Byssmästare i Stockholm, tio år för *Rodenborg*, som dödde 1440. År 1464 var Stockholm försedt ej allenast med Krutvapen; utan ock med allt, som till deras tillverkande fordrades, långt innan den tid, våra Håfdateknare förmodat att krut och Skjutgevär, varit kände i Sverige *). Mörlare skall varit de äldste Skottvapen, sedan krut begynte att nyttjas. De kommo i stället för de gamla *Tormenta* eller Stenkastare. Vid Artilleriets förbättrande och fullkomnande, har det mot vanligheten så tillgått, att man nedsligit ifrån det större till det mindre **).

Det berättas väl, att på *Brunkeberg*, der Styckgiutaregården sedan blifvit anlagd, skall *Sten Sture* haft

*) Vit. A. n. M. 4 Del. p. 347.

***) V. A. H. L. c. p. 335.

haft sitt Tyghus, eller Rustkammare *); men ehuru dermed må vara, är dock utan allt tvifvel, att äfven skyttet som utgjorde den betydligaste delen af stora Arkliet, förvarades på Kongl. Slottet. Tolf *Apostlar* som sköto stenlöd, samt tvänne ännu större Stenkastare: *Dyffel* och *Dyffels moder*, gutne under K. *Gustaf I:s* regering, förmodeligen af *Gilius Pakett*, som då var Byllegjutare, med Arkliemästare fullmägt; upptages i räkenskaperne öfver Arkliet på Stockholms Slott, för år 1550 **). Under K. *Carl IX:s* tid och sedermera, förvarades på Stockholms Slott, något ovanligt stora kulor, hvilka i räkenskaperne 1603, 1607, ibland hänföres till ihållige loden, stundom åter, under namn af runda lod. Af dem vågde ett 3 Skep:d 14 Lispund, det andra 3 Skep:d 5 Lispund och 3 mark, samt trenne stycken, 13 Lispund och 10 marker.

Troligt förekommer dock, att för stora *Arkliet*, sedermera något tjenligt ställe, utom hvad på Slottet förvarades, blifvit utfedt. Uti K. Donations brefvet d. 5 Mart. 1640, då Stockholms Stad fick en del af Ladugårdsgårdet till boningsplatser, skänktes Staden tillika, de öfverblefne tomter af Bylleskyttargården på N. malm, som förmodeligen var en del af Rånnarbanan. Men att krut, kulor, granater, musqveter och flere Ammunitionsforter länge förvarades på Slottet, intages så väl, af den uppfatts på förrådet vid Stockholms Slotts *Arkliet* och Rustkammare, som K. Krigs-Collegium till Konungen affände d. 14 Maji 1678; som af K. br. till Krigs Collegium af d. 17 Maji 1697, att låta transportera förvarade Arkliet saker, utur hvalfvet vid Slotts vattuporten. (Se i del. p. 334). Ibland uppgifne förslag dertill, gillade K. M. d.

13

*) *Bång de monte Brunconis*, p. 56.

**) *Adlersparre l. c. p. 241.*

18 Jun. 1697, att Proviantshuset på Ladugårdslandet, Amiralitetet tillhörigt, belågit emellan sjön och Tyggården, som då stod ledigt; skulle till samma behof upplagas. Deruti var ett stort bekvämt hvalf med öfverväning, och reparationen af detta hus med tegeltak, i stället för det gamla spåntaket, anlågs fordra minsta kostnaden *).

Uti inlämnade puncter i början af 1670-talet, förmåler Krigs-Collegium, att K. M. några år förut resolverat, att Tyggården skulle transporteras till Ladugården, i följe af den desslein som årnad var; och ehuru då om samma Tyggård, skulle blifva ståendes eller transporteras till Ladugården; så requirerades dertill 5 eller 6000 dr. S:mt till reparationer, efter alla husen i Artilleriegården, och äfven Ladugårdshusen, voro taklöse, otåte och förruttnade, — och till Arsenal på Djurgården, vore fuller då redan för några 1000 dr. S:mt sprängd sten, samt tillgång på sand och ler, till ett Tegelbruks uppfattande, om den dessleinen skulle komma att verkställas **). Till Tyghusets conservation och reparation i Artilleriegården; till väggarnes fordring med tegel och tegeltaks läggande derå, befalltes Stats-Contoiret anordna nödige medel, d. 9 Mart. 1696 ***). Man torde af förenämde handlingar få sluta, att Tyghuset och Artilleriegården långt för 1670 både varit och förblifvit, på Ladugårdslandet och det ställe, der den ännu är; samt förmodeligen der blifvit anlagd och byggd, då de öfverblefne tomter af Byfleskyttar-gården 1640 skänktes Staden tillika med Ladugårdsgården, som förbemålt är.

3. Bandet.

H

2. §.

*) Krigs-Collegii orig. br. till K. M. uti K. Riks-Archivo.

**) Ibid.

***) K. Krigs-Coll. Handl. ibid,

2. §.

Sedan Artillerie-gården *) länge och ända till medlet af 18 århundradet varit bebyggd, med små dåliga trähus, till boningsrum och verkstäder, för Smeder, Lådmakare och flere Handtverkare, företogs ändteligen, jämte flere byggnader af sten, till boställen för Fälltygmästaren, Tygvacktaren och nödige verkstäder, m. m. det stora *Tyghusets* uppförande, som på trenne år, hant att blifva färdigt. Det innesluter måst hela Artillerie-gården på Norra sidan, och är 200 steg långt samt består af tvänne etager. Hvad ännu återstår, att få hela gården, efter faststald ritning 1763 kringbyggd, är att den gamla Artillerie-Kyrkan af trä borttages och den återstående delen vid Riddargatan fullbordas, då der äfven blifver plats för en ny Kyrka, hvartill i Östra hörnet, der Smedjan är, en början redan är gjord, med Sacristigans byggnad.

Hela Artillerie-gården är i bredden 220 alnar och i längden 200, innehållande således 44,000 kvadrat alnar. På Östra sidan är en öfverbyggd brunn. Vattnets halt okänt.

I Tyghusets nedre våning förvaras 12 och 24-pundige Metall-canoner med sina lavetter. I öfre våningen hvartill äro på gaslarne, tvänne hvälfde stenbroar, att derå kunna transportera Canoner upp och neder, finnes utom flere slags stycken och hvarjehanda Artillerie persedlar, äfven många Trophéer af Canoner, tagne i äldre och sednare tider. En del som blifvit omgutne, äro dock att bevara minnet af så dyrt förvärfvade Segertecken, afritade, och således med sina antekningar, i K.

Krigs-

*) Amunitions och Artillerie-huset, har K. *Carl XI* vid år 1690 låtit upbygga, säger *Rudling* p. 141. Men någon säker underrättelse derom, hafver af flere genomfökte handlingar ej stått att erhållas.

Krigs-Collegio förvarade. Man har i förenämde handlingar funnit, att på de 7 metallstycken och Trophéer som genom *Christian Somes* förräderi, kommit ifrån Calmäre Slott, uti Konungens i Danmark händer, och sedan af K. *Carl Gustaf* blifvit 1657 återtagne, vid *Cronoborgs* Slotts erröfrande; skulle en latinsk inscription, lättas och uthuggas, innehållande desse Trophéers historia; hvarföre Styckgjutaren *Meijer* hade aft bekomma 8 dr. Sämt för hvarje Canon, eller tillsammans 56 dr. (K. br. d. 1 Mart. 1697).

Den fana som jämte ett par pukor, med sitt broderade täcke, skänktes Artilleriet af K. *Carl XII.* att på en vagn åtfölja Artillerie-parken; är ock i Tyghuset att se, såsom en åminnelse, af denne, för sine segrar och förluster, oförgätelige Konung. Denna fana som icke mera brukas, är af blått damast, teknat med Konungens *Chiffre* midt uppå, omgifven med Canoner, bomber och flere Artillerie tillhörigheter.

I Östra flygeln äro ferskilte rum, för flere slags piecer, hörande till Artillerie-parken, med de i beredskap varande förräder, nödvändige i ett väl bestått Tyghus. I Västra flygeln, är nedersta våningen upplåten till verkstäder för Snickare, Svarfware, Lådmakare, m. fl. samt till boställe för Tygvaktaren, och i den öfre, är Cancellie, Contoir, Cadetskola, Modell-kammare, utom våningsrum för Fält-Tygmåstaren, m. m.

Ibland Trophéer utan för Tyghuset, äro ock fyra lika stora mörfare, teknade med namnet *Pluto* och ornerade med fabeln om den enleverade *Proserpina*. Dessa Trophéer hafva följande Inscriptioner: på mynings-siraten *Goos mich Andreae Herold in Dresden*; der under öfverst på tapp-sältet: J. G. H. H. Z. S. I. C. V. B. C. och åratalet MDCLXXXVIII;

nederst på tappfältet, *Pluto*: på kammar-fältet: med Guds hjälp, af K. Carl XII tagit, med Fästningen Neumunde, d. 11 Dec. 1701.

Vid ingången till Artillerie-gården, der vackten hafver sitt *Corps de Garde*, ligga 2:ne ovanligt stora bomber eller kulor; torde hånda af de ihåliga lod, som här äfvanföre, till deras vigt, blifvit omförmålte.

På platsen utan för Artillerie-gården, är en stor träbod, till upplag för eke-virke, instängd af uppstaplade kulförråder; utom flere träbyggnader, såsom Base-hus, Krutproberings-hus, ved- och material bodar.

3. §.

Artillerie Öfverste Bostället i slutet af Riddaregatan, har sin Sjögård och är urmärkt på Tillæi Charta 1733. Uti räkenskaperne för Stockholms Stads Inqvarterings-medel, ifrån 1740 till 1754, upptages detta boställe i inköp och reparation till 14,339 dr. S:mt.

Artillerie Regimentet hafver ock sin skola, der en gosse af hvart Compagnie, underhålles. Till skolrum nyttjas, förberörde Sacristiga, som tillhör den nya Kyrkobyggnaden, då den en gång blifver efter dessein, till fullbordande företagen.

Crono-bageriet midt emot Artillerie-gården, är med Crono-Magazinet i samma hus, en anfenlig byggnad af sten, som skall blifvit uppförd i K. Carl XI:s tid, till ett Magazin för Amiralitetet. Dit blef efter Slottsbranden 1697, Arkliet flyttadt ifrån Kongl. Slottet; som förbemålt är. Derstädes besörjes nu af en Crono-bagare, hela Garnisonens brödbakning, då Regimenterne ej uttaga sin Spannemål in natura.

Nedra delen af detta hus skall råmnadt, vid någon högtidelighet, då 24 pundige Canoner blifvit

vit lossade, som der nedanföre vid Sjön, varit placerade.

4. §.

Laboratorii beskrifning på Ladugårdsgården, fordrar här förut några samlade underrättelser, tjenande till uplysning om Svenska Artilleriet och hvad i äldre tider kallades fyrverk.

Att *Berthold Svartz*, en till födelse-ort, lefnadstid och andra omständigheter, föga känd Tyfk, mot slutet af 1370-talet skall uppfunnit konsten, att tillverka krut; har varit en så allmän, som oriktig mening. Stats-Rådet *Gram*, har bevisat att både skjutgevärd och krut, åtminstone 50 år förut varit känt och nyttjadt i *Europa*, och man saknar nu mera inga bevis eller anledning, att föra dens uppfinnet och bruk, både till långt äldre tider, och till en helt annan verldsdel; eller till den del af *Asien*, som vi med ett allmänt namn kalla *Ost-Indien* *).

Krutmakeriet förmenas kunna hafva gifvit anledning, till brånvinets införande i Sverige, hvar till det fordrades i äldre tider. I våra häfder nämnes första gången brånvin, af sådan anledning. På 1460-talet, hade Stockholms Stad, en Pulvermakare, Måster *Berend*; och ibland andre Stadens utgifter, finnes i räkenskapsboken 1469 och 1470 afförde 4 örtuger, som Måster *Berend* fått för brånvin till krudh **).

Uti *K. Erich XIV:s* tid omtalas i handlingarne flere slags fyrverk, såsom fyrkulor eller fyrbollar, storm- och fyrkranfar, handkulor, springkulor, granater; äfven väl Fyrverkare och personer som förstodo konsten, att tillreda *förgift med rök*, hvil-

H 3

ket

*) Vitt. A. H. 4 Del. p. 316.

**) Ibid. p. 310.

ket lika som annat Fyrverk, kunde inkasas uti fiendteliga låger eller Fästningar. K. *Erich* hade ock en så stor tanke om desse anstalter, att han uti ett bref till *Bertill Jöranson* i Wiborg 1566, skrifver: att man icke allestädes hade sådant Fyrverk, som här i Sverige *). Hvilket i synnerhet torde böra förstås om de så kallade *Ernst kroppar*, efter det första Lust-fyrverkeri, införskrefs till Hans Kröning 1561. Uti K. *Johan III:s* tid, gjordes fyrbollar med ankare och ett slags kulor, som kallades *Tumlare*, endast till namnet kände. Vid fyrverkets sammanfattning, blef utom krutet omsider krik, canfer och *aqua fetis* nyttjadt, som af handlingarne för år 1611, i Riks-Archivo intages **); men något särskildt ställe eller Laboratorium förekommer icke, der sådant fyrverk tillreddes.

Vid Statsverkets reglerande 1673, påminto Krigs-Collegium, angående Artillerie-Staten, att en god Officer måtte uppföras och bestås, för att informera ungdomen uti Artillerie och Fyrverkeri; hvartill föreslogs Majoren i Brehmen, *Zimmerman*.

K. Krigs-Collegium tillskref K. M:t d. 7 Sept. 1675, att ehuru den korta återstående tiden till K. M:ts Kröningsact, icke tillåt ett så stort och fullkomligt fyrverk att förfärdiga, som eljest till en så hög art tjenar och desslein varit; hade Collegium likväl funnit dess skyldighet vara, K. M:ts vilja i så måtto att förnimma: om K. M. vid dess Kröning, tacktes hafva ett sådant fyrverk, som på den korta tiden kunde göras färdigt, hvarom Tygmästaren *Öhrn* i sådant ärende affärdad, hade att föredraga ***).

När

*) V. A. nya Handl. III. D. p. 247.

**) Ibid.

***) Man har här velat anmärka, att K. M. d. 12 Apr. 1689, approberat den så kallade *Mårten Öhrns* Artillerie-måttstock, (Krigs-Coll. Handl.).

När *Laboratorium* på Ladugårdsgården blifvit anlagdt, derom har all mödosam efterlökning i handlingarne, varit nästan förgåfves använd. År 1676 nämnes, huru svagt Artilleriet var i Stockholm, för att beförja vackten vid Artillerie-gården, *gamla och nya Laboratorium*, samt Kongl. Slottet. (Krigs-Coll. br. d. 3 Maji 1676). Uti Coll. br. af d. 23 Dec. 1680, ang:de Tygmåstaren *Sam. Öhrns* fordringar, förmåles: att han rörande flere förskildte penninge-poster, då ännu icke gjordt någon liquid-räkning; hvaribland äfven nämnes, redogörelsen för den projecterade *Arsenals eller Laboratorii byggnaden på gamla Ladugårdsgården*. Artillerie-Commissionen hade 1698 låtit sequestrera af ledne Öfverste *Amund Falkenhjelms* egendom, för gravationer och deribland, för en med Kronans materialier och af Kronans folk byggd iskällare *ute vid Laboratorium*, utan Krigs-Collegii ordres. (Handl. för s. å.). Uti bref till K. M:t af d. 21 Apr. 1716, berättar Collegium att Kongl. *Artilleri-Laboratorium* på Ladugårdsgården, en olyckelig våldeld öfvergått, och att dunsten, af det i luften uppgångne krut, uppå tvänne sidor, till största delen sönderbräckt och afslagit takteglen på gamla kruthuset på Djurgården; till reparasjon hvaraf, till en början erfordrades 2000 dal. S:mt. Uti brefvet af den derpå följande 24 Apr. förmåles ytterligare, huruledes *Fyrverkare-Laboratorium* på Ladugårdsgården, d. 20 Apr. råkat i brand: men att skaden dock icke varit så stor, att den kunnat uttömma allt förrådet af de tillverkade Ernst fyrverkeri forterne.

Laboratorium med ett Corps de Garde, finnes på *Tillaei* stora Charta 1733 utmärkt, nedanför Jågmåstare-bostället vid Ladugårdsiansdviken, Öster om Djurgårdsbron.

Här synes stället tillåta att omtala, huru som på K. M:ts befallning, Fältmarskalken Gr. *Dahlberg* och General Fälttygmästaren Baron *Joh. Sjöblad* 1694, utlägo på Djurgården fyra ställen till krut-förrådets fördelande och bättre förvarande. Desseinen till samma kruthus blefvo af R. R. och Fältmarsk. Gr. *Dahlberg* författade, och om medel till byggnaden, anhöll Collegium om ordres till Stats-Contoiret. K. M:t lämnade dertill nådigt bifall, och skulle ena hälften år 1695, och den andra, påföljande året, anordnas. (Colleg. mem. d. 17 Oct. 1694). Vid de nybyggde kruthusen på Djurgården befalltes, att Skogvacktarne på Djurgården skulle hafva uppsicht, samt afton och morgon flitigt och noga efterse, att derstädes intet misstänkt eller skadeligt föröfvades utan vål bevakades; så snart efter detta förordnande, K. M:ts Garde från kruthus-vackten befriades, som den bestridt, under den tid krut-transporten skedt. (K. br. till Hof-Jågm. *Mörner*, d. 19 Aug. 1697).

VII. CAPITLET.

Om *Fredrichshof*.

1. §.

Då detta ställe gafs åt K:s Trotjenare och Architectus, *Jean de la Vallée*, beskrefves det i upplåtelsebrevet d. 3 Jan. 1652, vara en K. M:ts och Kronans tomt och liggande grund, belägen vid Ladugårdsviken, emellan Ladugården på yttre och Vålborne *Lars Flemings* trågårdstomt på inre sidan; tillförene *Kalfvehagen* kallad, hvilken plats och tomt, håller uti bredden, på öfra och Nordväst sidan, ifrån planket vid Tullporten och uti Ost-Nordost

ost till grinden 110 alnar; uti längden på Sydväst sidan, ifrån Tullporten och öfre bergen, neder till Sjöviken 620 alnar; uti längden på Ost-Nordost sidan, såsom nu *skygården* står, och uti Syd-Syd-ost, till Norra linien vid Ladugården, som visar neder i Sjöviken, 760 alnar; tådan ifrån Skygården, uti Väst Sydväst till Sjöviken, 200 alnar; åter utmed Sjöviken, nåst till Vålborne *Lars Flemings* tomt 260 alnar; ågandes *De la Vallée* samma tomt och grund, att njuta, bruka, bebygga, håfda och behålla, till evärdelig oklandrad och välfången egendom.

Som denna tomt icke hade den regularitet, som andre deremot svarande tomter, på Ladugårdslandet; så tillades Byggmästaren erlig och konstrik *Jean de la Vallée*, uti Drott. *Christinas* öppne bref d. 12 Maji 1654, så mycket af K. M:ts och Kronans grund, på alla sidor om sin tomt, dermed han den till samma regularitet kunde utvidga, som de andra tomter hade. Hvarjämte han erhållt tillstånd, att på Sjösidan intaga och så långt ut i Sjön bygga, som honom behagade, allenast vanliga passagen och farningen, emellan Stockholm och Ladugården, dermed icke förhindrades.

På denna tomt hade *De la Vallée*, uti K. brefvet d. 30 Apr. 1653 fått tillstånd; icke allenast att bygga Vårdshus; utan ock anställa allehanda Lustspel och tidsfördrif, till loslig recreation; så väl sådant, som i landet, det till dags i bruk varit, såsom Bollhus, Klot och Trycktaffel spel, med flere förlustande saker; såsom det han på åtskillige främmande orter sedt hafver, eller sjelf inventerar; samt upprätta bageri, gårkök, bryggeri, vinbränning och destillering, m. m.

Efter Chartan 1649, i Landtmåteri-Cont. N:o 25, öfver gamla Ladugården, är denna Kalfhage utmärkt nära gården, som låg, der nu Öfver-Jäg-

måstare-Bostället år. Då *Johan de la Vallée* ägde det stället, kallades det *Luftdal*; men då det sedermera 1668, kom till R. Rådet och Fältmarskalken Gr. *Otto Wilh. Königsmarck* *), hette det, dels *Königsmarckshof*, dels *Vallées tomt*.

Man känner icke de skiften, som denna egendom, sedan undergått, eller om den under namn af *gamla Ladugården*, med dertill hörande trågård, som salig *Melitz* arfvingar, under donation innehade, 1682 blifvit reducerad; troligt är att så skedd, då den förut varit en tillhörighet, till berörde gamla Ladugård,

2. §.

Konung *Fredrich I.* blef år 1733 här af ägare, som der låtit anlägga tvänne trågårdar och ett stenhus, då förmodeligen egendomen fädt sitt nu varande namn.

Presidenten Baron *Erland Broman*, lärer fått den samma af K. *Fredrich I.* såsom af honom, med mycken nåd omfattad. Baron *Broman*, skall då hafva öfverenskommit med Trågårdsmästaren, Inspektoren vid Kungstrågården *Meijehöfver*, som ägde Gr. *Magni* trågård, eller *Torstensonske* egendomen; att derigenom få anlägga en väg, ifrån ändan af Storgatan, fram till *Fredrichshof*; emot förbindelse att underhålla plank, ej mindre på bägge sidorne om samma väg; än på Östra sidan emot *Fredrichshofs* gårde, då en port blifvit inrättad på planket af Grefve *Magni* trågård emot Storgatan, samt en vackstuga uppbyggd, der en besökare posterades **); och hvarest gå-

*) Grefve *Königsmarck* afled 1688, d. 15 Sept. uti lägret vid *Negráponte* uppå Öen *Morea*, i medelhafvet, såsom då varande Generalissimus vid Venetianiske Arméen. (Rehbinders *Cantz. Hist.* p. 322).

***) Kallades då Grefve *Spens* Tull, i anseende till granskapet med Hälsarck. Gr. *Spens* egendom.

gående, emot drickspenningar, fingo betjena sig af denna genvåg, till Djurgården,

Sedan President. Baron *Broman* blifvit död, köpte R. Rådet Friherre *C. O. Hamilton*, *Fredrichshof*, och anlade der ett stort orangerie. Vågen blef ock då förbättrad och utlagd till allmän körvåg, emot en ordentelig inrättad port-afgift; men då efter R. Rådet *Hamiltons* fränfålle, *Fredrichshof* inköptes, till Vinter-palats för Enke-Drottningen *Lovisa Ulrica*, blef porten borttagen och vågen öppnad till allmänt bruk och nyttjande utan afgift,

3. §.

I anseende till Hånes M:ts Enke-Drottningens förklarade höga nöje, att *Fredrichshof* blefve inrättadt till Dets Residens om vintern; behagade K. M:t Konung *Gustaf III*, afstå dets, af denna egendom, uppå Banco-Auction gjorde inrop och transporterade köpbriefvet, som skulle tillfändas Stats-Contoiret, med befallning, att om betalningen besörja, sålunda: att K. M:t som sielf gifvit derföre 120,000 d:r S:mt, ville till lindrande af Rikets utgifter, låta köpesumman blifva allenast 100,000 d:r S:mt; — att i afräkning derpå Stats-Contoiret skulle låta affölja 50,000 dr S:mt; — att sedan Bankens fordran och intekning blifvit afräknad, 22,500 dr, som blifver kvarstående, komme på de öfrige 27,500 dr S:mt att utfärdas Stats-Contoirets obligationer, med 6 procents ränta; att inom 2:ne år betalas; räntan och afbetalningen efter Bankens stadgar, skulle uti påföljande årets Stat uppföras *).

Med Hånes M:t Enke Dr, var i *Reimsberg* d. 18 Junii 1772, under Hånes M:ts utrikes vistande, afstaldt och beslutadt, att i stället för *Gripsholms* Slott och Ladugård, emottog H. K. M. *Svartfå* Slott

*) K. briefvet till Stats-Cont. d. 6 Okt. 1772.

Slott och Kungsgård, såsom Enke-fåte, jämte den förut anslagne fond, till byggnadens fullkomnande derstädes, under villkor, att den summa af 300,000 dr S:mt hvilken kunnat komma att erfordras, till *Gripholms* Slotts i ståndfåttande, anslogs och anordnades, till *Fredrichshofs* inköp och inråttning, att af Hännas M. nyttjas till vinterboning, i sållet för de rum, H. M. på Kongl. Slottet innehaft, och till Konungens höga disposition öfverlämnade: hvarmedelst Hännas M:t förklarar sig anse giftermålscontractets 8. §. och hvad therutinnan om Dels Enke-fåte blifvit stipulerat, till alla delar vara uppfyllt. (Riksd. besl. d. 9 Sept. 1772, §. 2.).

Efter Öfver-Intendenten Baron *Adelerantz* förslag, beviljades d. 14 Decemb. 1773, till *Fredrichshofs* byggnadens fullbordande 196,732 dr S:mt; men d. 11 Martii 1776 anbefaltes Stats-Contoiret, utbetala 106,763, dr S:mt, som åtgått öfver 1773, 1774 och 1775 årens byggnadsförslager, till *Fredrichshofs* Slott; varandes således med inköpssumman, Kronans kostnad på *Fredrichshof*, något öfver 4 tunnor guld.

Sedan Enke-Drottningen var död, på *Svartfid* Slott, i Julii månad 1782, hade Prinsessan *Sophia Albertina* ännu någon tid *Fredrichshof* till beboende och under dets disposition.

4. §.

Vid 1789 års Riksdag, blefvo flere af Ridderskapet och Adels betydande medlemmar här arresterade; men singo efter Riksdagens slut; utan något anklagande, rättegång eller dom, sin frihet åter.

Krigs-Collegii division, uti rättegångsmål, ransakade och afdömde här, de af Arméén, som i Finland under kriget, confoedererat och förbundit sig,

fig, att begära stillestånd af Kejsarinnan i Ryssland; och vägrade att vidare deltaga i kriget, ån till försvarende af Rikets gräns, i händelse af fiendteligt anfall. Här ifrån utfördes ock de arresterade och till döden dömda, att på Ladugårdslands torget, undergå sitt straff; af hvilka dock alle, blefvo till lifvet benådade, utom Öfversten *Häftefko*, som der afrättades d. 8 Sept. 1790.

5. §.

Det är på sitt ställe nämt, att gamla Arsenalen, blef anordnad och 1793 invigd, till en Dramatisk skådeplats; då i stället, nedre våningen af *Fredrichshofs* Slott, der Enke-Drott. hade bodt, blef förvandlad, först till ett Tyghus, för gevär och andra krigsbehof och sedan till ett Spannemåls-Magazin; och den öfre, der Prinsessan haft sina rum, till Arsenal, att der förvara gamla Trophéer och Segertecken, af fanor, standarer, pukor, rustningar, med flere märkvärdigheter; sedan likväl de Kongl. rummen förut, blifvit till sitt innanredé förändrade, panelingar och boiseringar nederrefne och bortfäldes m. m.

Uti sistnämde Arsenals rum, hvartill uppgången är ornerad med flera af *Ehrenstrahls* målade hästar, ser man i det första rummet: sterc rustningar för häst och karl, på sina piedestaler uppfatte; såsom *Birger Jarls*, *Magnus Ladulås*, *Valdemars*, *Carl Knutsfons*, *Carl IX:s*, *Carl Gustafs*, *Gustaf Adolfs*, och fleres.

K. *Gustaf Adolfs* stormhatt, vågande 19 marker, och Hans harnesk, som för sin tyngd, med svårighet kan lyftas.

De rustningar som K. *Gustaf III* och Hans *Riddare*, vid de i Hans tid anställte Carousfeller, brukat, med vapen och valspråk utmärckte.

Gamg

Gamla *Ryske religions-fanor*, ofanteligen stora; men sönderlappade. Målningarne derpå fina, och Ryska påskrifter, på flere ställen.

K. *Gustaf III.* pousferad i vax, i kropps storlek, sittande klädd och med Ordensband decorerad: förvaras i ett glasskåp.

Uti ett skrin, K. *Gustaf III:s* kläder. En grå Silkes Jacka af strumptyg och en Spånk kapp, till masqveraddrägt, uti hvilken Han blef skuten på Operahuset, natten emellan d. 16 och 17 Mart. 1792. Sjortan på vänstra sidan nog blodig, pantaleone lika med Jackan; hvita silkesstrumpor, en hvit halfmasqve och flere blodige bandager.

Hertig *Carls* kläder, uti hvilka han i en Sjöbataille, under sista Ryska kriget, fått en contusion i vänstra axeln. Kläderna till och med Sjortan sönderstetne; hatten svedd i kanten.

K. *Gustaf III:s* klädning i *Svenskunds* slaget, af blått strumptyg, med rika guldfrausar på axelne.

Uti ett mindre rum på sidan; väggarne klädde, med flere slags Utländske skjutgevår, äfven en Svensk bössa af 1580 års modell.

K. *Carl IX:s* runda skjöld af stål, med upphöjt arbete; mycket väl gjord.

En lång Falkonett på en ställning med 3 fötter.

En Sabel med träskaft, tagen vid *Narva*, som skall varit *Czar Petters*.

Den trumman, som Baron *Sprengporten* stack sönder, vid Dal-upproret, då allarm slogs.

Tredje Rummet är fullt af fanor, trasige och sönderskutne, tagne af Rikets fiender vid försäskildte tillfällen. Deribland äro ock de Tropheér som blifvit eröfrade i 1789 och 1790 års krig, vid flere tillfällen. De som uti Sjöslaget vid *Svenskfund*,

fund, d. 9 Julii 1790 blifvit tagne, och under fredsfestens firande i Stockholm d. 31 Aug. 1790, voro upplålde, på ömse sidor om Altaret i Storkyrkan, blefvo sedan, af Officerare af Arméens flotta, i full uniform afhåntade, och under escorte förde Sjöledes hit till Arsenalen; hvarest de emottogos, af K. Krigs-Collegii Ledamöter: under det freden i Staden under trompete-klang allmänligen förkunnades.

En Eschaloupe, tagen af K. *Carl XII*, som skall af *Czar Petter* blifvit byggd.

Modell af huset på Åkerö.

Fjerde Rummet, en myckenhet sönderskutne fanor, tagne af Sv. Konungar i många levererade blodiga actioner; en del med vidhåftade underrättelser; men större delen utan.

När K. *Gustaf Adolfs* statuë på Norremalmstorg skulle afsträckas, blefvo 150 af de helaste fanor, som i de af honom levererade batailler blifvit erröfrade, på nådigt befallning sammanfökte, att vid det tillfället presenteras; men denna tillämnade anstalt, blef dock sedan inståld.

Femte Rummet är fullt af enahanda Tropheér, icke blott kring väggarne uppfatte; utan ock vid inrättade ställningar på golfvet, till 100:detals; med flere erröfrade pukor, trummor, m. m. hvarå en sammandragen kort förteckning, kan meddelas.

Polske fanor tagne vid Stångebro 1598 af *Carl IX*, st. 78, Estandarer 11.

Kejserlige tagne af *Gustaf Adolph*, fanor 498, Estandarer 146.

Danske och *Polske* af K. *Carl Gustaf* erröfrade, fanor 136, Estand. 48.

Danske tagne vid *Halmstad* d. 7 Aug, 1676 af K. *Carl XI*, fanor 36, Estand. 17.

Di-

Dito vid *Rönneberga* och *Lund* 1676, fanor 31, Estand. 14.

På *Landt-Rügen* d. 8 Jan. 1678, fanor 31, Estand. 13.

Tagne på *Seland* d. 25 Jul. 1700 af K. *Carl XII*, fanor 5, Estand. 4.

Af K. *Carl XII*, *Ryska* Tropheér, d. 20 Nov. 1700 vid *Narva*, Prövincial-fanor 4, Dragon D:0 20, Estand. 6, fanor 145, skalmejor 37, marche- eller reveille-pipor 30, m. m.

Dito vid *Sagnits* d. 9 Aug. 1707, fanor 43, Estand. 21, Cosaque-fanor 22.

Dito vid *Dänamünde* d. 11 Dec. 1701, fanor 12, Estand. 1.

Saxiske vid *Cliffow* d. 9 Jul. 1702, fanor 37, Estand. 24.

Ryske vid *Birtzen* och byen *Jagarini*, d. 19 Mart. 1703, fanor 1039, stora fanor 120, Calmuck-fanor 30.

Saxiske vid *Torns* erröfring d. 30 Sept. 1703, fanor 14, Stand. 5, nycklarne till Torn och Elbing, m. m.

Ryske vid *Jacobstad* d. 26 Julii 1704, fanor 37, Standar. 2.

Danska vid *Helsingborg* d. 26 Feb. 1710, fanor 26, Estand. 10, med mångfaldige flera; utom 129 pukor, 31 trummor, pikar, bardifaner, m. m. i Saxisk Estandar af blott sammet med guld och silfver broderad, tagen i Polen af K. *Carl XII* med egen hand.

I de öfrige rum i denna våning, är den så kallade Konungens Lif-rustkammare, eller klådkammaren. De förenämde Arsenals-rummen äro i en Rustmästares vård; men Lif-rustkammaren, under en Hof-Cammererares förvar och inseende.

Der

Der finnes bland andra märkvärdigheter:

K. Gustaf Adolphi Kläder:

1 Elgshuds Köller, med grå atlast armar, silfverträs-knappar, och under fodrat med grått taft.

1 par Byxor af grått Spaniskt klåde, med silfverträs-knappar.

1 Sjorta med knytning vid halsen och händerne, blodig och söndrig. Dessa kläder skall K. haft på sig, då han blef skuten i halsen vid *Dirschau* i Preussen.

1 Silfverfärgad atlaströja, piqverad och med silfvergaloner brämrad.

1 par Byxor af grått Spaniskt klåde, med silfvergaloner stofferade.

1 Sjorta med knytning, sönderrifven och blodig. Beslagde kläder har K. haft på sig, då han blef skuten i sidan eller höften, i Preussen.

1 par förgylte Sporrar af järn.

3 ft. Hattband af svart sammet med 12 ft. valknote knappar af guld och guldqvastar.

5 ft. Hattband, slingade af silfverträd, hvar uppå finnes 23 små silfver och äckta perlor.

K. Carl XII:s Kläder, uti hvilka han blef skuten d. 30 Nov. 1718.

1 ft. Hatt med förgylt mesfingsknapp och svart lårtsfoder; deruti synes hålet efter kulan.

1 ft. Kappa af blått klåde med blått yllefoder och förgylt mesfingsspänne, 14 alnar vid omkring.

1 blå Klådesrock med foder af något gröfre blått klåde, förgylte mesfings-knappar, och Sämmskins fickor.

1 Chamois-klådes Väst med gult chalons foder och förgylte knappar.

1 par Byxor af Chamois-klåde, med förgylte mesfings-knappar, utan foder; i dem äro 10 fickor af Sämmskin.

3. Bandet.

I

1 ft.

1 st. Elgshuds-gehång, med vanliga grofva band underfodrat och ett förgylt silfverspånne uti; mycket blodigt.

1 par Renshuds eller Sämshanskar, med slyfva Elgshuds-kragar, mycket blodige, färdeles den till högra handen.

1 st. Halsduk af svart crepon eller krusflor 2 $\frac{2}{3}$ alnar lång.

1 par Stickade trästrumpor och 1 par strumpor af lårst, dertill strumpeband af klådes-remfor.

1 par Stöflar af Ryfsläder, med slyfva vador, träklacker och spikar uti, och dertill 2:e stora järnsporrar.

1 st. Brun Peruque, som K. nyttjadt på refan ifrån Bender uti Turkiet, till Stralsund.

1 st. Utterfkins-mössa, som han haft på sig, vid calabaliquen i Bender.

1 st. Granpåk som Han haft i sin hand, då det olyckeliga skåttet träffade vid *Fredrichshall*. Den blef sedermera af K. *Fredrich I.* beklädd med silfverbesslag och en latinsk inscription: att den store och oöfvervinnelige Hjelten *Carl XII* Sv. Konung, förde denna staf i handen, då han föll vid *Fredrichshall* d. 30 Nov. 1718.

1 st. Värja med messingsfäste och silfver kaffe.

24 Elgshuds Köllrar, 24 patronkók och 24 carbinremmar, som varit K:s Lif-Drabanters.

K. *Fredrichs Kläder:*

1 Rock af fint blått klåde med rödt scharlakansfoder och förgylte messingsknappar.

1 Väst af samma slags klåde och rödt bordelous foder; lika knappar som i rocken.

1 par Byxor af lika klåde med hvitt tafsfoder; på dem befinnes blod. Desse kläder har K. haft på sig d. 27 Febr. 1716, då han blef skuten i låret i Norrige, på en recognoscering.

Här

Här kan ån vidare anmärkas.

1 st. Dolk, hvarmed en Munk varit sinnad att mörda K *Gustaf Adolph* i *Magdeburg*; men Sv. Generalen *Baron Baner* förekom.

1 st. Dolk, som Gener. *Nils Bjelke* tagit i Ofen af *Turkiska Paschvan Ismael* 1686, år förgiftad.

1 Dolk med guldbalja, förgiftad.

1 st. K. *Gustaf Adolphs* Krönings-sadel, mycket rik af äkta stenar, pärlor och förgylt silfver.

1 Sadel, skänkt till *Gustaf Adolph* af Fursten *Beltor Gabor* i *Siebenburgen*, med silfver tillbehör.

1 Sadel med guld på baljan, af den samma skänkt till K. *Gustaf Adolph*.

1 st. K. *Carl Gustafs* Krönings-sadel, mycket rik af guld och äkta perlor. Med flere sadlar och tillbehör, *Eschabraquer*, m. m.

1 st. K. *Carl XI:s* Krönings-sadel af brunt sammet, kåporne och pistol-kapporna, broderade med guld och stora äkta perlor, och guld på betsel-stängerne.

12 st. Handhäft-täcken af blått sammet, med rik brodering af guld och upphöjt arbete, skänkte till K. *Carl XI* af K. i Frankrike.

1 Sadel-mondering inkom till K. Lif-rustkammaren år 1792, såsom en present af Kejsaren i *Marocco*, allt tillbehöret af stegböglar och förbögel af förgylt silfver; dertill år ock ett *Eschabraque* af sidentyg, med små förgylte silfverplåtar, öfver allt beklädt.

1 st. Konung *Johan III:s* Värja, med guldsäfte.

8 st. *Cramoisie* röda sammetstücken med Spaniska Vapnet deruppå broderade, hvilka år 1671 blifvit skänkte till K. *Carl XI* af K. i Spanien.

6 ft. Svarta sammetståcken för Handhåstar, rundt omkring broderade med gesprängt och spitsigt pårlestickare arbete af silfver; hvilka ståcken Drott. *Christina* skickat ifrån Rom, såsom en present, till K. *Carl XI*.

4 ft. Stora ståcken att lägga åfvan uppå vags-taken; mycket rikt broderade.

2 ft. Dr. *Christinas* fadlar, med mycket mjuka fåten.

Många fadlar som varit K. *Carl X:s* och *XI:s* med deras Eschabraquer; mycket rikt broderade.

Krönings-selar af sammet, nyttjade vid K. *Carl XI:s* och K. *Adolph Friedrichs* Kröningar.

1 ft. Kyrafs, som Gr. *Jan Gyllensjerna* nyttjadt vid K. *Carl Gustafs* begrafning. Bilden som föreställer honom af trä, öfverklädd med ett förgylt mesfings harnesk. Riddarskörtet, häftståcket af svart sammet, allt med rik brodering.

1 Mycket stort och tungt hufvud baner, af svart dammast broderat, som Grefven fört till häft, ifrån *Carlbergs* Slott, till Riddarholms-Kyrkan.

59 Små fanor af svart damast alia broderade med åratalet 1660 och de 59 provincers Vapen, som då lydde under Svenska Kronan.

1 ft. K. *Gustaf I:s* slag-svård, att föra med bägge händerne.

1 ft. K. *Carl XI:s* med lika långt fäste.

1 ft. Vårja som K. *Gustaf Adolph* sjelf fört i det Polska kriget, och blifvit i des hand sönderhuggen af en Polack; som K. dock blef öfvermågtig i en slagtning, och tog med egen hand en fabel, den han vid sidan sedan fört i hela Polska kriget.

1 ft. Persiansk fabel; baljan öfverdragen med guld, skänkt till K. *Carl XI* 1687 af en Armeniansk gefandt *Armusch Wertansson*.

Flerø

Flere sköldar som Sv. fordna Konungar hafva burit på deras armar, då de varit regerande. De äro dels virkade, dels af korg.

Flere forter bågar och koger, med fina pilar.

1 ft. Scepter som Fursten af *Siebenburgen* för-
årat K. *Gustaf Adolph*. Diverse forter Scepter,
Pufchaner och Scheckaner.

1 ft. Horn af Elphenben med guldbeslag.

1 ft. så kalladt fotbråde, med silfverkastlar.

4 ft. för heiduckarne, att dermed lyfta K. perso-
ner i vagnen, den tid, då ännu intet steg gafs på
täckvagnarne.

1 ft. Modell af järn till en hand, som Öf-
ver-Hoffstallmästaren *Gynterfelt*, låtit göra sig silf-
ver händer efter; sedan han 1702 d. 9 Julii vid
Cliffow af en canonkula, förlorade bägge händerne
och nödgades sedan till sin död år 1738, hjälpa
sig fram med silfverhänder.

1 ft. Hästhud updragen på trä: hvilken är
huden till den Häst, som K. *Gustaf Adolph* red
uppå, då Han föll vid *Lützen*. På denna hud lig-
ger nu ock samma sadel och pistoler, som K. då
nyttjadt *).

1 ft. Hästhud, uppstoppad med dref och blåar,
på hvilken K. *Gustaf III* rident i Finska kriget 1789
och 1790.

2. ft. Krönings-stolar, nyttjade 1751 och 1772.

Caroussells sadlarne, nyttjade på *Adolph Frie-
drichs-torg* 1777 och på *Drottningholm* 1778.

*) Man har funnit anteknat uti en beskrifning öfver ste-
ra Arsenalen i Wien; att derstädes skall förvaras K.
Gustaf Adolphs genomstungne eller genomskutne köl-
lert, då han i Bataillen vid *Lützen* 1632, slöt sina
dagar. *Descrip. de la Ville de Vienne. 1779. Wien*
8:o, p. 70.

K. *Carl XI:s* värja som han brukat i alla Skånska bataillerna, med silfverfäste.

Bössor äro till ett stort antal, både Franska, Italienska och Svenska, äfven så pistoler; hvaribland K. *Gustaf Adolfs* och K. *Carl Gustafs* Krönings-pistoler, äro med guld och diamanter infattade.

En del af denna Lif-rustkammare var förut på Kongl. Slottet, midt emot Drottningens trappa; i nedre våningen, i de rum som sedan blefvo inredda för Ståthållaren på Stockholms Slott.

Der förvarades då, hvad uti föregående förteckning icke blifvit upptagit: K. *Gustaf Adolfs* blodiga bandager i en egen coffert; K. *Gustaf III:s* Drabante-uniform, nyttjad vid revolutionen d. 19 Aug. 1772. Åtskillige Konungars och Drottningars Krönings kläder; med flere Statslivréer för Pajer och Hofbetjeningen. Rustnings-perfedlar förvarades då på gamla Arsenalen, och hörde icke till Kongl. klådkammaren.

En beskrifning på de uti Arsenalen i Stockholm befintliga förnämsta faker, då Arsenalen var på sitt förra ställe, finnes intagen uti Sv. Fateburen, 4 öp. St. 1768, 8. p. 14.

VIII. CAPITLET.

Humble-Gården.

En Humblegård lät K. *Gustaf Adolph* anlägga, i Ladugårdsgårdet vid Stockholm, 1619 *). Denna Humblegård blef sedan i Drott. *Christinas* tid, och då Ladugårdslandet donerades till Stockholms Stads ut-

*) Förste Humblegårdsmästaren och Trägårdsmästaren öfver K:s trädgårdar, var tillika Bildsnidare, och skulle lära Trägårdsträngarne Bildhuggeri. (Regitt. f. å. fol. 10. 304).

utvidgande, till en lustträdgård inrättad, som de öfver 100 år gamla i alléer planterade trån synes intyga. Vid den tiden skall ock det öppna Lusthus derstädes blifvit uppfatt, i medelpuncten der 8 spatsergångar sammanstötte. Uti *Schmedemans* beskr. öfver Dr. *Ulrica Eleonora*, K. *Carl XI:s* gemål, berättas, att Hon i Humblegården, dit hon under sin sjuklighet, med de Kongl. barnen, någon gång plågade fara, låtit derstädes uppfatta ett Lusthus. År 1630 d. 25 Sept. befalltes att Kyrkoherden skulle hafva 10:de af Humblegården, som låg vid Ladugårdslandsgrind. (Handl. till K. *Carl XI* Hist. 6 saml.).

Att denna anläggning, till en allmän promenad uppläten, sedermera icke synnerligen blifvit påkostad, derom tyckes des inrättning, gräsbevuxne fält. och färskilde intagor länge hafva vittnat. Uti Öfverståthållaren *Baron Lantingshausens* tid, gjordes först början 1765 med stemmurens uppbyggande deromkring, som allt sedan icke blifvit fullbordad.

Rikens Ständer, som förmodel. funnit, att denna Lustträdgård kostadt mera, i anseende till Trädgårds-Staten och boställets underhållande för Trädgårdsmästaren, än hvad den nyttigare använd, kunde af sig kasta; tillstyrkte 1762, att den måtte bortarrenderas. Vid verkställigheten deraf inropes arrendet för 1600 dr. S:t af K. *Adolph Friedrich*; hvarest R. Ständer d. 30 Apr. 1765 anhöllo, att detta arrende måtte försvinna. Således kom Humblegården åter under Öfverståthållare-Embetets öfverinseende, som gjorde K. redo för des afkastning.

En stor del deraf blef sedermera d. 23 Apr. 1787 uppläten Policemästaren sedan Underståthåll. *Lilljensparre* och ändteligen genom K. Res. d. 17 April 1792, hela Humblegården, på 30 års tid,

råknat ifrån d. 1 Apr. 1792, till honom, hans arfvingar och rätts innehafvare afstådd, med villkor att sinaningom anlägga en Engelsk trågärd; att uppdraga stenmur åt Gröna- eller Norra gatan, till någon viss del, af det belopp, som svarar emot Humblegårdens afkastning, hvilken under de 12 sistledne åren, utgjordt, circa 180 R:dr; underhålla planken åt den Västtra; i stånd fåtta lusthuset och Trågärdsmästare-bostället; och alltsammans efter de 30 årens förlopp, utan vedergällning återställa.

En del af Humblegården är ock sedan från allmänna promenaden afskild och till en Engelsk trågärd instängd och hågnad.

IX. CAPITLET.

Ladugårdslands Brännerier.

Sedan man i det föregående nämt om flere Kronans hus på Ladugårdslandet, torde man, utan att falla in i Bränneriets vidsträckta historia, med några ord böra omtala, att ibland Kronans Brännerieverk i Stockholm, voro 1777, förutan *Tanto* på Södermalm, och ett på Kungsholmen, äfven 2:e på Ladugårdslandet.

Vid inrättningen af Kronobrännerierne 1775, trodde man att deras antal, skulle med en kostnad af 30 tr guld, kunna inskränkas till omkring 30 st; vid medlet af år 1776 steg Kronobränneriernes antal till 42; år 1777 inemot 50, och omsider de följande åren, till något öfver 60; vid hvilka regale verk, hela afbränningen merendels höllt sig omkring 250,000 tunnor Spannemål och öfversteg aldrig 300,000 tr.

Störste delen af desse brenneri-inrättningar blefvo dock onyttige, vid början af 1788, då brånvins hus-behofs artendet tog sin begynnelse. År

År 1791 drefves ännu 16 serfkildte Brännerier för Kronans räkning.

Uppå Stats-utredningens betänkande bifölls i 1793, att Kronans Brånvins-tillverkning skulle inskränkas, till det quantum som med trygghet kunde affättas; och sedan derpå afgått, hvad de arrenderade Brännerierne producerade, skulle återstoden tillverkas, vid så många och så fördelagtigt belågne Kronans egne verk, att de öfrige kunde nedläggas och till Statens nytta försäljas.

Kronans Brånvins affättning, blef då inskränkt till Stockholms Stad; hvarest Bryggare-Societeten förmodades tillverka 300,000 kannor brånvin af de 800,000 kannor, som Stockholm ansågs behöfva; samt till Götheborgs och Bohuslån, som icke ingått i husbehofs-arrendet, jämte Ståderne Wisby, Nystad och Raumo. För nämde län tarfvades 700,000 kannor och för besagde Städer 30, à 40,000 kannor brånvin; så att hela beloppet, som räknades af Kronan kunna föryttras, besteg till 1,200,000 kannor brånvin; hvartil omkring 60,000 tr Sp. årligen kommo att användas. Sedan af detta Sp:s quantum blifvit afräknat, hvad vid de arrenderade Brännerierne, Gripsholm, Furufund, Strömstad, Brinkebergs kulle afverkades; ansågs bristen för Stockholms Stad af 100,000 kannor, lätt uppfylld, genom en mätelig tillverkning vid ett enda af Stockholms då i gång varande sex Brännerier; hvartil Ladugårdslands Bränneriet utfågs, såfom det störste och bäst belågne. Men om det icke skulle medhinna, att förse både Stockh. och Götheborgs bristande brånnevins-behof, kunde Kungsholms eller något annat dertill tillika drifvas. Alla de andra Krono-Brännerierne i Stockholm, utaf hvilka lilla Ladugårdslands Bränneriet var borrtarrenderat till i Sept. månad 1793, skulle sedan försäljas. — Här-

om kan en närmare underrättelse inhämtas, af Stats-utredningens tryckte betänkande, angående Spannemå's-Magazins-inrättningarne 1793.

De förändringar som sig med Brännerierne sedermera tilldragit, höra icke till detta arbete.

II.

OM VALDEMARS - ÖN, KONGL. DJURGÅRDEN OCH LADUGÅRDARNE *).

1. §.

Valdemars-ön, som uti äldre handlingar och Cammar-Collegii räkenskaper, ömsom under namn af *Wadmals-ön* och *Wallmars-ön* förekommer, är den delen af Kongl. Djurgården, som tillförene med ett vattudrag, genom ången nedanföre nu varande Surbrunns byggnaderne, emellan *Ladugårds* och *Isblads* vikarne, varit skild, från de egentliga Ladugårds ågorne, Norr om Ladugårds eller Djurgårdsviken belägne.

Skillnaden är på *Bjurmans* Charta, öfver Stockholms Stads belägenhet 1749, tydeligen utmärkt.

Att detta vattudrag skulle med flit kunna hafva blifvit stängt eller igånpalat; förmodas blott af den anledning, att förordningen om lilla Tullen 1624, i 3. §. innehåller: att alla andra leder, än emellan Blockhus-udden och Södra landet, på Östra sidan, samt Långholmen och Munkleden, på Västra sidan om Stockholm, skulle igånpalas, till en såkrare Tullbevakning **).

Den-

*) Den här intagne berättelse, om Ladugårdarne, grundad på Kammar-Archivii samt Reductions Commissionens Handlingar, med flere Historiska hjälpredor; är lika bevåget meddelad af v. Presid. Nibelius, som fl. underrättelser, vid detta arbetets författande.

**) Stiermans Pol. och Com. Handl. Tom. 1. p. 902.

Denna skillnad emellan Djurgården eller gamla Ladugårds ågorne och *Valdemars-ön*, i äckt tagges dock sållan i allmänna handlingar, sedan *Valdemars-ön*, blifvit, i slutet af 1680-talet, med Djurgården tillika och inom en hägnad instängd och kringgårdad.

Dalin säger väl, att en del af *Valdemars-ön* kallades Djurgården 1522, som då hel och hällen hörde till *Djursholms gård*; men sedan byttes till Kronan emot *Lidingön* *); men derom har ingen underrättelse kunnat af allmänna handlingar erhållas. Att *Clarae Kloster* tillbytt sig ågor, af *Nils Jönsön* till *Djursholm* redan 1433, som sedan vid *K. Gustaf* den Förstes Reduction, kommit under Kronan; derom varder här nedanföre förmålt.

2. §.

År 1286 erhöill Konung *Magnus Ladulås*, genom bytes-afhandling, med Erke-Biskop *Magnus* i Upsala aflutad, af denna Ö, då *Walmunzö* benämnd, 13 öre 14½ penninge-land jord, som K. 1288 d. 19 Sept. skänkte till *S. Clarae Kloster*; då ock medföljde, förskildte 2 örtugar och 5 p:ge-land jord derstädes, med des tillhörigheter, som K. sig förvärfvat af Herr *Anund Haraldsön* **).

Äfven finnes att *Carl Näs-Konungsön* 1349 d. 20 Junii, upplåtit till *Clarae Kloster* 2½ örtug-land jord i *Walmars-ö*, samt att *Birger Jop* år 1352, aflåtit ifrån en rättgång, han emot Klofret anskådt, om 2½ öres-land i *Walmars-ö*.

År 1386 d. 12 Mart. har Klofret borrt arrenderat detta sitt gods, *Vallmars-ö*, på lifstid, till *Härbrecht Køningsmark*, foghet i Stockh. emot 15 pund korn (nu 60 tunnor), att årligen Mårtensmes-

*) Sv. R. Hist. 3 D. 1 Tom. p. 66 i noten.

**) Peringsk. M. Uller. p. 7; *Clarae Minne*, p. 21.

sa utgifva; och lofvade *Köningsmark*, att hvad han kunde, förenämnde Ö, med hus och byggning förbättra; alltsamans skulle efter hans död, Klostret tillfalla för hans själ. Hvarefter åter 1432 d. 30 Mart. Klostret upplätit, till Herr *Kröpelin*, Höfvidsman i Stockh. äfven på hans lifstid, detta sitt gods *Wadmuns-ö*, då benämt, liggande i Öster från Stockholm i falta Sjön; både med åkrom och ångjom, skog och fiskevattnom och holmom, och enkannerliga vidher namn *Winterholma*, m. m. emot 16 mark penningar, att S. Martins dag utgifva.

Sedermere finnes att K. *Christopher* på lego innehaft Klostrets Ö, uden för Stockholm, som kallades *Vadmals-ö*, derföre K. 1444 d. 24 Jnnit gifvit Klostret den försåkran, att Hans Åmbetsman på Stockholm skulle årligen till Klostret utbetala 16 Stockholms mark. Men 1452 d. 9 Jan. har Konung *Carl Knutsen* erhållit Valdemars-ön, genom byte, emot 4 mark Landjord, i *Hysaby* och *Lyhundra* Härad som Klostret fick i vederlag, och räntade en låst korn och 7 mark penningar; hvarefter Konungen genom försåkradt bref d. 13 Jan. f. å. försåkrade Klostrets styresman, om det vid bylet belevade; men i bytesbrefvet förgåtne villkor, att så dådanefter som dittils, fritt få bruka, deras fiskeri, omkring *Vadmals-ö*. (Claræ Minne p. 26 — 28).

3. §.

Ifrån denna bytes afhandling lærer således *Waldemars-ön*, som tillföre Claræ Kloster tillhörde och för *Klostrets Ö*, kallades; så för en Kronans lågenhet räknas.

Att den öfrige delen af K. Djurgården; så väl *Ladugårdsgården* och *Fiskartorpet*, som de flere innom *Djurgårds-staqvetet* varande lågenheter, åtminstone till större delen, Claræ Kloster jämväl till-

tillhört; intages så väl deraf, att K. *Magnus Ladulås*, uti åfvannämde sitt gåfvo-bref af d. 19 Sept. 1288, åfven skänkte till *Clarae Kloster*, en gård vid namn *Husarne*, som efter all sannolikhet varit belägen, vid den Ö. om Fiskartorpet, liggande så kallade *Husarviken* och *Husarviks-bron*, vid samma viks utlopp i saltsjön; af hvilken bro ännu lämningar finnes; som ock af ett bytesbref, hvarigenom *Nils Jönsfon* till *Djursholm*, år 1433 d. 13 Nov. bortbytte till *Clarae Kloster*: "2 mark land-jord, i *Unnaröra by* oppa förman; liggandes i "Solne Sochn, Danró Skeppslag i Upsala Biskops-döme, i Västra och Norre Stadenom i bynom, "och ett nås, liggandes nordan nåst *Husarnom*, som "heter *Mycla-holm*, och ett berg Östan uppå liggandes, som heter *Oxabårgh*; hvilket nås och berg, "Unnaröra by af gamlom ålder, tillegat hafver, "och (som bytes-brefvet innehåller) nu efter denna "dag, skall tillhöra *S:t. Clarae Kloster* och fordom "3 markland jord medfylghi; förutan ett torp, "som är undantagit och heter *Wreta*; emot sva "myckin åker och ångh som dertill hörer," (*Clarae minne* p. 21, 26). Af hvilke gåfvo- och bytes-bref, samt då *Oxabergget*, som ån i dag behåller samma namn; finnes belågit, nära *Husarviks-bron*, Norr derom vid Saltsjön; det vidare synes med sannolikhet, kunna inhämtas; att hvad som af *Unnaröra by*, Klofret tillföll, legat Norr om *Husarviken* och utgjordt den gård som i senare Handlingar kallas *Helgans-ledaren*; att förenämde nås varit den ång, som nu gränfar till *Husarviken* i Söder och i Öster till *Oxabergget*; samt att gården *Husarne*, haft sitt låge, Söder om *Husarviken* och bestått af den mark, som på ömse sidor omgifver vågarne till Fiskartorpet och Ropsten; men huru vidsträckt, de gården *Husarne* tillhörige ågor varit, samt

samt om de åfven innefattat mer eller mindre af Ladugårdsgårdet; kan nu mera icke upplysas och utredas.

Åfven finnes af ett den 12 Mart. 1599 med Clarae Kloster, om *Lögishoda torp* i Solna Sochn, liggandes emellan Brunsviken och Brunkebergs-ånden, upprättat arrende-contract, att Klofret innehafst samma torp, samt att vid denna Afhandling *Peder Rettare* i Hufarne och *Jöns* i Söder-Hufarne, såsom vittnen och gode män, varit närvarande; och lårer Klofret erhållit detta torp, af des Syssloman *Olafver* i *Lögis bothnum*, som emellan åren 1375 och 1377, undergifvit allt sitt gods, Klofret till evärdelig ågo. (Clarae minne p. 79, 80).

Hvad således af Djurgården, Clarae Kloster tillhört, blef genom reduction, uti K. *Gustaf I:s* tid, lagdt under Kronan och har sedermera förblifvit, en Kronans tillhörighet.

4. §.

Enligt en situations-Charta öfver Stockholm, upprättad 1649, samt befintelig i K. Landtmåteri-Contoirtet sub N:o 25, skall *Walmars-ön* innehålla 446 och et halft tunneland, hvaraf de 2:ne i Öster utskjutande uddarne, nemligen *Bloksudden* och *Isblads-udden*, utgjorde $29\frac{1}{2}$ tunneland; hvarjämte på denna Charta, de öfrige Ladugårds-ågorne rymd, utföres till $2643\frac{3}{8}$ tunneland; hvilken likväl något minskades 1670, genom den till Stadens utvidgande, då donerade utmark, ifrån Ladugården vid Ladugårdsviken, till Brunsviks-tullen.

Så *Valdymars-ön*, som det öfriga af Djurgården; jämväl ock Ladugårdlandet, hafva blifvit nyttjade och brukade, för Stockholms Slott, dels till åker, dels till ång, dels ock till mulbete; dock har det derjämte varit Malmboerne tillåtit, att nytja

tja Ladugårdsågor till mulbete, för sina Kor; såsom en för 1585 deröfver förvarad förteckning utvisar.

Af höbolet har väl en del blifvit använd till Konungens stall, en annan del åter till Ladugårdarne vid Stockholms Slott.

Af desse *Ladugårdar*, som varit tvänne, nemligen den gamla och den nya Ladugården, hafva Ladugårdslandet, Ladugårdsviken, belägen emellan Waldemars-ön och Ladugårdsgården, storångs-Laduviken, Söder om Fiskartorpet, stora Laduviken Norr om samma torp; deras namn erhållit.

5. §.

På äfvannämde situations-Charta, upptages *gamla Ladugården*, på det ställe, der nu Öfver-Jägmåstare-Boltället är belägit; om den nya Ladugårdens läge, lämna Handlingar eller Chartor, ej någon bestämd upplysning; men af ågorne som samma gård enskilt tillhört, kan dertill slutas att den legat, der Fiskartorpet nu finnes, eller nära derintill.

Om den gamla Ladugårdens första ålder, saknas äfven underrättelse; troligt är att den före Reductionen, i K. *Gustaf I:s* tid, blifvit inrättad; samt att Waldemars-ön och Ladugårdslandet, varit den samma underlagde; då åter nya Ladugården synes hafva bestått, af ågor som Claræ Kloster förut innehafte; låter det ock med all sannolikhet kunna antagas, att sistnämde Ladugård, icke för, än efter samma Reduction tillkommit.

Uti de i K. Cammar-Collegii Archive befintliga Handlingar, som röra Ladugårdarne vid Stockholms Slott och börja med år 1540; äro så gamla som nya Ladugården upptagne.

Båda gårdarna finnes hafva haft, sine enskildte ågor, så till åker och ång, som hagar och mulbe-

bete, hvarförutan de båda, hvar för sig uti gården *Helgans-ledaren* kallad, innehafst färskildte ångar, och derifrån flere sommarlafs hö, ån mer, ån mindre årligen erhållit; att denna gård, *Helgans-ledaren*, Helgeands hufet förut tillhörig, har sitt namn deraf, samt att de från *Clarae Kloster* reducerade ågor, skulle efter *K. Gustaf I:s* förordnande, af år 1531, tillfalla Helgeands-hufet; synes vara otvifvelagtigt.

6. §.

De enskildte ångar, som gamla Ladugården tillhört, hafva varit 4, nemligen: *Walmars-ön*, *Storången*, *Linnarången* och *Kårret*.

Så väl förenämde Charta N:o 25 i Landtmåteri-Contoiret, som på *Edvard Bratts* Charta öfver Djurgården, af år 1690, upptages *Storången* såsom liggande på båda sidor om vägen till *Ropsten*, sträckande sig i Norr till Uggleviken och Hufarviken. Jämte denna ång, upptages visse år en annan ång, *Hufarhagen* kallad, hvilken efter *Bratts* Charta, utgjordt nordligaste delen, af *Storången*, invid Hufarviken; som år inloppet från Saltjön, i de 3:e Djurgårdsvikarne: stora Laduviken, *Storångs-Laduviken* och *Uggleviken*; denna ång, *Hufarhagen* benämnd, har tidetals blifvit till betesmark och stodgång nyttjad.

Linnarången anvises på förenämde Chartor, vid nu varande Tegeludds-viken; denna ång som ännu finnes, Söder om Tegeludden, behåller ån i dag, samma namn.

Kårret eller *Kårången*, är icke vidare på desse Chartor namngifven, ån att dels strax vid Djurgårdsporten, nu Ladugårdslands Tull; dels utmed *Kakuås*, kår åro på *Bratts* Charta anvisade, och att rundt omkring, gråsmark varit anlagd; hvaraf
file-

Åledes kan slutas, att vid någöndera af dessa ställen, antingen vid *Kaknäs*, eller ock nedanför *Laboratorihagen*; hvarest marken ännu vittnar, att der varit kárr; Kárrången haft sitt låge.

7. §.

För nya Ladugårdens enskilte ångar upptages åter följande, 5 till antalet, nemligen *Storången*, *Smedsången*, *Gårdsången*, *Nygårdsången* och *Löfbohagen*.

Storången som efter färskild antekning i räkenskaperne för år 1598, icke får förblandas, med *Storången*, som gamla Ladugården tillhört; lårer antingen varit i sammanhang, med samma *Storång*, och i sådant fall utgjordt den Våstra delen deraf, som nu omgifver vågen ifrån gårdet till *Fiskartorpet*; eller ock legat Norr om stora Laduviken, vid Roslags vågen.

Smedsången kallas så i de äldre handlingar; men år 1587 för *Björnnäs* eller *Smedsången*: åter år 1591 och 1592, upptages *Björnnåset*, utan att *Smedsången* nämnes; och som den hagen, hvilken då man afviker ifrån Roslagsvågen, till *Fiskartorpet*, ligger till vänster, ej långt ifrån samma gård, än i dag kallas *Björnnåset*; så kan ock deraf till *Smedsångens* låge, lätteligen slutas; dock inhämtas att visse år, eller i början, *Björnnåset* och *Smedsången* varit åtskilde; såsom åren 1557, 1561 och 1562, då *Björnnåset* upptages för *Stodhage* och *Smedsången* för ång, som årligen gifvit omkring 15 lals hö; hvaremot i slutet af 1500-talet, hela *Björnnäs* eller *Smedsången*, finnes till mulbete nyttjad.

Gårdsången har troligen varit den ång, som ligger emellan *Fiskartorpet* och *Oxaberget*, Norr om *Hufarviken*, samt i forna tider under namn af *Mjcklaholm* varit en tillhörighet till *Unnaröra*

by; Gårdsångens afkastning, har årligen, till omkring 20 sommarlafs hö, sig bestigit.

Om *Nygårds-ångens* läge, förekommer uti räkenskaperne, hvilka angående Ladugårdarne, börja med 1548 och sluta med 1614, ej någon närmare upplysning: den upptages i räkenskaperne, ifrån och med 1548 till och med 1567, hvarest en ny ång uppkommer, under namn af *Kårrången*: till ungefär lika afkastning med den förra, af circa 50 Sommarlafs hö, årligen; hvaraf synes kunna slutas, att *Nygårds-ången*, och *Kårrången*, varit hvar med annan förenade. Af anteckningen 1598 inhämtas, att gamla och nya Ladugårdarne haft, hvar för sig, sine särskillte Kårrångar.

Löfbohagen upptages som ång ifrån år 1552, till 1561, hvarest den varit till oxabete nyttjad, och beskrifves år 1562 att ligga emellan Brunsviken och nya Ladugården.

8. §.

De till gården *Helgans-Ledaren* hörande ångar, uppräknas år 1549 under namn af *Storången*, *Skeppar Olofs ång*, *Lillången* och *Oxebergsången*; åren 1550, 1551 och 1552, uteslutes *Oxebergsången* och inkommer i dess ställe; *Uglaskjulsången*; år 1556 och derefter upptages *Helgansledernet*, för både gamla och nya Ladugården, utan specification af ångar; men *Uglaskjulsången* likväl särskildt, för den sednare; åter 1587 och derefter, anföres att Ladugårdarne haft, hvar sin ång, kallad *Helge-ands* eller *Skeppar Olofs ång*; men *Uglaskjulsången*, under namn af lille eller *Ugleången*, åtföljer nya Ladugården, och anmärkes 1598 särskildt, att *Skeppar Olofs ångar* voro 2:e, en till hvardera Ladugården.

Dä

Då nu ångarne som *Helgeands-lederne* tillhört och på Ladugårdarne indelte blifvit; i sednare åren blifvit kallade Helge-ands eller Skeppar Olofs ångar, och detta sednare namnet, ån i dag är bibehållit, för den mark som är belägen Norr om Fiskartorpet, samt den gård, *Skuggan* benämnd, hvilken af Cantzlie-Rådet *Edelcrantz* uppbyggd, nu med visse åtföljande ågor, af honom, under arrende villkor innehafves; så styrkes deraf ån vidare, hvad här äfvanföre om låget för gården: *Helgansledaren* blifvit anfördt.

Utaf 1541 års Jordebok, öfver K:s arf och egit, inhämtas, att Skeppar *Olof*, haft en gård, *Ledherne* i förlåning, hvilket således gifvit anledning, att Helge-ands-ången, blifvit för Skeppar *Olofs* benämnd.

Denne *Skeppar Olof* var K. *Gustaf I:s* egen Skeppare, och fader till Kyrkoherden i Stockholm, *Schepperus*.

Uglaskjuls, *Lille* eller *Ugle-ången*, som gifvit årligen omkring 15 lars hö, och varit belägen vid Uggle-viken, såsom *Tillaei Charta* 1733 det utvisar; synes snarare hafva varit, en nya Ladugårdens enskildte tillhörighet, hvarföre den ock förskildt, för samma gård, i räkenskaperne blifvit uppförd.

Des utan har ock nya Ladugården i början några år, dock ej ständigt, ifrån en ång, *Munkleders-ången* kallad, fått anseelig tillökning af hö, såsom år 1556, 421 sommarlars, år 1557, 357 dito, år 1567, 156 dito — hvilken tillgång efter sistnämde år upphört; då ången förmodeligen, hel och hällen, till Stall-Staten indrogs.

Att med *Munkaleders-ången* förstås *Kungsholmen*, som i äldre tider haft namnet *Munklederne* eller *Munklögret*; och hvaraf gamla Kungsholms-

brogatan, äfven än i dag, ömsom för Munklägersgatan nämnes, är otvifvelagtigt. *Munklägers-ångarne* skola efter Professor *O. Celfii* berättelse, då de för Kronans räkning varit brukade, årligen afkastat, circa 390 lufs ång. (Kungsh. Minne p. 26). Hof-Cantz. *Dalin* i 4 Del. af Sv. R. Hist. p. 70 förmåler, att K. *Johan III*, d. 22 Decemb. 1576 donerat Munklederne, åt R. Råd. *Hogenschildt Bjelke*. Uti det d. 29 Mars 1641, utkomne Kongl. förbud, emot odoflig jagt, upptages Munklägret ibland Kronans parker och Jagebackar, nära Stockholm, på Norra sidan belågne. Namnet Munklägret blef först 1672 till namnet Kungsholmen förbytt.

Det belopp hö, som båda Ladugårdarne, af dem tillslagne ångar tillfallit, har varit ganska ansefligt och ofta gått till 900, 1000, och 1500 sommarlufs.

9. §.

Gamla Ladugården har till Hagar nyttjat: *Kaggånåset* och *Hufarhagen*; nya Ladugården åter, har haft en Kohage, belågen emellan Brunsviken och Hufarviken, samt Helgands-lederne och gårdet; dito en annan, *Löfbohagen* benämd, liggande emellan Brunsviken och gården; dito *Björnånåset*; sinårre hagar, för båda Ladugårdarne oberåknade, och intages af Reductions-Commissionens Handlingar 1682, att Hagar, som Ladugårdarne tillhört, sträckt sig ifrån Roslagstullen, ända till Bergshammars egendommen.

10. §.

Hvad *Fisken* beträffar; så har gamla Ladugården, haft både Vinternot och Sommarnot, som dragits uti Ladugårdsfundet, innan bron, och uti Isblad, utom bron; hvilket synes uplysa, att den tiden

den varit bro, emellan Ladugårds-viken och Isbladet; förmodeligen in vid nu varande Djurgårdsbrunnen. Detsutan finnes ock att gamla Ladugården nyttjat uti Isbladet och Ladugårdsfundet, Kattisse stånd och mjårdar, samt abborre och mörte-nåt, skottnåt och grummenåt.

Nya Ladugården har haft sitt enskildte fiske, vid Åhlekiestan, som 1559 råntade 2 och en half tunnna salt Ål; men 1561 allenast en fjerding, dito Kattisse stånd, uti Brunsviken, lå ock visse varp, med vinter- och sommarnot, samt Kattisse stånd, utmed *Vadmals-ö-udden* och Ladugårdsgården; hvarförutan både gårdarne, i Saltsjön, idkat dels enskildte, dels gemensamme fisken, vid *Hufvudskår*, *Ramsön*, *Horssesten*, *Brunsnås*, m. fl. Varande det för nya Ladugården, flere år upptagit, att den, såsom orden lyda: *hemma vid Ladugården och upp i insjöarne, nemligen Brunsviken*, haft fiske; hvilket jämte det som här ofvan, om nya Ladugårdens enskildte ågor, är vordet anført; synes tillräckeligen styrka, att samma *nya Ladugård* varit vid Fiskaretorpet belägen.

II. §.

Både Ladugårdarnes *Åkergården*, hafva varit store och anseelige; gamla Ladugårdens ena årgång, uti Östra gården, upptages till circa 100 tunnors utfåde, den andra uti Norra och Västra gården, till lika och derutöfver; nya Ladugårdens ena årgång, uti dess Norra gårde, likaledes till omkring 100 tunnors utfåde, och uti dess Östra gårde, till 80 tunnor; dock finnes utfådet efter hand, vara så minskadt, att det öfver hufvudet tagit, synes årligen till omkring 150 tunnor, än mer, än mindre, hafva för båda gårdarne, gemensamt sig bestigit.

Af allt detta inhämtas, att Ladugårdarnes ågor, uti åker, ång och hagar, innefattat, ej allenast allt det, som ännu för Kongl. Djurgården och inom dets flaqvet beräknas; utan jämväl Ladugårdslandet, som Staden i Drott. *Coriflinas* tid erhöll; samt alit det som ifrån gamla Ladugården, till Norr tull, år 1670, till Staden donerades; jämväl ock alla de ågor, som nu för tiden till *Frestati* och *Alkistan* höra; på hvilken sida Ladugårdens område, således gådt till Bergshammars egendomen; men hvad tid, Ladugårdarne alldeles upphört, kan utaf räkningarne, som icke eller för alla åren, äro att tillgå, ej med visshet intagas.

12. §.

Reductions-Contoires Handlingar, gifva tillkänna, att Ladugårds åkrarne, uti Öfverste-Marskalken *Gr. Gab. Oxenstiernas* tid, blifvit igenlagde till mulbete.

R. Carl X. lät i sin tid upprätta desse in till en lustgård på *Waldemars-ön*, och utfärdade derom en Instruction för Architecten *Jean de la Vallée* (som sedan blef Embets- och Byggnings-Borgmästare i Stockholm) dat. d. 3 Junii 1658. Den innehöll i 2. §. att på *Waldemars-ön* skulle efter deruppå gjord desse in, en lustgård förfärdigas; lätandes han afjämna, förhöja och mura emot jorden, der som afsatser komma; gräfva dammar, införa springande vatten, till fontainer och grottors förfärdigande; plantera trån och annat sådant, som till samma Lusttrågårds exequerande, requireras; och hela verket låta instånga; såsom ock låta hugga advenuër igenom skogen, der som behöfves och med trån besätta och plantera låta, m. m. (*Stiernmans P. och Com. Hand. v. 2 p. 880*).

Öf.

Öfverståthållaren *Rosenhane* anför, uti sin Åmbets-Relation 1663, att desseinen af *de la Vallée* författad; blifvit af Enke-Dr. *Hedevig Eleonora* och K. *Carl XI:s* Förmyndare underskrifven, och arbetet så vida påbegynt, att platsen till huset och trågårdarne, blifvit utstakad och planerad; vågarne genom skogen huggne och rånsade; stenen till fundamentet framkörd och i beredskap, samt 6377 d:rs bekostnad då redan dertill använd; om de till denna byggnad, 1658 anordnade Tull-penningar, som årligen föllo vid *Blokhus-udden*, bestigande sig vid pass till 30,000 d:rs S:mt, sedan den tiden utgått; förmentes att byggnaden då 1663, kunnat vara i högsta flor; utlofvades sluteligen; att om 10,000 d:rs S:mt årligen dertill, jämte Slotts-byggnaden anslogs; utom Architecternes lön, och Knecktarne vid gårdsfanan, efter K. *Carl X:s* Resolution, oturberat vid arbetet singe nyttjas; skulle han taga sig uppå, att det ena med det andra, efter handen så upprätta; att K. deraf framdeles, skulle finna sin största lust och delectation.

Uti Instr. för Öfverståth. Gr. *Clas Tott*, af d. 28 Mart. 1664, förmåles, att på Waldemarsön, voro frikallade orter, till K. M:ts recreation, der ock invånarne i Staden om sommartiden; plågade sig förlusta, hvarföre Öfverståthållaren, oturberadt det, som Riks-Marskalken, på Ladugårdens vägnar, och Riks Jägmästaren, K. M:ts jagt angående, derstädes hade att säga och förrätta; åfven för sin del, skulle hafva uppsigt, att skogen ej uthögges, eller någon annan sig inträngde och gjorde någon ändring i de faststälte desseiner; utan snarare med tid och lägenhet dem försärdigade, och att hela tracten till K. M:ts disposition conferverades, samt *nya vägen*, utanför Ladugårdslandet, efter den föreskrefne plan åfven försärdigades.

Af hvad orsak egentligen lustgårds-byggnaden aflädnat, är icke bekant: men att denna byggnad varit ämnad, att vid Biskops-udden uppföras, derom skola de samlingar af sten, vittna, som strax bredevid infarten, till denna egendom, än i dag befinnes.

13. §.

Af den *nya vägen* utanför Ladugårdslandet, samt huru den ej långt ifrån Ladugårdslands-Tullen börjat och lopit öfver gårdet, nära Stads-ågorne, till den väg som ifrån Roslags-vägen går till Fiskar-torpet, finnes ännu tydliga märken. Förmodligen har denna nya väg blifvit igånlagd, sedan Roslags-tullen, efter donationen 1670 anlades, och vägen ifrån samma tull, blifvit i stånd fatt.

En annan bred och väl anlagd väg, som ifrån *Ropsten* öfver Hufarviks-bron lopit fram Norr om stora Laduviken, finnes jämväl ännu, ända till trågården vid *skuggan* temmeligen väl behållen; anledning att denna väg och Hufarviks-bron, varit redan i K: *Gustaf I:s* tid anlagde; kan skäligen deraf tagas, att uti *Botvid Larssons* räkenskaper för Stockholms Slott, år 1545, N:o 3 förekommer, det han utbetalt dags-penningar, till karlar, som huggit på stenkistorne, vid nya Ladugården.

14. §.

Ett af *Dalin* i S. R. H. 4 D. p. 248 åberopadt bref, af år 1593, ifrån Hertig *Carl* till Slottslofven i Stockholm, deruti förordnas om hå, ifrån Kungsör, till Hjortarne på Djurgården vid Stockholm; gifver tillkänna, att *Djurgården* den tiden, redan funnits; dock har den väl fått sitt egentliga område och färskildta styrelse, sedan på 1600-talet, Ladugårds inrättningen aflämnat. En ordning,

ning, som vid Stockholms Ladugård, skulle iagtagas, med gårdes-gårdar, ved, gräs, fvin, legofolk, och fiskeriet, gifven Stockholm d. 24 Jan. 1629, finnes i Cantz. Rådet *Berchs* Samlingar, antecknad; och att en gammal Krigsman *Hans Brink* blifvit till Djurvaktare på Waldemars-ön, tillförordnad, intages af Registraturet i Riks-Archivo för 1622: (p. 211) hvaraf synes följa; att Djurgården haft sitt afdelte område och afskilde tract, som nys nämdes, då ännu Ladugårds-inrättningen på 1600-talet subsisterade.

Inspectionen öfver Djurgården, har tillkommit Riks-Marskalken, hvilket inhämtas, så väl af ofvanberörde instruct. för Öfverståth. Gr. *Tott*, som af ett K. *Carl XI:s* bref d. 17 Mart. 1676, till Riks-Jågmåstaren; deruti K. honom förbjuder, att sig befatta med Djurgården, och hvad dertill hörer; såsom forterande under Konungens egen disposition och lydande till Hof-Staten; äfven som K. uti ett ytterligare bref, af d. 4 Mart. 1681, gifvit Riks-Jågmåstaren tillkänna, det K. uppdragit Riks-Marskalken och Hof-Jågmåstaren *Reuterocrants* försorgen om K. Djurgården; hvarföre ock Riks-Jågmåstaren *Ebbe Ulfeldt*, då år 1680, af honom fordrades redo, för hōet vid Djurgården; uti svar till Reductions-Commissjonen af d. 19 Dec. 1681, anför, att han öfver Djurgården och Ladugårdens ågor, aldrig någon disposition haft, utan att deras förvaltning besörjdes, af Riks-Marskalken och Håf-Jågmåstaren *Reuterocrants*.

15. §.

Huru vid *Reductionen* i Kon. *Carl XI:s* tid, Djurgårdens ågor till en del, varit behållne, till annan del donerade och förlånade, intages af den förteckning derå, som *Reductions-Commissjonens* d.

9 Aug. 1682, jämte dets deröfver författade Resolution, till Kongl. Rådet och Öfverste-Marskalken Gr. *Jan Gab. Stenbock* afsändt: hvilka handlingar äro af följande innehåll:

”K. M:ts till Reductionen autoriserades och befullmäktigades Resolution och Utslag, angående Stockholms Ladugårdar. Dat. Stockholm d. 9 Aug. 1682.”

”Som denna Kongl. Commissionen efter noga igenomseende, af vid handen varande documenter och handlingar, angående Stockholms Ladugårdar, befinner dem vara K:s Ladugårdar; alltså likmätigt sista Riksdags beslut, böra dessa Ladugårdar, med 1681 års ränta, under K. M. och Kronan reduceras, tillika med alla deras af ålder tillydande tillhörigheter; doch de samma, som innom Stadens staqvot dragne äro, lånas till Hans K. Maj:ts godtfinnande, huru vida desse från Staden, separeras skola. Actum ut supra *).”

Efterkrefne lågenheter skattas vara Stockholms Kungs- och Djurgårds enskildte ågor och tillhörigheter, nemligen:

1. Sjelfva gamla *Ladugården*, med dertill hörande Trågård, besitter Salig *Melitz* arfvingar, under donation. Reduceras.

2. Ladugårds åkren, blef i salig Riks-Marskalkens Gr. *Gabr. Oxensfjernas* tid igånlagd till mulbete.

Behållen dock uppføres.

3. Ångarne som bergas till Kronans behof, för tiden, äro desse:

Stör-

*) Denna Resol. är på Commissionens vägnar underteknad af Clas Fleming, Jacob Fleming, Len. Ribbing, Bart. Ruth, A. G. Linderhjelm, J. Gyllenberg. J. Kalling.

- Storången
 Linnar-ången
 Uggel-ången
 Skeppar Olofs ång
 Björnåns-ången
- } behållne uppföres.
4. Beteshagar som årligen plåga för-arrenderas
 Kaknåset, Björnåset
 Uppföres behållne.
 Tvåne Hagar utom Djurgården vid Brunsviks-tullen, inemot Bergshammars ågorne.
5. Utmarken som råknas ifrån gamla Ladugården, allt intill Brunsviks-tullen, utom Djurgårdsgårdsgården, är af K. Maj:t till Stadens utvidgande donerad.
- Uppföres behållit, lämnas Staden söka H. K. M. vidare derom.
6. Fiskevatten in i Djurgården:
 Hufarviken.
 Uggelviken.
 Laduviken.
7. Fiskevatten utom Djurgården:
 Ladugårdsviken.
 Isbladet.
 Strömmings-varpen ifrån Isbladet och till Ålkistan, in till Bergshammars ågorne.

Waldemars - öns beskaffenhet:

1. Tullen eller Blockhus-udden, der ock *Jochim* Bryggares byggning står. Reduceras, uppföres.
2. Biskops-udden der Öfver-Ståthållarens byggning står, med ång dertill, som Öfv. Ståth. låter berga *). Reduceras, uppföres.
3. Ster-

*) Denna ång kallas på Bratts Charta, Ståthållare-ången, och har efter Slottsfogden G. Stiernhoffs berättelse gifvit årligen 40 à 50 lats hö.

3. Sterkels-bruket.
4. Båtsmans flugorne.
Dito uppföres.
5. General *Sjöblad* innehafver den Södra udden, med ångar, hus och stora bleke-platsen, under donation.
Reduceras, uppföres.
6. Kruthuset och Krutvaktare-torpet med mulbete.
Behållet.
7. Luftgården der tälthusen stå, brukas af Riks-Jägmästaren.
Uppföres behållit.
8. *Cofsva*s torp med mulbete.
Reduceras uppföres.
9. *Rosendals* krog och ång, som Riks-Jägmästaren bruka låter.
Dito.
10. Salig *Melitz* ång, hvilken nu i de tvänne sist förflutne åren, är till Kronans Djurgård bergad.

Behållen uppföres.

Hvarjämte Reductions-Commissionen uti särskild skrifvelse af samma dag, eller d. 9 Aug. 1682 till Gr. *Stenbock*, begår, att han de, på medföljde jordboken eller specification, upptagne ågor och legånheter, med 1681 års ränta, skulle under H. K. M. och Kronan vederkänna, samt sedan så deraf, som hvad i öfrigt, dervid kunde vara att påminna, lämna K. Commissionen del; såsom ock särskildt Skrifvelse afgått, till Håf-Jägmästaren *Reutercrantz*, deruti förmåles, att K. M. anbefallt honom, Inspectionen öfver Stockholms Ladugårdar, och att han till följje deraf, komme att om verkställandet, af Reductions-Commissionens Resolution, försorg draga.

16. §.

Sedan Ladugårds-ågorne således blifvit reducerade, hafva sedermera större och mindre delar deraf, tomtevis blifvit till private personer upplätne; hvarå efter hand byggnader äro uppförde, hvarföre någon tomtöre-afgift, årligen erlägges; och kunna man och man emellan, förfälljas; dock är uti de derom utfärdade upplåtelse-bref, K. M:ts höga rätt, till lösen, vid skeende förfäljningar, vanligen förbehållen. Äfven hafva i senare tider, private personer erhållit tillstånd, att stora stycken af Djurgårdens ågor, under arrende-villkor nyttja och särskildt inhåga; hvarigenom det tillfälle för Stadens Invånare, att sommartiden å Waldemars-ön, sig förlusta, såsom derom uti Instructionen för Gr. *Tott* förmåles, blifvit allt mer och mer inskränkt, hvarom mera här nedanföre.

17. §.

Att *Båtsmans-tomterne*, som ifrån inre djurgårds-porten på Waldemars-ön börja och ligga till höger om vägen, samt sluta med den tomt som ligger midt emot Beckholmen, utmärkt på *Tillæi Charta*; i längre tider varit för Amiralitetet undantagne; derom vittna Reductions-handlingarne. Desse tomter, för hvilka årlige tomtöre-afgifter, till Amiralitetets Krigsmans-Cassan betalas; äro likväl i anseende till police och byggnads-skyldigheter, under Stadens Magistrat och Öfver-Ståthållare-Åmbetet lydande.

18. §.

Jurisdictionen å Djurgården har sin egen besynnerliga fördelning. Efter Kongl. brefvet af d. 8 Sept. 1736, lyda *Båtsmans-tomterne*, *Blockhus-*
udds

udds tullplats och Ladugårdsgården, under Stadens Domstolar; af samma beskaffenhet är jämväl den, bredevid Biskops-udden liggande, så kallade Waldemars-udden, hvarest för Stadens räkning mantals-skrifningen årligen förrättas; hörande det öfrige till Landet; således lyder den tract, som emellan både djurgårds-portarne å Waldemars-ön finnes, till Landet; det som derefter förekommer, vänster om vågen, äfven till Landet; men höger om vågen till Staden, så långt Båtsmans-tomterne räckas; det öfrige som derefter på Waldemars-ön vidtager, till Landet, dock Waldemars-udden undantagen: Ladugårdsgården åter till Staden; men de till Ladugårdsgården flötande bebyggde tracter, såsom Surbrunn, Kaknåset och Tegelviken, till Landet.

År 1760 och ån vidare 1767, besvärade sig Djurgårdens invånare, hos Magistraten deröfver, att de saknade tillförsell, som förorsakades deraf, att Uppsyningen hindrade Skårgårds allmogen, att lägga till vid den så kallade allmänna bryggan vid Djurgården, och det af den anledning, att den icke var någon privilegerad handels-hamn; hvarjämte de i synnerhet anförde: att de utom djurgårdsgårdsgården boende, till följje af Refol. d. 8 Sept. 1736, skola lyda under Stadens Jurisdiction, samt der erlægga sina Krono-utskyllder; yrkandes tillika att få en gata reglerad.

Här öfver hade Handels- och Byggnings-Collegierne yttrat sig: att Invånarne på Djurgården, hörde under Lands-jurisdiction; att de genom en egen Handels-hamn, skulle betaga Staden en nödig tillförsell; hindra tull-bevakningen, m. m. och beträffande gatan; så vore den så mycket mindre möjlig att inrätta; som allt vore förut dervid, oordenteligen anlaggd, samt att större delen af platsen tillhörde Amiralitetet. Härvid har det ock allt

se-

sedan förblifvit; utan att någon vidare Resolut. derom vetterligen blifvit utfärdad. Hårtill bör ytterligare läggas K. M:ts förordnande af d. 10 Majj 1774, att invånarne å Båtsmanstomten och Glasbruksbacken, på Djurgården skola i Stockholm undergå taxering, och återfå de utskylder de på landet betalt; dock att Kronan och Amiralitets Krigsmanshus-Cassans gamla rätt, i den ena eller andra delen, hvad dessa platser angå, förblifver oförkränt.

19. §.

Utmed stranden och utom skaketet af Valdemars-ön, är *Galère-material-gården*, der 30 Galèreskjul, i senare tider blifvit byggde; Kongl. Galèrehvarfvet, och Båtmans-hvarfvet, på *Tillaei* stora Charta utmärkte, med en plats tillhörig Amiralitets Krigsmanshus-Cassan, der *Lofachs* eller Djurgårds-hvarfvet blifvit anlagdt; hvarom på sina ställen särskildt blifvit förmålt; utom flere platser på Djurgården, der fordom, åtskillige inrättningar varit; såsom det första Kimröks och Glasbruk i Sverige, inrättadt af *Melchior Jung*; nya Tjårhofvet; Kgl. Vedgården vid *Ryfsviken*, åfven ett nedlagdt Stärkelse-bruk och en Oljeqvarn, som tillhörde Engelske Handlanden *Master*; hvilka lågenheter i det föregående; dels blifvit omnämde; dels icke gifva anledning till någon vidare beskrifning. Det på Capiteus-udden, nära till Gallère- och Slup-skjulen, neder vid Sjön belågne och Kronan tillhörige hus; *Lejonkulan* kalladt; som sedermera varit inredt och nyttjadt till Blanklåders-Fabrik, förfåldes på auctiön i K. Krigs-Collegio, i Sept. månad 1799.

Valdemars-ön är i öfrigt utmed Stränderne, utom flere anlagde Vårdshus, i synnerhet vid stora Djurgårds-planen, kallad; redan så bebyggd och åtskillige platser intagne till lustställen och sommarbo-

boningar; så väl af Borgare som andre Ståndspersoner; att Staden i en längre framtid; torde kunna med denna, till sitt låge förmånliga ö; ån vidare blifva utvidgad och tillökt.

Om de derstädes, tid efter annan, bortförlänte, intagne och bebyggde ställen och lågenheter, kunna här i synnerhet nämnas:

1. *Biskops-udden*, eller Bergsjölund bortom Ryfsviken, hvarom redan ang:de des reducerande, något blifvit förmålt. Af Öfverståthållaren Gr *Gyllenstiernas* skrifvelse, till K. M. d. 31 Maji 1688 intages: att Öfverståthållaren fordom haft, någon plats sig upplåten på *Waldemars-ön*, innan den samma instängdes, till Djurgården. Om den röda byggningen, på den så kallade *Biskops-udden*, samt ett stycke ång, som med Konungens tillåtelse, varit Öfverståthållaren lämnad att få nyttja, anföres: att den någon tid förut och sedan *Valdemars-ön*, till Djurgården blifvit inhågnad, af Hof-Jågmästaren *Reuterkrantz* blifvit nedertagen, och flyttad till ett annat ställe på Djurgården, nära vid *Laboratorinum*; utan Öfverståthållarens kundskap derom; anhöllandes han således att få berörde byggning i Slots-inventario afskrifva; jämte K. M:ts befallning, huru med nämde ångsdel borde förhållas *).

Denna lågenhet med ett förökadt utrymme, förläntes af K. *Gustaf III.* åt Generalen Baron *Jacob Magn. von Sprengtporten*, som derstädes gjorde flere förbättringar; så i anseende till byggnader, som uppodlingar. Detta ställe åges nu af Handlanden *Fries*, som på *Waldemars-udde*, anlagdt en Såg- och Olje-*Qvarn*.

2. *Frescati* fordom en ång, under gamla *Ladugården*, vid *Norra Brunsviken* och *Roslagsvågen*; blef

*) Öfverståth. Åmb:s skrifv. till K. M. uti K. Riks-Archiv.

blef med tvänne Djurgårds torp och en stor inhägnad af Djurgården, förlånt af Konung *Gustaf III.* åt Öfverste Kammar-Junkaren m. m. Baron *Gustaf Maurits Armfelt*, som i ången ned vid sjön, inredde några små våningsrum, och lät uppbygga på andra sidan om vägen, en vacker Ladugård; han kallade stället *Frescati*.

3. *Liftonhill*, en liten täck anläggning med sin vackra byggnad vid Saltsjön, på Valdemars-ön, af för detta i Stockholm varande Engelske Envoujen *Lifton*.

4. *Manilla*, anlagdt af Spaniska Extr. ord. Envoujen *Corall*. Han fick d. 14 Junii 1788 en Resolution af K. *Gustaf III:s* egna händer, att å Kongl. Djurgården få intaga en Skogsbacke vid *Tolförsholmen*, och åga den fritt, så länge han detta ställe innehade. Denna lägenhet, som blef med många byggnader och anläggningar försedd; år indelt i *öfre Manilla*, *nedre Manilla* och *Manilla-ö* eller *Tolförsholmen*. År i allmänna Försäkrings-Contoiret assicurerat för 6514 R:dr 36 sk. Det utböds att bortspelas på Lotteri 1797; men som 10,000 loiter å 1 R:dr lotten, ej blefvo fälde, så instältes dragningen.

5. *Matts-hof*, en liten intaga vid Djurgårds-viken, midt emot *Helsingberg*, å andra sidan på Ladugårdsgårdet, köptes af Öfver-Kammarherren Gr. *Piper*. Han gaf stället namn af *Sirihof*, efter en Favorit-hund.

6. *Rosendal*, förut ett Djurvaktare-boställe, som K. *Gustaf III* gaf åt Kammar-Junkaren, sedan Stathållaren på Stockholms Slott, *G. De Besche*, med ett stort utrymme af Djurgården. Han uppförde vid Djurgårdsviken en vacker byggnad af trä, och fälde sedan detta stället 1798, till Grefvinnan *De*

j. *Bandet.* L *Geer,*

Geer, för 12,500 R:dr. som der låtit göra nya inrättningar.

7. *Skuggan*, ett litet lusthus med sin inhägnad, vid Fiskartorpet. Platsen förläntes af Salig Konungen, åt Cantzlie-Rådet *Edelcrants*, som der beredt sig en vacker Sommarboning.

Mån förbigår att här upräkna flere ställen, såsom *Aldås*, *Täcku-udden*, med flere, hvilka såsom utom Stockholms Stads Jurisdiction, icke egentligen höra till denna beskrifning.

20. §.

Tvåanne Holmar böra dock här icke obemälte lämnas, som i gamla handlingar förekomma, ehuru deras egentliga läge är obekant.

Att *Vinterholmen* lydt till *Valdemars-ön*, synes kunna inhämtas, af Clarae Klosters förenämde upplätelse-bref, till *Hans Kröpelin*, af besagde ö, med åkrom, ångom och holmom, samt enkannerliga *Vinterholma*, med androm holmom och utågom; Clarae Kloster 1432, Dominica laetare. Skulle detta kunna vara Tolförs-holmen eller de utan för Blockhus udden liggande Fjäderholmar?

Fyrson förekommer uti Stockholms Tänkebok 1593; der under d. 28 Sept. (fol. 106) förmåles: att då låg K. M. med sin Skeppsflotta, emellan *Vadmals-ön* och *Fyrson*, och då blefvo någre gode män, på Stadens vågnar förordnade, som skulle fara ut till Konungen, och bedja K. med vår unga Drottning, vara välkomna hem, till sitt Afrike, och öfverantvarda H. K. M. Stadens nycklar; hvilket skedde af 2:e Borgmästare, 2 Rådmän, Stadskrifvaren *Bilefeldt* och 4 af Menigheten, *Olof Larsson*, *Herman Schilling*, *Blasius Dundegi* och *Per Larsson*. *Bilefeldt* förde ordet och K. hade låfvat allt godt, och besynnerliga att hålla dem vid lag och Pri-

Privilegier; så ock vela dem förbättra. Skulle denna *Fyrs-ön* icke kunna vara *Finsön* under Danviken, nu *Häffholmen*? efter det såges att Konungen med Skeppsflottan, läg der emellan och *Vadmals-ön*?

21. §.

Om Sommaren 1791 blef på K. M:ts befallning, Kongl. Djurgården afmätt och å fullständig Geometrisk Charta affattad; då hvar och en som derstädes tomter hade, eller tracter sig tilldelte, skulle så snart Landtmätaren förut derom tillfåde, i den måhn mätningen avancerade, vara tillstådes, ej mindre med nödig handräkning; ån alla de Resolutioner och andra Handlingar, å hvilka hvars och ens possession vore grundad, och den samma i ett eller annat affeende angå kunde *).

22. §.

Djurgårds Hålsobrunn i skillnaden af *Valdemars-ön* och *Djurgården* belägen, består af 2:ne särskildte Källor. Den älldre och svagare har varit bekant redan på 1500-talet; men ej förr, ån vid 1690 af Archiatern *Hjärne* upptagen, till allmänt bruk. Den starckare källan uppfant Kyrkoherden Doct. *J. G. Hallman* med Lifmedicus *Mårten Rief* och Apothekaren *Hindr. Schultz*, som 1750 vid efterfökande i en gammal gråfd canal, träffade samma åder; hvillken strax efter Reformationen blifvit igånkallad; men förut varit Offer-källa.

Hannes K. Höghet Kron-Prinsessan *Sophia Magdalena* besökte denna Hålsobrunn d. 2 Aug. 1767. Tjugo år förut hade K. *Adolph Friedrich* och Dr. *Lovisa Ulrica*, nyttjat detta Håls-o-vatten **).

L 2

Bland

*) Öfverståth: Kundgörelse d. 27 Maji 1791.

**) Hülphers Tal vid Sätra 1770, 4:0.

Bland andra Testamenten Coopv. Capitainen *Ahlström* gjorde d. 8 Febr. 1790, gaf han ock till denna Hälfo-brunn, huset N:o 189 uti Kolnåtare-gränden, inne i Staden, som i *Ahlströms* hand gifvit 2900 dr. K:mt i årlig hyra. Af Brunns-Directeuren och Hof-Apothekaren *Schultz*, som var ågare till åbyggnaden vid brunnen; skulle huset disponeras, som icke fick försäljas; utan skulle afkastningen användas, till förmån för fattige, som besökte samma brunn; och hvarom en taffla i Brunns-huset skulle uppfättas.

23. §.

Att Communicationen emellan Stockholms Stad och Djurgården, ifrån ålldre tider medelst vågar och broar varit öppen, är utan allt tvifvel. *Valdemars-ön* tillhörde Klofret, som förbemalet är, och bortarrenderades till åtskillige, att odla och bygga; och då K. *Christopher* legde ön, var det vål i den affigt, att der åga ett ställe till nöje och tidsfördrif; hvaraf med flere omständigheter, slutas kan, at annan våg, ån *Sjöledes*, redan varit dit anlagd, och att bro öfver Djurgårds-viken, ehuru den då kanske haft ett annat låge, ån nu; troligen varit byggd.

Den enda bro som nu går öfver till *Valdemars-ön*, ifrån *Fredrichshofs* landet, ligger till större delen på vattnet; men med öppning till genomfart för båtar, Djurgårds-viken uppföre. Sedan till des underhållande en afgift blifvit påbuden och bortarrenderad; och vågarne på Djurgården, som i sednare tider blifvit dels å nyo röjde, dels utvidgade och förbättrade, fordra årlig kostnad till deras vid magt hållande; så betalas nu för bro och vågars nyttjande, den efter taxa, faststälte afgift; hvilken efter den våg man färdas,
upp-

uppbåres antingen vid Ladugårdslands-tullen eller vid porten till Djurgården, som vanligen kallas *Blå porten*.

Vågarne leda nu till alla på Djurgården och Valdemars-ön belägne ställen, såsom *Ropsten*, (der man ropar efter färjan till *Lidingö*), *Fiskartorpet*, *Tegeludden*, *Surbrunnen*, *Blockhus-udden*, der ett Tull-Contoir är, och till de kring Stränderne varande Kronans Kruthus, samt till de många små enskildte egendomar och kringspredde Näringsställen.

Utom vågen öfver nu varande Djurgårds flottbro, finnes den i beskrifningen om Ladugårdslandet omtalte våg till Djurgården, Norr om *Svenska* egendomen och de så kallade Pestgrafvarne, i continuation af nya Qvartersgatan, på *Tillaei* Charta anvisd, med en särskild Djurgårdspört, samt våg till *Laboratorium*, med en bro, derifrån öfver viken, till *Valdemars-ön*; som derstädes nu mera icke finnes.

Om detta varit äldste stället för öfverfarten till Djurgården, eller om Landvågen blifvit nytjad, omkring Djurgårds-viken, och bron öfver vattnet emellan Valdemars-ön och Djurgården; ehuru mycket längre och äfven besvärligare, i de tider då så få vågar, voro uppbrutne och bekväme; kan icke med någre skjäl af Handlingar afgöras eller bestyrckas.

På samma Charta är en bro öfver Ugglesundet utmärkt, som kallas: *Fiskartorps-bron på Djurgården*, uti Råds-protocollet för d. 18 Mart. 1737, då till samma bro i stånd sättande, anslogs af Kronans medel 200 dr. S:mt.

24. §.

På Valdemars-ön är väl ingen särskildt Kyrka byggd; men allmän Gudstjenst hålles dock der, af Ladugårdslands Prästerskap, uti en, större sal på

Lofacks eller Djurgårds-hvarfvet, hvarannan Söndag, Åfven år på Valdemars-ön tvänne *Begravningsplatser*; den ena belägen emellan de 2:e Djurgårds-portarne, och den andra, på det Båtsmans-tomterne tillhörige område.

25. §.

Om den på Valdemars-ön anlagde *Degel-fabrique* anmärkes: Kongl. M:ts bref till Bergs-Collegium d. 15 Maji 1781, af innehåll; att sedan K. M. genom Presidenten *Gr. Lilljenberg*, inhämtat Collegii och flere vederbörandes utlåtande, öfver Majoren *Georg Wilhelm Palmstrucks* ansökning, om understöd för sin tillverkning af Blyerts deglar, samt till inköp af en för denna inrättning, tjenlig och å Djurgården belägen tomt; och det befunnits, att dessa deglar i godhet, hade företråde för de Utländske, samt derigenom kunde erhållas en national vinst; så hade K. M:t befallt, K. Commerce-Collegium, att af Manufactur-fonden förskjuta, och i Banken för K. Bergs-Collegii räkning infätta en Summa af 1777 R:dr. samt uppdragit Bergs-Collegium, att tomten inköpes af Amiralitets Krigsmans-Cassan, som den innehafver, och vidare att sjelfva inrättningen verkställles och drifves under Bergs-Collegii tillsyn; att ej mera p:gr utlänmas till Palmstruck, än i vissa poster, såsom behofvet kräfver, och bör pröfvas af den Collegium förordnar till inseendet, och ånteligen att penningarne böra återbetalas efter hand, något vist årligen, när Fabriqven kommit i gång; samt att innan hela återbetalningen skedt, finge Fabriqven icke af Palmstruck förfäljas eller förpantas.

Bergs-Collegium förordnade genast Assessorn *Quist* till detta inseendet och Fabriks-inrättningen verkställides; men som en del nödige byggnader ännu återstodo; men p:grne både för tomtens inköp.
bygg-

byggnaderne samt förslag åt arbetarne ej räckte till; så beviljade K. M., enligt Bref d. 20 Nov. 1781 till Bergs-Collegium, att af Manufactur-fonden skulle ytterligare bestås 550 R:dr under samma villkor som förut; men af desse 550 R:dr har ej mera utbekommits än 211 R:dr.

Den 4 Febr. 1782 utfärdades K. M:ts Privilegium Exclusivum, till Blyerts deglars tillverkning i 15 års tid, för *G. V. Palmstruck*.

Sedermera och korrt derpå, dödde Majoren *G. V. Palmstruck*, och efter honom blef concurs. Efter accord med des s creditors, ingick då hans broder, *U. R. Palmstruck*, i antagandet af Fabriqven; satte den i godt stånd; tillverkade Blyerts deglar, äfven med Svenska Blyertzer och leror, hvarpå han genom mångfaldiga försök, användt så dryga kostnader, att han efter uppgifne räkenskaper deröfver, var i förlust, samt måst tillfatta betydande penningar af egna medel, till en Summa af 1529 R:dr 37 sk. 5 r:st. Och i anseende hårtill, sökte han hos Konungen estergift, på de förskotter, hans broder uppburit; men hvaraf sökanden sjelf, icke något bekommit. Härpå följde, år 1793 d. 15 Nov. K. M:ts bref till Bergs- och Commerce-Collegierne, som lämnar sökanden 7 års anstånd med inbetalningen: Och ville K. M. enär den tiden förflutit, och utrönt blifvit, i hvad stånd, Fabriken då befinnes, sig närmare utlåta, huru härmed förhållas må *).

III.

BECK-HOLMEN.

Beckholmen eller det så kallade *Tjåruhofvet*, skiljes genom ett litet Sund, ifrån *Valdemars-ön* eller

L 4

*) Desse underrättelser hafva på begäran, benägit blifvit meddelte, af Hr. Bergs-Rådet *Leyoumark*; som med skyldig tacksamhet erkännes.

ler Djurgården i Söder; är en liten Bergsklippa, af ungefär, 350 alnars längd och 270 alnars bredd.

På en gammal ritad Plan-Charta, utan årtal, öfver *Danviks* Skantsen, med des ömkring liggande land *), var nedan för berget åt Tegelviken, Tjärhofvet utmärckt; som torde varit det äldste Upplagsställe, för Beck och Tjåra, till exportation ifrån Stockholm. En ordning och stadga om Tjåruhofvet, hvarest alla de som Tjåra och Sågbråder, till Staden föra, hafva sig att råtta; är, jämte Instruction, för de personer, som vid Tjåruhofvet uppvakta, af Magistraten utfärdad, d. 5 Aug. 1643.

Beck- eller Tjåru-holmen, som förmodeligen af det förut, derstädes inrättade Becksjuderi-verk, fått detta namn; skänktes Staden, enligt K. br. d. 27 Mart. 1647; hvarutinnan Staden åläggdes, att efter Måtis-manna ordom, contentera *Albrecht Smidt*, för sitt der upprättade Becksjuderi-verk, och den omkostnad han dervid, på hus och byggnader, nödorsteligen kan använt hafva.

Tjårhofvet under Södra bergen, torde der dock längre tid kvarblifvit, som synes deraf kunna slutas: att Öfverståthållaren Grefve *Gyllensfjerna* 1686 d. 20 Sept. hemställte till K. M:t, Magistratens anökning; att som Resolutionen d. 13 Maji 1684, om lika frihet på de skepp, som på Utrikes orter köptes eller byggdes, som på de Inrikes byggde voro; med då tillstundande år, upphörde, och nödigt vore att vara betänkt, på egne Skepps byggande; om K. M. icke i nåder skulle tillåta, ett Skeppshvarfs inrättande på Tjårhofvet, som då nyttjades till Lastageplats, för inkommande tjåra, och tillhörde Staden; då Beckholmen gent emot belägen,

*) I K. Bibliot. Björnstjernas samlingar.

lägen, kunde till Tjärans uppläggande nyttjas *) ; hvilket af K. bifölls d. 28 Sept. 1686.

Directeurerne af Tjåruhandelen klagade 1691, att Tjåran som året förut inkommit, måst ligga under bar himmel, och att för den ankommande samma år, behöfdes bodar och utrymme för 1000 låster. Öfverståhållaren uppgaf då en plats dertill; nemligen en udde på Norra sidan, utanför gårdsgården, utom Valdemars-ön belågen, efter delineation; förmodandes dertill K. M:ts bifall, för den allmänna nyttan skull. Detta blef af K. M. i nåder beviljadt, d. 6 Maji 1691 med befallning, att platsen genast skulle inrymmas Directeurerne af Tjåruhandeln.

Detta nya Tjårhåf utmärkes på *Vijkmans Charta* 1702, borrt om Biskopps-udden och utom Djurgårdsgårdens gården, vid segelleden. *Beckholmen* är tillika marqverad, med desfs tjåru-bodar, midt på holmen.

Troligt år att *Tjårhåfvet* från Djurgården; såsom mera aflågse, blifvit flyttat till *Beckholmen*; sedan å samma holme, nödige och tillräcklige bodar derstådes uppbyggde blifvit. Således finnes på *Tillaei Charta* 1733, derstådes utmärkte flere bodar vid stranden, Hamnbryggor, och desfsutom våningshus, med sina små flyglar, samt et litet lusthus.

Tjårhåfs-omkostningarne utgöra 2 skilling 8 öre Riksgåldsmynt, för hvarje tunna beck och tjåra, som således beråknas:

Bodhyra	—	—	—	1	sk.	6	öre.
Kullrare-penningar	—	—	—	1	—	—	—
Vråkare-penningar	—	—	—	—	—	2	—
							2 sk. 8 öre.

Af dessa omkostningar tillfaller bodhyran interesserne, såsom revenue; de betala i tomtören till

L 5

Sta-

*) Handl. i K. Riks-Archive.

Staden, 33 R:dr 16, skilling om året. Holmen
tilhör nu handelshusen: *Grill, Hobbe och Patters-*
sens Enka.

Betjeningen vid Tjärhåfvet består blott af en
Inspector, som lönas af Interessenterne.

Kullrare och Vråkare, hafva sina inkomster
af de å beck och tjära pålagde umgâlder. De för-
re tillsättes af Inspektoren, och stadfästes i sina sys-
flor, genom Interessenternes fullmagter; och de sed-
nare som edsvurne Betjenter, tillsättas af Stadens
Handels-Collegio, hvarunder de ansvara och lyda.

Omkring 30,000 tunnor beck och tjära, kan
på en gång upplåggas och rymmas i de dertill upp-
byggde Magaziner.

TREDJE AFDELNINGEN.

Om Styrelse-Verket i Stockholm.

I. CAPITLET.

Ståthållare i Stockholm.

Om de äldste Ståthållare på Stockholms Slott, kan *Stjernmans* Höfdinge-minne rådfrågas. En *Carl Tydske*, som varit Ståthållare och Biskoppens *Nicol. Kåttils* Broder, med tillnamnet *Hvit*, omtalas i *Rhyzelii* Biskops-Chrönika (p. 38).

Så väl af nämde Höfdinge-minne, som Stockholms Stads Tånke-böcker inhämtas, att Ståthållare-Åmbetet öfver Stockholms Slott, Stad och Malmår, fordom var ombytligt, nästan för hvart år, slundom på kortare tid, äfven som ofta, flere vore på en gång Ståthållare.

Således var *Peder Hård* 1523 af *K. Gustaf I.* förordnad till Slottsfogate öfver Stockholms Slott och Stad, och kallas Befallningsman derstädes 1526; *Ivar Ivarsson*, Borgmästare i Stockholm, hade öfverste befallningen och Regimentet öfver Stockholms Stad 1529. *Bengt Gylta*, var tillika med *Hans Classon Bjelkenstjerna*, Ståthållare i Stockholms Stad 1564; *Nils Krumme*, R. Råd och Ståthållare 1565. *Hogensch. Bjelke*, *Axel* och *Clas Bjelke*, alla tre Ståthållare 1589. Tånkeboken 1592 säger: Ståthållare Herr *Clas Fleming* intill Junii månad, sedan Herr *Bengt Ribbing* (fol. 1) 1593. Ståthållare i detta år vore många, därför kan man ingen namn gifva. *K. Sigismund* förordnade vid sin afresa till Polen 1594, Grefve *Erich Persson Brahe*; men hans Ståthållarskap varade icke länge. Vid Hertig *Carls* ankomst till Stockholm, måste Huf.

Hufvudstaden uppåga honom all lydriad, såsom den Påfviska läran tillgifven. (Collect. Gjørwelliana. St. 1781, p. 40). 1594 d. 28 Nov. tillfatte Hertig *Carl* sine edsvurne Mån, Grefve *Carl Sture* och *Axel Rymning* till Ståthållare på Stockholms Slott (Tånkeb. fol. 202). Hófdinge-minnet fåger: *Axel Rymning*, befullmågtigades å nyo, jämte *Carl Sture* att vara Ståthållare ófver Stockholms Slott, Stad och Malmar, samt underliggande Lån, 1594. 1598 var *Carl Carlsson Gyllenhjelm* befålhafvande ófver Stockholms Stad och Slott; men blef gripen af K. *Sigismunds Partic* och i fångelse fatt. Undankom förklådd, och anlånde till Hertig *Carls* låger vid *Mem* i Östergóthland. Uti ett Magistratens óppne bref, af d. 22 Aug. 1601, nåmnes såsom nårvarande, *Påår Rymingh* till Lagnoe, nu Ståthållare på Stockholms Slott; *Hans Masbach*, till Ókna, vår Nådige Furstes Hof-Marschalck; *Hans Johansson* till Boo, uti Slåtzlåfven på Stockholms Slott, samt *Svenn Månsson*, Befallningsman derfammasstådes, med hvilkas samtycke, förordnades att Sámåk-beredarne ej skulle gjóra Ófverskårarne, något intrång i deras nåring och handtering *).

Slotts-låfven, som ofta förekommer i ålldre handlingar, bestod af flere eller fårre personer, som låfvade att hålla Konungen och ingen annan Slottet tillhanda; och ingen annan det samma igån oppantvarda, fritt och qvitt, enår Konungen deruppå åskade. År 1529, voro i Slotts-låfven, jämte *Peder Hård* och Måster *Lars*, Erkedjeken i Upsala, K:s Råd, 2:ne Våpnare, 4 Borgmåstare i Stockholm: *Ivar Ivarsson*, *Lasse Larsson*, *Anders Sij-*

*) Pergaments-brefvet härom åges af Advocat-Fiscalen J. A. Flintberg, som deraf læmnat benågen communication.

Simonsjon och *Herman Fosfert*, 9 Rådman, 4 af Menigheten och 3:ne Fogdar, tillsammans 24 Personer. År 1531 voro 30 Personer i Slotts-läfvén, äfven Borgmästare och Rådman; men 1542, var ibland 31 Personer, störste delen, jämte *Ture Persson Bjelke*, af Sveriges Adel, med någre som hörde till Milifairen och 7 Fogdar i särskilldte Län. Detta synes icke öfverensstämma, med den tanken, att *Slotts-Low*, varit en Öfver-Domstol som existerat, ända till Svea Hofrätt 1614 inrättades; eller att *Slotts-lagen* som den blifvit kallad, under Danfka Konungarnes Regering, till namnet blifvit förbytt till *Slottslow*, som åger samma betydelse. (Se *Flinberg* om Städernes Förmåner &c. 2 Del. p. 233). Men att Slotts-läfvén eller en del af dem, som i Slotts-läfvén voro, tillika hade sig uppdragit, att deltaga i Magistratens öfverläggningar och afgjöra mindre tvistemål; kan icke bestridas, och intages af nyfsnämde Ö. B. 1601.

Det är Stockholms Stad till en besynnerlig heder, att *Sten Sture* den äldre var R. Råd och Höfvitsman i Stockholm, 1470, innan han efter *K. Carl VIII:s* död, 1471 utvaldes till hela Rikets Höfvitsman och Föreståndare. (Höfd. M. p. 14). Samt att *Sten Sture* den yngre, var Höfvitsman i Stockholm 1511, då han efter fadren *Svanste Stures* död 1512, äfven blef kallad till Svea Rikes Föreståndare. (Ibid. p. 18). Grefve *Magnus Brahe*, Riks - Marsk. och Drotz, anbefalltes af *K. Gustaf Adolph* 1614, att föra commando, öfver Stockholms Stad, i Konungens frånvaro *).

II. CA-

*) Gezelii Biograph. Lexic. 1 D. p. 118.

II. CAPITLET.

Öfverståthållare i Stockholm.

I. §.

Stockholms Stads Gouvernement och styrelse blef ifrån Upsala Landshöfdingedöme, hvarunder det slundom lydt, alldeles skildt 1634 enligt Regeringsformens innehåll. Kongl. Förmyndare Regeringen fant då för godt, att till Slottets, Stadens och Malmarnes bättre uppvakt, antaga en Öfver-Burg-Grefve i Stockholm; hvilken titel den 11 Junii 1634 förändrades till Öfverståthållare, då Herr *Clas Fleming*, dertill förordnades d. 16 Octob. 1634 *).

Öfverståthållaren borde alltid åga säte uti K. M:ts och Svea Rikes Råd. Detta stadfästades i K. *Carl XI:s* Testamente 1693, och äfven i Regeringsformen af år 1719. Efter 1720 års Regeringsform, skulle detta Ämbetet anförtros en skicklig man utom Rådet. Efter Regementsförändringen 1772 kallades Öfverståthållaren *Baron C. Sparre* till R:s Råd 1775, med bibehållande af Öfverståth. Ämbetet, och innehade det samma, då Rådskammaren upplöstes 1789.

Detta Ämbete åligger, flere granlaga och viktiga värf och gjöromål, enligt de Instructioner som tid efter annan, för Öfverståthållaren blifvit utfärdade; såsom Instr. för Öfverståthållaren och Gen. Lieut. *Claes Tott*, d. 28 Mart. 1664; ett Reglemente af K. *Carl XI* d. 20 Dec. 1693, hvar efter R. Rådet och Öfverståt. samt Borgmästare och Råd i Stockh. hade sig att rätta, angående Stadens rättigheter, medel och inkomster. Då en ordentelig Instr. för Öfverståthållare-Ämbetet saknades, tillåt

K.

*) Peringskölds Monum. Uplandica, p. 101.

K. Gustaf III, att Friherre *Sparre*, som så fullkomligen kände sitt Åmbetes plikter, måtte föreslå en sådan; hvilken K. M. i nåder tåktes pröfva, gilla och låta utfärda d. 16 Febr. 1776.

Efter R. R. och Öfverståthållaren Baron *Sparre*s död 1791, då Riks-Marskalks-Åmbetet, äfven genom R. R. Gr. *Bondes* frånfälle, var ledigt; uti hvilka höga Åmbetens utöfning, förre Instructioner syntes föranleda till någon gemensam och icke noga åtskild befattning, i anseende till värden och tillsynen öfver K:s Slott; fann **K. Gustaf III.** nödigt, att för Öfverståthållaren öfver K. M. Residence Stad, låta expediera en förnyad Instr. d. 25 Aug. 1791.

Enligt den samma tillkommer Öfverståth. att värda sig om Konungens hus och trågårdar, innom Stockholms staket, hvad deras utvårtes byggnad, förbåttrande och vid magt hållande angår; att hafva inseende öfver Stadens och Malmarnes styrelse, god ordning och Politie, Privilegier, byggnader, inkomster, köp, handel och hvad dertill hörer, samt att föreslå och beförja Executions-verket, så att allt dervid ordenteligen tillgår.

Detta instämde till alla delar, med Instructionen af 16 Febr. 1776, undantagandes värden om K:s Slott, hvilken då blef uppdragen en dertill särskildt förordnad Befallningsman; hvarom uti beskr. om Stockholms Slott, redan är förmålt; och hvad Slottsbyggnaden angick, att den skulle beförjas af Slottsbyggnads-Directionen.

Instructionen föreskrifver sedan hvad Öfverståth. äligger i anseende till Brandredskap, Brandsyner, vedbehof för K:s Slott och hus, samt om Förestånderskapet vid Riddarholms-Kyrkan; hvarest *hans* pligter upprepas, såsom Stadens och Borgerskapets Förman; att hålla Invånarne till skyldig hör-

hørfamhet och lydnad; styrka och uppehålla för-
 troendet emellan Herre och Underfåter; befrämja
 Guds åra och den rätta Gudstjensten, så att icke
 något emot Kyrkolagen och Religions-stadgan, må
 förelöpa; hafva uppsigt öfver Kyrkor och Skolar,
 öfver Danviks Hospitalet och stora Barnhuset, samt
 Fattighusen; hafva tillsyn öfver Stadens Styrelse
 och huru hvar och en sin ombetrodde tjänst och
 Ämbete förrättar, hvarföre han ock kallas *Konun-
 gens öfverståthållare*; att i alla rättvisa saker, be-
 fordre Stadens och Borgerskapets välfärd; handhaf-
 va hvars och ens välfångne Privilegier, så att de
 obelindrade njuta förlånte rättigheter; icke befatta
 sig med tviftige saker, som tillhöra Domare-Ämbe-
 tet; men tillse att vid Domstolarne i Staden, allt
 ordenteligen och vål tillgår; att af Magistratens le-
 damöter, utnämna ordförande i Stadens Kåmnerns-
 råtter, och till Ledamöter i Slots-Commissorial-
 Vårfnings- och Accis-Råtter, samt i Stadens Col-
 legier; att noga vara underrättad om Stadens vill-
 kor, tillstånd, inkomster, handel, nåringar och
 handverk, och synnerligen vara betänkt, huru det
 ena med det andra, måtte hjälpas och förbättras;
 att förja derföre, att Borgerskapets handel och van-
 del, fri och orubbad utöfvas; men utan falskhet
 och flård; hvarvid tillägges, att angifvelser af brott,
 emot handels ordiantien, eller de förgrifvelser,
 som deremot eljest förmärkes, böra icke hos Öf-
 verståthållaren omedelbarligen uptagas, utan derom
 dömas och ransakas, vid Stadens Ordinarie Col-
 legier och Domstolar; hafva inseende öfver Con-
 tributions-Verket; hafva alfvarsam uppsigt öfver
 Handtverkerierne, så att det allmänna, nöjaktigt
 och ofördröjeligen betjenas, med fullgodt arbete,
 efter skåligt pris, utan egenvillig stegring och dyr-
 het; med tilläggnig, att ransakning och dom uti
 för-

förbrytelser emot 1720 års Skrå-Ordning, böra ej annorstådes än vid Stadens Collegier och Domstolar anställas och fällas; att upprätta nödiga taxor; hafva infseende öfver Stadens gator, broar, hamnar, som under hans omvårdnad höra, enligt Byggnings-Ordningen; med tilläggning, att handhavandet uti förefallande mål, ankommer icke blott på hans enskilda; men på Byggnings- och Ämbets-Collegii åtgjörd, enligt hvad derom blifvit förordnad.

Vidare förordnas derutinnan hvad Politie-väsendet i Stockholm angår; såsom om ankomsten af refande; om pass, om befålet vid eldsvådor, om arbetshufets förvaltning, om de vid Epidemiska sjukdomars uppkommande, vidtagne anstalter, om iarrättningen till de Veneriske sjukas, botande; och ytterligare om executions-verket, i criminelle och civile mål; om Slotts-Rättens göromål, der Öfverståthållaren förer Praesidium; om Underståthållaren som förestår och förvaltar Ämbetet i Öfverståthållarens frånvaro; om Betjeningen, såsom Fogaten, Politie-Måstarens, Secreterarens med flere des Cantzli-Betjentes behöriga instruerande, efter hvad Instructionen i det följande innehåller.

Om Fogaten, förut Slottsfogde kallad, kan här anmärkas, att samma titel i äldste tider fördes af ortens högste Befälhafvare, och fordom äfven af den myndige och mågtige *Bo Jonson Grip* *), som var Fogathe på Stockholms Slott 1368 och kortt derefter Riks-Drotz. Denna beställning består nu deruti, att Fogaten, då Öfver- och Underståthållaren, af andra Ämbets-syfslor äro förhindrade, förrättar allt hvad till executions-verket hör, i synnerhet tillkommer honom upsigten vid Riddarholms-Kyrkan, andra Kronans hus, trågården, vedgården,

3. Bandet.

M

den,

*) Svea Rikes Råde-Längd, 1791, 4:o.

den, fångar och fångelse-rum, samt arrestanters afstraffande, efter som de dömda varda; rättandes sig dervid efter Lag och särskilte Författningar.

Som Öfverståthållaren innehafver ett förtroende Åmbete, som K. Maj:st Själf, enligt Regeringsformen till- och affätter; så är han ock K. allena ansvarig för Stadens Gubernation och styrelse.

2. §.

En förteckning på Öfverståthållarne i Stockholm, bör här icke saknas *).

Clas Fleming, 1634. Han var tillika Riksråd, President i Räkne-Kammaren och Lagman öfver Norre Finland. Hans Åmbets-förvaltning som Öfverståthållare, har i denna beskrifning på flere ställen blifvit nämnd och Stockholms Stads Historia, skulle blifva allt för ofullkomlig, om den icke förvarade minnet af denne store mannens sällsynta förtjenster. Han var Amiral då han förordnades till Öfverståthållare, och i denna egenkapen slutade han ock ett årorikt lif, då han d. 26 Juli 1644 blef på sitt Amiral-skepp dödad af en stycke-kula, från Danska Fästningen Christianpris, i hvilkens hamn, han med Svenska Flottan inlupit, sedan han ett par dagar förut, såsom dets högste Befälhafvare uti sjöslaget vid *Colberger Hejde*, hade bestridt *Christian IV*, en af Danmarks störste Konungar, segren, då Han på sin ålderdom, själf anförde sin flotta, och vid samma tillfälle förlorade sitt ena öga. Denna strid är som den märkeligaste händelse af samma K:s 60-åriga Regering, vald till ämne, för den Historie-målning, som blifvit i senare åren uppfatt i Riddar-salen på Köpenhamns Slott; hvarest alla Danska Konungars Regering och minne af

Ol-

*) Se derom Stiernmans Höfd. minne p. 55. Råds-längd. 1791; in fine.

Oldenburgske hufet, finnes på samma fått, genom någon händelse utmärkt; *Christiern II.* undantagen.

Knut Poffe, Friherre, kallades som Landshöfdinge öfver Södermanland, till R. Råd 1641 och till Öfverståthållare öfver Stockholms Slott och Stad, d. 28 Jan. 1645. Han blef President i Götha Hof-Rätt d. 31 Julii 1651, nedlade sine Ämbeten d. 9 Maji 1662, och afled d. 5 Apr. 1664.

Herman Fleming, *Clasfon*, Friherre. Han var Amiral, då han d. 29 Jan. 1650 kallades till R. Råd och Öfverståth. hvilket Ämbete han förestod till 1652 d. 26 Jan. Han blef f. å. Riks Kammar-Råd, President i Kammar-Collegio 1653 och General-Gouverneur öfver Dr. *Christinas* Domainer, Förordnad uti K. *Carl Gustafs* Testamente 1660, att vara Riks-Skattmästare och en af Dets Sons Förmyndare; men kom alldrig att tilltråda detta Ämbete, utan blef Gen. Gouverneur i Finland, 1664. Dödde i Stockh. 1673. Om honom berättas, att han med Drott. *Christina* 1651 fullit i sjön, då han skulle beledsaga Hanne om bord på ett Örlogsskepp. Hon blef genom Pagen *Steinberg*, som kastade sig i sjön och fattade i Drottningen, lyckeligen frälst, tillika med *Flemingen* som hölt fast i Hannes kjörtel.

Johan Berndes, blef ifrån Landshöfdinge i Kopparbergs Lån, R. Råd d. 10 Apr. 1651; samma dag, den förste President i Commerce-Collegio, Öfverståthållare d. 29 Jan. 1652, i hvilket Ämbete han afled d. 10 Feb. samma år.

Shering Rosenhane, Friherre, var Landshöfdinge i Östergöthland och Ambassadeur vid Franska Hofvet, då han kallades till R. Råd d. 30 Sept. 1650, och till Öfverståth. d. 24 Mart. 1652. Dödde 1663. Han ingaf samma år, till Kongl. Regeringen, under K. *Carl XI:s* minderårighet, en

Relation om Stockholms Slotts och Stads tillstånd, som i denna beskrifning ofta blifvit återopad. Ut i samma Relation klagar han, att des årliga lön 2250 d:r S:mt, blifvit honom afskuren, då han ibland fått 1500, och stundom 1800 d:r deraf uppbåra. Slotts-Statens hade på 12 år, en rest att fordra af 94,629 d:r S:mt, och om innehållningarne skulle afdragas, som på sju år icke blifvit anordnade, vore dock resten 56,578 d:r som blifvit anordnade; men ej utgådt. Han hemställte äfven, om icke Öfverståthållaren, efter Regerings-Formen, borde hafva sig til handa 12 Soldater, beklädde i Kronans levrée, blott och gult, som med sina bardifaner och undervårjor, borde honom dageligen uppvackta, att förrätta executioner och hvad till Justitiens befordring och god ordning kunde befallt blifva. Under hans tid har nedre Järnbron, som går öfver Söderström till Sluffen, blifvit anlagd, med Järn-vägen och Södra Brygghuset. Ett stort och anseeligt hus vid Järntorget, var redan grundlagdt och under arbete, uti hvilket en Beurfe, Bank, Tolags- och Fracktkammare skulle inredas; hvar till kommer Ryfsgården, Skeppsbro-byggnaden, med flere broar *).

Claes Tott, Grefve, Riks-Råd d. 3 October 1653, f. å. Capitain Major af Lif-Gardet, eller Chef för K:s Lif- och Hus-Tropper; 1654 Cantzlie-Råd och Riks-Stallmästare; 1664 d. 28 Mart. Öfverståthållare, hvilket Åmbete han förestod ett och ett halft år, blef 1665 Fältmarskalk, år 1672 Ambassadeur till Frankrike, der han afled 1674 och beflöt sin Grefveliga ått. År 1664 d. 16 Maj fick han befallning, att låta uppfatta en statue i Stockholm, uppå hvilken skulle upplås, Kongl. Pla-

*) Bar. Rehbinders Cantz. Hist. Stockh. 1786, 8:o, P. 238, not. Gezelii Biogr. Lexicon.

Placater och Förordningar, som utkommo, gemene man till efterrättelse. *Arkenholtz* berättar att Dr. *Christina* hade i sinnet upphöja *Totten* på Svenska Thronen, sedan Hon börjat fatta misshag för *Carl Gustaf*. Att bana honom väg dertill, ville hon gifva *Totten* Hertige-mann, och för att dölja ändamålet härmed, skulle ockfå Grefvarne *A. Oxenstierna* och *P. Brahe*, med samma titel hedras.

Axel Sparre, Friherre, var R:s Jägmästare och Landshöfdinge i Östergötland, då han 1655 kallades att vara R. Råd. Samma år den 22 Octob. uppdrogs honom Öfverståthållare-Ämbetet, det han förvaltade till 1673, och afled i Stockholm d. 16 Apr. 1679.

Claes Rålamb, Friherre, var Landshöfdinge öfver Upland, då han kallades till R. Råd, d. 18 Aug. 1664, och till Öfverståth. d. 18 Jun. 1673. Under kriget understödde han Kronan med penningsförskott, och drog 1676 och 1677 försorg, om Flottans utredande. Han blef President i Götha Hofrätt 1678, trädde ur Rådet 1682 och dödde i Stockholm 1698. Han var en förfaren och lärdd Herre, ägde stora insigter i Fäderneslandets häfder och hade ett stort Bibliothek, som efter Reductionen skänktes af K. *Carl XI*, till Upsala Academie.

Göran Gyllenstierna, Grefve. Ifrån Ladshöfdinge i Upland blef han kallad till R. Råd 1666; till President i Reductions.Collegio 1668, till Öfverståthållare 1678, och till President i Götha Hofrätt 1682. Dödde 1686.

Christopher Gyllenstierna, Grefve, R. Råd 1681, Öfverståth. d. 28 Apr. 1682, Förmyndare under K. *Carl XII*:s minderårighet 1697, afled 1705.

Knut Posse, Grefve, blef då han var General-Lieutenant och Öfverste för Lifgardet, R. Råd, d.

27 Dec. 1705 och samma dag Öfverståthållare. Dödde 1714.

Jacob Burensköld, Friherre, Gen. Lieutenant, vice Öfverståthållare under Pesttiden 1710, då Gr. *Posse* med de öfrige K. Råden voro i Arboga. Det var då som han författade ett förslag till Stockholms Stads styrelse, hvilket han sedan skickade till *Bender*, att närmare af Konungen skårskådas, som fann förslaget så nyttigt, att det straxt återfändes till Öfverståth. Ämbetet och Stockholms Magistrat, med Konungens bekräftelse och underskrift, såsom ett Reglemente, hvilket utan drögsål borde i verket ställas och för alltid oryggeligen handhafvas. Om *Burenskölds* försigtiga och eftertryckeliga anstalter vid Öfverståthållare-Ämbetets förvaltning, aflåmnade Kongl. Senaten underd. berättelse till K. M:t *). *Burensköld* afled 1738.

Jacob Spens, Grefve, Kongl. Råd och vice Öfverståthållare, under Gr. *Posses* sjukliga tillstånd, 1714. Dödde 1721.

Gustaf Adam Taube, Friherre, Gen. Lieutenant, vice Öfverståthållare efter Gr. *Posses* död 1714, till 1716. Var General af Cavalleriet då han d. 3 Jan. 1716 blef Öfverståthållare, R. Råd d. 7 Dec. 1718, afled 1732.

Michaël Törnflycht, Grefve, Son af Borgmästaren i Stockholm *Olof Hansson Törnflycht*. Han blef 1719 General-Major och Öfver-Kammarherre, 1727 Landshöfdinge i Södermanland, och Öfverståthållare d. 2 Nov. 1732, afled 1738.

Rutger Fuchs, Friherre, Öfverståthållare d. 18 Apr. 1739. Affomnade d. 10 Apr. 1753, kallad till R. Råds Ämbetet, det han sig undanbad. Han var Öfverste vid Södermanlands Regemente, då han

1719,

*) Gezelius, I. c.

1719, afviste Ryffarne, som vid Södra Ståket årnade landsliga.

Johan Christopher von Düring, Grefve, Fältmarskalk, Öfverståthållare d. 20 Jun. 1753. Död d. 5 Jan. 1759.

Joh. Albr. von Lantingshausen, Friherre, Öfverståthållare d. 2 Apr. 1759, död d. 5 Jan. 1769. Stockholms Magistrat lät till betygande af sin vördnad och erkäntsla för en så högt ällskad och fäknad Stryresman; öfver honom slå en vacker Skådepenning, föreställande på ena sidan hans bröstbild med omskrift: *I. A. Baro v. Lantingshausen artis urbq. Stockh. Pr. R. O. Eq.* och å andra sidan i en Lagerkrans dessa orden: *Levis Haec meritis referatur gratia tantis, a Sen. Stockh.* — År 1770 inlämnades till Wet. Academien 50 Ducater, såsom en belöning åt den, som bäst författade hans Åreminne, hvilket sedan tilldömdes Capitaine Gr. *Edv. Gyldenstolpe.*

Axel Wrede Sparre, Grefve, President i K. Krigs-Collegio, då han d. 7 Jan. 1770 utnämndes till Öfverståthållare. Han lefde derefter till d. 25 Jan. 1772.

Thure Gustaf Rudbeck, Friherre, var Landt-Marskalk vid 1765 års Riksdag; blef Öfverståth. d. 18 Febr. 1772, erhöll tjenstfrihet d. 22 Aug. 1772. Under hans frånvaro på en resa åt Södra orterne korrt för Revolutionen, förestod Generalen Baron *Pechlin* Öfverståthållare-Åmbetet. Baron *Rudbeck* blef sedan Landshöfdinge i Upsala 1773, tog afsked 1782, och afled 1786.

Hans Kongl. Höghet Hertig Carl af Södermanland, uppdrogs Stockholms Stads Styrelse, den 7 Sept. 1772, hvilken af Honom bestriddes till d. 23 Junii 1773.

Carl Sparre, Friherre, Landshöfdinge i Gessle. Med tidningen om Revolutionen i Stockholm, den han emottog d. 20 Aug. 1772, fick han tillika K:s förordnande, att vara Commenderande General öfver de Norra Regimenterne med Dal-Regementet. Han blef Öfverståthållare d. 22 Apr. 1773 *). I detta sitt Ämbete befrämjade han Beurs-byggnaden; hade in-seende öfver K. *Gustaf Adolfs* Årestods förfärdigande; framförde Stockholms Borgerškaps anhållan, att genom uppbyggandet af bron öfver Ridderholms-canalen, föreviga minnet af deras glädje, vid K:s återkomst 1784 ifrån Italien, med återvunnen hälfa; och vid K:s emottagande efter *Verele* freden, att få upprepa en Årestod åt *Gustaf III:s* minne, alltid kärt och vördat, af ett Honom tillgifvit Borger-skap. Vidtagne anstalter vid 1780 års vattuslod; nya stenbron öfver Norreström; Qvain och Strandgatan till Blasieholmen; Packhus-byggnaden; Slag-tarhufen; Järnvägens utvidgande; början till Brunkebergs jåmnande och platsens beredande till nya boståder; byggnaden af Prinsessans Palats, som varit under hans tillsyn; vägen öfver Stadshagen till Drottningholm; en förbättrad hushållning vid stora Barnhuset; det nya Hospitalet vid Danviken; förbättringarne vid Brandvaks-inrättningen; Navigations-skolans upphjelpande; åro ämnen med ett ord nånde, för de vackraste loftal. Hårtill kan ännu läggas, Krono-Ballance-målens afgjörande; Brand-Reglementernes förbättrande; Contributions-verkets redighet och drift; tiggeriers håmmande, genom Ar-betshusets befrämjande; Politie-inrättningen; en förbättrad löningsstat, sedan Stadens inkomster i mär-
ke-

*) Åm. Talet öfver honom, af *Schönberg*, Stockh. 1796, p. 44. I Rådslängden står d. 23 Junii 1773, på hvilken dag han i Ämbetet infälltes af Hertig Carl.

kelig mätto blifvit ökade; m. m. som skall truga
 sjelfva afvunden att vittna om hans ära.

Magistraten och Borgerskapet, att ådagalägga
 sin oförgäteliga tackfämhhet och tillgifvenhet, för
 en så högt förtjent och älskad Styresman, lät i
 Rådhuset uppfatta hans Portrait af en Måstares hand,
 uppresa hans bröstbild i hvit marmor på Beurfen,
 af *Sergel* försärdigad; inlöste *Tesfinske* Palatset till
 boningshus för honom och efterkommande Öfver-
 ståthållare. och lät efter hans död slå en Skådepen-
 ning, att bibehålla honom i vördsam och kår ä-
 minnelse. Den visar å ena sidan hans bröstbild med
 namn och titlar och på fränvända sidan innom en
 Lagerkrans läses:

*Factis animoque mereris, och uti exerguen: Post
 mortem 1791. Urbis amor.*

Han blef Svea Rikes Råd 1775 och innehade
 samma Åmbete till 1789, då Råds-Åmbetet afskaf-
 fades.

Under hans sjuklighet förvaltades Åmbetet någon
 tid af Hans K. Höghet Hertig *Carl*, och åfven af Pre-
 sidenten Gr. *Munck*, ifrån d. 11 Febr. 1789, till d. 11
 påföljande Maji, i synnerhet hvad Politie och Mili-
 taire detaillien tillhörde. Under hvilken tid d. 20
 och 21 Febr. händelserne inträffade, som i vår
 Historia alltid blifva märkvärdiga.

Når R. Rådet Baron *Sparre*, återvunnit häl-
 san, tillskref Konungen honom d. 11 Maji 1789,
 deri orden bland annat lyda: "Vi anse för öfver-
 flödigt att förklara Eder, både vår oro, under
 fruktan att förlora Eder, och vårt nöje, att se E-
 der tillbaka, uti utöfningen af de Åmbeten, vårt
 nådiga förtroende Eder uppdragit, och hvarmed J
 beredt Eder, jämte fortsarandet af de tankesätt,
 hvarmed Vi Eder omfamnat, jämväl Fäderneslandets
 och Hufvudstadens oförgäteliga erkänsla."

M 5

Han

Han fäg Magistraten och Borgerskapet sista gången på Rådhuset d. 2 Oct. 1790, och flöt ett årorikt och verkamt lif, d. 28 Junii 1791. Hvad han som Öfverståthållare till Stadens heder och Borgerskapets förmån utträttat, är på sina ställen i detta arbete omständeligare intagit, såsom innefattande det märkeligaste för 18 år, af Stockholms Stads-Historia.

Gustaf Maurits Armfelt, Friherre, General-Lieutenant, utnämnd till Öfverståthållare på Konung *Gustaf III.* dödsfång d. 29 Mart. 1792, entledigad d. 7 Sept. f. å. då Underståthållaren *Lilljensparre* förordnades, att förestå Åmbetet, d. 14 Sept. 1792. Baron *Armfelt* utfedd till Minister Plenipotentier vid Italienska Hofven och Staterne, nyttjade först baden i Aken och anträdde derefter sin Italienska resa.

Carl Wilhelm Modée, Amiral, utnämndes till Öfverståthållare d. 29 Sept. 1792. I Sjöslaget vid Hogland d. 17 Julii 1788 började han striden, med Örlogsskeppet *Hedvig Elisabet Charlotta*, och hade efter Flottans erhållne Seger, inom sitt bord 13 döde och 23 sårade; uti slaget vid Öland, d. 27 Julii 1789, tvang han fiendens Arriere Garde att retirera; och vid utbrytningen ur Viborgs-viken, d. 3 Julii 1790, förde han Sv. Flottans Avant-Garde, tvårt igenom elden af Ryske-Linieskepp och Landt-batterier. Under hans Öfverståthållerskap fortsattes med all drift byggnaden af Norrebro; Brunnen vid Brunkeberg blef ock då upptagen och inom kort tid alldeles färdig; Södra Slottsplanen utvidgad och lagd med huggen sten, samt det gamla Comedie huset nederrifvit, m. m. År 1796 entledigades han ifrån detta Åmbetet, och uppdrogs Öfver-Commendantskapet i Carlsrona. Han afled på Dömelstorps Säteri i Halland d. 12 Octob. 1798, i des 65 lefnads år.

Hans

Hans Hindrich von Essen, Friherre, var General-Major och förrättade Riks-Stallmästare-Ämbetet, då han i Dec. månad 1795 förordnades till Öfverståthållare i Stockholm. Blef i samma Ämbete, en af Rikets Herrar, och åtföljde Konungen på resan till Pettersburg. Uti K. Brevet till honom af d. 24 Dec. 1795, upplifvades den magt och myndighet, som K. *Gustaf III.* d. 25 Jan. 1774, tillagt R. Rådet Baron *Sparre*, och hvarom Magistraten skulle erindras; att nemligen vid alla tillfällen följa, Öfverståthållarens, å K. M. ts höga vägnar, gifvande hålsöfamma råd och betänkanden; hvilket uti 1791 års Instruction var inskränkt. Till förklaring i samma Instructions 17. §. förordnades tillika, uti samma bref, att då, vid förefallande olyckshändelser af eldsvåda, eller andra den allmänna röron störande händelser, Konungen sjelf ej tillstådes vore, skulle Öfverståthållaren, dervid föra befålet, och af tjenstgörande General-Adjutanten, requirera handräckning af manskap, som vid ett sådant tillfälle hade att fullgöra hvad af Öfverståthållaren då kunde anbefallt blifva.

Baron *von Essen* erhöilt på begäran, nådigt afsked d. 8 Maji 1797. Under ledigheten förrättades Ämbetet af Underståthållaren; och under Konungens korrtta Utrikes resa och vid bilågers Högtideligheterne i Stockholm 1797, af Landshöfdingen, Baron *af Ugglas*.

Samuel af Ugglas, Grefve. Efter sårskildte förordnanden af d. 15 Julii och 22 Sept. 1797, förestod han, som bemålt är, Öfverståthållare-Ämbetet, till d. 4 Dec. samma år; till minne hvaraf Stockholms Borgerskap lät slå en Skådepenning, som på tillvånda sidan visar Bröståbilden med omskrift. *af Ugglas Friherre Tillförordnad Öfverståthållare.* Och på fränvånda sidan, i en Ekelöfskrans: *För*
nit-

nitfull vård om Stockholm 1797. *Af Stadens Borgerkap.*

Genom Ö. fullmägt af d. 20 Febr. 1800 förordnades Grefve af *Ugglas* att vara Öfverståthållare i Stockholm, med bibehållande af Landshöfdingebetret i Stockholms Lån och thy åtföljande lön och förmåner; men vid Öfverståthållare-Ämbetet, hade han enligt des yttrede underdåniga anhållan, att tjena utan lön *). Den 3 Octob. sistnämde år, då den på Södra Slottsplanen, under hans öfverinseende, med all skyndsamhet och drift, färdig blefne Obelisqven, aftäcktes och öfverlämnades, i Konungens höga närvaro, till Borgerkapet, förklarade han å des vågnar, den underfäteliga tacksamhet och glädje, hvarmed Borgerkapet emottog denna Minnesvård, som K. *Gustaf III.* beslutat och K. M:t nu låtit upprepa, att utmärka Borgerkapets trohet och nit under kriget. Vid detta tillfället nedlade han ock Öfverståthållare-Ämbetet, och blef på Rådhuset, dit Öfverståthållaren uppträdte att taga afsked af Magistraten och Borgerkapet; ifrån K. M. honom tillfändt Seraphimer-Korsset, såsom i nåder utnämnd Riddare af samma orden, i det samma dag hållne Riddare-Capitel.

Uti K. M:ts nådiga afsked, daterat Drottningholms Slott d. 3 Octobr. 1800 blef Grefve *Ugglas* bibehållen, vid den del af Öfverståthållare-Ämbetet, hvartill hörer öfverinseendet och styrelsen af Stockholms Beurse, brobyggnaden, samt K. *Gustaf III:s* Årestod och Des Emplacement, med hvad dermed gemenskap åger; intill des dessa arbeten blifva fullbordade **).

3. §.

*) Post Tidningen d. 27 Febr. 1800.

**) Protocollet hållit på Stockholms Rådhus d. 3 Oct. 1800, som tryckt åtföljde Stockholms Posttidningar N. 114, för d. 9 Oct. 1. å.

3. §.

Angående Öfverståthållarens lön och förmåner, kan här anmärkas: att K. M:t på Magistratens gjorde underd. hemställande, att få gifva Öfverståthållaren en Hedersgåfva årligen, lämnade dertill Dets nådiga bifall, utan att någon Summa utfattes. (K. Br. d. 5 Jan. 1684). Sedan K. M:t Resolverat, att Öfverståthållare-Åmbetet, skulle förvaltas af en Person utom Rådet, med lön af Stadens Öferskottsmedel, 4000 dr. S:mt och 600 dr hushyra, samt dertill utnåmt Generalen *Gustaf Adam Taube*; så gaf Kammar-Collegium, Magistraten sådant tillkänna, d. 11 Jun. 1716. På Magistratens anhållan att R. R. Fältmarskalken och Öfverståthållaren *Gr. G. A. Taube*, måtte utom des R. Råds lön, få uppbåra, den af *K. Carl XII*, honom bestådda Öfverståth. lön 4000 dr. S:mt, resolverades: att han för samma Åmbete skulle få njuta så mycket, som de andre R. Råden i Collegierne, såsom Taffelpenningar hade, eller 3000 dr S:mt af Stadens enskilt medel, utan att något efterfattes i Stadens byggnader. (K. br. till Magistraten d. 19 Dec. 1721). Detta Confermerades d. 1 Sept. 1724, och uti Kongl. Br. d. 9 Aug. 1736 faststältes ån ytterligare desse 3000 dr S:mt Taffelpenningar, för Öfverståthållaren *Törnflycht* och hans efterträdare, d. 12 Dec. 1740 och d. 2 Jan. 1756.

Öfverståthållaren hade efter Kongl. Brefvet den 12

Maji, på ordinarie Staten, lön	1666 R:d.
Taffel penningar	— 500

2166 R:d.

Öfverståthållaren *Modle* ferskildt, efter

K. br. d. 1 Okt. 1792	— 600
-----------------------	-------

2766 R:d.

Öf-

Öfverståthållaren Baron <i>von Essen</i> efter K. br. den 12 Maji 1792	—	— 1666 R:r.
Taffel-penningar	—	— 500
Serkielt efter K. br. d. 23 Dec. 1795.		1100
		<hr/> 3266 R:r.

År 1797 reglerades lönen för Öfverståth.		
till ord. lön	—	— 1666 R:d.
Och taffel penningar	—	— 1334
		<hr/> 3000 R:d.

Hvarförutan Öfverståthållaren njuter af Kronan 100 famnar Björkved, samt 4 vedbårare-löner, som å 20 R:dr utgör 80 R:dr.

Dito Taffelpenningar af Staden, 1000 R:dr.

Öfver- och Underståthållaren hade i åldre tider rum på Kongl. Slottet, hvarom redan förmålt år; men då de år 1666 skulle aflåtas till Krigs- och Kammar-Collegierne, som astrådde sine rum, till att derstädes emottaga Utrikes Ministrarne vid Conferancer, så fick Öfverståthållaren 600 och Underståthållaren 300 dr S:mt till hushyra årligen. (K. Br. d. 3 Febr. 1666).

III. CAPITLET.

Underståthållare i Stockholm.

Underståthållaren är Öfverståthållaren till biträde uti de mångfaldige värf och särskildte göromål som honom åligga; hvarföre ock Instructionen för Öfverståthållaren innehåller, att hvad derutinnan för honom är stadgad och förordnad, tjenar ock till rättelse för Underståthållaren, som i dets frånvaro, eller då han är hindrad, Åmbetet förvaltar och hans ställe företräder, på alla rum der det utöfvas bör; så

få hos Magistraten och Borgerskapet; som uti Åmbetets Cantzlie och Policekammaren (Instr. 1791 §. 25).

Underståthållare-Åmbetet inrättades 1634, enligt K. *Gustaf Adolfs* Regeringsform, som blef af Riksfens Ständer antagen och faststald 1634 och utfärdad den 29 Julii s. år, hvarest 24 §. innehåller, hvaruti detta Åmbete skulle bestå, nemligen som orden lyda:

Öfverståthållaren skall hafva sig till bistånd en Underståthållare af Adel, som presiderar i Stadsrätten hos Borgmästare och Råd uti hans frånvaro, och den hans ställe i alle andre måtto, beträder när han förhindrad är.

Underståthållaren hade i början, lika rang med Hofratts-Råd; men K. *Gustaf III.* tillade honom 1772 lika värdighet, med vice Presidenter eller Landshöfdingar; och ehuru det, sedan 1790 förklarades, såsom en personlig rättighet, för den då varande Underståthållaren Baron *Axelsön*, blef det dock uti Resolutionen d. 14 Sept. 1792 fastställt, att förenämde rang heder och värdighet, alltid skulle tillhöra Åmbetet och personen, som det samma bekläder.

Den förste som burit titel af Underståthållare var *Nils Bengtsöns Lilljesparre*, som 1619 d. 26 Julii förordnades, att vara Underståthållare på Stockholms Slott, samt öfver Staden och Stockholms Lån; men som detta hans Åmbete var vida skildt ifrån det 1634 först inrättade Underståthållare-Åmbete i Stockholm; så hör han icke egentligen till förteckningen på dem, som samma Åmbete beklädt; nemligen:

1. *Schering Rosenhans*, Underståth. d. 20 Nov. 1634, var då Assessor i Svea Hofrätt, han blef sedan R. Råd och Öfverståthållare 1652. Om honom läser man, i des s. sjelf författade Lefvernesbeskrifning;

ning; att han 1635 i början af året, flyttade på Slottet, uti Ståthållare-våningen, som han lät reparera, och begynte vinnlågga sig om Åmbetet. Han conciperade en ordre, huru arbetet skickeligen, emellan Borgmästarne skulle fördelas. Sammaledes författade han en ordning, om Borgerskapets ordenteliga handtering ock nåring; få väl huru Köp-handeln, till åtkillige forter delas skulle; som ock hvad uti handtverken och mindre näringsmedel var att i acktaga, hvilket allt blef i verket ifålt. Skickade *Anders Schederum*, som sedan blef Slottsfogde, utomlands, att informera sig, i alla Städer, om deras Politie. Då han 1637 som Landshöfdinge, valedicerade Magistraten, förårades honom till Tackfambets-tecken 100 R:dr *).

2. *Lars Grubb*, d. 30 Nov. 1637, var förut Secreterare af Staten, sedan Gen. Commissarius och Krigs-Råd och tillika Öfverste för ett Regemente Sv. Soldater; vardt slagen i bataillen vid Leipzig, då hans Ått, med honom på Svårds sidan utflocknade.

3. *Gabriel Gyllenankar*, kallas 1644 Underståthållare på Stockholms Slott, blef 1645 Ståthållare på Viborg och f. å. Landshöfdinge öfver Calmar och Kronobergs Län.

4. *Johan Rosenhane*, Friherre, d. 30 Sept. 1645, f. å. d. 28 Nov. Landshöfdinge. Hade förut varit Hofmåltare, för K. *Carl Gustaf* såsom Prins, blef R. Råd och Hofrått-Råd 1658, afled 1661.

5. *Melcker Falkenberg*, d. 28 Nov. 1645, tillika Krigsråd 1648, sistnemde år i Dec. demitterat ifrån Underståthållare-Åmbetet.

6. *Bengt Ekehjelm*, d. 6 Dec. 1648, hette förut *Baaz*, adlades 1647; han hade varit K. *Carl Gustafs* Präceptor; dödde 1650.

7. *Reg-*

*) Gjørwells nya Sv. Bibliot. 2 Band. p. 515. Stockholm 1763. 8:o.

7. *Regner Lehusen*, d. 6 Sept. 1650, adlad med sitt förra namn, dödde 1655.

8. *Jesper Krushjörn*, d. 20 Jan. 1655, blef tillika Kammar-Råd 1657.

9. *Uddo Ödla*, d. 31 Jan. 1657, blef derifrån Landshöfdinge i Nylands och Tavastehus Län, afled 1668.

10. *Jacob Clo*, d. 6 Febr. 1666, var förut Secret. i Slotts-Cancelliet. Afled 1700. Han var Son af Årke-Biskop *Lenåus*, adlades 1658.

11. *Jöran Stjernhoff*, d. 27 Feb. 1700, var förut Secret. i Slotts-Cancelliet, och blef Slotts-Fogde 1675. Hette förut *Hircinius*, adlades 1682, dödde 1710.

12. *Johan Berger (Gripenborg)*, d. 24 Oct. 1710, var förut Slottsfogde, adlades 1711.

13. *Anders von Drake* d. 6 Jul. 1728, skref sig förut *Drake*, blef 1741 President i Commerce-Collegio, afled 1744.

14. *Hans Fredr. Standerhjelm*, d. 19 Nov. 1741, var förut Secreterare i Slotts-Cancelliet, adlad 1720, död 1759.

15. *Axel von Axelsson*, d. 14 Sept. 1762, var då Fält-Secreterare i Pomern, blef sjelf uphöjd i Adeligt och Friherreligt stånd; med honom utflocknade på Svårds sidan, den Friherreliga Ätten.

16. *Petter Zach. Ahlman*, 1790, var Secreterare i Bondeståndet 1789 och 1792, blef vice President i Wasa Hofrätt d. 16 Julii 1792.

17. *Henr. Lilljensparre*, d. 16 Julii 1792. Han var den förste Politie-mästare i Stockholm. Befallres resa till Pomeru d. 9 Jan. 1793, i anförtrödde årender.

18. *Johan Eric Nibelius*, d. 9 Januarii 1793, var då Revisions-Secreterare; förestod Öfverståthållare-Åmbetet. under vacancen efter H. Excellence

Baron von *Essen*, till d. 29 Junii 1798, då han transporterades till vice President i Commerce-Collegio. R. N. O. 1798.

19. *Pehr Evert Georgii*, d. 29 Junii 1798, var då Assess. i Åbo Hof-Rätt och Constituerad Revisions-Secretare. R. N. O. 1800.

IV. CAPITLET.

Politien i Stockholm.

1. §.

Politien i en stor och folkrik Stad omfattar många gjöromål, som fordra vaksamhet, tillsyn, kundskaper, rådighet och drift, för att stadga och bibehålla ordning och skick; det hufvudsakeligaste, för alla Borgerliga samhällens bestånd och lycka.

Det tillhör Politien att värda allmänna säkerheten och hvarje medborgares fred, inom och utom hus; att vaka öfver sederne; förebygga oordningar och utsväfningar; nåpsa de ostyriga; tygla fjelstvåldet; förse invånarne med allmenne behof till föda och uppehälle; förekomma dyrhet, hafva tillsyn öfver allt det, som lånder till sundhetens bevarande; skydda handel och nåringar; hämma tiggrier; värda de fattige, m. m. och framför allt, handhafva och verkställa, med alfvar och upmärksamhet, de författningar som till en god Politie blifvit stadgade, och dervid tillhålla dem, som deröfver upplyn hafva, att med förstånd och redlighet, åliggande skyldigheter iagttaga och fullgöra *).

Al-

*) R. R. och Öfverståth. Baron Sparres tal i Wett. Acad. 1777, om Politien i allm. förtjenar att i detta ämnet läsas.

Alla de Politie författningar som angå Stockholm, kunna icke här uppräknas. Blott några få ibland dem, äldre och nyare, dels af framfarne Konungar, påbudne; dels af Öfverståthållare-Ämbetet och Magistraten; ådagalägga tillräckeligen de många och förskildte ämnen, som kräfva allmän tillsyn, omsorg och vårdnad.

År 1570 d. 10 Mart. befallres först, att alla ankommande *resande* till Hufvudstaden skulle sig anmäla.

Utom flere förutgående författningar, angående *renhållningen* i Stockholm, innehåller K. *Gustaf Adolphs* svar och Resolution på Stadens ansökning af d. 22 Dec. 1614 i 4. §: "Medan fast oskickeliga tillgår, att icke allenast hamnar, utan ock gator, gränder och broar, uppfylles med skarn och orenlighet, tvårt emot Stadslagen; så ock all skickelighet: och är skam att deröfver icke bättre uppsyn hållas skall; derföre vill K. M. hafva tillfagt och befallt, Borgmästare och Råd, att hafva der inseende med, och sådan icke allenast affkaffa; utan ock eljest om Stadens byggnader sig beslita, så framt de icke sjelfve vilja tilltalte blifva." Stockholms renhållning genom entreprenad blef anbefalld 1751, och ett contract derom slutadt med *Oelreich* och *Örn*, 1757.

Om gatulåggares antagande i alla kvarteren i Staden och om jämna *gators* *läggande* och deras renhållning, förordnade Dr. *Christina* uti Ö. B. d. 28 Apr. 1649.

Uri K. br. d. 6 Julii 1670 förböds att bygga *hvalf*, öfver gator och gränder.

Här kan som den äldste lycktintättning i Stockholm anmärkas, att K. M. d. 23 Oct. 1697, gifvit Öfverståth. tillkänna, att sedan *Wrangelska* huset blifvit inköpt för K. Hofvet, skulle på Rid-

darholmen icke båras några facklor, utan i det stället vid instundande vinter, så många lanternor på vissa distanser uppfåttas, som kunde göra tillfyllest att upplysa gatorne, och skulle derföre private som der ågde hus, anskaffa en del af sådane lanternor, nemligen för *Bengt Oxensfiernas*, *Johan Gab. Stenbocks*, *Kurkeus* och Landshöfd. *Poffes*, såsom de större hus; tillsammans 10 lanternor, och för de mindre, såsom *Berndes*, *Rosenhanes*, Cammarherren *Sparres* och Commiss. *Ehrenfelts*, tillsammans 6 lanternor: och ville K. M. beförja att lanternorne vid K. M:ts hus samt Riddarholms kyrkan och bron, med det forderligaste skulle blifva uppfatte.

År 1719 d. 7 Decemb. befalltes att *lycktor* skulle uppfåttas på Norrebro. Om en allmän inrättning af lysande lycktor på husen i Stockholm, rådplågade husågarne 1747, och Kongl. förordningen derom utkom d. 12 Jan. 1749. Denna inrättning tog sin början d. 20 Sept. nysånämde år och en ny utprickning för lycktorne, skedde 1759.

Facklors bruk förböds allmänneligen i Stockholm d. 25 Nov. 1725, och d. 23 Dec. 1747; men som Hoffstaten lika fullt brukade facklor; så blef i anledning af Öfverståthåll. skrifvelse derom till K. M., svar och bref till Öfverste Marskalken d. 4 Mart. 1757 utfärdadt, om förbudets i acktagande. Nu hvilar en så gammal författning.

Likbårare med deras *Ålderman*, var en inrättning, som tog sin början 1731. Året derpå d. 21 Nov. singo Kyrkorne en uteslutande rättighet att hålla Likvagnar. I Sverige hade förut varit visse Likbårare, och läses uti 1629 års Prot. d. 22 Sept. "Huru Ståthållaren *Lars Skytte* var inkommen och berättade, huru 2:ne af Likdragarne voro döde, en sjuk, och att de öfrige intet längre villja draga liken. Den bästa Samskumakaren vore då död blefven, och

och Embetet begärde, att sjelfve dragan till Kyrkogården; frågade Senaten, om han skulle tillåtas? Svarades nej, utan de skulle leja personer af Embetet, som det gjorde, eller hotas dem straff." f. 96. (Anecdota Benzeliana. Link, B. Handl. p. 374).

Tornväktare förordnades i Stockholm, som året om, natt och dag skulle upvakta i *Nicolai* Kyrka, på Brunkeberg, i St: *Clarae*, *Johannis*, Ladugårdslands, Kungsholms, *Mariae* och *Catharinae* Kyrkor och Klockstaplar. Kongl. förordningen d. 8 Maji 1732.

Politiens tillsyn, vid författningarnes efterseendnad om *Sabbatens firande*, föranledde till vaktens patrullerande under Gudstjensten, Denna anstalt förordfakade flere oordentligheter och slagsmål med vakterna; hvarföre den blef instäld; vidtogs åter, enligt förordningen d. 28 Nov. 1744; men blef omsider alldeles afkaffad.

På Riksfens Ständers tillstyrkande, upphörde 1735 en inrättning eller adressé Contoir för *Tjenstehjon*, vid ombyte af tjänster.

Om *Hundars* innehållande och afstångande ifrån gatorne, åro mångfaldige Publicationer. Till handhafvande af detta påbud, hade ifrån den 1 Mart. 1753 till d. 9 Maji 1755, 346 hundar, på gatorne blifvit dödade.

En omständeligare underrättelse, om de flere Politie-författningar, som tid efter annan utkommit, kan erhållas af *Stjernmans* Politie- och Commerce-Handlingar, samt *Modées* utdrag af Förordningar, m. m.

2. §.

Konung *Carl XII.* var väl finnad, att inrätta och förbättra Politie-väsendet i sitt Rike, hvarvid Han ville bruka Gr. *Nicod. Tesfn*, som på

Konungens befallning uppfatte ett project dertill; hvilket allt dock slutel. stadnade, uti en Instru-
ction af 13 puncter. Grefve *Tesfn* fick deruti
namn af högste Ordningsman, och skulle hans
gjöromål vara att hafva noga insende, at alla
Politie Förordningar noga efterlefdes; att landet och
Städernes tillväxt och uppkomst befordrades samt
att i alla ständ ordenteligen och väl tillgingo. Un-
der högste Ordningsmannen, skulle i landsorterne
vara Öfver-Ordningsman, in alles 28 till antalet,
hvilka Konungen utvalde, ibland Landshöfdingar
och Lagmän. Men innan Staten hann regleras,
föll Konungen, då allt afstadnade, under namn af
nyheter. Vid Riksdagen 1723, framställte K. till
öfvervågande, huru nödigt det vore, att någon
författning blefve gjord, till Politiens bättre skö-
tande; hvartill ock Ständerne utnämde en Depu-
tation, som detta ärendet grundeligen, jämte en
lätt verkställighet deraf, föreslå skulle. Ledamöter-
ne voro instruerade, att hämta råd hos Gr. *Tesfn*,
uti hvilkens hus, de sig flere gånger samlade. Han
underrättade dem, huru K. *Carls* intention varit
och framlade sin ansefliga och mångåriga samling
af främmande Reglementer och Förordningar i dy-
like mål. Detta ärendet lämnades omsider, för
Riksdagens annalkande slut, till Konungens stad-
gande i Rådet; då en anseflig Commission fattes,
som ansåg Ordnings-verket för ett ganska nyttigt
och angeläget ärende *). Hvad den så kallade
Brand- och Politie-Commissionen, sedan tillstyrkt
och medverkat, till flere nödige anstalters vidta-
gande i Hufvudstaden, år vidare på sina ställen, i
denna beskrifning, anmärkt.

3. §.

*) Berch om Sv. Herrars och Fruars skådepgr. Art.
Tesfn.

3. §.

De mångfalldige Politie-årender som äligga Fiscaler och Uppfyningsmän *) att anmärka och angifva, hörde förut till Stadens Politie-Collegii afgjörande. Till Policens bättre handhavande i Hufvudstaden och Politie-målens skyndesammare afgjörande, genom processens förkortande, afgaf Rådsmannen i Politie-Collegio, *Paul Printzell*, d. 1 Mart. 1770, till Öfverståthållaren och Magist. uti Memorial, ett utarbetat förslag derom, som blifvit tryckt 1772.

Riks-Rådet och Öfverståthållaren Baron *Sparre* sträckte sin vakande omsorg till denna angelågne del af Stadens Styrelse, som tarfvade förbättring. Genom Politie-Collegii öfverhopande gjöromål, saknade Politie-årenderne, den dageliga tillsyn och det snara afgörande, som de oumgångeligen fordra.

Till rättelse derutinnan uppdrog K. Maj: en särskild tillförordnad Commission att detta granläga ämne, med hvad dertill hörde, granska och utarbeta, samt sedan derom med project inkomma. Af samma Commissions betänkande, inhämtades, att de i Policen förefallande oredor, icke kunde tillskrivas brist på lagar och författningar; utan egenteligen, uti illa afpassade sätt, till deras handhavande; bestående i vidlöftig omgång i Rättegången, och dermed förknippad trög execution; som till

N 4

vin-

- *) Tecken för Stads-Fiscalerne till beskydd i deras för rättningar samt handräknings erhållande af vakterne, består i en liten baton eller staf af ebenholts, med en Krona på den ena, och Stadens vapen, S:t. Eriks hufvud, på den andra ändan, af silfver, samt för Politie-Gevaldigerne en bricka af silfver, med Stadens vapen derå, lika med dem som Uppfyningsmännen af mäsing blifvit tilldelte. (Kundg. d. 24 Decemb. 1762. Om ändring derutinnan se Kundg. d. 12 Apr. 1769).

vinnande af ordning och skick i Politie mål, fördrade rättelse.

Kongl. M:t förordnade således den 13 Febr. 1776, att Öfverståthållaren, som åger enligt dess instruction, å K. M:ts vägnar i Staden och på malmarne, att bjuda och befälla, samt hafva inseende öfver Stadens styrelse, ordning och politie, borde icke allenast varda underrättad om alla brott, som i Residencet kunna förelöpa, emot lagar och förordningar; utan ock efter omständigheterna vidtaga de mått, som till den brottslikes straff, näpft och rättelse nödige prøfvades; att Under-Domare, Stadens Fiscaler och Politie-betjening, i ögnablicket hos Öfverståthållaren angifva allt det som emot Lagar och Författningar, samt en god ordning och Politie kunde förefalla; åfven som de i Staden varande Militaire-Corpsler, hade ifrån deras Vakter, att låta till Öfverståthållaren afgå, skriftliga besked, hvarje gång något derstädes passerat, i sådane politie-mål, der deras handräkning blifvit begärd; att i anledning af dageligen inkomne rapporter, executive handtera och afgjöra, alla förbrytelser emot Politie-författningarne, såsom angående gators renhållning, lycktors itåndande, tiggeriers hämmande, taxors öfverträdande, olofligt mångleri, främmandes angifvande, öfverdådigt körande, m. m. som merendels förfonas med ringa penninge-böter; men hvarå näpft och rättelse i samma stund det föröfvas, följja bör. Huru slike mål skola inståmmas och afdömas, föreskrifver vidare åfvannämde K. Förordning, samt att i politie-mål, emot Öfverståthållarens utslag, ingen måtte söka Konungen; utan så var, att han tilltrorde sig visa, att författningarne blifvit orätt tillämpade, eller att han öfver Lagen dömd blifvit.

Till Politie-ärendernes afgjörande, blefvo särskildte rum, uti Öfverståthållare-huset inredde, och
utom

utom nödig Betjening, en ferskillt Tjensteman, under namn af *Politie-måstare*, tillförordnad, att hafva en noga och närmare tillsyn öfver Policen; att vid alla tillfällen då han påkallas, Öfverståthållare-Åmbetet tillhanda gå, i hvad förrättas bör, hörande till Politie-väsendets jämnä och orubbade drift, samt att hafva närmaste inseedet öfver Stadens Fiscaler och Politie-betjening; hvarom, med det mera som Politie-måstaren, vid des åmbetes utöfning, åligger att i agttaga; föreskrives uti Instruction för Öfverståthållaren af d. 25 Aug. 1791. Denna fysla förklarades för en förtroende tjenst, den K. sjelf ville borrtgifva, till den Han acktade dertill skickligast och påliteligast vara; hvarjämte en tillräckelig Politie-betjening, Gevaldiger och Uppsyningsmän, af Öfverståthållaren antogs och tillförordnades.

Öfverståthållaren anmålde derefter till Politie-måstare, Secreteraren i Slotts-Cantzliet, *Henr. von Sievers*, som d. 20 Mart. 1776, af K. M. till den förste Politie-måstare i Stockholm utnämdes. I detta Åmbete tillades honom Lagmans namn d. 7 Sept. 1784, och blef han sedan för ådagalagd nit och skicklighet, adlad under namn af *Lilljensparre*, d. 25 Jun. 1786, samt utnämnd och dubbad till Riddare af Nordstjerne-Orden d. 23 Jun. 1788, vid Konungens afresa till Finland.

Police-Kammaren flyttades sedan, till det af Kronan inköpte In de Betouske huset; derifrån till Amiralitets-huset på Riddarholmen och ändteligen år 1798 åter till de först innehafde rummen i Öfverståthållare-huset.

Den nya Politie-inrättningen i Stockholm, tog sin början d. 22 Apr. 1776, enligt Öfverståthållare-Åmbetets Kundgörelse derom af d. 17 Apr. samma år.

Under en så skarpstynt Styresmans öfverinseende och med den drift, nit och verksamhet, hvarmed Politieåstaren förvaltade anförtrodde gjöromål; vann denna nya inrättning allmänt bifall, anseende och förtroende; lydnad för lag och befallningar upplifvades; brott och öfverträdelsers snara uppspanande och bestraffning, blef den vanartige en frucktan och den lastfulle en skräck och farhåga.

För Politie-inrättningen hade en summa af 1344 R:dr 21 sk. 4 r:st. blifvit i Staten anslagen, att till K. M:ts höga disposition, ärligen tillhanda hållas. Af denna summa skall aldrig öfver 1200 R:dr åtgått och ofta blott hälften deraf, eller 600 R:dr blifvit till Policens uppmuntran och belöning använde.

Sedan K. M:t till Policens understöd; en tillökt betjenings antagande, och förbättring i deras löner, d. 16 Jan. 1800, i näder beviljat och anslagit en summa af 5600 R:dr ärligen, inkom till K. M:t, Öfverståthållaren Grefve af *Ugglas*, med underdånigt förslag dertill; grundat på tjenstgöringens beskaffenhet; de hos tjenstemännen erforderlige kundskaper, flit och trägenhet, samt de mer eller mindre inkomster och så kallade sportlar, som vid innehafvande syfslor kunde vara att påräkna. Hvad han på besagde grunder således i underd. föreslog och hemställte, behagade K. M:t i näder gilla, och fögordnade att lönerne i enlighet dermed, på följande fått skulle utgå, nemligen: till Policemåstaren 1200 R:dr, till Secreteraren 200 R:dr, Registratoren 350, trenne Notarier 250 R:dr hvardera, Vacktmåstaren 100 R:dr, trenne Gevaldiger på Stadens Stat och 9 Gevaldiger på Kronans Stat, 66 R:dr. 32 sk. hvardera; dock att Stads-Gevaldigern *Edström* bibehålles vid de fulla 67 R:dr han dit-

tills

tills åtnjutit; trenne Extra Gevaldiger, som ej hafva tracter och således blott Uppfyningsmåns löner, 50 R:dr hvardera; fem Uppfyningsmän med löner på Kronans Stat och tjugufju Uppfyningsmän med löner på Stadens Stat, 50 R:dr hvardera; fju Extra-Ordinarie Uppfyningsmän, som hittills ej haft löner, likaledes 50 R:dr hvardera; fem Öfver-Gevaldiger, 150 R:dr hvardera och fem tillökte Uppfyningsmän, 25 R:dr hvardera; samt till Skrif-materialier 100 R:dr *).

Om den nåd, hvarmed K. M:t således omfattat Police-betjeningen, förståndigades samma betjening d. 16 Sept. 1800, då Öfverståthållaren tillika verkställte, hvad K. M. om den tillökte betjeningen m. m., i förenämde måtto nådigst förordnad **).

Af Öfverståthållare-Ämbetets Kundgörelse om Police-betjeningens hemvist, hvar i sin tract, af d. 15 Apr. 1800, inhämtas att deras antal då utgjorde 50 personer, inom Staden 12, på Norr- 24 och på Södermalin 14 st.

V. CAPITLET.

Magistraten i Stockholm.

I. §.

Magistraten i Stockholm hafver ifrån åldre tider, icke allenast närmast bestridt och förestått Stadens Styrelse; till rättvisans skipande, Politie och ordnings handhavande, handel och rörelses befrämjande samt till besörjande af Stadens ordentliga och pry-

*) K. M:ts bref till Öfverståthållaren Gr. af Ugglas, Drottningholms Slott d. 9 Sept. 1800.

**) Protocollet hos Öfverståthållare-Ämbetet samma dag.

prydeligare bebyggande; enligt flere K. bref och förordnanden, utan ock i betydlig mätto deltagit, i Rikets allmänna årender, hvarom här ock något må nämnas.

Borgmästaren i Stockholm var en ibland de 40 Sveriges röstägande, som enligt Calmare Unionsens förklaring, ifrån Sverige skulle, vid förefallande händelse, förrätta Konunga-valet i Calmar, för de 3 Nordiske Riken *).

Under den olyckeliga Unions-tiden, då Sveriges valrätt oackrad, Danske Konungarne sökte, med våld och list, inkräkta Sveriges Thron och Rike, berodde det ofta, på det rådande tankefästet i Hufvudstaden, och den tillgifvenhet de ägde hos Magistrat och Borgerkap, till vinnande hvaraf, många tillökte friheter och Privilegier låfvades och meddeltes.

Hufvudstaden var i det betydliga anseende, att Borgmästare och Råd samt Menigheten 1501 tillspordes, genom bref af de i *Wadstena* församlade Rikets Råd, huru de ville förhålla sig, i anseende till K. *Hans*, hvilken R. Råd upplagdt all tro och lydnad, sedan han icke hållit sin Förfäskran och Calmare Reces; hvarom R. Råd i ett ytterligare bref begårade, att om 2 dagar få veta Stockholms Stads tankar, och om de årnade hålla Staden öpen eller tillsluten för dem; påminnandes huru de tillförene myndelige tillsagt, att lefva och dö med R. Råd, samt obrotsliga blifva vid Calmare Reces **).

Denna Magistratens myndighet och anseende, bestyrkes äfven af sjelfva *Christierns* hämd och grymhet, som att stadga sitt tyranniska vålde, på ut-

*) Calmare dagtingan 1436, samt den förnyade Unionsen. Rimkrön. 2 Del. p. 109, 117.

***) Rimkr. 2 Del., p. 375, 379.

utrotandet af sine mågtige motståndare och ovänner, låt i det bekanta blodbadet mörda 2 Borgmästare och 13 Rådsmän. Hela Staden råkade i en usel belägenhet under Tyrannens regering. Med Rådet, som Magistraten då kallades, voro Borgarena icke vål tillfreds, hvarföre K. *Gustaf I.* 1524 in diebus rogationum, uti S:t *Gertruds* Gillestuga och i R:s Råds närvaro, utnämde följande till Borgmästare: *Jöns Joanson, Claes Boije, Larens Larenson*; och till Rådsmän: *Hans Kock, Hans Skrådder, Niels i Porten, Ottens Niels, gamle Peder Moensson, Frans Jönsjon, Lasse Örsjanson, Anders Simonson, Lasse Skomakare, Niels Guldsmid, Lasse Guldsmid, Ivar Ivarsson, Niels Scriffvare, Matts Larenson, Lasse Moensson*. Secreteraren *Mester Olaus Petri* begärde Hans Nåd fri ifrån Strengnås, af *Electio Strengensis*, och skulle Secreteraren hafva sin röst, med de andre af Rådet. (Stadens Tånkebok p. 4).

Den ynnest och acktning Stadens Magistrat fordom ägt af Svea Konungar; och den nåd och välvilja, hvarmed de i sednare tider omfattadt Magistrat och Borgerskap; har på särskildte ställen i denna beskrifning, varit tillfälle att omtala. Det kan här tilläggas, att K. *Sigismund* vid Dets afresa till Polen, låt på Slottet d. 14 Julii 1594 till sig uppkalla Stadens 4 Borgmästare, då K. innom lyckta dörrar, berättade dem om sin afresa till Polen; förmanandes dem att icke tro de lögner som honom påfördes; att vara honom trogne och tillgifne, efter den ed, de honom svurit; att förbättra Staden med murar och Bomer; samt vara den Ståthållare lydige, som han tillförordnade; m. m. som af det tryckte samtalet emellan K. och dem, kan intagas. (Collect. Gjörwelliana, p. 37). Att Hertig *Carl*, d. 27 Decemb. 1594 låt bjuda Borgmästare

stare och Råd, till Fadder, åt sin unga Son, som skulle Christnas, påföljande Nyårs-Dag. Dertill utnämndes då Borgmästaren *Olof Gregersson*, och blef gifvit till Fadder- eller Funt-gåfvor, 3 förgylte credentz och 100 Ungerka Gyllen *). Barnet blef kalladt *Gustaf* **).

Vid alla högtideliga tillfällen, såsom Kröningar, Hyllningar, K. Begravingar och vid allmänna Riksmöten, hafver å Hufvudstadens vägnar, desz Magistrat och Borgerkap, ibland Rikets Städer, ågt och bibehållit sitt företräde. Till Riksförsamlingen i *Söderköping*, kan såsom något ovanligt nämnas, att ifrån Stockholm kallades 30 Riksdagsmän: neml. 2 Borgmästare, 4 Rådmän, 8 af de 48 äldste, och 16 af menige Borgerkapet (T. B. 1595, f. 262); då till *Arboga* Möte 1597, blott 10 på Hertigens befallning afländes. (Ibid. 1597, f. 356). Uti 1634 års Reg. Form blef en Riks-Rätt förordnad; den skulle bestå af hela Rådet, alla 4 Häfrätterne, samtl. Gen. Gouverneurer och Landshöfdingar, den äldste Borgmästaren i Stock-

*) Staden hedrade sig den tiden ofta med gåfvor till K. Personer; således nämnes i desz Tänke-böcker; att Stockholm hade genom Borgmästaren *Joseph Arvedsson* tillställt *Princessan Catharina*, K, *Gustaf I:s* Dotter, vid desz förmålning 1559, med Gr. af Ostfriland *Edzard II*, ett förgylt Credents, med Stadens Vapen, innantill på locket, värdt 96 D:r, jämte 50 Ducater; att B. och Råd köpte af *Franz Beijer* en skön förgylt Credents af 184 lods, 3 qvintins vigt, hvaruti blefvo lagde 100 Ungerka Gyllen, som på Stadens vägnar förärades Hertig *Carls* Furstiana, då hon första resan kom till Stockholm (Tänke-B. 1591, f. 55); och till K. *Sigismunds* Gemål vid Kröningen ett kosteligt Credents om 29 lödig mark, innan och utan förgylt, jämte 200 Ungerka Gyllen. (T. B. 1593, f. 52)

***) Stadens Tänkebok 1594, fol. 202.

i Stockholm, Upsala, Norrköping, Gøtheborg, Åbo och Viborg. Den samma blef ock bibehållen i Reg. Ord. 1660.

Men Stockholms Stads och Magistratens inflytelse och deltagande i Rikets allmänna årender, enligt politiske lagar och författningar och i anledning af de märkeliga händelser, som i äldre och senare tider, sig i Hufvudstaden tilldragit; äro icke de ämnen som höra till denna afhandling.

2. §.

Magistraten hafver af ålder vanligen bestått af 4 Borgmästare och 12 ordinarie Rådmän, hvilket sednare antal likväl, stundom blifvit inskränkt; stundom förökt; ån till 14, ån till 16, och omfider med gjöromålens tilltagande, ånda till 20 *).

Enligt Stadslagen bestod före 1470, Magistraten till hälften af utländske män, eller Tyskar, enligt K. *Albrechts* förordnande; hvilket i anseende till de skadelige följder, veld och oskick, som sådant medförde, under främmande Konungars regering, och då en myckenhet utlåningar, vunnit Borgare-rätt, nyfsnämde år, på Borgerkapets anhållan, blef åndrat och upphäfvit; då tillika förordnades: att alla märkeliga och ansvarige ämbeten, i allmänhet, skulle med skickelige Svenske män besättas.

Stadens Tånkeböcker förmåla, huru som årligen 2:ne Borgmästare utnåmdes, som för året, hade ordet, eller voro ordförande; en rättighet som nu tillkommer Justitie-Borgmästaren, då allmän Rådslufva hålles, och hvarje Borgmästare i sitt Collegio. Deraf inhämtas åfven, att icke alle-
nast

*) Magistraten tillöktes 1757 med 4 ord. Rådmän, 2:0 i literate och 2:0 i illiterade Clasfen, 1 Notarius och 1 Cancellist. K. br. d. 11 OÅ. 1757.

nast Ståthållaren på Stockholms Slott; utan stundom flere af R. Råd, deltog i Magistratens öfverläggningar; och att Konungarne omedelbarligen skickade Rikets högt anseende män, med bud och befallningar till Rådhuset, att der i angelägnare mål med Magistraten gemensamt rådplåga.

Med Magistrats-personers tillsättande hafver olika tillgådt, efter hvad derom, dels olika blifvit förordnad, dels efter ett af vana och bruk stadgadt valfätt. I äldre tider var det anseft för en Konungens oinskränkte rätt, då han behagat nyttja den samma, att utnämna både Borgmästare och Rådmän. K. *Gustaf I*, förordnade 1523 en Borgmästare och 12 Rådmän, samt 1524, *Olaus Petri* till Stads-Secreterare och Pastor Primarius i Stockholm, utan val. Sedermera blefvo Rådmän tillsatte, dels genom K:s utnämmande; dels genom val, Magistratens Ledamöter emellan.

1636 d. 9 Maji, finnes Borgerskapet hafva varit hördt, då *Jacob Grundel* med 3:ne andra blefvo till Rådmän antagne.

K. brefvet 1648 d. 26 Octob. tillägger Magistraten rättighet, att tillsätta Rådmän; men att det communicerades med Öfverståthållaren.

1669 d. 9 Maji förordnade Öfverståth. med Magistraten, utan Borgerskapets hörande, 5 Rådmän.

1672 d. 12 Dec. utfärdades Stockh:s Stads Styrelse, hvarutinnan ej något nytt förordnades, om Åmbetsmäns tillsättande.

1673 d. 16 Jan. berättade R. R. *Gripenhjelms*, att K. M. recommenderat *Joël Hörner* till Rådman, som genast verkställes.

1677 d. 6 Febr. antog Öfverståth. och Magistraten 7 Rådmän.

1683 d. 13 Feb. förordnade K. M. utan Magistratens hörande, *Olaus Austrell* till Politie-Borgmä-

måstare, *Mich. Törne* till Handels-Borgmästare samt *Roslin* och *Emporagrius* till Rådman.

1684 d. 15 Febr. förordnade K. på lika sätt en *Wallén* till Rådman. Resolut. på Stockholms Stads befvår d. 22 Dec. 1698, 2 §. innehåller: att emedan i förra tider varit brukeligt att Rådstufvu-Rätten till sin halfva del bestått af Borgare och Handelsmän, som dertill varit skickelige, och privilegieerne det samma medgifva; så var K. M:ts nådiga vilja, att det samma vid förekommande vacancer, också måtte härefter i ackttagas; så att en och annan af Borgerskapet måtte hafva att hugna sig af någon befordran, de besynnerligen som dertill hafva de gifvor och det förstånd som dertill fordras, och den förmögenhet, att de af den förordnade lönen kunna bestå, utan att befatta sig med annan handtering och handel, än den som uti Gross och på Utrikes orter drifves; dock K. M:ts alltid förbehållit att tillsätta, när K. M. någon meriterad person, framför andre, vill befördrad hafva.

1715 d. 23 Junii, då Magistraten uppförde 3:ne personer på förslag till Borgmästare i Politie Collegio, utnämnde K. deraf *Brehmer*.

Vid 1720 års Riksdag lades grunden till den i sednare tider antagne val-methode; men dermed kom då ej till någon verkställighet; utan 1721 uppförde Magistraten på förslag till Just. Borgmästare efter *Hyllén*, Stads-Secreterar. *Bostrom*, med Råd-männen *Bunge* och *Leijel*, samt föreslog Succession efter den, af de uppförde, som kunde till Rådman förordnas.

Åren 1726 och 1727 deltog Borgerskapet i 4 Rådman val.

Sistnämde år d. 17 Oct. utfärdades Valförordningen, som gaf Borgerskapet rätt att välja på 5, af hvilka Magistraten på förslag uppförde 3.

3 Bandet.

O

1728

1728 d. 1 April vid ett Borgmästare-val, anmåltes att Konungen önskade det *Neresius* måtte få rum på förslaget; men Borgerskapet vågrade det. K. utnämde ändå *Neresius* (Nerés), som sedan blef Cancellie-Råd.

1766 d. 31 Oct. utfärdades förklaringen öfver 1727 års val-method, som betog Magistraten både Val-rättighet och Exclusions-rätt, hvilket ytterligare blifvit fastställt d. 4 Jul. 1792.

Den rättighet Öfverståthållaren ågt, att årligen undersöka och examinera, huru hvar och en sitt Åmbete i Magistraten värdat, då med de, dem ålagde göromål, de förändringar gjordes, som nödige pröfvades *); hafver så i anseende till Rådsmännens förflyttande till ledamöter i Stadens Collegier, som vid vissa lyslors besättande och andra tillfällen, af Öfverståthållarne såsom en oskiljacktig rätt, ifrån en Stadens, Magistratens och Borgerskapetets Styresman och Förman, alltid blifvit försvarad och bibehållen. Det är sagt, om R. R. och Öfverst. Baron *Sparre*, att han var skild ifrån den Regerings-lystnad, som vill styra allt; men att icke hindras fullgöra det som tillhörde hans åmbete; derom var han nogråknad, och skulle icke med liknöjdhet anse, om den myndighet som dertill fordrades, blifvit honom betagen **).

Utom Rådhus Rätten hafver ock af ålder varit 3:ne Underrätter; en i Staden och en i hvardera Förstaden; som bestådt af en Rådman, en Ordinarie Kämnär och en af Borgerskapet, med en Notarie. De äro efter senare författningar ökte till 4; då 2:ne på Norremalm blifvit inrättade, under namn af

*) Bar. Rosenhanes Relat. 1663.

**) C. R. Schönbergs Åm. Tal öfver R. R. C. Sparre. St. 1796, p. 86.

af Nörremalms Östra och Nörremalms Västra Kämnersrätt *). I Hallrätten är ock en Rådman ordförande.

Borgmästare och Råd tillades magt och myndighet, att med Ståthållarens inrådande, förekomma och råda böter, på hvad som emot lagen och Stadens välfägne Privilegier, eller goda seder, ske kunde. Äfven att dömma efter samvete, der ingen klar lag fanns. Ifrån Rådstugu-Rätten i Stockholm, hade ingen rätt att vädja till Hofrätten, med mindre sakens capital, sig öfver 300 D:lr extenderade, och från Kämners-Rätten under samtelige Rådet, om saken ej fleg till 30 D:lr värde, (Dr. Christinas Privileg. d. 10 Mart, 1636).

Magistraternes rättighet att tillsätta Städernes enskildte betjente, utan intrång af Konungens Befallningshafvaude, är i mångfaldige Resolutioner på Städernes befvär ifrån 1660 till 1720 stadgad och förvarad, samt för Stockholms Stad särskindt, uti flere af framfarne Konungar, utfärdade Privilegier; men Öfverståthållare Instr. af d. 16 Febr. 1776, samt K. br. d. 25 Jan. 1774, tillägger Öfverståth. vid Stadens tjensters besättning, den myndighet, som en så hög Ämbetsman och Förman, innom det verk, honom äligger att styra, icke skäligen synes böra sakna. Ingen författning är af sin ålder ensamt så fullkomlig, att den icke kan fordra en efter tider och omständigheter afpassad rättelse och förbättring.

3. §.

Flere inkomster hafva af framfarne Konungar blifvit Stockh:s Stad förlänte; så väl till Magistratens

O 2

tens

*) Om de distrikter som höra till Norra Förstads Östra och Västra Kämnersrätt, samt om gränsefkillnaden emellan Stadens och Södra Kämners-Rättens lagfaga; se Flintbergs Lagf. Biblioth. 4 D. 4:o, p. 96, 99—101.

tens aflönande, som till Stadens öfrige behof. År 1436, d. 6 Maji fick Staden Södra Strömvarnen och vågpg:rne, som 1550 lopp till 1054 mark, 4 p:gr; 1456 d. 7 Dec. tomtöre-räntan, som vid flere tillfällen blifvit confirmerad. Uti R. Råds Ö. Bref, Stockh. ipso die S. Georgii, Anno 1457, förläntes Staden, alla de skattskyldige Kronans Bönder i Sollna och Brånkyrka Sochnom boende åro, med allan Konungsliga ränta, och rättighet, till des Gud fogar, att Riket får en rätt hullan Herre i-gån. Härå följde sedan flere Confirmationer, såsom 1559, 1563, 1570, och 1594, samt sedermera flere förändringar, såsom angående *Sollna*, utbytt emot *Lofö* Kyrkoherde-ränta 1636, hvilken återföll till Staden 1668, m. m. Skottp:gr, accis, som 1566 för öl, 4538 tunnor à 2 öre tunnan, gjorde i p:g 1134 mark, 4 öre *). Kokhus-p:gr, pålep:gr, sakören, strömp:gr af Söderström, hyror, inkomst förfälde tomter, gåfvor och testamenten; årlig källare accis frihet, enligt Refol. d. 25 Feb. 1614; Privileg. d. 10 Mart. 1636; Ö. Brefv. d. 9 Febr. 1650; d. 1 Mart. 1676, och d. 4 Jan. 1720. Tionde penningen af det af, som föres ur Staden, enligt K. *Johans* Privileg. d. 10 Mart. 1570 med flere K. Resolut. och författningar; att här icke nämna donationer af hemman och legånheter, m. m. hvarom redan blifvit förmålt. Stockholms Stads Capital eller hufvudsumma, uppgifves 1628, till 14,276, 12, 20, och år 1648 till 104,886 dr.

27,

*) Stadens accis-andelar besteg sig på 18 år, ifrån 1713 till och med 1730. — 64,081 dr 26 $\frac{2}{3}$ S:mt; men på andra 18 år, ifrån och med 1734 till 1751, då Corall förestod Ombudsmans-beställningen, med indrefne innestående fördringar, till en Summa af 11,938, 6 $\frac{2}{3}$ till 231,027, 23 $\frac{2}{3}$; sedan till Accis-Statens aflönning afdrages 11,206, 10, återstår 269,821, 13 $\frac{2}{3}$ dr S:mt.

27, 1 S:mt. (Rosenh. Relat.). — Till förbättring i Stadens inkomster, föröktes måttare-p:grne till 1 öre K:mt på tunnan; för Victualie-varor, vägg:gne $\frac{1}{2}$ öre K:mt på l:pd. för både Köpare och Säljare; item torgp:gr 1 öre på tunnan. K. Resol. d. 13 Nov. 1691.

Hvad nu Magistratens löner angår, få hafva de i ombytliga tider och efter många förändringar, som Rikets mynt och pennnige-verk undergådt, varit olika.

Uti K. *Gustaf I:s* Ö. Bref, gifvit Nyköpings Slott d. 6 Mart. 1543 förmåles: att K. för ett år sedan, gunsteligen undt och efterlätit, Borgmästare och Råd i Stockholm, att sig emellan behålla, det *Tranköp* som der faller i Staden, dem till godo; och ville ytterligare förunna dem, i då tillkommande Sommar, och få länge K. behagade, samma tranköp; anseendes att de hade dock ingen annan synnerlig lön eller fördel af Staden, för det omak både i en och annan mätto, som de hade hela året igenom, både i Rådstugan och elljest för Stadens bästa; dock med få förord, att Borgmästarne deraf, hafva någon mera fördel, än de andra i Rådet.

Af Stadens gamla räkenskaper, som i K. Kammar-Archivo finnes förvarade, inhämtas: att af de, för hus och tomter influtne medel, fick Magistraten 1550 i lön, nemligen:

4 Borgmäst. hvardera 35 m.	—	—	—	140.
23 Rådmän, hvardera 25 m.	—	—	—	575.

mark 715.

Tvåne af Borgmästarne som hade uppsigt vid Stadens byggnader och vid Tullboden med Tullskrifvaren, hade derföre hvardera 200 mark, särskildt.

Tvåne Borgmästare hade vardera 1558 i lön 35 mark, och hvar Rådman 25 mark; hela lönings-Staten belopp sig till 1980 m.

År 1559 var Stadens inkomst med förra årets besparing, 16,968 m. 1 öre 19 p:gr; hela utgiften 8227 m. 2½ öre, hvaraf årliga lönerne upptages till 2068 m. 2½ öre. År 1561 uppföres Magistratens lön för 2 Borgmästare och 20 Rådman till 570 mark. År 1562 var inkomsten med förra årets besparing 18073 m. 17 öre, utgiften 8330 m. 2 öre; och lönings Staten 2667 m. 2 öre. År 1567 uppföres Magistratens aflöning: en Borgmästare *Blasius Olsfön* 200 m. och 13 Rådman å 25 m. 325 m. och så vidare. 1628 var Borgmästare-lönen 374 dr, 9 öre, och en Rådmans-lön 112, 9 öre; 1637 Borgm. lönen 1098: 20 ½, Rådm. 544: 10; 1640 B. lön. 1385: Rådmans. 697: 16; 1645 B. l. 1560, och Råd. l. 750; 1648 Borgmäst. lönen 1560, R. lön 750, enligt bilagan N. 14 till Öfverståth. Baron Rosenhanes Ämbetes Relat. 1663.

Enligt 1649 och 1656 års Stater, hade hvar Borgmästare 1500 dr S:mt och hvar Rådman 950 dr. K. *Carl XI* hade d. 9 Aug. 1677, icke allenast förfåkrat Magistraten, att njuta samma lön; utan ock att den måtte beräknas och uppbåras till 2 Caroliner på hvar daler S:mt. Detta beräkningsfätt faststältes ån ytterligare d. 24 Mart. 1680. Detta bief genom 1693 års Reglemente och 1700 års Stat ändrat, och en viss lön för hvar och en i dr S:mt utfatt; men efter Regements-förändringen, genom Resolution d. 20 Maji 1735, den förbättring derutinnan beviljad, at de i Staten uppförde löner, måtte med 40 öre S:mt få beräknas på hvar dr S:mt och det i gångbart K:mt; med flere fednare förändringar härutinnan, som här kunna förbigås.

Se.

Sedan en ytterligare och mera betydlig tillökning i Stadens inkomster 1781 blifvit bevilljad, blef ock en förnyad Stat af R. Rådet och Öfverståthållaren Baron *Sparre* föreslagen och af K. M. gillad och fastställd d. 22 Oct. f. å. med en tillökning derutinnan af 13,200 R:dr 37 $\frac{1}{2}$ sk. tillsammans in alles R:d. 40,554, 13 $\frac{1}{2}$ sk. Derå uppföres Borgmästare-lönerne till 600 R:dr, 19 Rådman-löner hvardera till 400 R:dr, Stads-Secret. 316 R:dr 32 sk. och alla öfriga syfslor med löneförbättringar i sin mån; samt till publike byggnader 6000 R:dr, till extra utgifter 4918 R:dr, m. m. som Staten innehåller.

4. §.

Ordningen fordrar att ock omtala de vidsläckte göromål, som Stadens Magistrat äligga. De kunna intagas af Ämbets-delningen emellan Borgmästarne i Stockholm, som af R. Rådet och Öfverståthållaren *Claes Fleming* med Borgmästare och Råd blifvit författad 1636, och år med åtskillige Stockholms Stads Ordinantier tryckt 1646.

Öfverståthållaren Bar. *Rosenhane* förmåler derom 1663: att en Borgmästare och en Rådman, hade inspection öfver Danviken. En Rådman och 2:ne Borgare hade inspection öfver de Husfattige. Det säkraste man hade att lita till var Salig *Lars Skyttes* donation, som drager ett vist årligen, att spisa de fattige med. En Borgmästare och 3:ne Rådman borde hafva inspection öfver köphandeln, hvilka voro: *Hans Hansson* och Rådmanen *Johan Barkman*, *Velam Lehusen* och *Olof Larsson*. Deras forum var på Frakt-Kammaren, der de dageligen utom rättegångs-dagarne, botde afhjelpa de till Seglation och Köpenskap hörande årender, till Magistratens vidare betänkande. — En Borgmä-

mästare *Jacob Grundel* och Råd. *And. Jönsson*, *Jöns Jönsson* och *Truls Kähre* hade att göra med de ärender, som rörde Handtverkerierne och Näringarne. — Stadens medel och inkomster, byggnader, m. m. tillkom Borgmästaren *Rosenholm*, Rådsmännen: *And. Boije*, *Hans Olofsson* och *And. Torstensson*, med biträde af Stads-Architekten *Nicod. Tesfin* m. f.

Stadens årliga inkomst var omkring en tunna guld Siltvermynt. 1663 hades för händer att upprätta ett stort anseeligt hus på Järntorget, der som en *Beurs- Banco- Tolags- och Fracht-kammare*, med flere commoditeter, skulle finnas tillhopa; item *Ryfssegården* på Södermalm, med det stora Verket som dertill hör, förutan broar, hamnar, gator, m. m. *).

En nogare underrättelse derom, inhämtas af en berättelse hundra år senare, som Stadens Collegier hvar för sig afgifvit till Öfverståthållaren Baron *Lantingshausen* 1761: hvaraf här ett utdrag.

Justitie-Collegium. Dets gjöromål var enligt 1636 års Ämbets-fördelning, samt Stockholms Stads Styrelse d. 12 Dec. 1672, att emottaga och bereda inkommande Justitie-saker. Efter Dr. *Christinas* Privileg. 33 §. skulle Magistraten hafva omsorg för Enkor och omyndiga Barn, som sedan blef Justitie-Collegio ålagd. Arf och Förmyndare-Kammaren i Stockholm, blef d. 27 Apr. 1667 inrättad och med Just. Collegio förenad. Stadens Styrelse 1672 satte detta Verket, under Politie-Collegium, som dock åter ändrades, genom K. br. d. 4 Aug. 1674. Dit höra alla Ofrälse Sterbhus, i anseende till inventeringar, arfskiften och förmynderskap; med de rättigheter Magistraten dervid tillkommer, enligt Privilegier och Förmyndare-Ordning.

*) Rosenhanes Relat. 1663.

ning. af d. 3 Octob. 1675, d. 20 Jan. 1693, samt d. 20 Mart. 1699, ytterligare stadfästad uti Resol. på Städernes befvår d. 8 Jul. 1720.

Om förändringar med detta Verk; om des skiljande ifrån Justitie-Collegium och des ställande under egen styrelse, hafva flere gånger frågor blifvit väckte; hvarutinnan äfven Casseuren *Lohman* 1758 föckte göra någon rubbning, för att sjelf få dirigera det samma *).

I anledning af R. Ständers Skrifvelse den 15 Octob. 1756, skulle Förmyndare-Kammarens säker behållning vid 1754 års slut, af 171,787 Dal. 10 öre 7 p:gr S:mt blifva ett orubbat Capital och alldrig tillgripas, utan städse för säker pant och ränta utlånas, och Förmyndare-Kammaren derföre vara ansvarig. — När dertill lägges, hvad af oviffe fordringar 72,705 Dal. S:mt ännu borde inflyta; och sedan Betjeningen blifvit lönt, skulle öfverskottet lämnas till fattige Barns underhåll, under Stadens Politie-Collegii förvaltning, utom de 3000 Dal. K:mt som årligen borde aflämnas till Ladugårdslands Barnhuset, eller Frimurare Barnhuset.

Politie-Collegium. Der under hör:

1. *Danviks Hospitalet*, med des Fond- och Cassa; hvaraf underhålles ällderstegne och bräcklige, sjuke och svagsinte; bestigande sig 1761, till 195 personer.

2. Den så kallade *Husfattig-Cassan*, hvaraf utom fattige och ällderstegne personer, ett stort antal fattige, omyndige och späda barn, njuta föda och hjelp.

O 5

3. Brand-

*) I R. R. och Öfv. St. Baron Sparres tid, gjordes ett nytt försök, att ställa förmyndare-kammaren under en annan förvaltning; men detta förslag blef utan någon åtgjörd hvilande. (Canc. Handl.)

3. Brandvaks-Cassae-afgiften som blef inrättad 1731, hvaraf Brandvaks-Compagniet lönes och underhålles.

4. Rasp- och Spinhus-fonden.

5. Stadens Militair-Compagnie, hör så vida under detta Collegio, att det hvar månad månstras i Collegii rum; men aflönes genom Borgerkapets Bemedlings-Commission.

6. Borgerkapets inrättade Corps af Cavallerie och Infanterie, som munstras af Öfverståthållaren i närvaro af Collegii Ledamöter.

7. Stadens Spruthus och Sprutor med öfrige Brand-redskap, tillkommer Collegium närmast att vårda; äfven besörjandet af de årlige Brandsyner.

8. Inqvarterings-verket, hvars fond består i tillöknings tolags-medlen.

9. Stadens Båtsmans-Compagnie som består i fredstider af 100 man, och i örlogstider ökes till dubbelt. Lönes och underhålles af Bemedlings-Commissionen.

10. Renhållningen i Staden med flere Politie-mål, som Fiscaler och Uppfyningsmän åligga att anmärka och angifva, såsom angående lyckthållning, taxors öfverträdelse, förköp vid tullar och hamnar, gatu-tiggerier, sotbrand, olofligt körande och ridande, m. m. *).

Handels-Collegium, hvarunder begripes *Frackt-Kammaren*, består af en Borgmästare och 3:e Råd-män, hvaraf en är af literate Classen. Derunder forterar:

1. Stads-Cammereraren, Casseuren och Bok-hållaren, Stämpelmästaren vid Packhuset, Hamn-må-

* Renhållningen hörde efter Stadens styrelse under Byggnings-Borgmästarens Inspektion; med lades åter under Politie-Borgm. hvilkom det förut ålegat; K. br. d. 4 Aug. 1674.

måstare eller Bro-Inspector, en Inspector vid Hamnpennige Contoiret å Blockhusudds Tullen, Inspector vid Parm-måteriet, Öfvervägare och Vägare vid alla Vågar, Mätare-skrifvare vid Spannemåls och Salt-måteriet, Inspector vid Barlast-platsen, Bråd-vråkare, Lin- och Hamp-vråkare, Slufsmåstare, Justerare öfver Mått, Mål och Vigt, Auctions-Camrarne och Uppbörds-Verket, med all den betjening der under lyder, och de mål som dervid fordra Collegii åtgärd.

2. I detta Collegio förekommer såsom i första instantien, alla tvister emellan Reddare och Befraktare, Reddare och Skeppare, Skeppare och Skeppsfolk m. m. enligt 1667 års Sjölag; undantagandes Hafveri, Fartygs öfversegling, bördesfrågor om förfälde Skepps parter, såsom hörande till Magistratens omedelbare upptagande; jämte klagomål öfver allt emot Handels-Ordinantiem och flere Författningar stridande handel och förbrytelser; emot förordningen om mått, mål och vigt; om eldgöring på fartyg i Skepps-lag och vid Skeppsbron; om reparationer vid Hamnar utan tillstånd; om upplag af byggnads-materialier; om barlast ut- och intagande; om Bråde- Tjåru- och Tegel-vråkeri, och hvad vägeriet i Vågarne angår, m. m.

3. Burfkaps vinnande på Handel.

4. Under Collegii infående hörer Vinskåns- Järnkramare- Cafféskåns- Societeterne, samt Repslagare, Trågårdsmåstare, Skut-Skeppare, Krögare, Salt- och Spannemåls-mätare samt Packare-Åmbeterne.

5. Månglare med nålstolskram, fruckt, fogel, höns, gåls, ägg, ströming, lutfisk &c. samt de som hålla Klädstånd, Spisgåster och Matstolar; järnvål roddare och lastbåtar.

6. Uti

6. Uti Collegio, som Frackt-Kammare, skola Skeppare och Skeppsfolk afhöras och examineras, innan pafs meddelas, enligt Författningen af d. 30 Mart. 1748 för Coopvaerdie-Skeppare.

7. Inseendet öfver alla Stadens rättigheter, medel och inkomster, enligt Reglementet af år 1693; hårtlytande af tolagen, last- och bro-penningar, accis, tomtören, vågare-penningar, arrenden, bodhyror, m. m. upphandlingar af byggnads-materialier, gemensamt med Byggnads-Collegio.

K. *Gustaf I.* som d. 7 Maji 1557 förordnad om Stockholms Stads förbättring, äfven i anseende till dess inkomster; hade ock 1529, befallt, att Borgmästare och Råd, skulle för Stadens räntor årligen, göra redo och räkenskap, i deras närvaro, som K. dertill skickade. Detta förordnande förnyades 1570 och 1594. År 1653 anhöll Magistraten, att sådant måtte ske af Öfverståth. och andre dertill förordnade, utan att utleverera Stadens böcker.

Byggnings och Ambets-Collegium hafver ock sin Borgmästare med 3:ne Rådmån, Assistenten och Notarier, hvarunder fortera Stadens Architect, Ingenieurer, Conducteur, Byggnings-Bokhållare, Byggmästare, Dagsverks-Skrifvare och Pådrifvare; för hvilka alla behörige Instructioner blifvit utfärdade 1736, under d. 13 Julii och d. 20 October.

1. Der företages i första instansen och afgjøres summario processu, alla tvister Stadens Invånare emellan, om hus och byggnader, tomtskillnader, takdropp, fenster, gluggar och vattudrägt, m. m. som angår fastigheters besittande.

2. Tillkommer Collegium inspection öfver Brunnar, Stadens byggnader och vid magt hållande, Stadens torg, hamnar och publike platser, tomters afmätande, fastebrefs utfärdande m. m.

3. Alla

3. Alla desseiners gillande till hus och byggnader, som tillhöra Stadens Invånare, samt utåtstående öfver reparationer.

4. Alla Ämbeten och Handtverks - Societeter, som under Skrå-Ordningarne äro begrepne och deras tvister, arbets och varors skåliga pris, taxor-nes reglerande, m. m.

5. Barnhuset och dess hushållning, står äfven under dess tillsyn och förvaltning.

6. Byggnings-väsendet är emellan Rådmännen fördelt i anseende till Staden och Malmarne; med hvad till dess prydnad och renhållning hörer, och att bivista Ämbets-Societeternes sammankomster.

7. Stads-Architecten äger att föreslå och öfverse desseiner till byggnader; efter resolutioner verkställa Stadens, så väl nybyggnader som reparationer och deröfver årligen inkomma med relationer.

8. Ingenieuren hafver i sitt förvar tomte-böckerne med dertill hörande Chartor och planer; förrättar mätningar och uppfätter designationer öfver alla fastigheter som gå i köp; inseende öfver gatuläggning, m. m.

9. Conducteuren är vid Stadens byggnadsverk behjelpelig.

10. Byggnings - Bokhållaren har Stadens byggnads-materialier om händer, håller deröfver anteckningar och insamlar alla räkningar.

11. De öfrige Betjente, Byggmästare, Dagsverks-Skrifvare, pådrifvare, stå under Architectens uppligt och råta sig efter utfärdade instructioner.

5. §.

Utän att betunga detta arbete med en lång namnlista, på alla dem som varit Borgmästare och Rådmän i Stockholm, vill man dock införa några få,

få, af de äldre, hvaraf Häfderne förvara något mera än blotta namnen.

Peringsköld hafver i sina Handskrifter om Stockholm, ifrån 1336 till 1729; ifrån *Thyrgilus*, Pro-Consul Stockh. 1336 till Borgmästaren *Joh. Salan*, anteknat 113 st. i Chronologisk ordning; hvilken förteckning dock icke kan anses för fullständig.

Folquinus Brachele 1370; hans Enka *Gertrud Konsten*, stiftade å nyo, efter sin mans villja, en praebenda och altare i St: *Nicolai* Kyrka.

Magnus Birgersson, Pro-Consul i Stockholm; hvilket intages af ett bytesbref dat. 1460 d. 18 Apr., emellan *Henric Lang* och *Olof*, Upsala Domkyrkas Syssloman; gifvandes *Hen. Lang*, bite *Olof* eller Upsala Domkyrka en tomt på Södermalm vid Stockholm, som *Magnus Birgersson*, Pro-Consul i Stockholm och Doctor *Birger* des son, tillförene ägt, och får igån, ett stentorn och hus, belagne vid Upsala Kyrkogård, ofvan till. Den nämde Doctor *Birger* var Biskop i Wåsterås. (P. A. Nigri Hist. om Wåsterås Bisk. af Stiernman. Stockh. 1744, 4:0, p. 72).

Peder Jönsson 1489, hade fädt af Erke-Biskopen förlåning i sin lifstid, för des trogne tjenst, på all tionden i Lenna Kyrka i Roden (Roslagen).

Erich Jönsson 1495, gifte sig med *Anders Svinhufvuds* Enka, hvilkens dotter, *Anna Svinhufvud*, blef gift 1522, med *Jacob Bagge*, Amiral i K. *Erichs* tid.

Jöns Gudmundsson, aflifvad på Stockholms torg 1520. (Peringsköld).

Anders Olsson och *Anders Hindrichsson*, af rättade i blodbadet 1520; men hos *Gorius Holst*, som var god Dansk, var Tyrannen till gäst, några dagar. (Relat. om blodbad. i Rim-Kr. 2 Del.).

Hans

Hans Scheel, hvars Son af lika namn, var K. *Gustaf I:s* Cantzler 1526.

Olof Svart Borgmästare 1534. Om honom anmärkes att han tillika med Rådman *Clement Rentzel* och *Eric Ericsson*, i K. *Gustaf I:s* tid, nyttjades såsom Flaggmän, på Rikets Flotta. (Tornqvist om Sv. Flottans Sjötag. Stockholm, 8:o, p. 17).

Olof Gregersson 1586, stod fadder å Magistratens vägnar, vid K. *Gustaf Adolfs* dop 1594.

Doctor *Olof Bureus* 1622, kallas förnämsta Borgmästare i Stockholm, i *Lars Skyttes* Testamente.

Erich Erichsson Geet till *Svedstad* (i Garna Sochen) 1632, hvilkens Husfru var *Mårta Efsbjörnsdotter Bock*, död 1632. Han var förut K. *Gustaf Adolfs* Secreterare och kallades *Ericus E. Tranevardus*; adlades d. 27 Apr. 1627, med tillstånd, att upptaga det gamla *Geete* namnet och vapnet. Han blef sist v. President i Åbo Hofrätt. — Uppå en Almanach för år 1636 tryckt hos Keijser på 3 och ett halft ark in forma Patenti, med Hännens M:ts Drottning *Christinas* och 30 Landskapsvapen, samt 16 Rikens Råds Sköldemärken, läses följande Dedication: af H. K. T. R. Them Edlom, Vålvisom Vålacktadom och förståndighom männom, Borgmästarom och Rådih uti Stockholm:

V. *Erich Erichsson Geeth* till *Svistäd*, Burgraf.

Hans Nilsson,

Jöns Hindrichsson,

Mathias Trost, Borgmästarom.

Egidio Aurelio, *Jac. Grundel*,

Olof Erichsson, *And. Hendrichsson*,

Valentin Nilsson, *Jacob Barkman*,

Hend. Kreckman, *And. Hendr. Boij*,

Mich. Abrahamsson, *Knut Hendrichsson*,

Hans Hansson, *Arfved Davidsson*,

Joh

*Joh. Pådersson, Wellan Lehufon,
Måns Månsfon, Olof Larsson,
Johanni Wåsterman, Secret. *).*

Petrus Eliae Gavelius, Borgmästare 1637, var Juris U. Doctor, född 1601, d. 8 Sept., död d. 16 Maji 1645. Hans son *Mårten* adlades och kallade sig *Cronstedt*.

Jacob Grundel till Aleby, född 1580, död 1663. Hans Son med *Catharina Lemnia*, var General-Lieutenanten *Jac. Grundel*, Friherre 1720. Han förordnades af Senaten, till Öfverste för Södermanlands Regemente, och fick 1712 commando öfver defensions-verket i Skårgården, omkring Stockholm. (Höfd. M. p. 384).

Johan Westerman, Borgmästare d. 20 Junii 1645, adlad och kallad *Lilljeczantz*. Uti Drottning *Christinas* bref af den 5 Sept. 1651 till Öfver-Borgmästaren *Lilljeczants*, kallades han att vara Ledamot uti ett Utkott af R:s Ständer, som Drottningen samman kallat.

Petter Trotzig, Kongl. Commisfarius i Amsterdam; Borgmästare d. 18 Junii 1666, adlad under namn af *Trotzenfelt*.

Olof Thegner, Justitie Borgmästare d. 27 Apr. 1668, förut Stads-Sec., sedan Secr. i Svea Hofrätt; blef der vice President 1683, och sist Landshöfdinge i Upsala; adlad 1683, Friherre 1687, död 1689. Som Borgmästare i Stockholm, var han Borgarståndets Taleman, vid 1682 års märkvärdiga Riksdag. Öfver honom är en Medaille slagen, med desfs bild på ena sidan, med öfverskrift: *Olaus Thegner, Gubernator Uplandiae*; och på den andra en stående qvinnobild, som lutar sig på en pelare, med en sol på bröstet och en krants i handen. Öfverskrift: *Vera et inmota*. I Exerguen: 1687.

Jo-

• *) Finnes hos en Samlare af Almanacher.

Johan de la Vallée, Borgmästare i Åmbets och Byggnings-Collegio 1671, Hof- och Stads-Architect 1681. Utom till flere Publike och enskildte byggnader, gaf han ritning till Riddarhuset, Catharinae och Hedvig Eleonorae Kyrkor. Dödde 1696.

Anders Gerner, Politie-Borgmästare 1671, Borgareståndets Taleman 1672, adlades 1676, med bibehållande af sitt förra namn. Afled 1683, då han var 51 år gammal.

Christopher Thesmer, Byggnings-Borgmästare 1694, nobiliterad. Död 1709.

Anders von Hyltén, Just. Borgmästare 1704, adlad 1714. Taleman i Borgare-Ståndet 1720 års Riksdag, då frågan väcktes om Arsprinsens af Hessen, upphøjelse på Sv. Thronen.

Man förbigår att här uppräknas flere, som dels i detta århundrade, blifvit Stamsfäder för åtskilliga ätter på Riddarhuset, såsom en *Hans* och *Olof Törne*, *Aulaevill*, *Adelcrantz*, *Bunge*, v. *Plomgren*, m. fl., dels i de, dem anförtrorde Åmbeten, gjort sig berättigade till namnkunnighet och tacksam åminnelse hos efterkommande.

Ibland äldre Rådman finnes antecknade en *Peder Alenninge* 1376, som blef Borgmästare 1382; en *Arent af Sigtunom* 1387; *Herman Svarte*, 1390, som fick Lederne i lifstids förlåning, af Herr *Carl Ulfsson*; *Evert Greueroode* 1406, som med *Dideric Tzappe* sällde till hederlig man *Giurdhe Rumpo*, Archi-Diakn i Strångnås, Bjurunge qvarn i Lenna Sochn, som tillhört Rådman *Anders Tjern* i Stockholm; *Eric Tanna* 1417, hvars Enka 1432 skänkte ett stenhus i Stockholm till Upsala Domkyrka. *Verner Gåst* 1417, blef sedan Borgmästare 1428, död 1435; *Helmick von Norden*, Stadskrifvare, Påfvens och Kejsarens Notarius. (Peringsköld). *Mag-nus Budde* 1509, som med 12 andre Rådman af-

lifvades af Tyrannen och finnes uppräknade i Rim-Kr. *Anders Larsson* 1513, gaf Upsala Domkyrka 3 mark årlig ränta af sitt hus på Köpmangatan, på Norra sidan.

Johan Pårfson kallad till Rådman och Handelsman i Stockholm d. 7 Maji 1632, född i Västerbotten på Bergsholmen i Skelesteå Sochn 1594 d. 4 Aug. Hans fader var manhaftig *Peder Olofsson*, Öfver-Höfvidsman utöfver hela Öster och Västerbottens Krigsfolk; Commendant på en befästning i Liffland. Han affomnade 1610, och Sonen d. 26 Junii 1650.

Olof Larsson, 1620, född i Söderköping 1592 d. 29 Julii, af *Lars Erichsson*, Borgare derstädes och hustru *Elin Pedersdotter*, och gifte sig 1:0 1614, med *Margareta Salomons* dotter, som døde 1623, och 2:0 år 1624, med *Christina Larssdotter*, död 1642, och 3:0 år 1644 d. 16 Junii med *Catharina Grundel*, Borgmästare *Jacob Grundels* dotter. Dödde den äldste och 52 års Rådman i Stockholm, 1675 d. 29 Mart.

Truls Kåhre f. i Småland år 1600 uti Rufsby Sochn och *Kåhremo*. Död 1672. Utaf hans Epitaphium får man underrättelse om hans vidsträkte Utländske refor, i Europa, Asien och Africa. Se Gezelii Biogr. Lexicon.

Nicodemus Tesfn Architect och Rådman i Stockholm, gift med *Maria Svan*; Friherre 1699. Hans Son K. Rådet Grefve *Nicodemus Tesfn*, Öfver-Intendent, Öfverste Markkalk, och hans Sone-son R. Rådet Gr. *Carl Gustaf Tesfn*, som var den sista af sin ått på Svårdsidan; gifva åt Stammafadren så mycken glans och åra; att hans blotta namn åt en uppmuntran, för hvar redelig och nitisk Åmbetsman, att hedra sitt Åmbete.

Här

Här bör ock anmärkas att Rådmannen i Stockholm, *Johan Hindr. Hoehschild*, undertecknade i Talemannen, Borgmästaren *Sebaldrs* ställe, Regeringsformen på Riksfalen, d. 21 Aug. 1772, då han var Stockholms Stads Riksdags fullmäktige, och förste Ledamoten i Borgare-ståndet. Hans Son *Rutger F. Hoehschild* är för det närvaraande Stockholms Stads-Secreterare, med Konungens fullmägt, som förste Expeditions-Secreterare.

VI. CAPITLET.

Stockholms Vapen.

Hvarje Stad i Riket, hafver lika som hvar och ett Landskap, af ålder haft sitt eget särskilte Vapen. Stockholm hafver haft flere, som här korrreligen skola beskrivas.

Det första och nu måst brukade, är Konung *Erich* den Heliges bröstbild eller hufvud, med en krona beprydt; efter Han icke allenast var ansedd och dyrkad, såsom hela Rikets, utan ock i synnerhet som Stadens enskille Patron. Denne K. *Erich*, *Jedvard Bondes* Son, blef till Svea Konung 1156, eller 100 år förut, innan Stockholm anlades, korad och antagen. I Historien är Han känd för sin ifver och värdnad om Religion; för Finlands bekrigande, att omvända Herdningar, och för sitt olyckeliga lefnadslut. Han blef oförmodeligen i sjelfva sin Hufvudstad Upsala, öfverfallen och angripen af Danska Prinsen *Magnus*, *Henrich Skattelårs* Son, och ehuru Han, fast oberedd till strids, emot en öfverlägsen fiende, ådagalade stora prof af mod och tapperhet, till sitt försvar; blef Han dock öfvervunnen, fången och på val-

platsen genast, på fegervinnarens befallning halsuggen, den 18 Maji 1160 *). Han blef efter denna händelse ansedd som en martyr och af Påfven, till en erkäntsla, ibland Roms Helgon upptagen, samt i flere tidevarf dyrkad, som Sverriges yppersta Patron. Hans baner troddes gifva seger, emot Rikets fiender; och uti Kriget i Skåne emellan K. *Christian I.* och *Carl VIII.*, 1452, beskriver Rim-Krönikan hårens utrustning, och ibland annat, att:

”I Skyttabanerit man faa

”S. *Erik* ok S. *Olaff* malade Staa **).

Såsom Stockholms vapen förekommer detta S. *Erichs* hufvud i Grefve *Dahlbergs* Svecia Ant. et Hod. och i tvänne Stadens Sigiller, föreställes det något olika: i det ena år den krönte bröstbilden innefattad i en ring med sex spitsar, hvarutinnan ses tvänne qvistar, med 3 rosor på hvardera; omgifvande bilden; omskriften är: *Secretum Civitatis Stockholmensis*. I det andra år samma bild innesluten i en rundel, innefattad i en öppen ros, prydd med ett band öfver axlarne, hvarutinnan ett kors hänger på bröstet; öfverst ses ett Seraphims-hufvud. Omskriften är: *Stockholms Stads Sigill*. Ett mindre af Stadens Sigiller föreställer St. *Erichs* krönte hufvud uti en 12 bladig dubbel törnros, med omskrift: *Stockholms Stads Sigill. 1795*.

På Konung *Waldemars* penningar finnes detta Krönte hufvud, som man tror egenteligen utmärka, att de blifvit slagne i Stockholm, hvilken Stad af Hans Fader och Förmyndare anlades ***).

Peringsköld säger härom: ”att sedan St. *Erich*, Sveriges Konung, för sin i lifstiden erviste Gudfruk-

*) Botin S. H. p. 162.

**) Stora Rim-Kr. p. 411.

***) Berch om Sv. mynt p. 23.

fruktighet och mildhet emot Underfåtarne, blef Rikfens Patron; så antogs äfvenväl Hans hufvud til sköldemärke, för de andelige, uti Dom-Capitlets Sigill; blifvandes jämväl målat på den heliga segerfanan, som i högtider och begångelser, fordom buren blef. När Konungafåtet var flyttat, ifrån de gamla Hufvud-Städer, till Stockholm; då upptog den Staden, i sitt andra sköldemärke, icke *Baldurs* hedniska hufvud; utan då varande Rikfens Patrons, Konung *Ericks* heliga hufvud" *).

Stadens andra Vapen, är en Stadspört med tvänne torn. Således förekommer det ibland de penningar, som i K. *Valdemars* tid äro slagne, lika med Stockholms gamla Sigill. *Brenner* förmåler att både ibland *Birger Jarls* och *Valdemars* mynt, förekomma tvänne sinå p:gr, som efter bifogat aftryck, föreställa, å fränvända sidan, ett Castell med trenne torn, lika med Stockholms Stads gamla sigill, som det i Stadens Archiv ännu förvaras, till Birgers åminnelse; som var både Slottets och Stadens förste anläggare, och til en ihugkomst deraf, låtit låtta berörde torn på sitt mynt; hvarifrån anledningen förmodeligen blifvit tagen, till detta Stadens vapen **). Ett aftryck af en Birgers penning i Stockholm slagen och derstädes i jorden hittad; föreställande ett torn med sin crenau, omgifvit af trenne i trekant fatte Kronor, finnes ock uti *Bångs* Disfert. om Brunkeberg ***).

P 3

Att

*) *Peringskölds monum.* Upl. p. 125. *Serenii Diss. de Uplandia.* Messenii *Scandia* T. II p. 56. *Messenii Specula* p. 64, 65. Såsom Rikets vapen säges det hafva blifvit nyttjat, vid Stadsfästelsen af K. *Christophers* Lag 1442. *Wallin de originibus Stockholmianis*, p. 70.

) *Berch l. c.* *Brenners Thes. Num. Sveo-Goth.* p. 13 Tab. IV. *) *Pars 2*, p. 54.

Att detta Stockholms Vapen, som mycket liknar Stockholms gamle yttre Norre port, efter de äldste ritningar och kopparstick; är äldre än det föregående; synes hafva varit *Peringskölds* tanke, då han i des hår äfvanföre intagne yttrande, kallar S:t. *Erichs* hufvud, för Stockholms andra vapen. Att detta vapen blifvit brukat 1398, på ett mynt, som Stockholms Stad troligen låtit slå, samma år, till minne af Drottning *Margaretas* högtideliga intåg; förmåles i en Svensk afhandling om denna Drottningens mynt; hvarest äfven säges: "att det utan tvifvel är en kvarlefva, ifrån Stadens äldre tider;" att Des Politie-Collegium, ån i dag förer i sitt Sigill, liknelsen af berörde Stadens äldste vapen *). Det nu brukelige Collegii större Sigill, förfärdigat 1761, lika med det Collegium finnes hafva nyttjad 1672, då styrelsen faststältes; synes föreställa K. Slottet, med tornet 3 kronor, som omgifves af 4 mindre torn. Vapenskölden hålles af en storck: öfverst ser man eld och rök och på sidorne vimpel och flaggor, en båtshake och brandvacktsfax; utmärkandes Collegii vård och inseende öfver brandanstalterne. Omskriften är: *Stockh. Stads Politie-Col. Sigill*; nederst. 1761.

Det tredje Stockholms Vapen, som äfven finnes i koppar stuckit i Gr. *Dahlbergs* verk, är en utsprucken eller utslagen ros, utan stjerk, som likaledes torde vara en åminnelse af *Birger Jarl*. Uti samma verk förekommer, vid *Birgers* afmålning, ett vapen med 3:ne roser, två och en stälde, som torde varit hans sköldemärke och hvaraf rosen blifvit tagen och såsom vapen införd i Stadens sigill; dels färskild nyttjad; dels i förening med S. *Erichs* hufvud, som förberört är.

Då

*) Skandinavisk Museum. Köpenhamn 1798; 8:o, p. 290.

Då Brandföräkrings - Contooret i Stockholm 1766, lät slå en Medaille till belöning för dem, som visa sig beredde, redebogne och behjerrade, vid eldsvådors dämpande; förestältes derå, Stadens öppne ros och derutinnan en Phoenix, med ordet: *Reparabilis* *).

En öppen Krona är Stadens fjerde-vapen, och efter all fannolikhet, ibland de nyare, och sedan Staden, i anseende till sin tillväxt i vidd och utrymme, prägtigare byggnader, och en mera utvidgad handel och rörelse, hade vunnit det företråde för andra Rikets städer, att skåligen ibland dem, kunna såsom en krona anses; blifvit antagit och brukat; eller ock att utmärka, att Stockholm var Rikets Hufvudstad och Konungafäte.

Ett öppet bref af Borgmästare och Råd i Stockholm, till Magistraten i Lübeck, gifvit Stockholm, Torsdagen efter Palm-Söndag, A. D: i 1526, är styrkt med Stockholms Stads Sigill, som föreställer en Kongl. Krona i Vapnet **). Det finnes ock, men ej större, än en fordom så kallad hvit styfver, i vax aftryckt; med öfverskrift: *Sig. Civitatis*, uppå ett original utslag, emellan S. Clarae Kyrkas Föreståndare, kårande, och fordom Borgmästaren *Bengt Persson*, svarande, af d. 22 Nov. 1662, angående någre tvistige räkningar och deraf flytande Skuldposter, för emottagen Koppar till St Clarae Kyrka; undertecknat af *Olaus Thegner*, Stadens Secreterare ***). Politie-Collegii mindre Sigill föreställer en öppen Krona, med omskrift: *Stockholms Stads Politie-Collegii Sigill*. En mindre Krona nyttjas ock, som ett Stadsmärke.

P 4

Sta-

*) Berch l. c. p. 306.

**) Prof. Fants Handl. till uplysning af Sv. Hist. Upsala 1789, 1 ft. p. 28.

***) *Finnes* i Nefcherfka samlingen.

Stadens förenämde 4 Vapen, finnes affluckne på åtkillige perspective och Plan-Chartor öfver Stockholm. På *Vijkmans* långa Charta, beskrifven under N:o 24 i första Capit. af detta verk, föreställes Kronan i Stadens Vapen, både sluten och öppen. Upsala förer ock en krona till Vapen, till utmärkande, att den af ällder varit Svea Konungars Krönings-Stad.

Norremalms enskildte vapen fåger *Messenius* vara, det stora Brunkeberg, deröfver en Vasa med gyllene Krona, och nedanför ändan af berget, den stora Norrebro *). Efter ett välconserverat aftryck synes Kronan öfverst på gamla sandberget, och ofvanföre Vasan, från berget går en bro öfver Strömmen. Omskriften: *Stockholm Norre Förstads Secret*. Detta vapen finnes hafva varit brukat 1550. Ett större finnes ock, med omskrift: *Stockholms Norre Förstads Sigill*. Samt ett annat; med en till vänster vid gamla Brunkeberg uppgående Sol, hvaromkring läses: *Stockholms Norra först. Wästr. Camm. Rätts Sig. 1760 **)*. Norrebro som derå, nedanför berget är intagen, skulle förmodeligen utmärka gränsen af Norremalm; som länge sökte undandra sig, att med Staden införlifvas och höra under dess gemensamme styrelse och Regemente. Oaktadt hvad K. *Gustaf I.* derom 1529 förordnade, våckte dock Norremalm tvist derom, 1635, hvilken afgjordes, enligt hvad förut stadgad var: att denna Förstad, skulle med sjelfva Staden incorporeras. Gifsningsvis skulle den krönte Vasan i detta vapen betyda, att Norremalm reducerad under Kronan, med tomtören, var underlagd K. Slottet, efter Privilegiernes innehåll 1529, hvilket med Konun-

*) *Messenii Spec. p. 64, 65.*

**) Benäget meddelt af K. Expeditions-Secret. Hochschild, äfven som under. om Politic-Collegii Sigiller.

nungens Slågte-vapen, skulle utmärkas. *Palmföld* förmåler att Norra Förstaden haft 2:ne Sigiller; samt att de efter en Annotation uti Norra Förstadens Uppbördsbok 1635, skola vara förårade till S. Clarae Kyrka *). *Vallin* l. c. säger, att ock Förstäderna i Stockholm hafva sina egna Sigiller; hvarmed dock Domstolarnes eller Kåmners-Rätternes på Malmarne torde vara ment. Södra Kåmners-Rätten hafver 2:ne Sigiller: det större, St. *Erichs* krönte hufvud i en sköld, med omskrift: *Stockholms Södre Kåmner-Rätts Sigill*; och det mindre, samma Vapen, med omskrift: *Stockh. Södre Förstads Kåmner-Rätts Sigill*.

Hår må ock intagas hvad *Vogels* förut åberopade Charta, derom innehåller: Stadens vapen och äldsta Sigill, (heter det) är St. *Erichs* hufvud, med en kostelig Krona beprydd, som af Stadens gamla mynt pröfvas kan. Med detta Sigill verificeras pass, vidimationer m. m. och måst det som Utrikes går. Det mindre är en Krona, hvilket brukas uti Judicial-acter och Domfaker. Det tredje och största är Stadens klämman, deruti trenne Torn äro; brukas när Staden med främmande Republikker och Städer, något i Contracter, eller annat hafver att beställa; item uti viktiga saker, Inrikes. Men på hvad tid och af hvilken orsak, Staden hafver begynt att bruka, desse 2:ne andra Sigiller, är af Stadens handlingar icke kunnogt; emedan Rådhuset, så väl som Staden, varit vådeldar underkastad, och i synnerhet 1419, då Privilegier, Protocoller, Handlingar och Antiquiteter, blifvit uppbrände och förkomne.

Det Sigill, som här kallas Stadens klämman, och efter Peringskölds tanke, torde rätteligen böra anses, för Stadens första Sigill, är efter *Vogels*

P 5

Char-

*) Wittingh, Jacobs minne, p. 13.

Charta aftagit, som det finnes på titelbladet, af detta verks första del; Norremalms vapen åter, som på andra delens titelblad finnes, är efter ett ganska gammalt aftryck i vax, afritat och graverat.

FJERDE AFDELNINGEN.

Om Consistorierne i Stockholm med mera.

I.

Stockholms Stads Consistorium.

De i 12:te och 13:de århundradet påbudne och började Capiteln vid Dom-Kyrkorne i Riket, blefvo i det påföljande tidehvarvet fullbordade, och med flere Ledamöter efter hand ökte. Deras syftsla var, att med Biskoparne vårda Kyrkans rättigheter och sjelfve välja sig Förmån och Ledamöter. Desse Dom-Capitel, blefvo ett stort stöd, för Romerska Kyrko-väldet: förut skedde Biskops-valen af Konungen och af Allmogen; men uphörde genom Dom-Capiteln *).

Under Erke-Biskopen och Dom-Capitlet i Upsala hörde från äldste tider, Stockholms Präster och Klerker, samt Kyrko-ärenderne, såsom innom Upsala Stift. När ett eget Capitel eller Consistorium i Stockholm först inrättades är ovist. Uti en Notarii Publici skrift af år 1442 angående Stockholms Stads Privilegiens igenomseende, nämnes: att Proconsules i Stockh. *Ol. Svarthe* och *Hen. von Hufen* instält sig *in Consistorio oppidi Stockholmensis*. **).

Dom.

*) Botin, S. R. Hist. p. 303, 304.

**) Dijkmans Kyrko-Handl. p. 264.

Dom-Capitlen bestående af Dom-Herrar och Caniker, hade sine egna stadgar och Kyrko-balkar, sin egen rättegång, egne straff, egna inkomster, råntor och tionde, hvaraf de fattigas andel, eller fattig-tionden omsider indrogs under Dom-Kyrkorne och blef till underhåll och lön, åt Dom-Herrarne och Canikerne anslagne *).

Stiftens styrelse berodde väl till det måsta af Biskoparne; innan förordnat blef, huru Consistorierne skulle formeras, enligt Kyrko-ordningen 1571, och förordningen om rättegången i Dom-Capitlen, 1687.

År 1593 utgjordes Consistorium Holmense, af Pastor Primarius vid Stor-Kyrkan, jämte Församlingarnes Kyrkoherdar, som af Upsala Dom-Capitels Handlingar intages, och till biträde kallades äfven Rector Scholae. Således var *M. Ol. Petri Medelpadius*, såsom Rector Scholae, under Pastor vid Stor-Kyrkan och Assessor i Consistorio, med nästa rummet efter Präses. Drottning *Christina* förordnade ock, att en af Hof-Predikanterne skulle derstädes hafva säte. (K. brefv. d. 28 Maji 1650). Uti samma bref tillägges Consistorium Holmense, samma rätt och myndighet här efter (söm orden lyda), som för detta af ålder, och lika som andre Consistorier i Riket, och ingom androm undergift vara, än Erke-Biskopen allena.

Uti K. förordn. om rättegången i Dom-Capitlen af d. 11 Feb. 1687, förordnades att Erke-Biskopen skulle vara Praeses Primarius; men Pastor vid Stor-Kyrkan, Consistorii vanlige ordförande, jämte följande Ledamöter: Pastor vid St. Clarae Församling, som år Consistorii vice Praeses; Kyrkoherdarne i Jacob, i Riddarholmen, båda Pastorerne vid Tyska Kyrkan, i Maria och Catharina,
i Kungs-

*) Botin I, c. p. 361.

i Kungsholmen, Finskan, vid Fransyska Lutheriska Församlingen, vid Ladugårdslands och Adolph Friedrichs Församlingar. Under Consistorii Jurisdiction höra Stadens och Malmarnes Prästerskap, med alla de Ecclesiastique mål, som dem och deras Församlingar angå *). Se härom vidare Wilksmans Eccl. verk, under titeln Consist. Urbicum.

K. *Gustaf I.* skall varit sinnad att göra Stockholm till ett eget Stift. Åtskillige omkring Stockholm belägne Sochne-Kyrkor, hafva hört under Stadens Consistorium, som synes bestyrka detta. Öfverståhållaren Gr. *Gyllenstierna*, hemstälde till K. M:t uti skrifvelse d. 18 Aug. 1700, om icke Consist. Holmense, måtte dådanefter alldeles blifva ifrån Consist. Upsaliensi separerat, och Stockholm således för ett ferskildt Biskopsdöme, förklarar; som det äfven vål uti alla Kungeliga och Fursteliga Hof och Residencer finnas vara brukeligt; så att det kan hafva fria händer, att efter Lag och Förordningar, disponera om alla de mål, som under ett Dom-Capitel och Consistorium lyda böra, och i Stockholm kunna förefalla. Detta har äfven i senare tider varit påtänkt; men icke kommit till någon verkställighet.

Om den tvisten som varit emellan Erke-Biskopen i Upsala och Biskopen i Strengnås, angående till hvad stift Stockholm borde höra; är i det föregående, vål något nämt; men detta ämne uplyses vidare af Biskopen i Strengnås *Anundi* bref och protestation ang:de Stockholms Stads hörande till Upsala Stift A:o D. 1288, XV Kalendas Julii; Priorens

*) Uti en vigtig fråga: om Konungens giftermål, med en Prinsessa af Grekiska bekännelsen; har Consistorii yttrande 1796 blifvit infordrat; hvarom Consistorii Protocoller och öfverläggningar, förefglade, i R. Ständers Bank, till förvarande, blifvit inlämnade.

orens i Sigtuna Kloster, bref och påstående, att Stockholm hörde till Upsala Stift, dat. Sabbato proximo Ante Margarete 1305, samt af *Capituli Provincialis* i Skenninge dom, att Stockholm hörde till Upsala Stift, eller som orden lyda: *quod Sialaboder et tota parochia Stockholmensis, attineat fratribus Sictunensibus pleno jure.* Dat. Skeningie 1305 *).

Consistorium Holmeafse hafver af ålder haft sina sammankomster i Stockholms Stads Stor-Kyrka.

Det yttrande torde här kunna intagas som Magistraten i Stockholm, på befallning afgifvit d. 11 Aug. 1645, om de oordningar som i församlingarne inritade voro, sårdeles rörande barndop, brudvigning, kyrkogångar, likpredikningar, likstol, påskemål och annat mera; samt om församlingarnes indelning till rättelse derutinnan.

Till Slotts-Kyrkan borde de egenteligen höra, som lyda under K. M:ts Hoffstat, med Slottets tjänare. De som voro af de höga Collegierne, kunde gå i Kyrka, der dem beqvämligast fölle; men uti förenämde Kyrko-acter, höra till den församling, der de bodde.

Riddarholms-Församlingen syntes bäst kunna förestås och alle irringar förekommas, om den lades under Kyrkoherdens i Storkyrkan omvårdnad; så att han tjänsten, stundom sjelf och stundom igenom sina medtjänare förestode; och att i vickan, de Finske derstädes, som i stor myckenhet voro i Stockholm, blefvo tillbörligen i sina Christendomsstycken underviste. Borgerskapet i Staden kunde nytteligen, i flere församlingar icke skingras; ån skedt vore; uti Stor-Kyrkan och Tyfka kyrkan; förutan

*) Erke-Bisk. U. v. Troils Handl. till upplysning i Sv. Kyrko- och Reformations-Historien. Upsl. 1790, 2 D. p. 330—337.

utan det att de Svenske, som redan stora Kungsgatan boendes voro, nåppel. utgjorde 20 Familier, och kunna icke blifva så många, när der efter K. M:ts dessein byggdt varder; hafver ock alltid för detta *Klofret*, sedan Christendomen i Riket kom, lydt och legat under Kyrkoherdens i Storkyrkans disposition.

Till Tyska Församlingen måste väl alla de höra, som intet annat språk förstå; men likväl borde Sönerne när de blifva sina egne och Döttrarne när de bortgiftas i Svensk mans våld, lånda och lyda till Storkyrkan, såsom andre infödde Svenske.

Hos Amiralitets och Barnhus-Predikanter borde inga andre sig inställa, än dem som sårdeles och enskildt, Amiralitets och Barnhusets dageliga tjänare voro och deri vistat.

De öfrige Församlingarne på Norremalm, syntes sjelfva naturen, igenom berget åtskilja; och kunna sedan inga irringar förefalla, när den ena Församlingens Själaförjare, hos den andre intet intrång gör; utan sig med sina åhörare åtnöjer; hvarthera den andra uti tillbörlig ordning cederar och vyrdar, om icke efter annat, då efter Församlingens ålder; men alle respectera och vyrda Kyrkoherden i Store Kyrkan, såsom en Consistorii Præsidentem.

Om Storkyrko- och Ridderholms-Församlingens delning 1666, är angående Storkyrkan förmålt.

Här bör ock anmärkas att K. *Carl XI:s* bref, till Erke-Biskopen Doct *Ol. Svebilius* af år 1687, att Församlingarne i Stockholm, få välja Capellaner, af andre än Upsala Stift; efter Prästerne hafva deras uppehälle af Församlingarne, och de icke böra förlåta sig, mera på deras Födelseort, än deras gåfvor, lärdom och skickelighet; samt K. brefvet till Erkeb. *Svebilius* af d. 19 Nov. 1687, om
Ca-

Capellansvalet vid S. *Clarae* Församling; hvarmedelst befalltes att *Matern Feiff* ej skulle påträngas Församlingen; utan Collationsbref utfärdas för *Lars Brodin*, enligt Församlingens val; sträckandes sig Biskoparnes och Consistoriernes åberopade rättighet in approbando och inprobando icke längre, än hvad angår Prästernes lärdom och lefverne *).

Consistorii Sigill finnes på Brolins Plan-Charta aftagit; föreställande en bild, med en Sol till ansigte, och hållande i ena handen ett Kors. I Sigillet låses: *Sermo tuus veritas*, och utomkring: *Sigillum Capituli Stockholmensis*.

II.

Hof-Consistorium.

Hof-Consistorium skall först vara inlifadt 1663. Uti den ordning, hvarest Öfver Hofpredikanten och Hofpredikanterne skulle sig råtta, utfärdad under Förmyndare-Regeringen d. 20 Decemb. 1662; förmåles i 1 puncten: att K. M. godt funnit, att låta på Dels Hofstat uppföra trenne Hofpredikanter, och deribland en Öfver-Hofpredikant; att K. hvad deras *Collegial sammankomst* vidkom, att Öfver Hofpredikanten skulle hafva en alvare Inspection på hela Hof-Församlingen; upptaga alla de saker, som samtelige Prästernes rådslag kunde behöfva och dem utaf Hof-Församlingen som vederbör, och när så nödigt finnes, till deras Collegium att stämma och citera; jämväl skulle han hafva tillstånd, de andre Hof-Predikanterne att sammankalla och dem proponera de årender, som till Gudstjenstens ordenteliga förrättande och Kyrko-disciplinens vid magt hållande, kunna förekomma;

ta-

*) Desse bägge bref finnes tryckta i Loenboms handl. till K. Carl XI hist. 5 Saml. p. 168, 171).

tagandes deröfver deras betänkande, m. m. som angår Prediko-fördelningen i synnerhet. Kongl. M:ts nådige Instruction för Dets Consistorium Aulicum, vid de der förefallande årender, gifven Stockholm d. 28 Jun. 1681, finnes ännu in originalii i Kgl. Hof-Consistorii Handlingar, och tryckt intagen i Biskop D:r *Wallqvist* Eccl. samlingar p. 318. Derutinnan tillägges Consistorio samma rätt och myndighet, som andra Consistorier i Riket, på K. M:ts och Ämbetes vägnar, åga att bruka. K. M:ts Öfver-Hof-Predikant skulle der vara Praeses, och ordinarie Assesores K. M:s Hof-Predikanter, och när saker ifrån K. M:ts Lif-Garde föreföllo, skulle de derunder bestådde Präster, sitta med i Consistorio. Uti förordningen om rätttegången i Dom-Capitlen, af d. 11 Febr. 1687, förändrades detta i så måtto, att jämte Hof-Predikanterne, skulle Lif-Gardes och Artilleri-Predikanterne, vara Consistorii ordin. och beständige Ledamöter. När Professor *Molin*, förordnades till Enke-Drottningens Öfver-Hof-Predikant, fick han sitt rum i Hof-Consistorio, näst intill Praeses; hvilket i en dylik casu i senare tider blifvit följt, i grund af Kongl. brefvet d. 18 Nov. 1701. Så länge förskilte Präster voro vid Drabanterne, alternerade de i tjenstgöringen, med Hof-Prästerne och äfven i Consistorio. K. Resol. d. 21 Maji 1702.

Öfver-Hof-Predikanten skulle af förenämde Assesores och Notarien, respecteras såsom deras Förman. Han skulle ibland Hof-Predikanterne, utdela predikningarne, samt förordna på hvad rum och tid, hvar och en skulle predika *); hafva magt att citera dem, som för något brott böra stå till ansvar; affända någon af Prästerna, när så behöfves

i nå-

*) En motfäggelse härutinnan har blifvit straffad, med Ämbetets förlust.

i något ärende, hvilket ingen borde vågra att efterkomma.

Alla Kyrkofaker som vid K. M:ts Hof, samt Gardet till häst och fot, föreföllo, skulle lyda under detta Consistorio:

Alla Hof- och Slotts-betjente, skulle höra till Slottskyrkan, med deras hustrur och barn. Praefes Consistorii skulle tillika vara Slotts-Kyrko-Inspector och hafva uppsigt på Kyrkans vid magt hållande, inkomster och utgifter; så lagande att deröfver hålles riktig räkning. I öfrigt skulle han rätta sig efter Guds ord, all loflig sedvana och att allt måtte Christeligen och ordenteligen tillgå.

I sednare tider hafver ock Pastoren vid Arméens Flottas Svenska Escader, och Kyrkoherden vid Skeppsholmen blifvit ledamot i Hof-Consistorio.

Till förekommande af onödige och öfverflödige Prästers antagande; expedierades d. 22 Oct. 1784, K. M:ts Circular till samtelige Regements-Chefs, att vid Regementerna ej flere Präster än tvåne, en till Regements-Pastor i tredlig tid, singe antagas, och följacketligen ingen vidare kallas, för så det varande antalet, dertill blifvit förminskat. Till Deras K. Høgheter Hertigarne, afgick äfven Konungens nådige handbref, om inskränkning i Deras Hof-Prästers antal, till en, utom den, till hvilken pigten var anförtrodd.

K. Hof-Predikanten samt Probsten och Kyrkoherden Magister *Aron Vestén* har 1799 utgifvit första Del. af ett arbete, under namn af *Kongl. Hof-Clereciets-Historia*, in 8:o. Det skall komma att bestå af 3:ne Delar; och blifver för Svenske Lärdoms och Kyrko-Historien, ett verk som hedrar sin Författares möda.

III.

Consistorium Generale.

Inrättningen af ett Öfver-Consistorium anfåg K. *Gustaf Adolph* både nyttig och nödig. På Riks-Cancelleren Gr. *Oxenstiernas* tillstyrkande, hördes 1623, öfver en, för samma Consistorium föreslagna Instruction, Erke-Biskopen och Biskoparne i Strengnås och Westerås, som trodde bäst vara, om detta ärendet vid en allmän Riksdag blefve föredragit; hvilket och skedde 1624.

I Öfver-Consistorio skulle vara 6 andeliga och 6 verldsliga Ledamöter; af de förre Erke-Biskopen med 2:ne Biskopar, K. Öfver-Hof-Predikanten, äldste Theologiae Prof. i Upsala samt Pastor i Stockholms Storkyrka; af de sednare Riks-Drotzen och 2:ne R. Råd, med 3:ne Assessorer i Hofrätten. Sessionsrummet i Capitlet vid Stockholms Storkyrka, der de verldsliga skulle intaga högra och de andeliga vänstra sidan, samt praesidium hvar 8:de dag ombytas, emellan Drotzen och Erke-Biskopen. Detta Consistorium skulle granska Kyrko-ordningen; hafva inseende på Biskopar, Superintendenter och alla Präster; afgöra tvistigheter vid Pastors tillfättande; hafva tillsyn öfver Kyrkobruken, samt värden om Christendomens fortplantande i Estland och Ingermanland; m. m. Detta kom dock icke till någon verkställighet, för andre viktige ärender, som fordrade R:s Ständers endrägtige öfverläggningar *). Uti en vidlyftig afhandling, in Comitii Holmiae 20 Martii 1624, af Prästerskapet, anmärktes många betänkeligheter, vid den projecterade Instructionen för Consist. Generale; då ock en forma eller fått uppgafs huru ett Generale Evangeliskt Consistorium Ecclesiasticum i Sverige, Guds ord och

Guds

*) Biskop Wallqvist, Ecclesiast. saml. p. 73.

Guds Församlings löfliga bruk likmätigast, kunde utträttas och hållas. (Act. Arch. Reg.).

Detta ämne blef å nyo väkt i Dr. *Christinas* tid 1649, som kan intagas, af förslaget till det Consistorium Generale som skulle inrättas och i Stockholm residera. Orsakerne till ett sådant Consistorii upprättande, anföres: att många Casus förefalla, som under stundom med Politien så bemångde äro, att Politicorum betänkande ej mindre än Ecclesiasticorum dervid behöfves; att ofta sådana saker inkomma, som till något visst Capitel icke kunna förvisas; att till de många iritade oordningars afskaffande, heres än en Biskops Consilia, betarivas; och att K. *Gustaf Adolph* haft i sinnet, ett sådant Generale Consistorium, efter Guds ord och Församlingens äldste och bästa bruk, att upprätta.

Der skulle icke andra, än Kyrkosaker afhandlas, angående Församlingens Regering och välstånd. Personerne skulle vara 15 andelige, nämligen alla Biskopar och Superintendenter, samt Öfver-Hof-Predikanten och Pastor Holmenis Primarius, och 15 Politici, och bland dem Hof-Cancelleren. Erke-Biskopen skulle blifva Ordin. och Hof-Cancelleren vice Praefes; Episcopus Strengnensis, Poenitentarius, och Arosiensis, Decanus. K. M. förbehöll sig att personligen komma tillstödes, när så godt syntes. Consistorium skulle först och förnämligast derpå arbeta, att Guds ord måtte rent predikas; Sacramenten rätt administreras; Schismata förebyggas; att enighet i Religion och Ceremonier måtte i agttagas; att utarbeta en ny och fullkomlig Kyrko-ordning; hafva noga uppsigt öfver Kyrko-disciplin; examinera Präster, och hafva Inspection på allt Clereciet i Riket; öfver Academier, Gymnasier och Scholar; insende öfver alla Tryckerien, så att

intet måtte tryckas utom des^s Cenfur och Approbation; öfver HOSPITALER och BARNHUS; m. m. *).

Detta allt, torde dock stannat vid hvad Riksdags-beslutet 1649 derom innehåller: att Committerade måtte utles, att föreslå en förbättrad Kyrko-ordning, till vidare öfverseende. Att Prästeståndet blifvit ansedt såsom ett Consistorium Regni, kan af 1682 års Riksdags-Handlingar intagas, då Kyrko-ordningen var under öfverläggning.

Anledningen till denna här intagne korta berättelse, har varit den, att förenämde Consist. Generale, var ämnadt att i Stockholm residera och att i Stadens Storkyrka hafva sina sammankomster.

IV.

Gamla Gillen i Stockholm.

De gamla Svenska Gillen och Brödraskap, voro samfund, stiftade till åminnelse af något Helgon eller Helgedom, hvaruti personer af bägge könen, under vissa lagar och förbindelser, intoges och till befordran af Gudaktighet och inbördes vänskap, blandade Religions-öfningar och Kärleks-verk, med en regelbunden våplågnings. Sådane Gillen voro flere i Stockholm, som i 14:de, 15:de och i början af 16:de århundradet florerade. Desse Sällskaper voro antingen helt andeliga, och kallades Calendae, Kallenter, Präst-Kallenter; eller half-andeliga, hvaruti både Klerker och Lekmän deltog *).

Om desse Gillen i Sverige, finnes flere strödda underrättelser ***). Ibland dem som varit i Stockholm,

*) Svenska Kyrko-Handl. St. 1770, 8:o, p. 161.

**) Murberg om H. Lekama Gille. Witt. Acad. nya Hand. 2 Del. p. 213.

***) Fant de Conviviis Sacris in Svecia. Dis. A. Upf. 1782. Spiegels Kyrko-Hist. Flensburg om Knuts-Gil-

holm, kan efter hvad stället här tillåter, i synnerhet nämnas följande:

Vår-Fru Gille Svenska manna, eller *Convivium Beatae virginis*, som förekommer i sårskildte bref ifrån 1353 till 1485, och *Convivium B. Virginis in fundo presbyteriali Ecclesiae Stockh.* hvars förnyade statuter, uppfattes af Klerk-Bröderne i Helga Lekama Gille 1405. Hårom såger *Peringsköld* *): *Mariae* eller *Vår-Fru Gille*, stadgade d. 12 Junii 1405, om deras 4 årliga sammankomster och Gudstjenst, samt annor pligt emot hvarandra: daterat S. *Mariae* Gilles hus. År 1436 S:t Barthol. dag, uppkommo på Rådstugan, Äldermannen af *Vår-Fru Gille* i Stockholm, på Skomakaregatan, och Äldermannen i S:t. *Michaelis* Gille, som kallas *Lilla Karla-Gille* **), Fullmäktige af bägge Gillen, och begårde att få sammanläggas, bägge dessa, uti ett; så att de blifva ett Gilde, eller fullelika Gildes Bröder och Gildes Systrar, å båda sidor beständandes, och alla lyda under *Vår-Fru Gildet*, med allom ågodelom, lösa och fasta, med sådana förord, att alltid skall en Älderman, Besittare och Stallbroder af Karlomån, sitta med de samma af *Vår-Fru-gildet*, m. m. som de tillförne uppå S:t. *Knuts Gilde-Stufvu*, hafva öfverens kommit; hvilket af Borgmästare och Råd gillades. År 1454 d. 20 Aug. blef *Vår-Fru-gillet* sammanlagdt med *Helga Lekama Gille*, efter det förstnämde var af sig kommit: hvilket Erke-Biskop *Jöns*, uti Helge-Ands-Capell stadfästade ***). I *Vår-Fru Gildet* betaltes inträdet med 6 mark, som var dy-

Q 3

ra-

let i Malmö. Murberg l. c. *Rhyzelii Monasteriologia Sv. Biskop Wallins Gottländska Samlingar*, med fl.

*) *Peringsk.* om Nicolai Kyrka. Msc.

**) Kallades *Convivium Michaelis*, förmodeligen till en skillnad från *Karla-Gildet* eller Nicolai i Strängnäs.

***) *Rimkrönikan* p. 226, 314, 438, 453.

rare än i de andra Gillen. Under namn af Vår-Fru Gillen, voro i Stockholm 2:ne, som med andra Gillen förenades och införlifvades.

Helga Lekama Gille, Convivium Corporis Christi, hvarom finnes många bref 1409 — 1511; var ett Convivium presbyteriale, hvaruti Bröder och Systrar af alla stånd blefvo antagne. Den äldste anteckning om detta Gille, är af år 1393. Det har varit ett af de talrikaste i Stockholm och råkade ibland sina Ledamöter, Drottning *Margareta*, Hertig *Erik*, K. *Albrechts* Son, Riks-Drotzen *Bo Jénsön*, K. *Carl Knutsön*, som 2:ne gånger låt inkrifva sig, Riks-Föreståndaren *Sten Sture den äldre*, som blef medbroder 1520 efter sin död, m. fl.

Detta Gille hade sitt Capell, altare och praebedda i Storkyrkan, vid S. V. dören, under låktaren, och sin Gillestufve vid Skomakaregatan, på högra handen ifrån torget, som kallades *Lekama-gård*, och ägde desutom, många hus i Stockholm, hvarom i det föregående, om Stockholms Stad, förmålt blifvit.

Till äminnelse af Nattvardens instiftelse, firades *Christi* Kropps-fest, eller *Helga Lekama* dag. I deras dryckes-lag tömdes skålen, till Frällarens och Jungfru *Mariae* minne, och att ingen måtte glömmas, var alla Helgonens skål den sista.

En fullständig Historia om detta Gille; af Lector *Murberg* författad, kan läsas i K. Witt. Acad. Handlingar. (l. c.)

S:t. Erichs Gille omtalas 1436. Den som der blef intagen, skulle svåra *Supra candelam*, att iagtaga Gillets lagar.

Om *S:t. Erichs* och *S:t. Peders* Gillens öfverenskommelse med *mindre Brödra-Orden*, (Minoriter eller

eller Franciscaner), utfärdades *Staffan Laurentii*, Doctor i den Heliga Skrift och Minister i mindre Brödra-Orden, öfver Sverige, Norrige och Danemark, med fleres, å menige Convents-Brödernes vägnar, åpne bref, gifvit Stockholm, Palm-Måndagen 1485, hvarutinnan "S:t. *Erichs* och S:t. *Peders* Gilles Bröder och Systrar, af dem annamades i allom god gjärningom, godom bönom och dygdom, som the Gudi, Jomfru Maria, theres Helgon, deres Helga Fader *Sancto Francisco* skyldoga och bepligtige vorom. Minoriterne förpligtade sig, efter ömfe sidors öfverenskommelse, att upphålla förenämde Gilles och Bröderskaps Gudstjenst i det Capellet, som var Öster uppå deras Kyrkogård, Nordan Sjåle-Capellet, upsides Nordan vid jerngaldren, med deras egen Kalk, Messerede och allt annat tillbehör: hvilket Capell stadfästades och bebrefvades S:t. *Erichs* och S:t. *Peders* Bröderskap, med alla deras efterkommande, fritt och qvitt, till ågande, hafvande och brukande, till evig tid; med de rum näst Nordan Capellet, att der hafva och upphålla deras Messor och annor Gudstjenst. Vidare skulle deras Älderman och Bisittare, anamma och upbåra allt som år testament och gåfvor tiil Capellet, på det att deras Messor, Vigilier och annor Gudstjenst, kunde förökas och förmeras, Gudi till låf, Jungfru *Maria*, S:t. *Erich* och S:t. *Peder* och Capellet till nytto, byggning, prydelse och förbättring, med Belåte, Tåflor, Messleklåder och Målning. Likaledes hade förenämde Gillen låfvat, att hvar S:t. *Erichs* dag för Messa och Predikan, gifva Convents-Bröderna en gunst och gåfva på S:t. *Erichs* vägnar; att tvånne gångar om året tillsåga, då råtta samqväm vara skulle; att om någon Broder eller Syster, tåcktes eller behof gjordes om års-messa eller låf-messa i Capellet, då skulle den

af Convents-Bröderne, och af inga andra Präfter och Klerker uppehållas" m. m. *).

S:t. *Gertruds* Gillestufva omtalas redan i början af 15:de århundradet. Der valdes K. *Carl Knutsfon* efter K. *Christopher*, d. 20 Junii 1448. (Rimkr. p. 378). År 1524 var K. *Gustaf I.* med Erke-Biskopen, Biskopen i Strengnås med flere derstädes, och förändrade Rådet, efter Borgarne ej voro tillfreds, med dem som då i Rådstufvan suto, Rådet valdes årligen vid Valborgmessa-tiden efter K. B. Stadslagen.

År 1551 innehade Konungens Kock och Trummetare *Blafus*, S:t. *Gertruds* Gillestufva, husfritt **). 1561 d. 24 Julii, gaf K. *Erich XIV*, sin Broder, Hertig *Johan*, S:t. *Gertruds* Gillestufva, och ett hus derhos, som *Kort Drugenagel* fordom tillhört, med några gårdar och tomter derunder lågo. K. *Johan* befallte 1570 d. 12 Jan. att S. *Gertruds* Gillestuga skulle förstärkas med pelare eller så kallade conforter. Gillestufvan hade i längd, tvårt ifrån Kinhåstegatan i hörnet och intill Gillestuguporten på Svartmangatan, 35 alnar i längden, ifrån Svartmunkegatan emot Vattubrinken 37 $\frac{1}{2}$ aln, emellan Gillestugan och Kyrkoherde-huset, 8 alnar ***).

S:t. *Catharinae* Gille omtalas i Stadens tänkebok 1526, och S:t. *Knuts* Gillestufva, uti ett Magistratens bref 1436.

S:t. *Olai Gille* 1497, *Societas* S:t. *Sepulchri*, S:t. *Trinitatis*, Convivium S:t. *Georgii*, S:t. *Annas* och *Barbros* Gillen, S:t. *Laurentii*, *Nicolai* m. fl. blifva till ett antal af 19 i Stockholm, i häfderne nämde; som till namn och Helgon väl vore
ät-

*) Stricker, de Templo Riddarholmensi, p. 28.

**) Stockh. Stads Jordebok, p. 1067.

***) Palmköld, p. 1069. Stadens Prot. 1570, f. 149.

åtskilde; men hade till sin stiftelse enahanda ändamål: Gudaktighets-öfningar, efter tidens fått, och inom slutne samfund, en roligare sammanlesnad. Med Reformationen, delte desse samhållen, lika öden, med deras Helgons dyrkan, och Gillesstufvorne blefvo icke heligare anseende än Munkarnes Kloster och egendomar.

Det hus som till S:t. *Laurentii* Gille blifvit upplåtit, fick förre ågarens arfvingar 1529, till ena hälften tillbaka; men erlade för den andra 100 mark p:gr. S:t. *Nicolai* Gilles räkenskaper och tillhörigheter, lämnades 1528 till Slotts-Skrifvaren, å Konungens vågnar. Till detta Gille hade *Nils Nagels* Hustru skänkt ett hus, näst Sunnan Gråmunkegränd, det hon 1527, inför Magistraten, på återfordran fick tillbaka. (Tänkebok. p. 296).

I stället för dessa äldre Gillen, som ville anses för andeliga stiftelser; hafver i våra tider flere världslige samfund, under namn af Ordens-Sällskaper tillkommit, som utan andra Helgon, än oskulden och vänskapen, regelbundet de nöjen, lekar och tidsfördrif, som göra sammanlesnaden och umgånget muntert, gladt och behageligt.

V.

Secter och Svärmare i Stockholm.

De förste Svärmare som oroadе Stockholm efter Reformationen, voro tvänne Vederdöpare, som år 1524 ifrån Holland, sjöledes hit ankommo. *Melchior Rink*, en Bundtmakare, och *Knippert Dollingh*, en Kråmare, inbillade de få evangeliske, att de voro af deras tro och lära; och sjelfve *M. Olof Petri*, lät sig åfven af dem bedragas. Under Konungens frånvaro, började desse Svärmare ett hickeligt oväsande: *Melchior* bröt sig in uti S. *Johan-*

Johannis Kyrka och Predikade öfver *Johannis* Up-
penbarelse; *Knippert Dollingh* framfor på andra
ställen i Staden, med lika våld och urfinnighet.
De kastade belåten ur Kyrkorne, förstörde Orgel-
verken samt andra Kyrko-prydnader, och skriade
att de drefvos omedelbarligen af den H. ande,
hvilken igenom deras mund talade. Hela Staden kom
håraf i rörelse. De Evangeliske Prästerne, *Olof*
Petri, och *Mich. Langerben*, tego härvid af be-
flörtning, och de enfalldiga Nylåringar inbillade sig,
att detta var arten af den lära de borde tro och
förfäcka. Upploppet föll i menighetens smak och
snart uppfylldes alla Kyrkor med Predikanter af
allahanda skrän, och åfven Qvinfolk fingo ingif-
velser att predika.

I ett sådant allmänt tumult; återkom K. *Gu-*
staf. Olof Petri och *Langerben* före kallades och
förebräddes deras flathet. Kråmaren och Bundt-
makaren dömdes som fredsförstörare och Guds ords
föraktare; men blefvo förskonte; utjagades af Ri-
ket med tillfågelse vid lifsstraff, om de vågade sig
tillbaka *).

Tyske Kóp-Svännen hade 1529 antagit en
Tysk Predikant, *Tileman*, som emot förbud pre-
dikade, under bar himmel på Södermalm, emot
Herrar och Furstar. Fyra af desse Kóp-Svännen
blefvo häktade, till Konungens återkomst **); men
blefvo sedan emot borgen lösgifne ***).

Gustafs närvaro var allestädes i Riket nöd-
vändig, och Han erfor dageligen, huru som Reli-
gionen likasom Politiken, hade sine kåttare, sine
Svärmare och partier.

Det

*) O. Celsii, K. Gustaf I. Hist. Stockh. 1775, 8:o, p.
261, 262.

**) En skrifven Krönika i Ups. Bibl. ifrån 1206—1581.
Tänkebok. 443. ***) Tänkebok. p. 445.

Det buller och den oro, som af K. *Johan III:s Liturgie* och K. *Sigismunds* förledde nitållskan för Påfviska läran, i Stat och Kyrka förorsakades; hör till allmänna Kyrko-Historien.

Det hände sedan Evangelii rena lära åter blifvit befästad och befvuren, samt Kyrko-Ceremonierne förefkrefne och gillade, att Gudacktheten eller skenheligheten, förledd af nitet, högmodet och en falsk förtröstan till en inbillad egen rättfärdiggörelse, stundom fördes till ytterligheter, som icke voro med Religions-stadgarné öfverensstämmande.

Konung *Carl XI* inhämtade således, genom Öfverståthållare-Ämbetet, att hemlige sammankomster i Stockholm blétvo hållne hos *De Geer* och *Claude Roquet*, till enskilt Gudstjensts begående. Sedan de förut blifvit åtvarnade att dermed afstå, befälte K. i bref till Öfverståthållaren, att ett sådant exercitium, af främmande Religion ej fick tillåtas emot Religions författningarne. (K. B. Ljungby d. 16 Nov. 1678).

För *Pietisteri* och hemlige *Conventiclar* anklagades åtskillige personer 1702. För slike Gudackthets-öfningar i flere Personers närvaro, der tal och betractelser i andeliga ämnen åhördes, angafs åfven i Consistorio 1713, Assessoren i Kammar-Revisionen *Georg Lybecker*, Myntmäst. *Carelberg*, en *von Wolker*, m. fl. År 1723 i Aug. månad, hade Öfv. Lieut. *Cedersparre*, Auditeuren *Breant*, m. fl. som i Konungens utslag af d. 12 Jan. 1726 uppräknas, samlat sig i *Sickla* by, vid *Hanmarby* sjön, till egen Gudstjensts hållande; hvaröfver på Consistorii holmensis anmälan hos Justitie-Cantzellers-Ämbetet, en särskilt Commision, till målets undersökande nedfattes. Ehuru de anklagade, om några emot den Christeliga läran stridande satser, eller deras utspridande, icke kunde öfvertygas; fann K. Mat dem,

dem, genom en således oloflig och förbuden sammankomst, emot författningarne af 1713 och 1721, dock hafva gjort sig till straff skyldige; men ville af nåd, dem derifrån förskona, med varning att ställa sig K. M:ts då förnyade förbud, emot slika sammankomster till noga efterlefnad *).

Grefve *Bonde* i sina Historiska upplysningar om Sverige, under K. *Fredrich I:s* Regering, förmåler: att år 1734 d. 26 Sept., omkring 50 för-enade personer och deribland någre hederlige slåg-ter, skola hemligen begifvit sig ifrån Stockholm till Köpenhamn, att efter allmänna rycktet, vidare afresa, till *Afien* eller *America*, att der uppsöka ett ställe, hvarest de med mera frihet, än uti Stockholm, måtte ostörde få hålla sin Gudstjenst.

För några besynnerliga lärosatser, antastades Kyrkoherden i S. Jacob, *Erik Tolstadius*, 1736, hvarom vidlöftige tryckte handlingar kunna läsas i *Nordische Samlingen*, 1761, 8:o, 2 Band.

Den så kallade *Nya Secten*, bestående af en hop löst folk, som 1781 fördriftade sig i Förfam-lingarne i Stockholm, göra buller och oväsende; hyste egna tankar, om de heliga Sacramenten, om Låro-Åmbetet, hvartill ingen annan skickelighet och kallelse var nödig, än *Inspiration*, och om den ofynliga Förfamlingen, som icke behöfde Kyrkor och Tempel, m. m. Detta Svärmeri förföll snart, endast genom den vidtagne anstalt, att låta nya Sectens bedrägerier, på skådeplatsen föreställas. Om slika Svärmare, säger en vittor Författare: *il ne faut, ni les accabler, ni les faire perir sur l'écha-faud, ou le bucher; les jouer sur un théâtre, c'est*
op-

*) Se härom vidare *Willkmans Eccles. verk*, under ordet: sammankomster.

opposer Comédie à Comédie, et ce moyen paroît simple et naturel *).

De så kallade *Främlingar* på jorden, som vi-
stas på *Värmdön*: höra väl egentligen icke vida-
re till denna beskrifning, än att de hafva en egen,
sig tillhandlad begravningsplats, på *Johannis* Kyr-
kogård; men här må dock anföras, den ansök-
ning, som de under namn af Invånare på *Sked-
viks gård*, i Vermdö Sochen och Stockholms Län,
igenom *Agneta S. Leverin, M. Lud. Bluth, Mich.
Ottosson, Mart. Hahn, Johanna Schenbom* och *Nicl.
Kleen*, i underd. inlämnade, att de som i vilse de-
lar, från Svenska Kyrkan voro skiljacketige, måtte
förklaras inbegrepne, under Tolerance Placatet af
d. 24 Jan. 1781; och att K. M:t uti Resolutio-
nen derå, behagade dertill lämna Dets nådiga
bifall, till vederbörandes esterrättelse. (Stockh. Slott
d. 13 Maji 1782).

Bergs-Rådinnan *Christina Hjärne* född *Rud-
beck*, anhöllt i underd. att de, af den så kallade
Brödra Församlingen, som uti hånnes hus, vid lil-
la Trågårdsgatan, på Norremalm, uti flere år tillbaka
varit boende, måtte jämte de Stadens Inyånare, som
med dem gjort bekantskap, nådigst tillåtas, att till
inbördes uppbyggelse, uti Gudactighets-öfningar,
få än vidare ostörde sammankomma och till deras
mera beqvåmlighet, på hånnes gårds-tomt, till den
åndan, en Sal inrätta låta. Så vida desse Perso-
ner ej försummade allmänne Gudstjensten och under
sine andachts öfningar iackttogo, anständighet,
ville K. M:t i nåder tillåta dem, att dermed få
fortfara, under den allmänna tillsyn, som veder-
börande i slike fall tillkommer; bifallandes jäm-
väl, att till deras sammankomster, en sådan Sal,
som blifvit begärd, måtte på Bergs-Rådinnans gårds-
tomt

* *) *Bibliot. Svædoise, par Catteau, Tom. 2, 1 part. p. 21.*

tomt få inrättas; få vida det sker, efter de i Byggnings-ordningen utstakade reglor. (Ref. d. 12 Sept. 1783).

En större vidlöftighet, synes detta ämnet, här icke fordra. Att fritänkeri verkar till federnes fördärf, och att en lära som icke i lefvernet, genom dygdige och vackra efterdömen stadfästes; försvagar samfundsbandet, och rubbar grundvalen, hvar uppå ett roligt och lagligt Regimente hvilat; derom vittnar slutet af 18 Seklets allmänna Historia.

FEMTE AFDELNINGEN.

Om de till Allmänna Säkerhetens bevarande samt de i afseende på timande eldsvådor, vidtagne anstalter.

I.

Om Garnisonen och Inquarteringen i Stockholm.

Att Konungens Residence och Hufvud-Stad, i från åldste tider tillbaka, haft sin Garnison; är en lika allmänt känd sak, som att Konungars och Furstares anseende, Fästningars försvar och Allmänna säkerhetens bevarande i stora och folkrika Städer, alltid fordrat en så nödig och oumgångelig anstalt.

Innan man hade på beständig fot värfvade Regimenten, omväxlade Landtfänikorne med vakt-hållningen i Stockholm. Borgerskapet hade förut der-
utin-

utinnan deltagit; men år 1607, befalle K. *Carl IX*, att Borgare-Vackten skulle alldeles afskaffas, och deremot skulle 360 man af Smålands-Knektarne uttagas till Vackthållning, samt underhållas till hälften af Kronan och till hälften af Stockholms Borgerskap *).

Af äldre Konunga-bref till Öfverståthållaren, inhämtas: att en del af Ryttare-Vackten som Patroullerat, skulle indragas, och allenast 18 man, med 2 Corporaler bibehållas, hvilka Öfverståth. skulle inducera Borgmästare och Råd, att som förut, ån vidare underhålla. (K. br. d. 24 Oct. 1664). Att Vackt skulle hållas af 48 man till håft, hvar af hälften skulle underhållas af Staden. (K. br. d. 18 Oct. 1665). Att 40 *Archerer* skulle Vårivas, att hålla natt-vackt och bivista executioner, hvilken trouppe med en General-Gevaldiger och en Gen. Gevaldiger-Lieutenant, Kronan skulle aflöna med 3150 d:r och Staden med 2310, tillsammans 5460 d:r Smt. (K. br. d. 15 Mart. 1667). Staden blef sedermera ålagd att underhålla denna Vackt; hvarom mera ang:de Stads-Vackten.

Stockholms Garnison hafver efter tider och omständigheter varit, ån större och talrikare, ån åter blott bestått af K. Lif-Garde och en del af Artilleriet, samt i senare tider af f. d. *Hamiltonske*, *Lilljefvårdske* eller sedan Enke-Drottningens Rege-mente kalladt.

Vackterne voro fordom fördelte, till 5 eller 6 ställen; men sedan Garnisonen blifvit förstärkt, har ock Vackter och Corps de Garder fådt en märkelig tillökning. Vid 1796 års slut, var Garnisonen i Stockholm nära 5000 man.

Konungens Lif-Garde, som efter sista kriget fådt namn af *Svea Lif-Garde*, har jämte ett sedan

*) *Hallenberg*, K. Gustaf Adolphi Historia, I D. p. 162.

upprättadt Gardes Regemente, under namn af *Götha Garde*, bevakningen öfver Konungens Slott och hus. Deras Hög-Vackt är på Kongl. Slottet, i Västra runda flygeln på yttre Borggården.

Under den tiden Kgl. Hofvet efter 1697 års Slottsbrand, till år 1754, bodde i *Vrangeljske Palatset*, eller det sedan kallade *gamla Kungshuset* på Ridderholmen, hade Vackten sitt Corps de Garde, till höger nedanförf stora trappan, der en liten Borggård var, med sin mur omgifven, som i senare tider blifvit borttagen.

• Att Vackthållningen i Hufvud-Staden under 1788, 89 och 1790 årens krig med Ryssland, enligt K. M:ts bref och befallning af *Haga* d. 10 Sept. 1788, blifvit af Borgerskapet i Stockholm enfamt bestridd; bör här få mycket hålldre nämnas, som Konungen ansatt denna Borgerskapets tjenstgöring, med synnerligt nådigt välbehag.

Den 18 Sept. 1788 börjades denna Vackthållning, då Lieutenanten och Großhandlaren *Clasfon* med 100 mousqveterare utom Under-Officerare och Corporaler, vid Kgl. Hög-Vackten aflöste Lieutenanten Baron *Leijonhufvud*, och detacherade en Subaltern-Officerare med 26 man till Norremalmis torg, att derstädes Vackten emottaga. Sedan Infanterie-Corpsen förrättat tvänne Vackt-tourer, emottog fjerde Esqvadronen af Cavalleriet, Vackten till fots, första gången d. 9 Oct. s. å. jämte en Cavallerie-Patroull af 8 man och 2:ne Under-Officerare, hvilka hade sitt Corps de Garde, der Låta Dragonerne förut hade haft sin Hög-Vackt.

Utom Vackten vid Kgl. Slottet, gafs ock Honneurs-Vackt till H. K. Höghets Princessans Palats, samt Theater-Vackt då Skådespel uppfördes på Operan eller Bollhuset, samt vid flere solenne tillfällen.

Vid

Vid 1789 års Riksdag beslöts i Stånden, att hos K. M:t skulle i underdånighet anhållas, att Borgerkapets Cavallerie- och Infanterie-Corpsen i Residencet, som under senast förflutne månader, haft trägen och befvärlig tjenstgöring, med Vaekt-hållning om Kongl. Huset och Hufvudstaden, måtte betäckas och Ständernes uprictiga och vänliga tacksamhet, dem tillkännagifvas, på det sätt, K. M:t i nåder täcktes tillåta och förordna *).

Den 29 Mart. 1790, fände K. M. Hans K. Höghet, Kron-Prinsen, till Rådhuset, att föra K. M:ts hälsning till Öfverståthållaren, Magistraten och Borgerkapet, jämte K. M:ts bref, hvaruti Konungen förklarade sig: "under de bekymmer som tryckte Hans Krona, ingen lifligare tillfredsställelse kunde kännas af ett hjerta, tillgifvit ett troget folk; ån erfarenheten af Borgerkapets kärlek och trohet. En belöning den Försynen behagat gifva Hans omsorger. Det hade icke undfallit K. M. den möda och kostnad, hvarmed Borgerkapet bestridt vakt-hållningen, och hade deröfver, jämte Borgerkapets nitiska uppförande, Sjelf ämnat betyga Sitt nädiga välbehag; men som K. M. tillika erindrat Sig, Sin egen hugnad och glädje, då en älskad Fader fände Honom, att försåkra Borgerkapet om Sin huldhet och förtroende, (1768); hade Han velat bereda, H. K. H. Kron-Prinsen samma tillfredsställelse; då Han nu uppdragit Honom, att det samma verkställa;" m. m. — Sedan detta bref blifvit uppläst vid öppne dörrar, höllt H. K. Höghet till Magistraten och Borgerkapet ett kortt tal; försåkrades dem samt. om sin ynnest och välvilja **).

3. *Bandet.*

R

Med

*) Bonde-Ståndets Protot. 1789, 8:o, p. 55, 56.

**) Öfver detta H. K. Höghets besök, har Borgerkapet låtit slå en minnes-penning. Se Witt. A. H. V Del. p. 414.

Med denna Vackthållning fortfor Borgerskapet, till des efter *Verela* freden, Borgerskapet d. 30 Sept. 1790, inför K. M:t först undergådt munstring på *Adolph Fredrichs torg* *), då K. M. i slutmeningen å Gen. Munstrings-Rullan förklarade; icke allenast Des nådiga nöje och välbehag öfver Borgerskapets Militaire - Corpfers Bevåring, Exercice, goda skick och enighet; utan ock den huldhet och ynnest, hvarmed Kongl. M:t förblef Des trogne Borgerkap alltid välbevågen.

K. M:t hade förut d. 30 Aug. 1790 på Rådhuset i Borgerskapets närvaro, tillkänna gifvit sitt beslut, att låta upprepa en Stod eller *Obelisque*, till en kär äminnelse för Des Esterträdare, af den trohet han funnit hos Magistraten och Borgerskapet. De pris-p:gr, hvilka fallit på Hans lott, som Befälhafvare vid de Segrar, dem Flottan vunnit, hvilken Han anført, skulle till detta ändamål användas. Han önskade att stället dertill måtte af Magistraten och Borgerskapet uppgifvas. Den deröfver författade ritning, aflämnades till Öfverståthållaren; den vore lika okonstlad, som K:s erkånsla.

Den 23 påföljande Octobr. då Borgerskapet 2 år 1 månad och 4 dygn, bestridt ofta nämde Vackthållning, aflöstes deras Vackt af K. M:ts Lif-Garde, och emottogs då af samma Officerare, Baron *Leijonhufvud*, som af Borgare-Vackten aflöstes, d. 18 Sept. 1788 **).

Sedan Revolutionen 1772, då K. M. d. 19 Aug. uti Lif-Gardes Rapport-falen, för Officers-Corpsen först upptäckte Des upfat, om Regements-förändringen, och blef dervid af Des Lif-Garde

*) Öfver denna Munstring, har Hof-Målaren Profess. Hilleström, förfärdigat en stor tassa, som blifvit inlöst af Borgerkapet.

***) Relat. öfver Stockholms Stads Borgerkaps Vackthållning, af G. P. Köppen. St. 1791, 3:0.

biträdd, hafver till en äminnelse deraf, 2:ne canoner varit placerade utan för Hög-Vackten, framför de der planterade Handgevåren. Från nämde tidepunkt härleder sig ock bruket af det i Arméén sedan införde Fält-tecken, ett hvitt kläde, att bäras om Vänstra armen, som af Kongl. Lif-Gardet först anlades *). Tvänne af Lif-Gardet och Major *Lilljehorn* tagne större Metall-Canoner, i sista Ryska fejden, blefvo sedermera till ett vedermåle af Lif-Gardets ådagalagde mod och tapperhet, åfven framför des Hög-Vackt uppstälde. Efter Kriget 1791, förslärktes K:s Garde med 2:ne nya Corpser, hvardera Bataillonen med 300 man, skilde till Uniformen således, att den ena bar hvitt och blått, och den andra svart och gult; hvilket sedan förändrades, då Gardet inrättades till 2:ne Regement, Svea och Götha.

Då Öfverståthållare-Ämbetet, 1795 flyttades till det af Kronan på Riddarholmen, till Amiralitets-Collegium inlösle och nyttjade hus, blef ock ett Corps de Garde der bredevid inrättadt, för den Vackt, som dit skulle aflämnas. K. brefvet d. 12 Nov. 1795 befallte, att lilla Stallbyggnaden på Riddarholmen skulle inredas till Corps de Garde, Öfver- och Under-Officers-rum, och ett för 50 man Soldater, samt desutom ett arrestrum och ett till Rustkammare, samt Spruthus för en Kronan tillhörig stor Spruta. Omkostnads-förslaget till denna byggnad fordrade 506 R:dr.

R 2

Låt-

*) I våra gamla Häfder omtalas Krigs-härens Fält-tecken under namn af *Märke*; såsom uti berättelsen om Brunkebergs Fältslag 1471: att sedan slagorden under *Sten Stures* anförande, var emot de Danske upställd, höll han ett upmuntringstal till sitt folk, som besvarades med ett Härskri, hvarefter lösen gafs och *Märke lades*, d. ä. Svenska Fält-tecknet upfattes af halm, på hjälm och hattar.

Lätta Dragon - Corpsen, uppfatt af General-Lieutenanten Baron *J. M. Sprengtporten*, och som införlifvades 1772 med K:s Lif- och Hus-troupper; hade sitt Corps de Garde vid Kongl. Slottet, i gamla *Oxenstiernske* hufet; hvarest ett stall för Håstarne uppbyggdes af trä 1773. År 1793 blef denna till 300 man förökta Troupe, förvandlad till Lif-Husarer, och förlagd på Kungsholmen, hvartill det så kallade Engelske Garfveriet inreddes.

Den detacherade Vackten på Norremalm, hade förut ett af Staden uppbyggt Corps de Garde på torget, ungefär midt för *Castenhof*, neder vid strömmen. Det blef 1775 nederrifvit, och nya rum i stället dertill inredde uti stora Opera-hufet.

Den del af Enke-Drottningens Regemente, som efter flere förändringar nu heter Lif-Regementets Vårfvade Infanterie Bataillon, har sin Vackt uti H. K. H. Prinsessans Palais, midt emot Vackten i Opera-hufet.

Den af Gen. Majoren Baron *Cederström*, under Förmyndare-Regeringen företedde ritning till Corps de Gardet vid Kungsholms-bron, gillades d. 27 Maji 1793. Plats utlägs dertill, och byggnaden skulle till den 1 påföljande Octob. vara färdig. År 1797 i Maji indrogs åter Vackten derstädes.

På Skeppsholmen, der Svenska Escadern af Arméens Flotta är stationerad, är för Vackten derstädes i senare tider ett stenhus uppbyggt, vid ändan af bron närmast Skeppsholmen.

Kongl. Svea Artillerie, hörande till Stockholms Garnizon, hafver sin Hög-Vackt på Artillerie-gården. Ifrån denna Hög-Vackt lät K. *Gustaf III.* expediera flere ordres d. 19 Aug. 1772, som i anseende till den då nys började Revolution, fordrade skyndesam åtgjörd. Kongl. Artilleriet har under K.

Gu-

Gustaf Adolfs minderårighet, fädt en *General en Chef*, och blifvit fördelt i 4 Regimenten, Svea, Götha, Vendes och Finlands. Det bestod förut af 40 Compagnier, hvardera åf 80 man, och 2:ne mindre detachementer, som tillfammans utgjorde en styrka af 3216 man, i fredelig tid, fördelt i 4 Brigader och en Bataillon.

Sedan *Fredrichs-hof* blifvit inredt, att af salig Enke-Dr. *Lovisa Ulrica* bebos; blef ock der ett Corps de Garde uppbyggt för Hånes Honneurs-Vackt. Då *Fredrichs-hof* efter Enke-Drottningens död, till Arsenal inreddes, hade först Artilleriet, Arsenals-Vackten derstädes, som sedan någon tid bestriddes af en till Stockholm Commenderad Trouppe af Lif-Regementet, och ändteligen af Ridande Artilleriet, hvaraf en del ifrån Stralsund 1793 blef hit-transporterad under Öfverste-Lieutenanten *Cardells* befäl.

Från äldre tider hafver ock K. Lif-Gardet haft en Vackt på Södermalms torg, som länge hade sitt Corps de Garde, uti flygeln af Söder Stadshus; hvartill ett serkildt stenhus sedermera af Staden blifvit inredt i linea med stora Badslugugatan och öfre järnbron, vid bödelsbacken och Södermalms torg.

Uti K. br. d. 28 Julii 1793 befalltes ett nytt Corps de Gardes uppbyggande på *Adolph Fredrichs* torg, för en Under-Officer, 1 Trumslagare och 12 Man. Vackthållningen derstädes indrogs i Maj månad 1797, och Corps de Gardet förändrades 1799 till våghus och krogrum.

Sedan för:de Vackter vid Kungsholmsbron och *Adolfs Fredrichs* torg blifvit indragne, underhålles nu Vackterne i Opera-huset och på Södermalms torg, med ved och ljus, af bemedlings-Commissio-nen; men de öfrige af Kronan.

Garnizons - Regementernes Inqvartering, med Hof- och Stall-Staterne, samt de i Stockholm tjenstgörande Officerare af Lif-Drabante-Corpsen och Fortifications-Statens; har varit Staden till en så betungande kostnad, att den gifvit anledning, till många deröfver anförde besvär.

K. *Gustaf I:s* Mandat d. 6 Maji 1557 och K. *Erich XIV:s* Confirmation derå d. 12 Apr. 1563, ålägger endast dem som bruka Borgare-Handel och Naring, Stadens tunga, med *vård, skatt, dagsverken* och *gåstning*. På andragne skål, att mantalet af Borgare, för den stora tunga, de hafva af kneckterna, som till dem omlagde varda, och de till kost och lång hålla, årligen förminskades; förskönte K. *Sigismund* Stockholms Borgare, för samma Knekte-Håll och Gåstning, dock att Staden derigenom icke måtte med tillbörlig och nödvändig Vackt och vård blifva förvarlöset och försummet. (K. *Sigism.* stadga d. 13 Julii 1594). Stads-lagen 1618 stadgar: *alla skulu the vård och vaku i Stadenom gjöra, som byamån äro och burfkap utgifvit hafva*. Enligt Dr. *Christinas* Privilegier d. 10 Mart. 1636, skulle alla som idkade Borgerlig naring, utan afseende på stånd, draga Stadens tunga och börda. Drottningen läfvade ock i Resolut. d. 1 Julii 1642, med det förderligaste som möjligt var, att afskaffa och upphäfva den frie Inqvarteringen, och Borgerskapet dertfore lisa och försköna. Att Borgerskapet icke måtte med Inqvarteringar öfver skål och nödtorft besväras, skulle af Krigs-Collegio, på det folk som Inqvarteras, och på betjente, under Hof-Statens, visse rullar inskickas och till Magistraten inlesvereras, och deruti så procederas, att allt öfverflöd i sådan Inqvartering, måtte betagas. (Ref. d. 18 Dec. 1661). Till öfverseende af desse inqvarterings-rullor, skulle vissa
Com-

Commissarier förordnas; viljandes K. M:t så laga, att Borgerskapet efter möjligheten måtte uti Inqvarteringen vederfaras någon lindring och moderation. (Ref. d. 17 Dec. 1664)*). Uti Refol. d. 24 Mart. 1683 förklarades, hvad under Borgerlig nåring borde förstås, till deltagande i Inqvarteringen; förmodandes K. M. ingen ringa lindring derutinnan vinnas, att de som sjelfve ägde hus, icke finge qvarters p:gr. Till subleverande i denna Borgerskapets börda, bevilljades dertill en tillöknings-tolag, till $\frac{3}{4}$ af inkommande och $\frac{1}{4}$ procent för utgående varor, öfver den vanliga tolagen. K. br. till Kam. och Commerce-Colleg. d. 16 Julii 1688. År 1721 d. 21 Nov. förordnades att optionen af Inqvarteringen in natura, eller p:gr derföre, efter qvarteringsordn. skulle ankomma på Borgaren. Den extra ordinarie Inqvarteringen, förmodades märkeligen blifva lifad, när Garnizons-Regementet som stått under Öfverste *Duwall's* Commando aftågade, och Major *Horns* allena qvarblef; så mycket nödigare, som Stockholm, genom gråntsens, så märkelige förryckande, för Riket blifvit lika som en *frontiere*, och att Gardet intet allena förslog till alla Posters bevakande. Som Inqvarteringen var *Borgare-Ståndets enskilte tunga*; så skulle all Inqvartering upphöra, som en tid, andre Ståndspersoner hade dragit, tillika med Borgerskapet. Om ofra nämde Inqvarterings utgörande, förordnades ytterligare, att den, till de i Stockholm varande ständiga Garnizons-Regementerne, Lif-Gardet och Artilleriet, skulle betalas efter cours, som för hvart år skulle

R 4

ut-

- * *) Inqvarterings-Commissionen 1664 bestod af följande Ledamöter: Hr Riks-Marskalken, Hr Öfverståthållaren, Hr Grefve Carl Leijonhufvud, Hr Sten Bjelke. Liffan underskrefven af Dr. Hedevig Eleonora och contrasignerad.

utfättas; att den skulle utgå efter verkliga styrkan, efter rigtiga förteckningar öfver vacancerna; att de i Stockholm tjenstgörande af Lifdrabante-Corpsen och Fortificationen, skulle njuta Inqvarteringen med förhöjning efter cours; men icke Hof- och Stall-Staten, samt Arsenals-betjeningen; att Marine-Corpsen på Skeppsholmen, ingen Inqvartering kommo att bestås, och att Inqvarterings-besväret, som förut skedd, ej skulle ensam dragas af Borgerskapet, utan att allt hvad till Inqvarterings-fonden tarivas, öfver tolags inkomsten, borde dragas af Borgerskapet enskildt till hälften; men till den andra hälften insamlas af husen och gårdarne i hela Staden, på det sätt, att Borgerskapet med öfrige oprivilegierade husen i sednare hälften deltaga, efter enahanda proportion i beräklandet, som de till Brandvackts-afgiften äro taxerade; alle publike hus dock undantagandes. (Förord. d. 13 Nov. 1766). Detta förordnande om ett allmännare deltagande uti Inqvarterings-tungan, synes få mycket mera grundadt, som Garnizonen icke blott är för Borgerkets skull, utan till hela Stadens försvar, och till ett gemensamt lik åtnjutande, af allmän fred och säkerhet.

Att här lämna någon underrättelse, om den i förberörde mätto, nämde *tolag*, eller tillägg i Tull-afgifterne; anmärkes, att Tolagen är en af ållder Staden tillslagen inkomst, till des allmänna byggnaders och hushållningens upprätthållande, och således skild ifrån Inqvarteringsverket; så att de Städer hvilka alldrig vetat af Garnizon eller Inqvartering; hafva dock för sitt bestånd och underhållande skull, sådt åtnjuta ifrån sin första början, tolag såsom en oundärlig publik inkomst. I sådant ändamål är ock Stockholms tolags-inkomst ökad, såsom 1680 med $\frac{1}{4}$ procent och 1684 med $\frac{1}{2}$ för

$\frac{2}{3}$ för inkommande och $\frac{1}{4}$ p. c. för utgående varor, och har med Inqvarteringen ingen gemenskap. Men då på 1680-talet K. *Carl XI.* fant att Inqvarterings-afgiften blef för Borgerskapet för mycket tryckande, förordnades, som sagt år, 1688 d. 16 Julii, det en tillökning jämte tolags-afgiften skulle uppstå, hvilken till Inqvartering för Garnizon, endast skulle blifva använd, och år den, som nu uppstås under namn af Inqvarterings-tillöknings-tolag.

Då Inqvarteringen alltid blifvit ansedd som en besvärande börda för Borgerskapet, bör och här något nämnas, hvartill denna utgift sig ungefärligen bestiger.

Influtne medel vid Stockholms Stads Inqvarterings Contoir för åren 1740 till och med 1754, eller för 15 år:

Tillöknings Tolags-medel D:r S:mt.	—	700,779.
Stora Järn-vågen för dubbla väg-p:gr	—	12,536.
Mindre Järn-vågen för Dito	—	3,543.
Norra Victualie-vågen för D:o	—	13,397.
Södra eller Ryffe-vågen för D:o	—	3,371.
Packhuset för D:o	—	1,906.
Måteriet för dubbla måtar-p:gr	—	11,077.

Summa — 746,609.

Utgiften för samma 15 år.

Kongl. M:ts Hof-Stat D:r S:mt	—	87,287.
Kongl. M:ts Stall-Stat	—	10,987.
H. K. H. <i>Adolph Fredr.</i> Hof- och Stall-Stat	—	43,504.
Kongl. M:ts Lif-Garde.	—	211,513.
Kongl. M:ts Artillerie	—	180,231.
Kongl. M:ts Fortifications-Stat.	—	38,100.
Kongl. M:ts Lif-Drabante-Corps	—	61,230.
Kongl. M:ts Stånd-Drabanter	—	5,905.

R 5

Jäm-

Jämtlands Regemente 1741—1743	—	9,123.
Uplands Regem. Commendering 1751	—	1,554.
Extra ord. Inqvarteringar och Hus-hyror		58,438.
Diverse omkostningar och utgifter	—	33,333.
Tripolitanske Effendis Hus-hyror 1744,		
1745	— — — —	2,010.
Artillerie Öfverste-Bostället, inköp och re-		
paration	— — — —	14,239.
Tygmåstare-bostället, reparation	—	2,315.
Lazarets-omkostn. för Sv. och Ryska Ar-		
méen för 1742—1745	— —	13,742.
Arsenal- och Rustkammare-Betjente	—	798.
Diverse Regem. som arbetet på Slotts-		
byggnaden	— — — —	1,057.
		<hr/>
	Summa	— 775,366.

Ballance 28,957 D:r S:mt.

Till Stats-Verkets lindring uti desd utgifter, skedde efter vår nu Regerande Konungs tillträde till Regeringen, en betydande indragning, af de Regementers styrka, som utgjorde Garnisonen i Stockholm, hvarigenom ock Hufvud-Stadens Invånare ansefningen lindrades uti deras Inqvarteringsbörda. (Puncter vid Riksdagen 1800).

II.

Borgerkapets i Stockholm Militair-Corpsen.

Vid Konung *Sigismunds* ankomst ifrån Polen till Stockholm, finnes i Stadens Tånke-bok 1593 d. 15 Aug. anteknat: att kvarter för K:s medfölje utfägs; likaledes Höfvitsmän och Fåndrickar för Borgerkapet. Tvåne Fännickor af siden, skulle beställas för Borgerkapet, den tredje skulle Köp-Svännenne beställa, och den 4:de skulle de på Norremalm beställa, till deras folk, och sjelfve förordna sig Höfvitsman, Fåndrick och Quartermåstare. (fol.

(fol. 94). Den 23 Aug. skedde Borgerſkapets Munſtring, på Gråmunkeholm. Der ſåg man mycket folk och vål utruſtat; ſå att ingen hade ment, att ſå många vårhaftige män, ſkulle finnas i Stockholms Stad. Munſter-Herrar voro *Hans Åkeſon Hofmark*, och *Jöran Clauson*, och Stadens Borgmäſtare 4 (fol. 96).

Man dömmar här af att denna Militair, då icke varit på den fot, indelt i viſſa Compagnier, under tillförordnad befäl, ſom den ſedermera blifvit inrättad. År 1650 den 19 Sept. blef en ordning utfärdad, ang:de Borgerſkapets exercerande och årliga munſtringar.

Af Öfverſtåth. *Baron Roſenhanes* Relation 1663, ſom lämnar om Stockholms Stad och hvad till deſs Historia hörer, flere ſäkre underrättelser och upplyſningar, inhämtas: att med Borgerſkapets Militair-Corps, hölls den tiden, årligen munſtring, och beſtod den då af 15 Compagnier, hvaraf 4 voro i Staden, 7 på Norremalm och 4 på Södermalm, med deras Capitainer och Officerare; åfven af ett Compagnie till hålt, af 119 unga Borgare, för hvilka alle, *Wilhelm Barelaij* var Öfverſte, och *Rudolph Roland* Major, och belopp ſig hela mantalet, ſom bar vårja, med Borgare och deras Drängar till 2328 perſoner.

General-Major *Barelaij* fick i anſeende till ſin höga ålder och tjeñſt vid Staden ſom Öfverſte, en årlig gratification af 1500 d:r S:mt; hvilken gravation i Stadens medel, anfågs ſå mycket drågeligare; ſom hans liſtid icke kunde blifva lång, och ſamma beneficium, vore för honom perſonelt; utan att extenderas på någon annan. (K. Carl XI br. till Öfverſt. och Maģiſtr. d. 13 Mart. 1674).

Af Öfverſtåth. *Baron Claes Rålamb*s berättelse, om den munſtring, ſom 1678 blifvit förrättad,

tad, d. 3, 4, 6 och 30 Maji uppå Barnhuset; finnes åter Borgerfkapets Militair-Corpsfer, med Gefäller och Drångar, då hafva bestådt af 2:ne Compagnier Cavallerie, 4 Infanterie-Compagnier i Staden, 10 på Norr och Ladugårdslandet, samt 7 på Södermalm; och att hela styrkan med befål, stigit till något öfver 2600 man *). Skillnaden så i anseende till hela summan af Compagnierne; som att de på Norr ifrån 7 blifvit förökta till 10, och på Söder, ifrån 4 till 7, emot förhållandet 15 år förut; torde härleda sig, antingen af folkökningen, eller af någon förändring i Compagniernes styrka och indelning; eller af båda gemensamt.

Af förenämde Corpsfer, bestod 1761, Cavalieriet, af Carabinier-Corpsen och 4 Compagnier, hvar Compagnie fördelt i 3 Corporalskap, och Infanteriet af 4 Bataillon, hvar Bataillon af 4 Compagnier; varandes närmaste Chefen för hela denna Corps, Stads-Majoren, som njuter lön af Bemedlings-Commissjonen, och har äfven under sitt befål Stadens Militair-Compagnie. Borgerfkapets Vapen-munstringar, så ofta de hållas, förrättas af Öfverståhållaren och Politie-Collegii Ledamöter **). Borgerfkapet hade sedan d. 9 Junii 1730, i Konung *Fredrichs* närvaro, på Barnhusgården, icke undergådt något munstring, förr ån 1764, då Konung *Adolph Friedrich*, på samma ställe, tog Borgerfkapets Militair-Corpsfer i nådigt ögnafigte. Då gjordes den ändring, att i stället för hvar Compagnie, hade olika fanor, blefvo de lika för hvar Bataillon, som hafver hvar sin färg; Cavalieriet fick då

*) Handl. i Riks-Archivo.

**) Politie-Colleg. berättelse till Öfverst. Baron Lantingshausen, 1761.

åå lika fadel-munderingar, och Compagnierne Reducerades till lika antal *).

Vid den här åfvanföre, omförmålte tjenstgöring, torde den tillåggning åå rum; att Borgerskapet vid ååtkillige tillfällen, ådagalagdt nit och oförtrutenhet, då defs bitråde blifvit påkalladt. År 1751, då man vid de tått på hvarannan uppkomne eldsvådor, befarade mordbrand och förrådeliga tillställningar, patroullerade Borgerskapet till håft, om nåtterne en hel månad.

Men hvad här i synnerhet bår nämnas, år hvad i Stadens minnesböcker förvaras, att K. Gustaf III. d. 12 Sept. 1772 på Rådhuset munteligen betygade Defs vålbehag, åfver Magistratens och Borgerskapets ådagalagde utmärkte nit och trohet, till Rikets råddning d. 19 Aug. 1772; till vedermåle hvaraf samt till åminnelse af detta tidskifte, Konungen förunte Borgerskapets Officerare till håft och fot, att ståndigt bååa gallonerade hattar med fåltteknet, antingen de bruka uniform eller andra klåder; jåmte ett hvitt klåde om vänstra armen, då de ååro i uniform; samt 2:ne slags medailler att bååras på bröstet; hvilket allt federmera skrifteligen förklarades, på Konungens Fådelstdag d. 24 Jan. 1773, då de 14 som till håft, i full uniform voro K. M. till måtes på Artilleriegården, erhålllo, guldmedaillen, jåmte 2:ne af Infanteriet; och 39 af Borgerskapets Militaire till fot, silfver medaillen; med tillstånd, att bååa den på bröstet; de förre eller de som fingo guldmedaillen i K. Svårds-Ordensbandet och de sednare, eller de som erhålllo silfvermedaillen, i hvitt band. Åtsidan på denna medaille eller ovala penning, föreståller Konungens bild, med namn och titel, och frånsidan,

en

*) Åfverståth. Baron Lantingshaufens Riksdags-Relation 1765.

en bikupa, utur hvilken en bisvårm flyger fram och följer sin vise, med öfverskrift: *Concordes Re-gniq. fideles*. I exerguen: *Cives Holmens. A. 1772 d. 19 Aug.*

Till ytterligare bevis af nitisk tjenstgöring, må här med några ord upprepas Vackthållningen under hela sista kriget med Rysland, något öfver 2:ne år, som i Kgl. Residencet, ensamt bestriddes af Borgerskapet; under hvilken tid 1789 års Riksdag inföll, som gjorde Vackthållningen mera befvårlig och mödosam.

Till den General-munstring med Borger-skapets Militair-Corpsen till hålt och fot, som Konungen efter återstæld fred, behagade i nåder Sjelf för-rätta, d. 30 Sept. 1790, voro tryckte ordres ut-färdade. Om denna munstring är redan nämt och en närmare underrättelse derom lämnar en tryckt relation om Borgerskapets Vackthållning *). Hvad här kan tilläggas, är att munstrings-kostnaden, såsom för Tribunen å *Adolph Friedrichs* torg, anstalterne till fêten å Beursen, illumination, musiqve, måltiden, m. m. besteg sig till 3801 R:dr 25: 7.

Vid denna munstring befans styrkan, enligt då inlämnade rullar, utgöra:

Cavalleriet: 4 Compagnier — — 329 man.

Infanteriet:

Stads-Bataillonens 4 Compagnier — — 281 —

1 Norra Bat:s 4 Compagnier — — 274 —

2 Norra Bat:s 4 Comp. — — 201 —

1 Södra Bat:s 4 Comp. — — 222 —

2 Södra Bat:s 3 Compagn. — — 292 —

In alles 23 Comp. och — — 1599 man.

Öfver- och Under-Officerare med Mun-ster-Skrifvare — — — 281.

Således tillsammans — — — 1880.

Sam-

*) Af Köppen 1791, 8:o.

Samtelige Officerare, som vid Borgerskapet's Militair-Corps'er, äro benådade med Kongelige fullmagter; hafva för sina Officers-fullmagter, blifvit befriade för contributioner, enligt K. brefvet d. 7 Dec. 1792.

III.

Stadsvackten i Stockholm.

Stadsvackten i Stockholm har förmodeligen förfst blifvit inrättad i slutet af Sexton århundradet. Stadens Tänkebok 1594 lämnar derom följande underrättelser: den 1 Octobr. blef tillfagt, att hvar och en skulle villigt utgöra Kneckte-penningar, till dem som bevaka Staden, till dess ett bättre sätt kunde påfinnas till Stadens Vackt och vård. Den 16 December samma år, blef samtyckt, att Staden skulle hålla de 32 Knecktar, som Höfvitsmannen *Erich Larsson*, hade på Stadens vägnar antagit, och blefvo dem handfångne Stadens värjor, 24 hilleborder *). År 1597 d. 23 Nov. befalltes att Staden skulle hålla 100 Knecktar till de förra, som Staden höll: begärdes förskoning; men intet uträttades dermed **).

Denna Vackt kom således på en Stadgad fot, med lika styrka eller till ett nästan lika antal, hvaraf den ännu består.

Det skulle kunna i anseende till ämnet anses, såsom en spild möda, att här upptaga alla de förändringar, som med denna Vackt sig tilldragit ***).

Öf-

*) Stad:s Tänkebok 1594, f. 195, 198, 202.

**) St. Tänkebok 1597, f. 446. —

***) Man berättar väl att denna militair, af ålder blifvit kallad gårvarar; af gård och var, värja, värda, bevara; men att namnet sedan vrängt, blifvit förändrat till Stadsvackt.

Öfverståthållaren Baron *Rosenhane*, uti dets ofta åberopade Relation 1663, berättar att med Stadens *militia*, var således bestått, att Staden underhöll årligen 70 Soldater, hvilken *militia* en Lieutenant förestod och förde på Vackten. Detsutom hade Staden någon tid, och de mörkaste nätterne, underhållit 20 Kronans Ryttare, att bevaka säkerheten om nätterna. Båtsmanshållet steg till 100 man, som årligen lämnades till Amiralitetet; men 1662 blifvit ökt till 200, till mycken kostnad för Staden.

Uti Instruction d. 19 Nov. 1669, för *Archererne* i Stockholm, skulle denna beredne ordinarie nattvakt, bestå af 36 gemene med dets Officerare, som hade att förekomma oljud och oskick, på gatorne nattetid. En Major som tillika var General-Schult eller Vacktmåstare, skulle Commendera denna troupe; och hvad till deras i ackttagande och eftersefnad förordnadt bief, skulle ock förstås om *ordinarie Stads-Mousqveterare-Vackten*.

Som K. M. vid Statens reglerande, väl bestått och låtit uppföra den summa, som för Archerernes underhåll, för detta varit anslagen; men likväl der hos betraktat, att Archererne icke kunde göra den nytta, som K. M. intenderat; så skulle Öfverståthållaren med Magistraten öfverlägga och till följe deraf en sådan Vakt till fot, i stället för den andre till häft, inrätta och förordna, till ett sådant tal, som de bestådde medel, kunde medgifva. (Bref till Öfverståth. d. 1 Dec. 1669).

Natt-Vackten till häft blef således indragen och den ordinarie Stads-mousqveterare Vackten till- ökt, som ålåg att bevaka allmänna säkerheten i Staden, samt hindra oljud och öfvervåld nattetid *).

Brand-

*) Det är om denna nattvakt som *Robinson* säger: att i Stockholm är en *Patrouille, qui ne marche que pour le*

Brandvackten är en sednare inrättning, hvarom mera här nedanføre. Stadsvackten blef på K. befallning 1670 förstårckt, till hvars underhållande Staden förmålte sig inga medel hafva att tillgå. K. M:t att visa sin benågenhet emöt Staden, resolve-
rade: att befria och förskona Staden för det arrende, som för *Norreström* förut till Kronan erlagt blifvit, samt att lindra Borgerskapet's Inqvartering. K. br. d. 5 Apr. 1671.

Stadsvackten är som alle andre, under K. M:ts förschildte beskydd, och det hågn, som är Militairen förvarad, i Krigslagarne. Om deras straff, som förolämpa Stadsvackten i dess tjenstgöring, utkom en kundgörelse d. 1 Octob. 1720, enligt med förordningarne af d. 12 Martii 1679 och den 26 Junii 1682.

År 1741 bestod Stadsvackten af ett Compagnie, under Stads-Majorens befäl, med sina Öfver- och Under-Officerare, 2 Trumslagare, 1 Pipare, 2 Profosser och 133 gemene. Deras Corps de Garde var då på Stortorget, som sedan blef med Rådhuset flyttadt, till Riddarhustorget.

Stadens Militair-Compagnie består, enligt Politie-Collegii berättelse till Öfverståth. af d. 3 Aug. 1761; af en Capitaine, 1 Lieutenant, 1 Fendrick, 5 Under-Officerare, 1 Munsterkrifvare, samt Corporaler, Trumslagare, Pipare, Profosser och gemene 139 man, förutan 20 man, så kallad Extra- eller Separations-Vackt, och lyder så vida under Collegii infecnde, att de hvarannan månad munstras i Collegii rum; men lönes och beklådes af Borgerskapet's Bemedlings-Commission; utgörandes årliga lönen och underhållet för ordinarie Vackten, med en Skants-Vacktare-lön derunder beräknad,

3 Bandet.

S

D:r

feu, &c. L'Etat Present de la Suede. Lond. 1718, 8°
p. 19.

Der S:mt 9964; samt för de Separerade, med en Coporal 1212 dr. samma mynt. Öfver-Officerare härvid, efter Collegii förslag, antages och befullmäktigas af Öfverståhållaren och Møgistraten; men Under-Officerare af Politie Collegio; åfven som Collegium utfärdar afsked, för det manskap, som till vidare tjenstgörande pröfvas odugeligt.

Stadsväckstens uniform består för det närvarande, 1798, af en blå jacka och lika reverer med hvita Snören och upslag, hvita underkläder, blått och hvitt skärp, Stibletter svarta, rund hatt, med hvitt band kring kullen, Bandoulliere och Patronaska. Mousqvret med bajonett, samt till sidogevår en Sabel.

IV.

Brand-Vackten i Stockholm.

Riks-Rådet Grefve *Nicodemus Tesfin*, hade för Stockholms Stad, med Here gode måns biträde, utarbetat ett project till en Politie och Brand-ordning, som Riksfens Ständer 1723, anmålde till K. M:t nådiga godtfinnande, hvaröfver Deputerade, under namn af *Brand- och Politie-Commissionen*, fick befallning att sig utlåta.

Denna Commission sammanträdde i Maji månad 1724, och ibland des första öfverläggningssåmmen blef, att utfinna medel, till en *Brand-Vackts* inrättning. Till vinnande af detta ändamål och då en sådan Vackts underhållande, borde åligga samtliga husägare; så anfågs nödigt att infordra en fullständig och noga förteckning, på alla inom Stockholms stadt, befintliga hus och gårdar; — men om någon, eller hvad slags tillämpning, deraf blifvit gjord, finnes ingen underrättelse.

I stället blef af K. M. d. 14 Nov. 1728 fastställt, att en beständig och ordentlig Brand-Vackt skulle

skulle inrättas, efter antalet af famillierne och hushållen; men ej efter hufven; hvarvid Magistraten hade att i acktaga, en tillbörlig proportion, i anseende till de uti små hus, inrymde flere fattiga hushåll och familjer.

Hårom utkom ett Reglemente d. 2 Apr. 1729, enligt hvilket Politie-Collegium ålåg att beförja, indelningen af denna Vackthållning, efter hufvens ordning, som borde numereras, och skulle vissa tillförordnade Rotmästare hafva reserve-Karlar tillreds för dem, som försummade att utskicka Brand-Vackt, af hvilka följande dagen 16 öre Sant för hvarje uteblifven Vackt, skulle utmätas.

Huru denna Vackt var fastställd, till 86 man hvarje natt, nemligen 24 i Staden, 32 på Norremalm och Blasieholmen, 8 på Ladugårdslandet, 2 på Kungsholmen och 20 på Södermalm; med hvad mera till i acktagande var utflakat; såsom att 2 och 2 skulle följas åt, den ena med en skramla i bältet och en handbåtshake, och den andra med en yxa och ett låderåmbare och vid mörka nätter en liten lyckta *); att inga Poikar eller Qvinfolk, skulle dertill få brukas; att denna Vackt skulle hålla sig tyft på gatorne, utan ras, skratt och sqvaller, samt med det ån brukeliga rop, gifva tiden tillkänna, vid hvarje timma; kan af åfvannämde Reglem. intagas.

Denna sålunda inrättade Brand-Vackt, började d. 2 Julii 1729 sin patrullering, och hus-numreringe d. 10 i samma månad att anstryckas. Samma tid incasserades en frivillig afgift, en gång för alla, af samtelige husägare, till Brandredskapens i

S 2

stånd-

*) Den i senare tider antagne Brandvackts-Saxen, i stället för yxan och ämbaret, finnes i koppar stucken i en Fransysk Refebelkrifning, såsom ett befunnerligt och för den resande okänt vapen.

ståndfättande, sig bestigande till 74,245 D:r 15 öre K:mt.

Stadens invånare klagade ofta, att de med denna Vackthållning ojämt besvärades; och Politie-Collegium anmålde de flere svårigheter och dageliga förändringar, genom dödsfall, refor och flyttningar, som vid hushållens sammanjämkande, mötte Vackthållningen och hindrade Collegium i dess öfrige gjöromål; i anledning hvaraf föreslagit blef, att inrätta Brandvackts-hållningen, efter numern på husen och gårdarne, som aldraförst blifvit påräknadt, såsom en grund till denna inrättning. Deröfver befalltes 1730, att Stadens invånare skulle höras: hvarefter husen indeltes efter deras värden, till afgiftens erläggande i 31 classer, med enahanda afgift i hvarje Class. Denna fördelning fastställdes af K. M. d. 3 Febr. 1731 på 3 år, då afgiften för Konungens Slott och Kronans öfrige hus tillika utfattes till 600 d:r S:mt årligen.

Emedlertid hade den ständiga Brandvackten till ett antal af 160 Patroull-Karlar, eller 80 på hvarje Vackt, tagit sin början d. 24 Octob. 1730, och utkom första kundgörelsen om Brandvackts-afgiftens erläggande, samt denna Vackts beskydd och ansvar, efter Krigs-Articlarne, d. 10 Febr. 1731.

Brandvackts-afgiften som Stadens invånare och husägare sig åtog 1731; betalades af deras egendomar årligen, med 1 d:r för hvar 1000 d:r K:mt af egendomens värde, som de då sjelfva uppgåfvo; hvarpå en taxerings-bok, efter hvarje hus-nummer, i hvarje kvarter inrättades.

År 1731 utgjorde denna afgift 15,725 d:r S:mt, men genom K. M:ts bref d. 30 Julii 1733 och d. 29 Julii 1734, skulle uppbörden blifva på gamla foten, med den tilläggnings; att de nya hu-
sen

fen som blifvit tillbyggde sedan 1730, skulle till afgifts-erläggande taxeras; hvarigenom någon tillökning vanns i Brandvackts-afgiften.

Brandvackts-Compagniet bestod i början af 1 Capitaine 2 Lieutenanter, 6 Brandvacktsmästare, 12 Rotmästare, samt 160 gemene och 1 Profols, och Staten besteg sig till 12836 d:r S:mt, de gemenas beklädning oberäknad. Efter K. brefvet d. 16 Aug. 1757, förklarcktes Compagniet med 12 man och 1 Adjutant af Brandvacktsmästarne. Capitainen fick då en tillökning af 100 d:r S:mt fourage-p:gr. Betjeningen vid uppbörderna kostade 810 d:r S:mt. Munstring skedde vid aflönings terminerne 4 gånger om året *).

Brandvackts-Cassan **) med en åsamkad skuld af 1062 R:dr, fordrade till Compagniets beklädning, i början af Januarii 1787, en summa af 2182 R:dr, som föranlåt en ny allmän värdering af husen, till afgiftens uppbärande af 2 p:er mille; hvilken genom deputerade Commissarier i hvarvart kvarter verkstältes ***). Hvarester inflöt 1788, från Brandförsäkrings-Contoiet — R:dr 4579: 1. Från husågarne — — — — 2329: 42.

R:dr 6908: 43.

1797 års uppbörd besteg till 7230: 5, och vid s. års slut hade Brandvackts-administrationen en besparing af 8708 R:dr 11 sk. 3 r:st. och skulden betald.

Brandvackts-Compagniet af 12 Rotar, bestod då af 212 Soldater med Rotmästare, utom Officerare 3, Under-Officerare 6, och 1 Profols.

S 3

En-

*) Politie-Collegii berättelse d. 3 Aug. 1761.

**) Utdrag af Brandvackts-Cassans räkenskaper ifrån Inrättningens början till och med 1785, finnes tryckt in forma patenti.

***) Handl. om Brandvackts-Cassans förbättr. 1787, 4:o.

Enligt Kongl. brefv et, i anledning af Riksfens Strs underd. tillstyrkande, borde Brandvackts inrättningen som tillf orene, stå under  fverst th llarens och Magistrateys gemensamma inf ende, således, att de till Brandvackts underh ll och af oning infamlade medel förblifva under  fverst th llarens, Magistratens och Borgerskapetets disposition, efter Stat och Resolutioner; och de vid berörde inrättning tjenstgörande, hvilka med Kgl. fullmagtet komma att f rfes, tillsättas på det sättet; att Borgerskapetets 48 äldste, genom ordentelig votering, välja af de till sådana tjenester, f kande eller andre skickelige personer z:c, hvaraf Magistraten och öfverståthållaren sedan utvälja en, hvilken genom Öfverståth hos K. M. till fullmagts erhållande anmäles. Men de ringare betjente vid Brandvackts-Compagniet samt Brandvackts-Contoirtet och uppbörden, till ttes af Magistraten med  fverst th llarens minne och vettskap. (Stockh. i R d-Kam. d. 2 Mart. 1756).

Sedan  fverst th. Baron *Sparre* i anledning af förenämde förordnande, till Lieutenants-bests llningen vid Brandvackten, inf nde förslag, förklarade K. M. uti n dig skr. af d. 22 Febr. 1790, sig väl hafva varit f nn , att dertill utnämna en annan, än den föreslagne; men då Konungen blifvit underrättad, att Capitains- och Lieutenants-bests llningarne vid Brandvackten  ro af de miadre, som efter den 1789 St derne gifne f rs kran, b ra af Staden tillsättas; så hvarken ville eller kunde K. M. derom annorlunda förordna,  n enligt de 50  ldstes förtroende; hvarvid det allrid kommer att förblifva; dock på det ingen rubbning härutinnan, hvarken af K. M. eller Dets Estertr dare, måtte kunna göras, hvilket genom misstag varit  bana; så fann K. M. sig icke längre b ra bibehålla

la den rättighet, att desse fyfslor med Kungeliga fullmagter förse; hvilken rättighet, då alla andra betoges, blifvit högstfälig H. K. M:t lämnad, i en tid, för hvilken Konungen med många af Rikets förnämsta adel böra hafva största afsky; utan ägde Öfverståthållaren, att utfärda fullmagter på samma fyfslor, efter de väljandes största förtroende, sedan valet efter vanligheten blifvit för-rättadt.

I anledning af en inbrotts-stöld ifrån gatan, i en bod i trångfund 1795, förordnades att Brandvackten icke skulle ropa, vid hvarje timma; utan gå tyste; på det tjuftar och våldsvärkare icke skulle varnas af ropet, om Brandvacktens ankomst. Detta vidtagne förordnande, upphåfdes åter i slutet af 1796, då ock under den 19 Decemb. ett nytt Brand-Reglemente för Stockholms Stad utfärdades.

Staden hafver 12 sprutor, och ett lika antal indelte Compagnier, som vid påkommande eldsvåda, dervid göra tjenst. Ladugårdslands-sprutan Commenderas dock af Artillerie-Regementet, och Amiralitets-sprutorne af Amiralitets-Staten. De öfrige dirigeras af en eller 2 Rådmän, med deras vicarier af Stadens betjening.

Under eldsvådor äro Brandvackterne förfedde med särskildte kläder och utmärkte till hvad tjenstgöring de höra: äfven som de af Borgerskapet, hvilka vid Sprutorne äro indelte, hafva sina visla tecken, ett band om armen och en lång staf i handen; som med det mera, af Brand-Reglementet kan inhämtas. På det Banco-betjeningen, efter deras åliggande skyldighet, måtte få mycket mera obehindrade vid yppande eldsvådor, kunna sig uti Banco-huset infinna; biföll K. M:t det Betjeningen, må vid sådane tillfällen, bära ett grönt band med

hvita kanter, knutit om armen; hvarom bref afgick till Öfverståthållaren d. 13 Junii 1773.

Till famlingsställen och Corps de Gardes för Brandvackten, består 1730 års Stat, samt till ved, ljus, och skrif-materialier 330 d:r S:mt.

Under den tid Gr. af *Ugglas* var Öfverståthållare, ställes genom expedierade Ordres af d. 17 Mart. 1800, Brandvackts-Compagniet under Stads-Majorens närmaste befäl, på lika sätt som Stadens Militair-Compagnie; hvarom Brandvackts-Administrationen under samma dag förståndigades.

V.

Brand-Signaler.

Om *Brand-signalerna* i Stockholm, är sedan 1728 följande till i aekt tagande förordnad:

1. När mörkt är, skall på Skeppsholmen skjutas af svåra stycken, om det brinner i Staden, 4 skätt; för Norremalm, Ladugårdslandet och Kungsholmen 3 skätt; för Södermalm 2 skätt, och det 2:ne gånger efter hvarannan; dock så att en liten stund lämnas deremellan. Jämväl skall om natten när mörkt är, både på Skeppsholmen och Brunkeberg, uphissas på hvart ställe, på en hög flaggstång, åfven så många lanternor; men uppkommer vådelden om dagen; så hissas i stället för lycktorne, på berörde ställen flaggor; för Staden en röd, för Norremalm en blå, och för Södermalm en hvit. (K. M. Interims-Reglem. d. 18 Dec. 1728).

2. När elden är lös på sjelfva Norremalm nattetid, blifver på Brunkeberg och Skeppsholmen 3 lycktor jämt öfver hvarandra upphissade; men 3:ne lycktor i bredden fatte, betyda eldsvåda å Ladugårdslandet, och 3:ne uti trekant, eller 2 öfver och den tredje under, för Kungsholmen; hvaremot om da-
gen

gen komma att upphissas, för Norremalm en blå flagga, för Ladugårdslandet 2 blå vimplar samt för Kungsholmen en vimpel af samma färg; men med klämtning och styckeskått efter vanligheten (Public. d. 12 Dec. 1729).

3. Klämtningarne för eld, ske uti alla torn i Staden, (Riddarholmen undantagandes) för Staden 4 slag, Norremalm, Ladugårdslandet och Kungsholmen 3, och för Södermalm 2 slag. När sot brinner i skorsten, 1 slag allenast, i den församling fotet brinner. (Förord. för Tornväktare d. 8 Maji 1732).

4. Vid tvänne eldar på en gång och på särskildte ställen, gifves tecken med största klockan för den elden, som är Tornväktaren närmast och med nästa klocka i ordningen, för den andra elden; hvardera med sina förordnade slag. (ibid.)

5. För den delen af Djurgården hvarest Gallere-Material-gården är och de nyligen uppbyggde Gallere-skjulen, hissas när elden der är lös, på Skeppsholmen och Brunkeberg, om dagen en gul flagga och om natten 5 lysande lanternor, jämt öfver hvarandra hängande. På Skeppsholmen lossas 5 svåra skått, 2 gånger och i alla Kyrkor klämtas 5 slag. Vid Gallere-skjulen gifves signal med flagg och lyktor som nämt är, och ett skått af ett trepundigt stycke, til rättelse för vackten på Skeppsholmen. (Public. d. 18 Febr. 1756).

6. En förnyad författning gjordes d. 8 Jan. 1793 om Brandsignalerne; hvarutinnan såsom något nytt stadgades; att 7 skått vore en signal, till hela Garnizonens församlande. Detta skedde i anseende till några förmärkte uproriske anläggningar, som i Hufvud-Staden på någon tid, vunnit insteg; som orden i Kundg. lyda.

7. Stockholms Brandsignaler enligt förordningen d. 12 Dec. 1728 *), finnes aftagne på den i koppar stuckne Charta, öfver Stockholm, med dess Malmar och Förstäder, som utvisar strändernes anläggning, sådan som den af K. M. blifvit fastställd. d. 1 Julii 1751.

8. Brunkebergs Brandsignaler förflyttades 1769 till Clarae Kyrko-torn, (Kundg. d. 29 Apr. 1769). Brunkeberg var då redan så medtagit, till hamnars, gators och torgs fyllning och uphöjning, att vackertornet derstädes måste borttagas.

VI.

Brand - Försäkrings - Contoiret.

1. §.

Uti de 1734 af Secret. i Kongl. Cantzlie-, sedan Stats-Secreteraren vid Krigs-Expeditionen, *Carl Carleson*, då utgifne, så kallade *Hushålls-Råd*, uppgaf han först de förslager, om ett Brand-Assurance-Contoir; om Enke- och Pupill-Cassors inrättande, som sedan blefvo vidtagne **).

Till inrättande af ett *Brand-Försäkrings-Contoir*, kallades genom utfärdad allmän kundgjörelse d. 23 Nov. 1745, samtelige husägare i Stockholm, att derom öfverlägga och rådplåga; hvarest och sedan öfverenskommit blifvit, huru ett så nyttigt och angeläget verk, måtte grundläggas, ikötas och förvaltas; K. M:ts Reglemente för Brand-Försäkrings-Contoiret fastställdes och utfärdades, under den 18 Mart. 1746.

Derutinnan föreskrifves *hvilka hus*, och huru de till försäkring antagas måge. De bosällige skulle

*) Bör vara d. 18 Dec. 1728, som på Chartan icke blifvit observerat.

***) Gezelii Biogr. Lexicon, art. Carleson.

skulle förut i stånd sättas, och för inmurade och väggfaste målningar, porcellainer och speglar; skulle en särskild och efter beskaffenheten lämpad afgift betalas.

Afgifterne skulle erläggas för stenhus, första året $\frac{1}{2}$ procent, för korsverks $\frac{3}{4}$, och för trähus 1 proc. De 3:ne följande åren för stenhus $\frac{3}{8}$, korsverk $\frac{1}{2}$, trähus $\frac{3}{4}$ proc. De derpå följande 4 åren, för stenhus $\frac{1}{4}$, korsverk $\frac{3}{8}$, trähus $\frac{1}{2}$, och så vidare. Efter 12 år skulle icke något vidare erläggas, än $\frac{1}{2}$ d:r af hvarje tusen för stenhus, $\frac{1}{3}$ för korsverks och $\frac{3}{4}$ för trähus. Vidare föreskrives betalningsfättet, för alla 12 åren på en gång, samt angående vårdering och skade-erlättning, efter öfvergången vådeld. Hela försäkrings-summan stiger till 7 procent af egendomens värde.

Om *Contoirets förvaltning* förordnades till verkets bestående, att 100 män skulle utväljas, att hafva styrelsen: neml. af Ridderik. och Adeln 25, af Stånds-Personer 25, och af Borgerkapet 50. Desse 100 män skulle utvälja en Direction af 8: af Ridderik. och Adeln 2, af Stånds-Personer 2 och af Borgerkapet 4. Hundrade män skulle sammankomma 1 gång om året; om någon afgår välja de en i stället. Directeurer omvexlas efter 2:ne års förlopp, m. m.

Directeurerne tråda tillsammans när nödigt pröfvas, såsom till försäkrings antagande, eldskadors betalande, penningars utlånande, tjänsters bestående, m. m. hvaröfver 6 Directeurer böra vara närvarande.

Alla försäkrade hus skola igenom Contoirets försorg och kostnad, få ett visst kännemärke eller tecken; för att vid eldsvådor njuta handräckning.

De som ej försäkra sina hus betala framgent Brandvackts-afgiften.

Från

Från Contributioner befriades Brand- och Försäkrings-Contoirets Capitaler. Regiem. 20 §.

År 1746 d. 7 Maji öppnades böckerne, vid Contoiret till Försäkringars emottagande och Policers utfärdande; hvarmed vidare fortfors vissa dagar i hvarje vicka.

Denna gagneliga inrättning, hade i sin början det misföde; att i ansende till den stora vådelden som timade i Stockholm d. 8, 10 och 11 Junii 1751 på Norr- och Södermalm samt Ladugårdslandet, behöfva i skade-ersättning för försäkrade och afbrände egendomar, på en gång utbetala 861,933 dr, 24 öre K:mt *).

Contoiret hade i denna olyckeliga och bekymmerfamma ställning, ett stöd i Grofshandlanden och Riddaren af Wasa Orden Herr *Carl Tottie*: han hade ifrån verkets inrättning deltagit i desz styrelse; i ghem sina mogne Råd befrämjat desz tillvext, och till desz bestånd och upprätthållande, fick nu Contoiret tillita hans borgen och förmögenhet.

En så vacker gärning borde till en så ädelmodig medborgares förtjente luf; till ett bevis af hans samtids tacksamhet och till ett efterdöme för framtiden, förvaras ibland de documenter, som Historien med trygghet återoppar. Brand-Försäkrings-Directionen lät då slå den skåde-pgn, som på tillvån-

*) Till följe af en 1760 utgifven förteckning, på de eldskador, hvilka af Brand- och Försäkrings-Cont. i frän desz första inrättning, d. 1 Maji 1746 till och med d. 1 Maji 1760, äro utbetalte: år 1750, då det brann på Kungsholmen 70,564 dr K:mt. År 1751 då S. Clarae-tracten, vissa delar af Ladugårdslandet och Södermalm afbrunno, 785,080 dr. År 1758 då en tract vid hö-torget lades i aska, 103,828 dr, och 1759 då halfva Södermalm på Mariæ Magdalenz-öfvan afbrana, 1,597,073 dr K:mt, tillsammans öfver 2 $\frac{1}{2}$ million dr K:mt. (Sv. Mercurius Sept. 1760, p. 207).

vända sidan visar, denna förtjente mannens bröstbild, med öfverskrift: *Carolus Tottie Holmiensis*: på fränvända sidan, Trojanske citadellet *Ilium*, der Palladium håller vackt i porten; med öfverskrift: *Vigili custode perennat*; i exerguen: *Damni incendiorum Sponsori bene merito **).

2. §.

År 1759 d. 19 Julii öfvergick åter Södermalm en håftig eldsvåda, som fordrade af Brand-Försäkrings-Contoiret en betydande Summa, till lidne brandskadors ersättning.

Försäkrings-Societetens 100 män, beslöto då, att ett nytt sammanskott skulle göras, af de försäkrade husen, till 2 procent af försäkring-Summan, under namn af 1759 års bevillning, hvilken fördeltes på 3 terminer, till 1 procent för första året, räknat till Aprill månads slut 1760, och en $\frac{1}{2}$ p:c. de 2:ne följande åren. Äfven tillåts afgifva försäkrifning på hela summan, emot 4 procents årlig ränta; och att Contoiret derföre hade att åtnjuta, samma förmånsrätt, som för andra praemiälän, enligt förordn. d. 1 Junii 1748. De som ej betalte denna bevillning, förlorade sin vundne försäkringsrätt. Afgiften för hus efter 12 års förlopp, blef ock förökt till 1 per mille af stenhus, $1\frac{1}{4}$ för sten korsverke, och $1\frac{1}{2}$ för träbyggnader, efter den förut ringa procent som erlades, knappast svarade emot Brandvackts-avgiften. Hvilket 100 mäns beslut K. M. icke allenast gillade och fastställte; utan förklarade ock tillika Dets nådiga välbehag emot dem, som efter denna författning sin skyldighet, skyndesamt fullgjorde. (K. förordning. d. 16 Oct. 1759).

Präm-

*) Förfärdigad af Wikman. Se C. R. Berch om Sveuska p:gr, p. 363.

Präm-Sprutor till släckning vid timande eldsvådor, var en anstalt som vidtogs 1760 *).

Gjörömälen vid verket bestrides af en Secretare, Kamererare, Ombudsman, Bokhållare och Notarie, utom värderingsmän.

Här må ock omtalas en Skådepenning som blifvit slagen, att såsom belöning eller erkänsla utdelas, till hederligare personer som vid eldsvådor, något märkvärdigt bidraga till lågans dämpande, och de olyckeligas räddande. Stämplarne äro gjorda af *Ljungberger* i Rom och hitkomne med honom 1767 **): föreställande å ena sidan Stadens öpne ros, och deruti en Phoenix, med ordet *reparabilis*: öfverskriften: *Indemnitatis incendiorum Holmiae*. Å andra sidan *Aeneas* som bär sin fader *Anchises* utur *Troja*, med desse orden länte af *Statius*: *Moesii Cupiens Solatia casus*.

Kongl. M:ts Circulaire-bref, att höra samtelige Städerna i Riket, angående inrättningen, af ett allmänt Brand-Assecurance-Contoir, utfärdades, d. 14 Octobr. 1777. Detta Contoir, behörigen inrättat och stadgat, hafver en särskilt tillförordnad Direction i Stockholm, som styr och handhafver detta angelågne verk, efter de af K. M. gillade och faststälde författningar.

VII.

Fångelser och Arrester i Stockholm.

Stockholms Kerna, Stockholms Torn, eller 3 Kronor, är det första kände fängelse i Stockholm, ehuru byggdt i ett helt annat ändamål. Der hafva 2:ne Konungar af *Birger Jarls* afkommande suttit fångne och 2:ne deras Söner. K. *Waldemar*,
Bir.

*) *Modées Utd. af Publ. Handl. p. 5747.*

**) *Berch l. c. p. 306.*

Birger Jarls äldste son, var den förste som dit fattes, sedan han var fångslad af brodern, *Magnus Ladulås* 1276; hans son Hertig *Erik* fångslades der sammaledes 1290. *Torkill Knuts*son, K. *Birgers* och bågge Hertigarnes Förmyndare och Rikets berömmelige Föreståndare, fördes ifrån detta fångelse, till afråttsplatsen, åfven som Juncker *Magnus*, K. *Birgers* son, 1320; K. *Magnus Erichs*son *Smek*, var i detta torn, K. *Albrechts* fånge i 7 år. (Rimkr. p. 14, 163). Utom flere af Folkungarne, hafva ock der fångslade suttit *Johan Brunke*, K. *Birgers* Drotz, och många andre, som här kunna onånde vara *).

Om detta Fångelse och den så kallade *Smedje-gården* på Kgl. Slottet, samt dess förllyttande derifrån; är så väl uti beskrifningen om Slottet, som ang:de de, till Barnhuset förlagde Fångelser och Arrester, på nämde ställen omförmålt.

Draka-Tornet, befalle K. *Johan III* till Fångelse-rum inredas; hvartill ock flere af de i Stockholm varande många Torn i äldre tider, förmodeligen blifvit nyttjade; då i håfderne ofta förekommer, att en anklagad eller brottslig befunnen, blifvit kastad i Stadens Torn.

Under Stadens gamla Rådhus vid Stor-torget, var utom flere Arrester, ett hårdare Fångelse, till fanningens frampinande, under namn af *hvita håfsten*, som ännu under 1741 års Riksdag i *Gyllenstiernske* saken nyttjades, att tvinga bekännelse af Arresterade medbrottslige; hvarom tryckta Handlingar, förvara minnet.

Bland sådana hårdare Fångelser eller Pino-rum, var ock fordom, utom ett på Skepps-holmen, åfven den så kallade *Rosenkammaren* på Smedje-gården, der 1756 års Commission, förlöfte detta sök-

*) Peringskölda Stockh. illustr. Mss.

fökningsfätt, att framtruga en bekännelse om flere medbrottslige. Vid K. *Gustaf III:s* första antråde till Regeringen, blefvo desse och alla hårdare Fångelser till bekännelsers extorqverande, förbudne. Uti de puncter, om Rikets invärtes tillstånd, hvarom R. Ständer underrättades vid början af 1778 års Riksdag; förmåles, att K. M. funnit Dets första skyldighet vara, att med torturens och dessa pinorums afstafande, tekna första dagarne af Sin nya Regering, och lät derföre under d. 27 Aug. 1772, utom bref till samtelige vederbörande, att låta förstöra och undanrödja alla de verktyg, som icke åga någon grund i lag; utan strida emot frihet, mänsklighet och billighet, och kunde misbrukas till våld och tyranni, emot frie medborgare; äfven förståndiga Öfverståthållaren, att genast låta förstöra den på Smedgården så kallade Rosenkammaren, den hvita håsten och alla sådane dylika marter-rum.

Då Fångelserne flyttades från Kgl. Slottet, skulle der allenast något vist rum utses, till Arrest för folk af bättre vilja och condition; som K. br. till Öfverståth. *Tott* af d. 16 Maji 1664 innehåller. Vid Lif-Gardes Hög-Vackten, åro för det närvarande flere Arrester, der både Stats-Fångar, andre brottslige och gäldskyldige förvaras.

I Castenhofs och Södra Stadshufets Fångelser, hafva både i äldre och sednare tider, förnåme Arrestanter blifvit förvarade. Om någon tillfälligtvis i det föregående blifvit nämnd; befaller dock tiden i den vi lefva, och acktningen för store mån, äfven i deras olycka, att här förglömma deras namn.

Under nya Rådhuset och vid alla Högvackter åro Arrester; utan att nämna dem, som i bullersamma och oroliga tider, på Riddarholmen och Fredrichshof blifvit inredde.

Stock-

Stockholms Stad är så vål som andre Städer, hvilka njuta Kronans andel i böter, skyldig att underhålla Fångelser och förförja Fångarne, till dess brottmålet underställes Hof-Rätten, då Delinquenten flyttas till Kronans häckte. Medeltalet af häcktade misfgårningsmän i Stockholm, räknas till 152, Spinhusjonen derunder icke inbegrepe.

Man kan icke vänta, hvarken af Religionen, Sedolåran eller de bästa lagar, att begären kunna styras, högmodet tyglas, människokynnet och vanarten så kufvas; att Fångelser någonsin blifva onödige; men man torde en gång få vänta, af upplysningen; af ett berömvärdt esferdöme i en annan verldedel; af den ömhet medmänniskors svaghet kräfver, att de olyckelige brottslingars öde mildras; att Arrester och Fångelser, måtte kunna bidraga snarare till förbättring, än förhårdelse, och att de blifva så inrättade, att de utan Statens allt för dryga kostnad, kunna af de brottsligas arbete underhållas.

Arresterne hafva i Stockholm blifvit omlagade. Enligt K. br. d. 6 Maji 1796 beviljades, till anskaffande af 60 halm-madrasser och kuddar m. m. till Smedjegårdshäcktet, som underhålles på Kronans kostnad, 260 R:dr, samt att 60 R:dr årligen i Staten upföres, till underhållandet deraf.

Vid antrådet till Regeringen, förordnade Konungen uti skrifvelse till Öfverståthållaren d. 13 Decemb. 1796, om de olyckelige brottslingars bättre vård, i Fångelse-rummen; om hvilkas tillstånd underdånig berättelse aflåmnades d. 9 Jan. 1797; i anledning hvåraf K. M. under d. 27 Nov. 1798, i flere delar förmildrat dessa, Dess olyckliga underfåtars omständigheter, medelst fångarnes tillökte underhåll, Fångelse-rummens uppeldning vintertiden, fångklåders bestående för deras hviloställen, faststald beklådning för Arbets-Fångar, och äfven i

vissa fall läkare tillsyn, samt fria läkemedel; samt förordnat, att Fångelserne skola vara rymlige, hållas snygge och sunde, m. m. Se vidare här om Profess. Doct. *D. v. Schulzenheims* Tal, vid Praesidii nedläggande i K. W. Acad. 1799. Bilagan N:o 23.

SJETTE AFDELNINGEN.

Om Stockholms Stads Handel, Manufacturer, Slögder, Handtverkerier och Näringar, m. m.

I.

Stockholms Stads Handel.

Svenska Handels tillstånd i forntiden, fordrar sin egen afhandling. Derom är ett försök till en Historia, af Ingenieuren *Modéer* utgifvit, som jämte hvad i Rikets allmänna häfder, flere skrifter och strödde underrättelser är anteknat, tjena i detta ämnet till upplysning; hvaribland, om Sveriges forna Österländska Handel, i anledning af Arabiska penningar fundne i Svensk jord, Cantzlie-Rådet *G. Adlerbeths* Intrådes-Tal i K. Witt. Acad. 1786, innehåller en särskild afhandling.

Stockholms in- och utrikes Handel, sedan sjö-röfveri och vikinga-färder icke mera blefvo ansedde som ett hederligt närings-fång; sedan upplysning och fogeligare seder, gifvit Svenska Folket, ett annat lynne; fordrar här någon slags beskrifning; ehuru otillräckelige underrättelser derom, för de äldste tider tillbaka, äro att tillgå.

Att

Att Stockholm varit en känd Handels-ort, redan på 900-talet, som *Björner* förment; förekommer så mycket mindre troligt; som Stockholm först i *Knut Erichsöns* tid, kan anses, som en ringa och obetydelig köping, dit Sigtuna Borgare, omkring 1187 flyttade ifrån deras då uppbrände och förstörde Stad.

Genom Lybecks och Hamburgs ingångne för-
ening 1241, att gemensamt freda Öster- och Nord-
sjön, för Sjödfvare, till en gemensam och säkra-
re Sjöfarts- och Handels idkande, eller det så kalla-
de Hanseatiske förbundet, som tid efter annan bi-
trädde, af flere kring nämde haf belägne Städer;
öppnades först tillfället till en mera utvidgad Han-
del i Norden, som innan Stockholm anlades och
äfven sedermera bestriddes af förenämde Städer
och Wisby i synnerhet; men om Handeln den tiden
på Sverige, kan man dock icke göra sig någon stor
tanka, då behöfven voro ganska inskränkte; Stä-
derne af söga betydelighet; få grufvor utom Kop-
par-berget och Sahla Silfver-grufva upptagne, och
all Slögd, nästan okänd.

Hvad Historien i senare tider förmåler, om
Sveriges Handel i allmänhet, angår ock Stockholm
tillika; såsom om Hanse-Städernes inkräktade för-
måner; deras inflytelse på Sveriges öden och Poli-
tiska händelser; om deras tullfria och med mycken
benågenhet ansedde införsell af salt, vin, öl, kryd-
der, matvaror, kläden och tyger, samt tråd- och
jord-frugter; emot Svenskt järn, silfver, koppar och
bly, tjära, timmer och allehande foderverk, m. m.

Uti Riks-Föreståndaren *Birger Jarls* bref, af
den 20 Julii 1261, gafs Hamburgarne lika frihet
med Lybeckarne här i Riket *).

T 2

Om

*) Nämnes i Rhyzelii Biskops-Chr. af den anledning,
att R:s Biskopar, underskrifvit samma bref, p. 298.

Om en tillåmnad Handels-Tractat emellan *Birger Jarl* och *K. Henric III.* i England, nämner *Botin*, i *Birger Jarls* lefverne (p. 222). En ny bekräftelse på sina Handels-friheter, bekom *Lybeck* äfven af honom, förmodeligen under *Eric Erichsöns* Regering. En uppkommen oenighet bilades och förtroendet återstältes, hvarpå *Lybeckarne*, som hitförde varor, blefvo ifrån all tull och afgift frikände. De af dem som här ville bygga och bo, skulle styras efter Sveriges lag och såsom Svenskar anses; emot det att Svenskar hos dem, på samma sätt bemöttes *). Desse ällskade *Lybeckare* skola ock 1303 fått *Riks-Föreståndaren Torkel Knutsöns* frihets-bref, att få Handla på *Novogrod*, sedan han bemäktigat sig inloppet till samma ställe; hvilken handels-frihet, *K. Birgers* Bröder, *Hertigarne*, äfven sedermera 1312, dem förunnade **).

Författningar om marknader; om *Landsköp*, som anslås skadeligt för *Städernes* uppkomst, om den inländske *Kråmare-Handeln*, som 1319 inskränktes för främmande, och angående flere förbudne missbruk, så i anseende till varors stegring, som myntets vanvårdande; hade alla affeende, ej mindre på *Riket* i gemen, än hvarje *Stad* i synnerhet.

Det förtjenar uppmärksamhet, att uti *Stockholms Stads Privilegier*, gifne d. 7 Maji 1436, af *Rikets* församlade *Råd* och *Mån*; hvilka såsom en grundförfattning, vid sednare *Privilegiers* utfärdande, blifvit anfedd, och först af *Sten Sture* den äldre, till hela sitt innehåll d. 9 Maji 1494, stadfästades; nästan ingenting nämnes, som angår handels beskydd och uppmuntran. Orsaken var förmodeligen den, att *Hanse-Städerna* voro deraf, helt och

*) *Flintenberg* om *Hanse-Städernes* Handel. Vit. A. Nya Handl. 2 Del. p. 331.

***) *Lagerbring* S. R. H. 2 Tom. p. 680.

och hållit i besittning, och ägde derå redan tillräckelige Privilegier. Att tilldela Stockholms Borgare, några nya Handelsfriheter och rättigheter; hade således varit att stöta Hanse-Städerne, som den tiden voro så mycket betydande; att Rikets nytta och sanna interesse måste ofta uppoffras, till bibehållande af deras biträde och vänskap. Det enda som i nämde Privilegier synes i något måtto angå handeln är i §: "Att Stockholms Stad hafver och eger till evärdelig tid, Vägen och klådeshuset, med deras ränta;" som i följande tiders Privilegier, ofta blifvit upprepat, och hvaraf den uttydning göres: att Klådeshuset var den enda Krambod, som då fanns i Staden, och Vägen åter ett dylikt upplagsställe eller Magazin af Victualievaror; båda i den monopoliska affigt, af Utlåningarne, att kunna stegra priset på sina varor, efter behag, då ingen sålän hade rum *).

Nåst före och i början af Konung *Gustaf I:s* Regering, blef den föreskrefne, lag och författning: att ifrån Klådeshuset, ingen försäljning måtte ske, utan i hela stycken; under Hanse-Städernes Handelsstyrelse, så å sidos fatt, att Klådeshuset ej vidare nyttjades; hvarföre ock Konungen hemställde, i de nya för Stockholm utfärdade Privilegier 1529, till Borgerkskaps behag, att åter upprätta det samma och till Stadens nytta använda den deraf vanligen flytande inkomsten.

Uti *K. Gustaf Adolphs* tryckte Patent d. 26 Apr. 1614 förordnades, till förekommande af alla Tullförsvinnningar, att alla varor som infördes, det vare sig sammet, siden, ylle eller linne, eller hvad namn det hållst hafva kunde; skulle straxt

T 3 på

*) Stockholms Historia af okänd Författare, införd i Stockholms Stads Hist. Calender flycketals. Murberg Vitt. A. H. 3 Del. p. 79.

på Klådeshuset föras, att med Kronans stämpel teknas, och att intet ofstämplat gods måtte ågas och försållas. Staden förläntes sedan med inkomsten af Klådeshuset; dock att förenämde Patent, noga efterlevades och att inkomsten af stämpelpenningarne ej abaliuerades, till private personers gagn och nytta, utan användes till Stadens förmån, såsom en evärdelig egendom. (Öp. Br. d. 24 Jun. 1621).

Om Stockholm i anseende till Handel och rörelse, hade någon förmån af Utlänningars och i synnerhet Tyskars antagande, till Borgare; så torde den öfverdrifne välviljan, emot dem och den ynnest för främmande, som af ålder blifvit räknad, Svenska folket till last, och åfven ibland orsakerna till landets olyckor; hafva bidragit att öka deras tilltagsne fordringar, djerfva anspråk och otillbörliga förhållanden; hvaraf det af Hättebröderna 1389 på *Käpplingen* föröfvade grusliga mord på Stockholms infödde Borgare, är ett rysligt bevis. Sent blef den författning 1470, första Söndagen efter *S. Brigittæ* dag, af Rikets Råd och Föreståndare vidtagen; hvarigenom Stadslagens stadgande, om halfva delen af Utländske Borgmästare och Rådsmän, i Städerne upphåfdes; med förordnande, att Magistraterna skulle helt och hållit, bestå af Svenske män: hvilket sedan blef intagit i Stadslagen K. B. 2 Cap.

Såsom ett bevis att Stockholm i äldre tider idkat en betydligare Handel, anföres väl att *K. Erik af Pomern*, som nedgick ifrån Thronen, att blifva en kapare i Östersjön, skall 1446 borttagit sju stycken Staden tillhörige skepp, lastade med koppar, järn, och annat gods *); men att handeln icke kunde vinna någon stadga och skick, till Rikets

*) Dalin S. R. H. 2 Del. p. 706.

kets fanna fördel, var nästan icke möjligt att hoppas, så länge Munkarne utarmade landet, och Rikets mynt och redbarheter borttöfstes för aflat; i skatter och afgifter till Päfven; till Klosterbyggnader och på pelegrims resor, m. m. En af vår tids Häfdateknare säger härom: att den andeliga Handelen satte Riket i så stor under-ballance, att de förfligtigaste mått, vid den verldsliga, hade deremot varit otillräckeliga *).

Efter ett uppkommit missförstånd med Lybeckarne i *Sten Stures* tid, i anseende till lämnadt understöd åt Danmark; förnyades dock freden med dem 1486. Huru ogera *Lybeck* ville skiljas vid den förmånliga Svenska Handeln; intages lätt af dess villiga understöd, i Kriget med K. *Hans*. Sedan freden emellan honom och *Lybeck* var aftald, inståldes väl Handeln *directe* på Sverige, för en tid; men det enskilte interessellet förmådde dock *Lybeck* 1509, att sända till Stockholm 18 skepp, med gevår, salt, korn, klåde och flere varor; hvarutinnan de af Hanse-ståderne, dock icke ingingo, som funno sin räkning vid Danska Handeln **). De ständige krig och oroligheter, Riket måste vidkännas, innan Danska oket blef sönderbrutit, hade för Svenska Handlen och sjöfarten de svåraste följder, och i synnerhet för Hufvudstaden, som tidt och ofta, ån af Danska Konungar, ån af Inhemske fiender belågrades och med eld och svärd hemföktes. Emedlertid och så länge *Lybeckarne* styrde Svenska Handelen, vore de uppmärksamme att hindra all medtäflan i den delen, och missbrukade ofta, både såsom förlagsmän för Bergsbruken, och genom sina Köpsvenner och utliggare i Ståderne, förunte friheter och privilegier.

T 4

K.

*) Botins utkast till S. R. H. s Edit. p. 365.

***) Flintenberg l. c. p. 352.

K. *Christiern* hade genom eröfringen af Stockholm, knapt hunnit göra sig försäkrad, om besittningen af Riket, förr än han der låt fasttaga, alla Hanseatiske Köpmån och förbjuda all Handel med främmande städer, i synnerhet *Lybeck*. Detta torde, jämte omtanken för egen fördel, hafva bidragit, till det bistånd, *Lybeckarne* gjorde K. *Gustaf*; uppå hvilket biträde, Rikets frihet, i det ögnblicket kanske hvilade. Stadsfästelsen på deras Handelsfriheter, förmåner och rättigheter, blef således ett vedermåle af tacksamhet; och deras utvidgande, med utesslutande rätt, för andra, en nödvändighet, då Riket icke kunde godtgöra deras fordringar *).

Hvad om Stockholms Handel och Borgerskap, i synnerhet kan anmärkas, sedan K. *Gustaf I.* började, att välbetänkt vidtaga, mera verkfamme och bidragande författningar, till upphjelpande af Rikshushållningen; bör här först nämnas: att som Borgerskapet i Stockholm, genom *Christierns* bödellike framfarande, var så medtaget, och Staden på trogne mån och Borgare, så utblottad, att (som orden lyda) hvart annat hus låg öde; så nödgades K. åska, några Borgare af hvar Köpstad, att sig i Stockholm nedfatta, att der bo och bygga **). Innan K. dödde, voro i Stockholm 209 Handlande och 113 Handverks- och Närings-Åmbeten ***).

De för *Lybeck* tillökte Handels-rättigheter, hårde och olidelige; men af nödtvång tillskapade †), varade allenast tvänne år, då ett ingångit Handelsfördrag, med *Holland*, äfven öppnade Stockholms hamn, till en mera förmånlig och vidsträckt utrikes

*) Ibid. 355. **) Ö. br. till Köpstäderna. Die Patronum Regni Sveciæ 1523. Stiernmans P. och Com. H. T. 1, p. 1. ***) Dalin l. c. 3 D. p. 409.

†) Gustaf I:s Hist. af Celsius, St. 1775, 80, p. 199.

rikes rörelse, och i början i synnerhet, med skogarnes afkastning, såsom mastar, spiror, läckter, sägstockar och ved, som utfördes äfven ifrån Stockholm *).

Om de krig och fiendtligheter, *Lybeck* federmera, i anseende till inskränkte friheter, tillfogade Riket, och som oackadt färskilte öfverenskommelser och afhandlingar, länge oroad Rikets sjöfart; innan Hanseatiske förbundet omsider upplöstes; är ett ämne hvarom en närmare underrättelse, bör sökas, i allmänna Historien.

2. §.

Någre färskilde och spridde anteckningar om Stockholms Handel, tillåta icke här, att afhandla hvar ämne, med den vidlöftighet, som fordras till en fullständig Historia.

Det företråde Stockholm hade i Handel, och rörelse, under K. *Gustaf I:s* tid, framför alla andra Svenska Städer; bestyrkes af en, på inkommande varor uppfatt lista; innehållande, att till Stockholm, endast ifrån d. 12 Junii 1540, till d. 24 Jan. 1541, inkommit utländske varor, till ett värde af 49,231 mark, sålt derunder icke begripit, ej eller humle 416 säckar: ingen spannemål, hade den tiden utifrån blifvit införd **). Men så nödgades ock Konungen ofta visa, huru litet begrepp man gjort sig, om en rätt Handel; huru man till exempel köpte en låst järn för 40 mark och sålde den till utlåningen för 33, och tog sin skada igån på medborgaren, då de inkomne varor utfaldes; huru myntet utfördes, och hvad skilnad det vore, att vara utlåningens commissionair, och

T 5

att

*) Flintenberg l. c. p. 373.

**) Skrifter af Sällskapet för allm. medborgerliga kundsk. St. 1794, I Band. 8:o, p. 18.

att vara sin egen man *). K. Patent. d. 15 Jan. 1539, Articular d. 8 Dec. 1539, Br. d. 18 Apr. 1550.

Det synes i de äldste tider hafva varit en antagen princip, att gynna Stockholms Stad, på andra Ståders bekostnad. Åtskillige Politiske affigter, torde hafva föranledt till vissa författningar och inkränkningar, som sedermera blifvit återopade, såsom privilegier och oryggelige lagar; ehuru de icke väl kunnat förenas, med allmänt bästa.

Af sådan beskaffenhet är förmodeligen *Östhammars* och *Hernösands* förklarande, för olaga hamnar, hvarest all handel, förböds, såsom ländande Stockholm till förfång. Man har trodt ändamålet dermed hafva varit, att hindra tullförnissning; men sannolikare förekommer, att K. *Christian I.* på återfärden till Danmark, uppå Stockholms Stads ofta förut förde klagan, öfver andra Ståders Handel; därmed sökt att stärcka sitt anhang och skaffa sig ett större medhåll i Hufvud-Staden; då han tillika förlänte dels Borgerkap, en förut förment frihet, att lika med Uppstäderna, idka Handel i Dalarne. (Öpn. br. dat. Djurhamn d. 24 Aug. 1461).

Då *Sten Sture* i strängaste mätto förböd, *Östhammar*, *Ulfaby*, *Gesle* och *Raumo* Borgare, all utrikes seglation, Stockholm till förfång, (Ö. br. S. Laurentii dag 1502); deltog icke allenast Borgmästare och Råd i Stockholm, uti öfverläggningen derom; utan Danskarnes hot och krigsruffningar, fordrade ock å *Sturens* fida, att förlåkra sig om Hufvud-Stadens tillgifvenhet; som redan rönt och i vådeliga tider, hade så mycken anledning, att vänta uppmuntringar, af inkråktaren.

Det undföll icke eller K. *Gustaf I:s* uppmärksamhet, att finna den skada och fördärf, Riket
mä-

*) Ibid. p. 92, 93.

måste vidkännas, igenom de föntringar och delade interessen, som ofta emellan de styrande och Hufvud-Staden, gifvit anledning till olika Handelsförfattningar. (Stockh. Stads Privil. 1529). Då Han 1543 stadfästade den förening, som Stockholms Stad ingått, med Ståderne, *Arboga, Köping, Westerås* och *Örebro*, angående deras Handel och Köpenkap, skedde det till behagelig tid och på försök; förbehållande Sig, att om i framtiden, något bättre sätt och skäl, påfinnas kunde, Kóp-Ståderne i Riket och till allmän nytta ländande; det då skulle stå i Hans Kungeliga magt, att sådant förbättra, förändra och reformera. (Ö. Br. Söderköping d. 23 Julii 1543).

Då Stockholms Stads Borgerkap befvårade sig deröfver, att en hemlig utskieppning af Victualier och andra varor, som utfördes af Ståder och Allmoges, förorsakade dyr tid; åsyftades dermed en inskränkning, i Stådernes fria Handel i *Norrbottnen*, hvilken ock blef förbuden, i *Östersjön*, till andra Ståder att bruka; ån till dem som under Sveriges Krono lydde; allenast att de uti *Hudviksvald*, måtte till behagelig tid, låta löpa, ett eller tu deras skepp till *Västersjön*; och efter framdeles en stadig fred, med *Ryssen* var att förmoda; såsom ock *Ryska Handelen uti Narven*, kunde komma till sitt fordna bruk igån; så ville Konungen så laga och beställa låta, att Dets trogne undersåter, *hållst uti Stockholm*, ett märkeligt gagn, af samma *Narviska Seglatie* och *Ryfs-Handel*, hafva skulle; så att *Stockholm* med tiden, med de förnämste *Tyska Ståder* vid *Östersjön*, skulle kunna liknas *). Handlen var dock ännu, i slutet af *K. Johans* lefnad, i det skick,

*) *K. Johans* svar, på *St. Stads* befvär om *Köphand.* i *Wästerås* d. 24 Feb. 1573. *K. Johans* br. dat. *Calmar* d. 19 Oct. 1587.

skick, att flere gånger på Rådhuset i Stockholm; tillfades: att de som förde inländskt gods utaf Riket, skulle ock föra godt gods in uti Riket; och de som införde sten, sand och barlast, skulle ock föra sådant ut igån *).

Att förenämde förbud uti Norrländska Städernes Utrikes Handel, icke lårer blifvit så noga efterlevvat, kan intagas af K. *Johans* ytterligare förordnande och förklaring 1589; att alla Köpfläder Nordan för *Gefle*, på Västtra; och Nordan för *Björneborg* på Östra botten, anten de nu byggde voro, eller framdeles byggas kunde; icke skulle hafva någon Seglation till Utrikes orter; utan föra deras varor till *Stockholm*, eller andra Inrikes Städer, hvarunder innefattades både Svenske, Finke, Lifländske och Ryske, som under Sveriges Krona lydde. Dervid anfördes såfom skäl, att förbudne skivaror, ej skulle undanstickas och att hindra främmandes Handel i Norrlanden. (K. *Johans* Ö. b. d. 5 Mart. 1589).

Oackadt hvad K. *Sigismunds* Privilegier för Stockh. Stad 1594, innehöll, om Norrländska Städernes inskränkta Handels-rättigheter, till förmån för Stockholm; föruntas dock i Handels-Ordinantien af samma år, icke alienast Uppfläderne i Mälaren; fritt segla med deras egna skepp, igenom Söderström, hvart de ville; utan att i Stockholm blifva hindrade eller plafsade; utan *Gefle* fick ock tillstånd, att segla Utrikes med sina skepp och oförbudne varor; men främmande förbods att segla dit. Samma rättighet föruntas och *Hudviksvald* och *Hernösand*. Till de gamla laga hamnar i Norrbotten, måtte alla Sjöfläder i Riket segla; men *Stockholm*, *Gefle* och *Öregrund*, till Väster-Norrländske Hamnarne och *Mustafari*, nu *Vasa*.

Den

*) Tänke-bok d. 10 Apr. 1592, f. 2.

Den 8 Apr. 1594 protesterade Borgmästare och Råd, samt hela menigheten, emot de nybyggde Norrlands Städer, som Stockholm Stad till skada och emot lag, samt deras gamla Privilegier byggde voro. Det samma hade och Stadens utskickade gjordt, vid Kröningen, innan de der, å Stadens vägnar förseglade *).

Det skulle medföra en tröttfam vidlöftighet, att här upprepa alla senare författningar, Resolutioner, Privilegier och Handels-Ordinantier, som i något mål kunde angå detta ämnet. Sedan Rikets nytta; Undersåtens jämnmåtiga rättigheter; Handlens förändrade skick; fördrade i ett mera upplyst tidehvarf, sådana förändringar, som härutinnan i författningarne redan vore både förutsedde och nödvändige; så kom detta angelågne och Riksvårdande hushållningsmål, under R:s Ständers ompröfvande; vid 1762 och 1765 årens Riksdagar. Sjöstådernes friare Seglation, till alla Inrikes och äfven i Östersjön, belågne Utrikes hamnar, (af hvilka en del långt för Stockholms fundation, varit privilegerade, på en oinskränkt Handel), blef då bifallden och tillåten, i så måtto; att ej allenast samtliga Rikets uppståder, så de vid Öster- och Västersjön, som Mälaren och Hjelmaren belågne, erhöilo en fri inrikes Seglation och upplag; att till hvad ort, som under Sveriges Krona lydde, så afföra sina Saluvaror och derifrån obehindrat åter föra deras behof; utan ock att Finska Städerne, *Björneborg, Nyfstad, Raumo, Nådendal, Ekenäs och Borgo*, måtte jämte friheten att segla, med träkärill och hvarjehanda trävirke, samt hvarje ors producter, utom huggen ved, till alla inom Östersjön och Finska viken belågne Utrikes hamnar; äfven åga rättighet, att till landets eget behof, derifrån

*) St:s Stads Tänkebok 1594, f. 141.

ifrån obehindrat åter hämta, Spannemål, lin, ham-
pa, samt hampe- och linfrö, såsom ortens oun-
gängeligaste varor. *Björneborgs* Stad, såsom den
enda i ett vidsträckt län, med tillgång på expor-
ter, tillades då Stapelrätt; med villkor som för de
öfrige Bottniste Städer, uttökades. I *Österbotten*
som innefattar ett land, af snart 60 mils längd,
tillstyrkte då R:s Ständer; trenne Stapel-Städer;
en i *Västerbotten* och en i *Väster-Norrlands* län, hvil-
ka län, väl utgöra en större längd, än *Österbot-*
ten, men åga mindre export; dock att Utländ-
ske fartyg, icke skulle åga rätt, att i dessa Stä-
ders hamnar, inlöpa och der Handel idka. Dertill
utfägs då *Vasa* med *Kaskö* till Stapelplats, *gamla Car-*
leby och *Uleåborg*, i *Österbotten*; *Luleå* i *Västerbot-*
ten, och *Hernösand* i *Väster-Norrlands* län. Hvar-
om vidare underrättelse kan inhämtas af K. br.
d. 3 Decemb. 1765, samt de under samma Riks-
dag tryckte handlingar, rörande detta mål.

Till gynnande af Stockholms Handels-rörelse,
framför alla andra Städers, kan ock här tilläggas,
såsom ett vedermåle; den uti Stadens Privilegier
1594, instälte öfver-skeppning af varor, vid *Sö-*
dertelge.

Denna gamla och till Handel väl belägne
Stad, emellan hafvet och målarén, som af ålder
ågt Stapelrätt, hade en bekväm hamn $\frac{1}{8}$ mil ifrån
Staden, hvarifrån med en vind, kan seglas till
Landsort; och var således för Utrikes Sjöfart, me-
ra tjenlig och förmänlig, än sjelfva *Stockholm*.
Men sedan den så kallade olaga utsklippning, som
skedde i *Telge*, anfägs lånda Hufvud-Staden, den
förmånsta i Riket, till fördärf: så blef ytterligare
förbudet, att hvarken inländsk eller främmande,
fick vidare något gods derstädes, ut- eller inskep-
pa; Borgare i Staden dock undantagne, om de något
eget

eget gods hade, att utföra. (K. Carl IX br. dat. Norrköping d. 25 Mart 1604). Igenom detta förordnande blef all Handel och rörelse småningom instäld, och den förut nyttjade farleden, till Stadens hamn, vid *Ägelstadvik* och fundet vid *Lina* så uppgrundat och obrukbart, att all Sjöfart derifrån förbjuder sig sjelf.

Om denna Segelfarts början förmåler Rimkrönikan, att *Engelbreht* 1435, vid *Telge* begynte att gräfva:

”Han mente att göra en graf sva djup,

”Att man skulle fara med skepp derut” *).

Riksfens Ständer faststälte väl vid 1761 års Riksdag, att Canalen emellan Mälaren och Saltsjön derstädes, skulle upptagas; men derå hade dock ingen verkställighet följt 1765. I början af 1770-talet, befalltes Major *Engelhardt*, att efter förrättade mätningar och afvägningar, författa behörig *Charita*, öfver denna Canal-gräfning; som utom någon muddring, utgjorde omkring 1000 famnars längd, och fordrade i anseende till den varande obetydeliga skillnad, emellan Mälaren och Saltsjö-vattnets högd, blott en enda Slufs. Uppå Landshöfdingen *Gr. Gyllenborgs* hemställan, bifölls 1780, denna tillämnade canals öppnande och fortsättande, ifrån det afloppsdike, som vid samma års vattuslod blef upptagit, genom sjön *Mahrn*, som efter då uppgjorde förslag, skulle komma att kosta 30,000 R:dr, hvartill medel Subscriberades. Hela anstalten blef dock ytterligare instäld, i anseende till de skäl, som deremot anfördes, nämligen, att en således öppnad väg till Mälaren och Stockholm, kunde blifva vådelig, i anseende till Hufvud-Stadens säkerhet och försvar; vattnet i Mälaren kunde derigenom blifva så lågt och nedfänkt, att Stockholms Slufs
blef-

*) R. Kr. p. 214.

blefve obrukbar; Handeln skulle ledas en annan väg, Stockholm till fördärf och undergång; m. m.

3. §.

Om de förskildte Handels-rättigheter och marknader, som ifrån äldre tider blifvit Stockholm förlånte, intages här korteligen, innehållet af de derom utfärdade Resolutioner och privilegier. De voro nödvändiga under en inkränkt Handel; men blifva mindre förmånliga, då näringsfriheten, under lagars tvång, betungas, och Handlen ledes ifrån den naturliga väg, som hon sig sjelf lämnad, såkraft följer.

Lapp-Handeln som Ryssar och Birke-Karlar förut nyttjat, efterlåtes Stockholms Stads invånare. (D. 20 Maji, 1570. Ö. B. d. 19 Oct. 1587. Privileg. d. 13 Jul. 1694).

På Borgerskapets ansökning, att Uppstådernes Marknader, dem fritt efterlåtas måtte, emot den året förut utfärdade köp-ordning; svarade K. *Gustaf Adolph*, att om någon förändring deruti skulle ske, måtte hela ordinantien falla. Då skulle uppståderne begära deras frie Seglation igån, och således Sjöståderne som åro byggde på Seglationen, och Uppståderne på Landthandeln, sin emellan sammanblandas, och den ena hindra den andra i sin näring, som förut skedt var; i anseende hvartill med flere anförde skäl, Konungen befallte ordinantien efterleivas: dock måtte de som ville bruka Marknaderne och Landthandeln, fritt få flytta till Uppståderne. (Ref. d. 22 Dec. 1614).

Tvåanne frimarknader tillåts Staden besöka årligen; i Österbotten Olofsmesslotid, i *Pedersöre* och *Sahlo* Sochen. (Ref. d. 21 Jun. 1616).

Att utvidga Stadens Handels-rättigheter inom Riket, blef Stockholm ytterligare Privilegierad, att fritt

fritt besöka alla Städer och lofgifna Hamnar i *Norr-land*, och att der handla med Borgare, men icke med Bönder. (Privil. d. 10 Mart. 1636).

Sedan Uppstäderna 1636 fått tillstånd, att nyttja Stockholms frimarknad om *Michaëlis* tid; skulle Stockholms Borgare ock hafva rätt och frihet, till köpande och säljande i Uppstädernes marknader. (Ö. br. d. 28 Jan. 1637). Julmarknaden i Stockholm, är Staden ensamt förbehållen.

Skårkarlarne var genomfarten i Stockholms in i Mälaren tillåten; men då klagomål anfördes, att denna frihet misbrukades till oloflig handel, blef denna genomfart för dem tillstångd och förbuden. I stället förordnades, att Skårkarlar och Ålänningar, skulle stanna, Östan ut vid Stockholm och taga hamn, antingen vid vanliga bron, eller vid Östermalmen, och de som kommo från Mälaren, att handla med Skårkarlarne, skulle lägga till vid munkbron och Västra malmen. Till den ändan skulle på Norremalm, å båda sidor om berget, vid sjön, blifva goda broar och hamnar; och vågar göras genom *Brunkeberg*, att allmogen kunde komma till hvarannan. Denna Handel skulle för dem vara tillåten, ifrån d. 1 Aug. till den 29 Sep. årligen. (Stockh. d. 28 Junii 1642).

Öfver *Finnarnes liggedagar* i Stockholm ifrån d. 1 Aug. till den sista Octob. och att under samma tid, få handla med allmogen; besvårade sig Stockholms Borgerskap; men som denna rättighet blifvit dem förlånt, i stället för den Seglation, dem förut varit i Mälaren tillåten; och *Michaëls* Messomarknad vore inråttad, Finland, Norrland och Uppstäderna till förmån; så kunde derutinnan ingen ändring beviljas. (Resol. d. 11 Jul. 1660).

Det var förut stadgat, om handelns ordentliga fördelning eller clasificering i Stockholm; då

om ändring derutinnan anfökning gjordes och att hvar och en måtte idka en fri handel, med allehanda slags varor tillika, utan åtskillnad; men deruppå föll det svar; att med Handelsparteringen skulle förblifva, efter hvad derom redan förordnat var: och borde den föreburne orsaken, till mångens ruin och undergång, icke förkas i Handelsfördelningen; utan snarare i en kräfelig lefnad och otjenlig pragt och yppighet i kläder. (Resol. d. Jan. 1650). För att reglera handeln i Stockholm, inrättades *Köpmansgildet* 1662, som ägde att samlas under Öfverståthållarens och Magistratens direction; utan att förfördela Stadens ordentliga Commerce-Collegium, som för detta blifvit inrättadt och någon tid varit i gång. (Förordn. d. 28 Junii 1662).

4. §.

Det är icke mera den tid, då *K. Gustaf I.* måtte lossa handeln, som Han sjelf sade, ifrån Utlåningarnes betfel; slita Riket ur Lybeckarnes våld; dagtinga med Holländarne, om tillförfell af kläde, vin och andra varor, (Våsterås Recess. 1527); samt föreställa Riksfens Ständer, huru landet både kunde och borde, framallstra flere af de behof, som man så dyrt måtte köpa af främmande; för måländes dervid, att humblan som infördes, ensamt kostade Riket 100 läster järn; ifrån det Lybska handels-tvånget, då en tunna salt betalades med ett skeppund koppar och en tunna morötter, med ett skeppund takjärn, och så vidare. Då inga exporter kunde förslå, att bibehålla jämnvigt i handeln, förde *K. Gustaf*, Fäderneslandet inom nog kort tid, till mera frihet, anseende och vålmåga. Svenske Handelskepp besökte redan i Hans tid flere Utrikes hamnar, och Bergsmännen upparbetade så, sina malmer, att Riket i Hans tid utskoppade

12000 skeppund i tackjärn, stål och stångjärn *). De tider äro ock lyckeligen förbi, då man till bedrageriets hämmande, vid osmunds-järnets utskipping, nödgades förordna, att det skulle utslås till stångjärn och Borgerskapet i Städerne, dertill låta uppbygga hamrar, (Norrk. beslut 1604); och då skattejärnet i Nerike, Wästergöthland och Vermland, utgjorde i värde vid päs 7700 d:r. (Carl IX. Testam. 1605). Nu äligger det icke mera Riksfens Ständers värdnad, att utslåta saltpriset (1533); att skicka deputerade till Tyskland efter spannemål, (Riksdagsbeslut. 1544), eller förbjuda införslen af svasslade och blandade viner, hvaraf ofrugtsamhet och oboteliga sjukdomar förorsakades; (R. Dags Besl. 1568). Men att här följa alla de skiften, Handels-författningarne från äldre tider undergått, är icke ändamålet för detta utkast, som egenteligen angår Stockholms Handel. Hvad Gr. *Jacob De la Gardie*, uti åtskillige puncter, till des broders, Riks-Cantz. betänkande uppgifvit, strax efter *K. Gustaf Adolphi*s död, eller 1633, rörande tillståndet i Stockholm; må här intagas hvad han i 15 moment. anfört: "Efter våra Städer i Sverige, skrifver han, äro alle i aftagande, och i synnerhet Stockholm utarmat, huru de skola bringas till flor igån och komma till Handel. Och hvar Compagnien komma i svang (Koppar- och Skepps-Compagn.), om då icke således skulle kunna ordineras, att Borgerskapet af dem, kunna hafva någon nåring. Och om icke skræerne, skulle affkaffas; undantagandes Guldfimederne och Baliberarne" **).

Handels tillstånd i Stockholm, på 1660-talet, kan någorlunda deraf dömmas, att Köpmån,

U. 3

Ut-

*) Se Sandels tal om förhållandet af varors ut- och införsel, till och ifrån Sverige, i färskildte tidevarf. 1782.

***) Hist. Uplysn. af Loenbom 3. D. p. 79.

Utlånningar inberäknade, voro då 443, till antalet, uti sina vissa classer, efter Handels-partéeringen, fördelte med sina tvänne Äldermån för hvardera Classen. Af främmande Köpmån voro 10 Tyskar, 5 Holländare, 8 Ångelsmån, 4 Skottar, 1 Fransos, 4 Ryssar, utom dem som sig marknadstiderne infunno. Hvad åter Seglationen beträffar; så befanns att ut- och ingående skepp, somlige år, varit 100, och åter under Krigstiden 1660, öfver 400. Skeppare boende i Stockholm, som årligen foro till sjö, voro 27 stycken. Ett Köpmansgille, General-Factory, Beurs, Bank, m. m. blefvo då för Handels skull påtänkte; men hvad som besvårade Handels-rörelsen, var den i Riket förfallne Credit och de författningar, som lägo i vågen för en prompt execution.

Jämte denna beskrifning om Handeln, uti Öfverståhållaren Baron *Rosenhanes* Åmbets-Relation 1663, om Stockholms Stads tillstånd, bifogas ett kortt förslag, öfver rörelse-Capitalet, som varit i Handeln nyttjadt, i anseende till import och export, sålunda: utgående och ifrån utrikes orter, inkommande varor:

År 1658	—	—	för 20	—	11	guld.
— 1659	—	—	— 12	³	—	—
— 1660	—	—	— 33	³	—	—
— 1661	—	—	— 28	³	—	—
— 1662	—	—	— 27	³	—	—

Som således för nämde år, blott skulle utgöra ett rötelse-capital af 123 tunnor guld.

Stockholms vidsträckte och förmånliga Handel, befrämjes icke allenast; af en ymnog tillförsell af exportable varor; utan ock af de oumgångelige och mångfaldige behof, som omkringliggande Städer och Landskap, derifrån afhämta, och hvartill belågenheten vid Målaren, i märkelig måtto bidrager.

Af

Af hela Rikets *Järn-tillverkning* som ifrån 1720, till 1737, inclusive, utgjorde för 18 år, en utskjeppning ifrån Stockholm och Gøtheborg, af 4,138,376 Skepp:d 2 Lisp. 16 m. *), som 1743 ansågs i värde, svarande emot sju åttondelar af Rikets producter; och hvaraf Exporten för flere Rikets Stapel-Städer, besteg sig 1785, till 372,077 Skeppund; hafver väl Stockholms Stad bestridt och bestrider, utan tvifvel, största delen af utskjeppningen; eller lika om icke något öfver, hvad ifrån Rikets öfriga Stäplar Exporteras. Af hela Rikets Stångjärns-Export 1795 — 349,469 Skeppund 11 Lisp. 15 m., utfördes ifrån Stockholm 218,550 Skepp:d 14 Lisp. **).

Utan tillgång, på en tillförlätelig uppgift af hela Rikets Järn-Export, för flere år, kan denna calcul med noggranhet icke uppgöras; men då Gøtheborg som näst Stockholm, affänder det måsta, exporterade:

			Skepp:d	Lisp.	m.
År 1775	—	—	—	100,857:	— —
— 1787	—	—	—	126,282:	— —
— 1791	—	—	—	98,226:	— —
— 1792	—	—	—	113,135:	— —
— 1795	—	—	—	89,222:	3, —
Och Stockholm deremot:					
— 1772	—	—	—	208,360:	12, —
— 1775	—	—	—	223,259:	— —
U 3					1786

*) Under samma 18 år, utskjeppades minst 1724 eler — — — — 170,046: 9: 16. och näst 1735 eller — — — — 281,432: 19: 10.

**) En okänd Författare säger, att Sverige efter K. Carl XII:s död, öfvertygades af egen erfarenhet: que les armes sans le secours du Commerce, ne font plus un moyen de s'agrandir; que l'on ne fait plus la guerre avec du fer seulement, qu'il faut de l'or. (Les Progres du Commerce. Amst. 1761, 8:02, p. 37).

— 1786	—	—	— 202,360: 12, —
— 1790	—	—	— 241,672: 5, —
— 1792	—	—	— 214,848: 17, —
— 1795	—	—	— 218,550: 14, —
— 1796	—	—	— 221,066: 7, 10.

Så torde man åtminstone finna sannolikheten, af hvad hårom, i förberörde mätto lagt år.

Redan år 1660 utskeppades från Stockholm 148,702 Skepp:d, och 1661 — 140,272 Skepp:d stång-järn, utom knipper-järn 3282 $\frac{1}{2}$ Skepp:d. (Rosenhane l. c.). I 1696 års Hammar-skatts-längd, utföres stång-järns-smidet till 228,526 Skeppund. (Sandels l. c.).

Utom äfvannämde stång-järns-quantum, äro af metaller ifrån Stockholm utförde 1796:

	Skepp:d	Lisp.	m.
Knip- band- och bult-järn	—	16,379:	12, 10.
Valfat band-järn	—	806:	7, —
Skår-järn	—	591:	9, —
Saltpanne-plåtar	—	926:	10, 10.
Järn-plåtar	—	2,742:	7, —
Förtent Järn-bleck	—	4:	14, —
Canoner och Kulor	—	817:	8, 17.
Skepps-ankar	—	722:	17, 16.
Grytor och gjuterier	—	44:	15, 10.
Spik och diverse smide	—	2,199:	17, 4.
Stål	—	5,342:	17, 15.
Mesfingstråd	—	735:	3, 5.
Smidd koppar	—	238:	4, —
Gärkoppar	—	822:	2, 4.
Myntade koppar-plåtar	—	328:	6, 3.

5. §.

Att ytterligare kunna dömma om Stockholms Handel och sjöfart, kring alla haf, till främmande Hamnar, att införa Rikets producter och återhäm.

hämta, icke allenast landets nödvändiga behof, utan ock öfverflödet; samt genom en förmånlig frackt handel, uti en enskild vinst; bereda allmän båtнад; bör man ock fåsta någon uppmärksamhet, gå Rederiernes och Handels-Flottans tillväxt. Af Commerce-Collegii berättelse, om Commerce-faker-nes beskaffenhet, af d. 22 Maji 1697, inhämtas att Stockholm då ägde 79 skepp af de större, som kallades vårbare och 150 af de half-frie, som ock till utländsk seglation kunde brukas; hvaraf frackterne kunde beräknas till 4 à 500,000 R:dr årligen, utom den förmån, af sjöfarit manskap; be- stigande sig till öfver 4000 Båtsmän, och dertibland icke en sjettedel främmande *). Den beviljade nederlagsfriheten på salt och vin, som ur första han- den, med Svenska skepp infördes, upphjelpste Han- deln i gemen och befrämjade sjöfarten i synnerhet. Efter ett långvarigt krig, bestod hela Rikets Han- dels-Flotta 1723 af 100 fartyg, af 4984 låster; då större delen af Rikets export och import, bestrid- des af utlåningar. År 1749 ägde Rederierne i Stockholm, 82 skepp af Ek; nemligen 62 st. af åtskillig storlek, under och af 100 låsters drägt, 16 emellan 100 och 200 låster, 4 emellan 200 och 300 låster, och af furu 116, neml. 69 af åtskilliga slag och af 100 låsters storlek; 31 emellan 100 och 200; 13 emellan 200 och 300, och 3 öfver 300 låsters storlek, efter *John Clarfsons* upp- gift **). År 1785, räknades åter Handels-skeppen, till 230 st. (*Fischerström* om målaren). Att Stock- holms sjöfart i skydd af neutraliteten, i en bety- dande mätto åter upplifvades, i början af 1790, intages äfven deraf, att nästan alla stora Handels-

U 4

skepp,

*) *Loenboms Handl. till K. Carl XI. Hiit. IV Saml. St. 1765, 8.o, p. 6.*

***) *Tal om Handelns omskiften, i Wett. Acad.*

skepp, som sedan Americaniske krigets slut, legat fyfslolösa, då voro utredde och utgångne, att begagna en för Svenska Flaggan fördelaktig conjunctur.

Stockholms Grofshandels-Societet, beviljade en frivillig afgift af $\frac{1}{2}$ R:dr Specie, för hvarje svår låst, att för åren 1782 och 1783 erlægga, af hvar och ett de Handlande och Skepps-Rederierne i Stockholm, tillhörigt fartyg, af 30 svåra låster eller deröfver; i anseende till det beskydd, som under då varande krigsöroligheter, lämnades Svenska sjöfarten, medelst Escaders och Convoyers hållande i sjön. Den 23 Jan. 1783 hade Borgerskapet i Stockholm, som voro Skeppsredare, företråde hos K. M. för att i underd. öfverlämna, en guldmedaille; föreställande å ena sidan K:s bild med vanlig titel, och å den andra utfigten af Stockholms skeppsbrygga, med dervid liggande Skepp och Köpmans-varor, m. m. öfverskriften: *Te tuta et aucta Parente*, och i exerg. *Commercia Civ. Stockh. 1782*. Lika frivilligt åtog sig Skepp-Rederierne, uti Apr. månad 1792, åfven 1798, att erlægga en R:dr för hvarje svår låst, af hvar och ett dem tillhörigt fartyg, af 30 låster och deröfver, som afgick till utrikes hamn, så innom som utom Östersjön, till betygande af skyldig erkänsla, för Svenska Handels-Flaggans beskydd och bibehållandet af fullkomlig neutralitet, i anseende till alla krigsförande magter; hvarom Stockholms Beurs försåkrades, då inga contrebände anfedde varor, eller krigsförnödenheter, fördes till de krigande magters hamnar. Summan af låste-talet, af de i Stockholm hemma hörande skepp och fartyg, som nyttjades till utrikes handel, beråknades 1782 till inemot 25,000 låster; men 1792 blott till 18,000, som skall utgöra något mindre än hälften, af hela låste-talet, af

af Rikets Handels-Flotta *). Håraf inhämtas den betydliga skillnad, emellan K. *Gustaf I:s* tid, då Stockholm endast ågde 20 à 30 större och mindre fartyg, och den närvarande, då Stockholm åger inemot 250. Efter *Bergii* uppgift, skall Stockholm 1557, endast haft 12 skepp, som kunde segla på Holland, och några skutor, till lika antal; men 1559 var detta antal redan ökt, både till nummer- och låste-tal, och förhållt sig då till den öfriga Handels-Flottan, som 18 till 44, och skutornes antal, som 10 till 16 **). *Dalin* säger att Stockholm ågde år 1557, större och mindre fartyg 19 st. som kunde gå till Holland, och 13 till Hanse-Städerne inom Östersjön ***). Ehuru olika och således mindre säkra, dessa uppgifter synes vara; utmärcka de dock Handelens ansefliga tilltagande på 240 år; så väl i anseende till Hufvud-Staden som Riket i allmänhet; samt att Stockholms Handel och Sjöfart utgjordt ifrån äldre tider tillbaka, en tredjedel och något deröfver, i jämförelse med Rikets öfrige Sjö- och Stapel-Städer, som ån ytterligare deraf bestyrkes, att sjö- och land-tulls-inkomsterne i Stockholm, vanligen utgöra omkring hälften af hela Rikets tull-inkomst.

Om Stockholms större och mindre fartyg, samfält vore i rörelse, räknades på 1760-talet, dertill hafva erfordrats 3500 mans besättning †).

För att jämföra äfvan anförde underrättelser om Svenska Handels-Flottan, med den Danska, intages här en uppgifven summarisk beräkning af alla

U 5

la

*) Extra Posten 1793, N:o 92. Voyage dans le Nord. t. c. p. 433.

**) Intr. tal i W. Acad. 1758.

***) S. R. H. 3 D. p. 464.

†) Sefftröms Sv. Saml. 2 st. p. 45. Se vidare Beskr. om Sjömans-huset.

la fartyg i Danmark, de derunder hörande Her-
tigdömen, samt Norrige; utgörande tillsammans
2694 fartyg, hvilkas drågtighet voro öfver tio Com-
merce-låster; 134,188 låster, och 21,261 mans be-
fättning *).

De Handlandes antal, med alla slags varor,
befleg sig i Stockholm 1560, till 209, och 1758
till omkring 550 personer; och enligt en tillförlä-
telig förteckning, på i Stockholm 1797 varande
Handlande, Fabrikörer, Manufacturister, samt Handt-
verkare af de Societeter och Åmbeten, som lyda
under Handels Collegium, beråknades de till 1581
personer: och deribland Contingent-Borgare 18,
Grofshandlare 128, Siden- och Klädeshandlare 53,
diverse Handlare 37, Spannemåls, Minut och Victu-
aliehandlande 119, Krydkråmare 124, Linkråmare
21, Lårfskråmare 31, Låderhandlare 9, Bokhan-
dlare 9, Meubelhandlare 5, Fabrikörer 391, Skep-
pare 280, m. fl.

6. §.

Om Skeppsleden ifrån Stockholm, anmärkes:
att Konung *Gustaf Adolph*, gaf *Jöns Olufsson* i
Sälne Kroka på Vermdön, vissa förmåner på be-
hagelig tid, för det han upptäckt en ny skeppsled;
så att han förmente sig kunna skadeslöst styra Ko-
nungens skepp med ett våder skårgården igenom,
och icke draga den krokota leden genom Djurö-
hamn. (Öp. br. d. 7 Jun. 1616). Förmodeligen
har detta varit den farled, som sedan blef förbu-
den; då i stället förordnades, att allt det gods,
som ifrån Stockholm skeppas ut, eller inkommer
ifrån främmande land, icke måtte föras igenom
Baggens stäk, och att ingen annan led skulle nyt-
tjas, än igenom Vaxholmen. (Stockh. d. 16 Apr.
1638). Vid

*) Post-Tid. N:o 36, för 1799.

Vid inloppen i Stockholms skårgård, är *Landsorts* fyrbåk, som blef år 1669, först af trä uppbyggd, af Borgaren i Stockholm, *Johan von der Hagen*, emot visse förmåner, och sedan af sten 1687, med 5 ställpegel förfedd; *Korfsö* fyrbåk vid *Sandhamn*, samt Känningsbåken, *Söderarmen*, vid inloppet till *Furusund*. (Sv. saml. 2 St. p. 49).

Om Stockholms Jurisdiction i anseende till Sjöfarten i skårgården, bör här anmärkas Rådft. Balkens XII Cap. i Stadslagen, som stadgar att förbrytelser; som skedde emellan Stockholm och *Aspasund*, skulle bötas efter Stadens rätt; äfven som emellan Staden och *Kungshamn* och emellan Staden och *Korfshamn*, eller i *Åsöna* som Stadens mark är. Förenämde *Aspasund*, förmenes vara vid *Aspön* i *Vermdö* Sochn belågit, eller efter *Loccenii* tanke vid *Sandhamn*. Förmodeligen kan dermed så mycket mindre vara ment, det bekanta inloppet *Aspöfund* till *Carlscrona*, enligt anmärkningarne till Stadslagen, som det innan Stadens anläggning 1680 var föga kändt; och då här i öfrigt, *Kungshamn* och *Korfshamn* såsom i Stockholms skårgård belågne, omtalas, samt vidare om samna Lags i acktagande, i alla andra inrikes Städer, innom deras Stadsmark.

7. §.

Af hvad redan anfördt blifvit, torde till bestrykande, af Stockholms Stads betydliga Utrikes Handel, här icke behöfva intagas, förut tryckte listor och förteckningar, på utifrån inkommande varor. Stockholms Stads, med nästgränsande och äfven aflågnare landsorters behof, som derifrån afhämta flere handels- och nödvändighetsvaror, lämna derom en otvungen öfvertygelse. Spannemål, salt, vin, victualier af alla slag, specerier, rudimaterier för Fabrikerne, med mångfalliga flere, mer och min-

mindre outhälsamma varor, öfverfliga vida beloppet, af Rikets egne producter, och nedtynga således Handels-vågen med Rikets förlust. Ungefärliga Handels-ballancen emellan Sverige och Frankrike, sammandragen utur 1737 års general perfedel-extract, upptager Sveriges undervigt eller förlust till 445,373 d:r 14 öre S:mt. I åfvan återopade *Boisgelius* resebeskrifn. uppgifves hela Rikets export för år 1785, till ett värde af 37,360,875, liv. och Importen till 37,134,876, liv. som torde vara af de under-rättelser, resebeskrifvare gemenligen utan pröfning emottaga och som sanningar utgifva. *Storch* i sin beskrifning om Pettersburg, berättar, att efter ett medeltal af 14 år, ifrån 1775—1790 besöktes Pettersburg årligen af 770 skepp och deribland af 42 Svenska.

Spannemåls införseln ifrån Utrikes orter, har förhållit sig olika; så i anseende till inträffade missväxt år; som vidtagne anstalter, till en torde hända öfverdrifven och skadelig brånvins-tillverkning.

Ifrån år 1738 till 1769 år af hvete, korn, malt, råg, hafra, årtor, tillsammans i Riket inkommit, minst år 1760, då importen steg till 115,120 tunnor, och 1761, till 115,754 tr. — För åren 1738, 1740, 1745, 1746, 1751 och 1758, infördes åter, öfver 200,000 tr till 276,455 tr, som år 1738. — För åren 1739, 1741, 1748, 1750, 1752, 1757 öfver 300,000 tr till 364,302 tr, som år 1748. För åren 1749, 1753, 1754, 1756, 1763, 1766 och 1767 öfver 400,000 tr, till 479,940 tr, som 1756. — För åren 1742, 1744, 1747, 1755, 1765, och 1768, öfver 500,000 tr till 593,802 tr, som år 1765. För åren 1743 och 1764, öfver 600,000 tr, då Spannemåls-införseln 1743 steg till 689,136 tunnor, såsom det högsta på förenämde 31 år. Häraf kan
man

man någorlunda fluta till införfeln i Stockholm, af förhållandet emellan dets, och de öfrige Städernas handel i Riket.

Salt infördes till Stockholm, efter ett tagit medium af 10 år, ifrån 1739 till 1749, årligen 85,069 t:r, då hela Rikets import besteg sig, till 145,625 t:r. Enår vidtagne författningar, i anseende till Salthandeln, ökade detta quantum till 203,587 t:r för åren 1749 och 1750, inkom till Stockh. per medium, för sistnämde år 123,356 t:r, som vida öfversteget det vanliga årliga behofvet. År 1781 inkom till Stockholm 124,783 t:r. Sedan de författningar vunnit stadga, som blefvo tagne, till denna Handels uppbringande, genom aflåtning deraf, på utrikes orter; har Saltinförfeln ansevärdt ökat; äfven i anseende till ett anbefallt större quantum nederlags-salt *), hvilket dock ej kommit att ligga de handlande till last; förmedelst en uppmuntrad re-exportation deraf, till allmän och enskild vinst, sedan Rikets behof, tillräckeligen blifvit beförjt. Under Salt-Contoires bestånd ifrån 1750 till 1765, då Salt-Contoires-afgiften upphörde, hade till Stockholm inkommit 1,099,565 tunnor salt, efter Sjötullis-Contoires uppgift till K. Com. Colleg. 1766.

Af totale införfeln af följande varor, såsom vin och brånvin 1759, bestigande sig till 928,650 och 1760, till 1,150,963 kannor; af inkomne tobaksblader 1756, 1,888,977 skålp. och de följande åren något derunder; af utrikes ifrån införde victualier, såsom flåsk, ifrån och med 1757 till och med 1764 eller för 8 år, 92,787 lispund; salt kött 18,541 tunnor; surmjölks-ost 10,707,260 mark; Sötmjölks - ost 150,737 Lispund; smör

203,069

*) År 1763 inkom i Riket 379,446 t:r salt. Se här om Sestörrens Sv. Samlingar 5. St. p. 260.

203,069 L:pd; talg 304,476 L:pd, med mera; katt man, som förberört är, nogsamt döma om Stockholms ansefliga utrikes tillförfell af besagde varor.

Man vill här tillägga några articlar som 1781, utrikes ifrån till Stockholm inkommit, såsom blyhvitt 80,737 skålp.; indigo 25,823 skålp.; hvitt bomulls-garn 2,982 skålp.; rödt dito 16,390 skålp.; lingarn 35,748 skålp.; fälläder 202,035 skålp.; Caffeböner 579,172 skålp.; Risgryn 165,994 skålp.; Helgryn 210 tunnör; skrifpapper 5,743 ris, Piastrer och omyntat silfver för 379,120 R:dr *).

Så ofullständig förenämde uppgifter äro, för att deraf bestämna förhållander, emellan varu ut- och införseln i Stockholm, som skulle fordra en vidlöftig afhandling och många samlade underrättelser; hvilket icke varit ändamålet af denna beskrifning; synes dock deraf, någon uppmärksamhet och omtanke kunna väckas, om icke ett mera uppmuntrat och förbättrat åkerbruk, en för Riket förmånligare boskaps- och ladugårds-skjötself; jämte flere alimänne hushålls-författningar, åtminstone skulle kunna lätta Handels-vägen, ifrån de nödvändighets-varor, som Rikets inskränckte folkmängd, till föda och uppehälle, oumgängeligen kräfver.

Att känna Stockholms utrikes handel, bör man ock hafva en nogare kundskap, om hela inrikes tillförseln af exportable varor, utom järn och flere metaller, såsom bergsbrukens öfrige producter, af alun, svafvel, victriol, rödfärga, m. m.; skogarnes afkastning, såsom beck, tjära, plankor, bråder **), bjelkar, allehanda trävaror, pottaska; Fabriks och slögde varor, samt krut, faltpetter, tågverke, segelduk, lårfter, fill-tran, oberedde rens-
hu-

*) Hush. Journalen 1782, p. 536.

**) Inkomne bräder af alla slag för år 1753, uppgifves till 77,434 tolfter.

hudar m. m. som af en uppmuntrad industrie, kunde ökas.

Tillförseln för konsumtionen och subsistansen i Stockholm, är af den betydighet, att några anteckningar derom, måge här införas.

Ved infördes till Stockholm 1760: famnar 76,933, vedlafs 12,993 och brånköl 13,424 låster. År 1762, famnar 81,970, vedlafs 12,725 och brånköl 12,970; hvaraf, jämte flere års förteckningar, Stockholms årliga ved-konsumtion utföres till 86,000 famnar *). År 1773 inpasserade genom Blockhus-uddstull, al- löf- och tall-ved, 76,622 $\frac{1}{2}$ famnar. Efter ett medium för 10 år, ifrån och med 1784 till och med 1793, utgjorde årliga tillförseln 77,060 famnar, samt 11,143 låster brånköl **).

Hö-tillförseln för 1760 räknades till 1588 parmar och 11,869 hölafs; år 1762 till 1654 $\frac{1}{4}$ parmar och inkomne hölafs 12,357, halmlafs 47,404; men för 10 år, ifrån och med 1784 till och med 1793, per medium årligen 3192 $\frac{1}{2}$ parmar.

Ären	1760	—	1761	—	1762	infördes.
Oxar	9,924.	—	9,558.	—	9,193.	— —
Kor	12,747.	—	14,731.	—	11,835.	— —
Kalfvar	21,230.	—	24,308.	—	23,106.	— —
Får	27,063.	—	24,957.	—	23,938.	— —
Lamb	10,219.	—	9,144.	—	8,976.	— —
Svin	6,858.	—	7,547.	—	4,689.	— —
Tjådrar	11,718.	—	22,636.	—	36,972.	— —
Orrar	52,027.	—	71,109.	—	88,523.	— —
Hjerpar	42,154.	—	115,580.	—	179,943.	— —

Utom en myckenhet fjö-fogel och hemtamde fjäder-fån.

Här-

*) Sefström l. c. 3 ft. p. 9.

***) I Pettersburg uppbrännes årligen efter medelmåttig uträkning 200,000 famnar, bestigande sig i prge värde till en half million rubel. (Storch besk. om Pettersburg, p. 6).

Härtill kommer den rikare tillförsell ifrån Finland, Öster- och Väster-botten, af saltat kött, smör, salt lax, torr fisk och äfven spannemål, utom flere åtelige varor; hvaraf en del, härifrån utskeppas, både till in- och utrikes orter.

8. §.

Om de, till en mera utvidgad och förmånligare utrikes handel, inrättade Compagnier, Con-
toir och privilegerade Bolag, i synnerhet i Stockholm, bör här korteligen följande anteckningar meddelas.

Konung *Gustaf Adolph*, som med få mycken rätt kallas den Store, anlag Handelens tillväxt, som ett Riksvårdande ärende. Det var Han som 1614 uppmuntrade Svenske undersåter, till en Handelsinrättning på *Indien*, och ett Bolags stiftande i sådant ändamål i Götheborg, på 12 års tid.

Han lät ock höra och upmuntra Stapel-Städerna, i synnerhet Stockholm, nyfsnämde år, till inrättande af ett *Köp-Handels-Compagnie*, hvarå förmånliga Privilegier meddeltes 1615; till Handels utvidgande på Väster-sjön; uti hvilket bolag alla Sv. Inbyggare hade rätt, att på föreskrifvit fått deltaga, och till befordran hvaraf, Konungen skänkte Compagniet några skepp och Canoner. Till vidare understöd för detta bolag, som ännu 1619, icke vunnit någon styrka; men fordrade anseelige penninge-summor, förläntes rättigheten, att ensamt köpa och utskeppa all rå koppar, hvarjämte K. låfvade, att med p:gr understödja bolaget.

Af detta bolag bereddtes sedan 1625, *General Söder Handels-Compagniet*, som d. 14 Junii 1626, privilegerades på 12 års tid, att handla på *Africa*, *America* och *Magellanica*. Konungen deltog sjelf härutinnan för 400,000 d:r och Svenska Colonien i
Pen-

Pensylvanien blef en vinst håraf; dit Compagniets första Expedition skedde 1627. Detta Americaniske Compagnie, blef upphåfvit år 1661, sedan nya Sverige var af Holländarne borrttagit. Under det samma, skall väl början med *Tobaks-Handeln* blifvit gjord, sedan denna vara blifvit mera känd och brukbar; men 1651 borrt-arrenderades denna Handel, på vissa år, emot en årlig afgift, till att afhjelpa bristen i Kronans inkomster *).

Ett nytt *Koppar-Compagnie* inrättades d. 10 Jan. 1625. R. Rådet *Johan Sparre* befullmäktigades att deröfver vara Gubernator och förestod det samma till 1628. Ett sednare *Koppar-Contoir* privilegierades ytterligare, med exclusivè Handels-rättighet. Se förorda, derom d. 20 Mart. 1731. *Skepps-Compagniet* d. 26 Jan. och 10 Mart. 1636, som ännu hade bestånd 1663 med ett Capital af 176,000 R:dr. *Spanska Salthandeln* uppmuntrades i så måtto, att befutne Svenska Borgare, som ur första hand upphandlade salt, i Spanien, fingo eftergift, till en tredjepart i licenten, samt Sjöfolket tullfrihet, till en viss utfatt summa. (Ö. B. d. 17 Dec. 1638).

Nya Skepps-Compagniet eller det mindre, privilegierades d. 18 Jan. 1649, med ett Capital af 60,000 R:dr.

Enligt Handels-Ordinantien 1617 fick tjäran i från Öster- och Västerbotten samt Väster-Norrland, icke annorstädes än i Stockholm aflåtas. *Tjäru-Handels-Compagniet*, med uteslutande frihet på 20 år, att ensamt uppköpa och exportera denna varan, privilegierades i Stockholm d. 31 Mart. 1648. Det ågde 1663 ett Capital af 15,000 R:dr och 300

3 Baudet. V par-

*) Classons Tal, i. c. Buréns Åm. tal öfver Louis De Gesr, 1789, p. 59, 67.

participanter *). Borgmästaren *Ol. Törne*, förde dervid Directionen i samfalte 8 Contracts år, och höll det samma genom betydelige förskätter, i behörig gång. Att detta Monopolium, lände dem som hitförde sin tjära, till största skada och förfång, med Compagniets stora vinning; har sedan blifvit ådagalagdt, då en tunna tjära måste fälljas för 4 à 5 d:r K:mt, hvarföre Exporteuren skall, som det i tryckte handlingar uppgifves, haft en behållen vinst af 10 Engelske Kronor i London. Det hårdaste var att Norrlänningarne vågrades allt upplag af sin tjära i Stockholm.

Louis De Geer fick Drottning *Christinas* Privilegier 1649 på ett *Africanskt Handels-Compagnie*, som genom *Hin. Carloff* 1650 köpte *Cabo Corso* af Konungen i *Futu Bredeva*; några skepp afländes väl; men *Cabo Corso* blef förrådeligt vis, intagit af Holländarne; skeppet *Christina*, af 4 Väst-Indiska skepp hienteligen antaltat, och Commendanten *Neuman* fångslad 1661 **).

Guineeske Compagniet blef i Danska kriget måst förstördt; men arbetade ännu 1663 på sin upprättelse, utan framgång.

Engelska Baronetten *Joh. Fr. Friesendorff* och *Abr. von Eik*, fingo Privilegier d. 18 Jun. 1666, på upprättande af ett *General-Factory-Contoir* i Stockholm. Instructionen finnes i Com. och Polit. Handl. 3 Del. p. 94, och en deduction om ändamålet af denna inrättning, i nya Sv. Bibl. 1 B. fedn. D. p. 147. Factoriet tillböd sig bestrida K. M:ts och alle enskiltes Commissions-Handel; Asserurera-varor; gifva penningar på Bodmerie; utgifva pris-courenter, inrätta en Beurs, m. m.

Till

*) Rosenhane l. c.

**) Loenboms Hist. märkvärd. 1 Del. p. 22.

Till *Levantiska Handelens* inrättande, vidtog K. Carl XII. den anstalt, att *Johan Silfvercrantz* *) genom resor i Turkiet, skulle samla nödiga under rättelser, om hvad till en sådan Handels etablerande, kunde erfordras.

Turkiske Kejsaren hade tillåtit de Svenske en obehindrad Handel i sina Stater; men detta kom icke vidare att påtäckas, förr än på 1730-talet, för krigsoroligheter skull och andra Rikers bekymmer och vanmagt. År 1729 slöts fred med Algier och en Handels-tractat med Ottoman. Porten d. 10 Jan. 1737. Ett allmänt Privilegium på Levantiska Handeln, på 10 år, utfärdades d. 20 Febr. 1738, med förmån af nederlags- och tull-frihet. En Svensk Consul tillfattes i Smirna, och fond af 2 tunnor guld samlades, fördelt i 400 actier, hvardera af 1500 d:r K:mt. Denna nya Handels-gren sträckte sig i synnerhet till Smirna; men var obetydelig. Ett nytt Privilegium utfärdades för Levantiska Compagniet, d. 15 Jan. 1748, med förut beviljade förmåner och en uteslutande Handels-rättighet, samt ökad tull-frihet, på släng-järn, till 3000 Skep:d. — Handeln aftog dock ärligen och upphörde alldeles, då den 1757 d. 10 Jan. förklarades för allom fri och öppen. Compagniet uppgaf sin förlust till 14 à 15,000 plåtar, ehuru det njutit mera i tull-friheter, än hela Compagniets fond var **).

År 1731 d. 14 Jun. meddeltes Commissarien *Hem. König* och Compagnie, K. M:ts Privilegium uppå 15 år, att inrätta en fart och Handel på Ost-Indien, till sådana hamnar och orter, hvarest alla Europeiske nationer, idkade fri och öppen handel.

V 2

Det-

*) Notarien i Com. Colleg. J. Silfvercrantz afled i Acca 1712. Büschings Palaestina, Öfverf. Stockh 1784; i företalet.

***) Westermans tal i Wett. Acad. 1770.

Detta Privilegium kundgjordes allmänt och notificerades äfven behörigen vid utrikes Hofven, genom Konungens Ministrar, att denna handels-fart icke måtte förolämpas. — År 1732 utfände Compagniet, sitt första skepp *Fredericus Rex* till *China*, och 1733 d. 9 Febr. *Ulrica Eleonora*, under Capit. *Pett. von Utfalls* Commando, till *Porto Novo*, en fri och öppen Handels-plats, stora Mogol tillhörig, på kusten af *Coromandel*, att der förfälja sin laddning, samt att med retour-varor återgå. Med *Phousdarn* eller Gouverneuren, samt *Nabobens* af *Arcate* tillstånd, inrättades ett Factorie derstädes. Sedan skeppet för någon tid afgått till *Bengalen*, blef Factoriet emedlertid af Engelske och Fransyske Ost-Indiske Compagnierne, våldsammligen intagit, sköflat, plundrat, och med Factorie-Betjeningen, varor och effecter borttfordr, till *Fort S:t David*, samt skeppet *Ulrica* vid dess återkomst, till *Porto Novo* fiendteligen antastat och förföljt; men kom dock omsider till *Götheborg* d. 4 Febr. 1735. En berättelse om detta oerhörda våld, blef sedan af trycket utgifven, som omständeligen upplyser denna saken.

Till idkande af ett *Sill- och Tors/fiskeri*, samt hvalfiske och skålfångst i Öster- och Nordsjön, utfärdades ett Privilegium Exclusivum, d. 12 Aug. 1745, för Handelsmännen i Stockholm *Abrah. och Jacob Arfvedson* och Compagnie. Konung *Adolph Friedrich* som då var Rikets Arf-Furste, förklarade sig för detta Compagniets Protector. Compagniets Associations-reglor bekräftades d. 13 Jan. 1746. Första stapeln inrättades i Marstrand, hvarifrån 1747, från utrikes ort, med möda, kostnad och äfventyr förkaffade, 2:ne Buyser, utgingo; en på *Cabeljo-fiske* på *Doggers* bank, och den andra på *Sill-fiske* under *Hittland*. År 1749 flyttades stapeln till *Stockholm*; 1750 utskickades 4 Buyser och 1 Jagare på *Sill-*

Sillfiske, och 2 Hukare på Cabeljou-fisket. Fångsten var de första åren icke synnerligen lönande. Compagniet inrättade sedan i Bohusländska skärgården, på *Kåringön*, ett läge för Cabeljou-fisket. År 1753 är den rätta Epoqven, hvarifrån man kan räkna, saltjöfiskeriernes lyckeliga uppkomst i Sverige. Fiskeri-Compagniets utslutande Privilegium, blef då upphåfvit, och ett Reglemente d. 8 Apr. 1754 utfärdadt, för Svenike hafs- och skärgårds-fiskerierne. Denna nyttige och för Riket så lönande näring, kan till sitt första upphof, tillskrifvas förenämde *Abrah.* och *Jacob Arfvedson*, med deras med-Interessenter *).

Till ett nytt Väst-Indiskt Compagnie, meddeltes Privilegier, för *Abrah.* och *Jacob Arfvedson*, och Compagnie d. 2 Dec. 1745.

Till Handels inrättande på *Madera* och *Carnarie-Öarne*, utfärdades Privilegium för Handlande i Stockholm, *Grill*, *Schultz*, *Lefebure* och *Pettersson*, d. 5 Mart. 1746,

Om de till courfens styrande, i Stockholm upprättade sårskilte *Vexel-Contoir*, kan en tillräckelig kundskap erhållas, af de derom vid 1766 års Riksdag utgifne handlingar.

Kongl. M:t biföll d. 12 Jun. 1750, uppå de Handlandes uppgifne förslag, att ett *Salt-Contoir* i Stockholm, måtte få inrättas, och för hvarje till Staden ankommande tunna salt, undantagande Franskt, Lunneburger och Skottskt, uppbåras en d:r K:mt, att nyttjas till interessen och bodhyror, för det Salt-Contoiret måste upphandla och ständigt hafva liggende, med flere omkostningar; hvarvid Contoirets göromål och omsorg, egenteligen skulle bestå deruti, att få söka föra Salt-Handeln: 1:o att ett tillräckeligt upplag och förråd af salt, måtte ständigt vara i Riket till hands; 2:o Saltpriset så styras, att

*) Sv. Mercurius 1756, för Febr. m. p. 457.

en tunna förtullat falt i Stockholm, icke måtte gälla öfver 18 högst 19 d:r K:mt, och 3:0 att utskieppningen deraf, måtte till de öfrige Handelsställen i Östersjön främjas: hvarjämte K. M:t afven samtyckte, att denna inrättning skulle anses, som de Handlandes enskilte verk och gjöromål, samt förvaltas och redovisas, som de Handlande föreslagit. Denna inrättning, derefter genast börjad, blef fortfatt till 1761, då hos R:s Ständer i betraktande kom, att Contoiret brustit i dels förbindelser och att Salt-Contoires-afgiften genast borde upphöra, samt Contoiret för hela uppbörderna göra redo; som detta hos K. M:t icke då kom att anmälas; så följde derå ingen verkställighet, förr än på R. Ständers anhållan, d. 2 Sept. 1765. Kongl. Maj:t befalle då, att besagde redogörelse skulle ske, och medlen utan all invändning komma Staten till hjälp. På de anmärkningar, som då öfver förvaltningen gjordes, utfärdades Com. Collegii utslag, d. 24 Sept. 1766, som ålade Contoiret att gälda och till Kronan betala 400,600 d:r K:mt, m. m. som af samma utslag, jämte flere handlingar inhämtas *).

Sedan Kronan Sverige, genom afhandling med Frankrike 1784, blifvit ägare af ön *Barthelemij*, emot ett beviljadt fritt nederlag i Götheborg, af Franska varor; så etablerades derefter i Stockholm, det nu varande *Väst-Indiska Compagniet*, med K. M:ts Privilegium, af d. 31 Octob. 1786, som på *Barthelemij* inrättat Contoir och nederlag; hvarifrån med Compagniets skepp afhämtas socker, tobak, caffè, med flere varor; hvarvid njutes visse till denna Handels befrämjande förlånte friheter och förmåner.

Se-

*) Sv. Fateburen, 4 Del. 1768, 8:o, p. 25, 47, P. 113, 132.

Sedan Sverige tagit denna Ö i besittning, har ärliga Staten derstädes fordrat 14,171 R:dr; och hade Stats-Contoiret ifrån 1789 i Jun. till Sept. 1792, betalt för dragne vaxlar af Befälhafvaren derstädes 61,291 R:dr 15 sk. 5 öre, utom stora summor, som skepps-utrustningar, till folks och manskaps transporterande, m. m. fordrat.

9. §.

Ibland de inrättningar i Stockholm, som tjena till handelns och sjöfartens biträde, hjälpreda och förmån, må ock här, utom de i I Del. förskildt beskrefne penninge-verk, korteligen nämnas:

Järnvägen, som 1662 började flyttas ifrån Järntorget och gamla våghus-tomten, till gamla Stads-grafven; som i äldre tider, blifvit vid Södra malmen, till Stadens defension anlagd. (Se Södermalm). Ett Reglemente utkom d. 18 Apr. 1786, hvarest de Skeppare som vid Järnvägen, å Salt-sjö- samt Målar-sidan, vilja lossa eller intaga last, hafva sig att rätta; samt huru Järnbårare-Ålderman-nen bör sina syfslor i vägen förrätta. Om Victualie-Vägarne, är angående skeppsbron förmålt.

Tackjärns-Vägen blef på Riksfens Ständers föreställning derom, inrättad, enligt kundgörelsen d. 6 Febr. 1749. Den blef anlagd vid Stadens Västra eller inrikes hamn, och finnes på *Brolins* Charta 1771 utmärkt, äfvan för den, der markerade tvättbro. Den blef genom pålning och fyllning utvidgad 1797.

Lots-Contoiret i Stockholm tillförordnades 1696, hvarom ett Kongl. Placat utkom samma år. Angående Lotsverket i Riket, som från längre tider tillbaka, varit under Amiralitets-Collegii uppsigt och Direction, utfärdades en Kongl. förordning d. 27 Apr. 1748, hvarvid de brukelige Lots-taxor, äro

bifogade. Uti en ytterligare författning af d. 12. Aug. 1752 om Lots-verket, äro lots-taxorne för utrikes och främmande fartyg fördubblade, som vid Riksdagen 1761 ännu mera blifvit förhöjde, dock icke i den mån, efter hvad Svenska skepp, på utrikes orter, måste för lotsning erlägga. Committéen öfver Arméens Flottas ärender, hade utarbetat de nya författningar, angående Båk- och Lotsverket i Riket, som K. M:t gillade d. Oct. 1798. Jämte förordningen derom, bifogas en förnyad taxa för Båk- och Lots-afgiften. Desse inrättningar äro nu fatte under styrelsen af besagde Committée.

Om *Convoij-Commissariatet*, har af des hand- lingar, följande underrättelser, benågit blifvit med- delte.

Enligt R:s Ständers beslut vid 1720 och 1723 årens Riksdagar lades en viss afgift på alla inkommande och utgående varor, under namn af extra licent, hvilka medel fattes under Kongl. Convoij-Commissariatets disposition, som till den ändan inrättades i Götheborg år 1727 och bestod af Chefen vid Amiralitetet, såsom ordförande, en adelig ledamot samt tvänne eller flere af Großhandels-Societeten.

Affigten med denna afgift, som immediate ingick till Kongl. Convoij-Commissariatet, ifrån alla Sjötullskamrar i Sverige, Finland och Pomern, var att skydda Svenska Handelsflottan i Medelhafvet, för Barbaresquernes Corsairer; hvilket först och intill des Sverige i slutet af 1730 och början på 1740-talet, fick fred med Republikerna Algier, Tunis och Tripolis; men ej förr än på 1760-talet med Kejsaren i Marocco; verkställdes genom en eller flere fregatter, som utrustades, för de inflytande Extra licent-medlen, på Convoijering, och hvaraf Directionen äfven århöll namn af Convoij-Com-

Commissariat; nu mera åter, sedan Sverige slutat fred, med alla Barbariska Magterne, användes medlen egentligen för desse Fredsverks underhållande och disponeras dels till aflöning för beskickningen i Constantinopel, samt de hos Africanske Staterne, jämte flere kring Medelhafvet residerande Svenske Consulers underhåll; dels till annuelle, biennale, triennale eller occasionelle presenter, för de Barbaresque Regeringarne och deras förnämste Ambetsmän, jämte flere Extra utgifter; utom Kongl. Convoij-Commissariatets egen aflöning, pensioner, gratificationer, m. m.

År 1742 flyttades Convoij-Commissariatets Session hit till Stockholm. Administrationen blef likväl ungefär den samma, med ombyte af Ledamöter. Praesidium uppdrogs för alltid, åt Chefen vid då varande Galère-Flottan, i anseende hvar till Commissariatet, fick rum för sina sammankomster, i Kronans hus å Kongl. Skeppsholmen, hvarest äfven Commissariatet förblef till år 1779, då Commissariatet århöll nådig befallning, att lämna de hittils innehafde, samt hyra sig husrum. Commissariatet flyttade då i Assessor *Gahns* hus på stora Trågårdsgatan N:o 100; men ifrån 1789 om hösten, har Commissariatet haft sina sammankomster i Skepps-Clareraren *Hagboms* hus vid Skeppsbron.

Hvad för öfrigt, i anseende så väl till sjelfva fonden, som dess förvaltning och redogörelsen, kan vara i synnerhet anmärkningsvärdt, torde i korrthet kunna inhämtas af följande momenter:

1:o Att Extra licenten efter dess första inrättning och belopp, med tiden befanns otillräckelig för behovet, och af sådan anledning vid 1747 års Riksdag dupplerades samt blef 1761 triplerad; men allt detta oackadt, måste ändå Commissariatet, fåtta sig i skuld hos R:s Ständers Bank.

2:o Ifrån Commissariatets första inrättning, hade des's ordförande och Ledamöter, såsom arfvode åtnjutit till delnings två procent af hela årliga inkomsten; Praeses $\frac{2}{3}$ och de 3:ne Ledamöter hvardera $\frac{1}{3}$. Ständerne vid 1765 års Riksdag indrogo detta i deras tanke nog lönande arfvode, och gäfvovål i des's ställe löner på Stat; men så inkränkte, att i stället Praeses förut, efter den tripplerade licenten beräknadt, haft circa 2000 d:r S:mt årligen och Ledamöterne hälften, eller 1000 d:r S:mt, Praeses då endast fick 600 d:r och Ledamöterne 300 d:r S:mt hvardera; åfven skulle för mera besparing, den adeliga Ledamoten indragas, hvilket likväl icke kom att gå i verkställighet, utan bibehölls genom framledne Krigs-Rådet *Orrsköld's* förordnande 1776, efter Banco-Commissarien *Stjerncrantz*, ånda till des's verket upphäfdes 1790.

3:o Vid Riksdagen 1769 beslöts att Extra licenten till mera lättnad för Tullräkenskaperne skulle sammanflås med den ordinarie licenten, samt ingå till Statsverket, som deremot borde förse Commissariatet, till des's utgifters besfridande, med fyra tunnor guld årligen, hvilket förordnande åfven 1771 tog sin början.

4:o R:s Ständer 1778 efterskänkte Bankens hos Convoij-Cassan ågande ansefliga fordran, circa 29 tunnor guld, som dock till mera än hälften, bestod i upplupne interressen.

5:o Commissariatets Praeses, Ledamöter och betjening, fick 1780 fördubbling i sina löner.

6:o Med 1790 års slut upphörde Convoij-Commissariatet alldeles, och i des's ställe förordnades en Committée utan lön, åt hvilken Commissariatets göromål, till en del uppdroges; men aflöningen och de andra utgifterne, skulle K. Stats-Contoiret besfrja. Vid samma tillfälle affkrefs,

en

en betydande fordran, som Convoij-Commiffariatet hade hos Stats-Cont. innesläende.

7:o Uti Febr. månad 1797 blef Convoij-Commiffariatet åter upplifvat, med något tillökke inkomster, som nu utgå af Sjötullsmedlen, och anordnas af Kgl. General Tull-Directionen. Administrationen föres af en Amiral, såsom ordförande, en Cantzlie-Råd och tvänne Grofshandlare, hvilka njuta löner efter 1780 års Stat; samt utom des af Extra Ledamöter, hvilka vid verkets återställande voro 2:ne; men nu allenast en.

8:o Redogörelsen har till 1780 af Kongl. Kammar-Revisionen, och ifrån 1780 till och med 1798 af K. Cantzlie-Collegium blifvit reviderad; men hädanefter kommer räkenskaperne att undergå revision af K. Kammar-Rätten, och i sådan affigt, till Kongl. Kammar-Collegium att infändas.

Sjö-Affecurance-Compagniet till skepp och laddningars försåkrande, inrättades och fick stadfästade Affociations-reglor d. 4 Julii 1739. Fonden var tio tunnor guld, fördelt i tusen lotter, à 3000 d:r S:mt per lott. Det förvaltas af fyra Directeurer, dem Interressenterne hvar tredje år välja och tillsätta. Till tvisters afgjörande i Sjö-Affecurance-mål, är en särskildt Öfverrätt förordnad. Anledning till denna inrättning, tillskrifves *von Dalin*, som i sin *Argus* 1733, framlade den summa som Affecurante-Contoiret i Amsterdam årligen drog utur Sverige; hvilken efter hans uppgift öfverstege en million Holländske gyllen *).

En *Styrmansskolas* inrättande, påtänktes redan 1658. Navigationskolan har i sednare tider under allmän vård och tillsyn blifvit utvidgad och förbättrad. (Se Navigationskolan).

Coop-

*) Flintbergs verk, 2 Del. p. 156.

Coopvaerdie Sjömans-huset som ständigt skall vara i Stockholm, är grundlagdt i Reglementet för Skeppare och Skeppsfolk, af d. 30 Mart. 1748, art. VI. För Sjömans-fattiglådan utfärdades ett Reglemente d. 24 Mart. 1745; hvarom mera i näst följande Artikel.

Forvagns och Fracktfartygs inrättande, till Communications befrämjande, inrikes orter emellan, utböds till öntreprenad, emot visse förmåner d. 4 Mart. 1755. Tvåanne Forvagns inrättningar, hafva väl sedermera blifvit började; men utan långvarigt bestånd, åter inställte.

Barlastplatser åger Magistraten, att låta utse och anordna. Publ. d. 6 Febr. 1734.

Stockholms Stads Auktions-Kammare blef privilegierad 1674. De författningar som angå detta verk äro särskilt tryckte, Stockh. 1731, 4:0.

Om Tull-afgifter, friheter med mera, som med Handel och rörelse, hafva en så nära gemenskap, kan uti den särskildte beskrifn. i 4:de Delen, om Tullverket i allmänhet, en omständeligare underrättelse inhämtas.

Hvad vidare kan höra till detta ämnet, är på sina behöriga ställen, under vissa titlar afhandlat.

Man slutar denna ofullständiga beskrifning, med en önskan, af *Lithou*:

Laeta vige longum, caput exeve *Balthica Sidon*,
Luxurient Cives perpete flore Tui!

II.

Sjömanshuset i Stockholm.

För att inom Riket åga erforderlig tillgång, på dugeligt och befarit sjöfolk, såsom hvarpå icke allenast Coopvaerdie-fartens bestånd, utan äfven Rikets försvar till sjö, i hufvudsakelig måtto beror; haf-

hafva författningar, tid efter annan, blifvit vidtagne, ledande dels till ordning och säkerhet för de sjöfarande, dels ock till deras uppmuntran och bibehållande vid Inhemskt seglationen *). I sådant afseende, år 1748 års Reglemente för Coopvaerdie-Skeppare och sjöfolk, utfärdat, samt närmaste värden stald under ett Sjömanshus, som efter samma Reglemente, borde hållas i Stockholm, och vara gemensamt för hela Riket. Denna inrättning, tog ock härstädes samma år sin början; men sedan alle andre Stapel-Städer, enligt förklaringen öfver 1748 års Reglemente, af d. 4 Aug 1752, och K. br. af d. 16 Jan. 1754, fått tillstånd, att hvar för sig göra enahanda inrättningar, samt att i sådant afseende sjelfve få disponera, de hos dem inflytande medel, så hade 1796, redan 38 Stapel-Städer i Riket, sine egne Sjömanshus.

Svenske Sjömän vid Coopvaerdie-farten, hafva i olika tider, förhållit sig olika, till antal och styrka; äfven som Handels-Flottan, i anseende till skeppens storlek och myckenhet.

Vid slutet af K. *Carl XI:s* Regering, skola 4000, till större delen infödde Sjömän, vid Coopvaerdie-farten varit syfslöfatte; då Stockholm skall ägt 79 vårbare Handels-fartyg, samt 150 mindre, hvilka äfven nyttjades till utrikes Seglation; hvarigenom Rikets vinst endast af frackter, beräknades till 4 à 500,000 R:dr årligen; enligt Com. Collegii underd. berättelse, vid K. *Carl XII:s* tillträde till Regeringen d. 12 Maji 1697. Vid återvunnen fred efter det påföljande långvariga och olyckeliga krig under K. *Carl XII*, funnos i Riket icke flere än 7 fartyg öfver, 100 låsters drägt och något öfver

*) Man har vid denna beskrifning, äfven gagnat *Ass. Widegrens* berättelse, om Sjömanshusen i Riket; uppläst i K. Com. Coll. i Dec. 1796.

ver 90 mindre, innehållande 4984 låster, och oaktadt de betydliga förmåner och friheter, som derefter, til Sventka Sjöfartens åter upphjelpande meddeltes; hade de icke hunnit ökas till flere 1760, än till 572, och år 1770, till 604, på utrikes orter gående fartyg; men ifrån 1780 till 1784 års slut, genom det då inträffade krig, emellan utrikes Sjömagter, skall Svenska Handels-Flottan, vunnit en märckeligare tillväxt; än någonsin tillförne, så att 800, 900, till något öfver 1000, med fribref, försedde fartyg, årligen afgått till utrikes hamnar. Derigenom skall ock Skeppbyggerierne, den väsentliga förmån tillflutit, att på 7 år, ifrån 1778 års början till 1784 års slut, 1107 nya fartyg blifvit byggde och till utrikes seglation nyttjade. År 1785 bestreds ännu sjöfarten med 1014 fartyg, innehållande 70,562 låster; hvaraf 613 voro hemma vid årets slut och 401 på sjörefor; då Sjömanskapet, oberäknat 903 Skeppare, skall utgjordt 9090 man; men minskades derefter, i synnerhet krigsåren, 1788 — 1790, då föga flere än 200 fartyg, årligen voro i gång; så att totala summan vid 1791 års slut, endast besteg sig till 787 fartyg om 52,988 låster, med 6954 Sjömän.

Under nu påstående krig emellan utländske Magter, har åter Svenska Coopvaerdie-farten, i så måtto tilltagit, att i slutet af år 1794, funnos 861 fartyg, innehållande 55,486 låster, af hvilka 453 voro på sjörefor, då Sjömanskapet utgjorde 7284. Att sjöfarten år 1795, äfven varit i tilltagande, kan slutas deraf, att 903 fartyg blifvit med fribref försedde, som då voro i utländsk seglation stadde, och deribland 99 nybyggde.

Under de 10 åren, ifrån och med 1785 till 1794 års slut, skola endast 598 fartyg blifvit byggde

de, och under samma tid 380, genom sjöskador, gått förlorade, samt 240, till främmande Nationer fälde; utgörande således tillsammans, 620 förlorade och fälde fartyg, om 39,796 låster. På dessa 10 år, hafva 1153 Sjömän och deraf 511, Krigsåren 1788, 89 och 1790, blifvit döde, samt 739 rymt, som per medium, gör 74 om året; hvarvid förtjenar anmärckas, att då af det ungefärliga antal, till 6 à 7000 Sjömän, som Riket under kriget ägde, knappast $\frac{1}{3}$ del kunde användas i Handelsfarten, såfom deras egentliga yrke; hafva åndock ej flere än 133, under kriget afvikit, och således ett mindre antal, än de föregående 3:ne åren, då 344 öfvergingo till främmande Nationer.

Svenska Sjömannens beredvillighet, när han till Rikets tjänst påkallas, kan slutas deraf, att öfver 4000, begåfvo sig under kriget, uti frivillig tjänst, på Örlogs-Flottorne, och finnes af förteckningarne, öfver utdelte prismetel, att af förhyrt folk hade 2692, endast på Skårgårds-Flottan, varit tjänstgörande, uti affärer emot fienden; hvilket äfven visar, hvad betydligt biträde, till Rikets försvar, utan Kronans kostnad, i fredliga tider, Handeln och Sjöfarten förskaffar.

Men att återkomma, till Stockholms Sjömanshus-inrättning i synnerhet, såfom stadgad uti Reglementet af d. 30 Mart. 1748; så inhämtas så vål af des VI artikel, som flere tid efter annan utfärdade Kongl. bref och förordnanden; huru som Sjömanshus-Directionen blifvit ålagdt, att hafva specielle befattningen, med den delen af Sjömanskapet som i Handels tjenst nyttjas vid utrikes sjöfarten; att bestörja ordning och säkerhet vid förhyrningen, så att hvar och en rätt sker, äfven i anseende till ågande insigt och erfarenhet; att afhjelpa mindre
tvi-

tvister och oredor, som Sjöfolket emellan kunde uppkomma; att noga känna Sjömanskapets styrka, och med berättelser derom, ärligen till Commerce-Collegium inkomma; att förvalta den så kallade National-Cassan, inrättad, för att hjälpa och vårda, de å utrikes orter, genom sjukdom eller olyckor kvarblifne Sjömän, samt beförja, att de till Riket åter förskaffas; samt att i synnerhet tillse, att fattige Sjömän med deras Enkor och Barn, måtte efter omständigheterna njuta vårdnad och understöd.

Till upprättande och underhållande, af en så kallad, *Sjömans Fattig-låda*, förordnades uti Reglementet af d. 24 Mart. 1745: att den som första gången for till sjös, borde vid inskrifningen som Matros, eller Gåsse, betala till lådan 1 Dal.; Timmermän vid inskrifningen 6 Dal.; och när en Matros avancerade till Båtsman, 4 Dal. K:mt. Hvar Sjöman, Båtsman, Timmerman, Kock, Konstapel, Kypare eller Matros, borde för hvarje resa, af förtjente hyror, vid hemkomsten, till lådan betala, 2 öre K:mt af hvarje 6 Dal. De gåfvor som Sjömännen vid vissa tillfällen, eller i sjönöd, under sina resor utfäste, skulle äfven tillfalla Sjömans-lådan, vid lyckelig hemkomst.

Uti redan nämde Reglemente 1748, för Sjömanshufet, stadgades: att Sjömän, som i Coopvaerdie-tjensten lidit skada, eller för ållderdom och bräcklighet, icke vidare kunde göra tjenst; skulle för deras återstående lifstid, njuta ett vist underhåll; och angående fonden, till denna berömvärde inrättning förordnades:

1:o. Att för hvarje resa som Svenska Coopvaerdie-skepp och fartyg göra, från Sverige, Pommern, Finland, till utrikes orter; så väl som för resor, Svenska skepp göra på frackt, skulle vid skeppens och fartygens återkomst, till Rikets hamnar,

nar, hvar och en Skeppare af des förtjente hyra eller månads-penningar, betala till Sjömanshuset 4 öre, en Styrman 3 öre, och alle de öfrige af Befättningen 2 öre af hvarje 6 dir K:mt, som i Stockholm i Handels-Collegio, och i de andre Städerne, hos Magistraterna, böra aflämnas.

2:o Ågarne och Reddarne af Svenska Skepp, som segla på utrikes orter, hvarje gång Skeppen hemkomma, betala Sjömanshus-afgiften, 12 öre K:mt för hvarje låst, som deras Skepp och fartyg hålla.

3:o Båter, hvilka i Sjö-tvister påläggas till de fattiga, tillställas Sjömanshuset; Båter, som om Skeppsbord, i fattigbåtsörne inflyta, äfven alla förverkade hyror.

4:o Föruntas Sjömanshuset en collect om året, öfver hela Riket.

5:o Äfven alla afgifter till de fattige, som vid förlikningar eller compromisser, i sjöfäcker falla.

Sjömanshuset borde förvaltas af 5 Köpmän, som reda i Skepp och 2 Coopvaerdie-Skeppare, utan att derföre njuta någon lön eller arvode. Desse Directeurer utväljes, af det handlande Borgerskapet af Skepps-rederierne i Stockholm, och af Coopvaerdie-Skeppare, som segla utrikes; och ombytas efter hvarje 2 års förlopp, på fått Reglementet föreskrifver.

Directionen hade att antaga nödig betjening, vid Sjömanshuset, och borde sammantråda, en gång i hvarje månad, att igenomse böcker och räkenskaper; samt i början af hvarje kvartal, till underhållens utdelande. Vid samma underhålls eller pensioners utlåttande, hafves afsedde på tjenstetid, skickelighet och godt uppförande i tjensten, ålder och sjuklighet.

Directeurerne besörja sjelfve om Revisionen, af räkenskaperne, hvilka icke oftare komma till

3 Baudet.

X

-Com.

Com. Collegii kundskap, ån då de, vid förefallande befvår, öfver förvaltningen, till upplysning kunna inforas *).

Beloppet af inkomsterne, för hvarje Sjömanshus, deras fonder och utgifter, böder således icke egentligen till Com. Collegii kännedom; men af de underrättelser, hvilka uppå K. M:ts sårskilte nådige befallning år 1780, af Sjömanshuset i Stockholm, blifvit inforade, i anledning af någre då yppade frågor, rörande förvaltningen; intages, att inkomsterne för Stockholms Sjömanshus, årligen bestigit, till omkring 1600 R:dr, hvaraf hälften influtit, af förhyrnings-penningar, collecter, m. m. och den andra hälften, genom Rederierues last-penningar; deremot hade i årligt underhåll, blifvit utdelt 1396 R:dr 16 skillingar, till 515 Sjömän, med deras torftiga enkor och barn, efter de olika gradationer, Reglementet utslakar, samt desutom 50 och 60 sjuke, med läkemedel, skötsel och föda blifvit försedde, vid det för Coopvaerdie-Sjöfolket, af denna fond inrättade sjukhus.

I anledning af den, i förenämde mätto föreskrefne skyldighet, att Svenske skepp, då de från utrikes ort återkomma, till någon af Rikets hamnar eller städer, böra erlægga, de påbudne afgifter; hade sårdeles Finska Städerne, af Stockholms Rederiers, från främmande ort, till deras hamnar, anlände fartyg, fordrat och sig till godo beråknat; den så kallade låste- och hyres- afgiften; men K. M:t förklarade, på Sjömanshus-Directionens, deröfver förde klagan, uti rescript till Commerce-Collegium, af d. 2 Feb. 1785: att så vida år 1748, då Coopvaerdie-Reglementet utkom, Stockholms Sjömanshus, var det enda i Riket, borde ock då,
alla

*) K. br. d. 24 Jan. 1751; tillågger Com. Colleg. domstätt, i dylike mål.

alla till Sjömanshuset deruti påbudne afgifter, tillhöra det samma enafamt; och ehuru K. M. sedan, tillåtit de öfrige Stapel-Städer, att äfven inrätta egne Sjömanshus, borde de dock endast få uppbåra och behålla de afgifter, som kunde falla af deras egne från främmande orter hemkommande fartyg; men icke af andra, inrikes Städers, utifrån dit ankommande skepp *).

I anledning af Sjömanshusets åliggande skyldighet, att till Com. Colleg. uppgifva förslag, på styrkan af det enrollerade Coopvaerdie Sjömanskapet; har man af inlämnade förteckningar derå, ett sammandrag, som visar antalet af de Sjömän, som till Stockholms Stads Coopvaerdie Sjöfart blifvit antecknade, de sju första åren ifrån Sjömanshusets början; som här bör tilläggas, de redan, i det föregående, meddelte underrättelser, om Sjömanskapets förhållande i olika ruder: således nyttjades på Stockholms Handels-skepp:

1749	Sjömän	2791.
1750	— —	1421.
1751	— —	1243.
1752	— —	1443.
1753	— —	1358.
1754	— —	791.
1755	— —	2407. **).

Utom förenämde, i 1748 års Reglemente, stadgade författningar till Sjömanskapets hjälp och underflöd, i ett utblottat och sjukligt tillstånd, vid en annalkande ålderdom, hafva ock flere förmåner och uppmuntringar blifvit påtänkta och förunte, för att fåsta Sv. Sjömannen vid Fäderneslandet och qvarhålla honom vid inhemske Sjöfarten; såsom att

X 2

inga

*) Com. Colleg. Kund. d. 7 Mart. 1785, Handl. i Riks-Archivo.

***) Svenska Saml. 2 st. p. 45.

inga andra; än Svenske underfåter, som bygga och bo inom landet, få antagas, till förande, af inhemske fartyg; befrielse för sig, hustru och hemmavarande barn, ifrån personela utskylder, under hvad namn de vara må *); likaledes från värfning och pårfsning till krigstjenst, samt byfåttning och håckte för mindre brott, när Redare eller Skeppare i borgen gå; hvarförutan desse sednare, då de icke vidare kunna fortsåtta Sjöfarten, böra njuta befordran, vid förefallande ledigheter, till dem passande lysflor **); jämte det, att de och deras hustrur, få försörja sig med sådana handteringar, som kunna pröfvas dem lösliga och anständiga ***).

Coopvaerdie-Skeppare-Societeten, åger ock en af K. M:t auctoriserad och stadfåstad underhålls- och begravnings-cassa, till hvilken Skeppare erlägga, en viss utlått afgift; af hvilken Cassa, begravningshjelp åtnjutes: 8 R:dr 16 Schilling, och i underståd, ifrån 2, till 6 R:dr 32 skillingar Specie †).

Allmänna tacksamheten, med hvilken hvar våltänkande och råttsint medborgare, anser hvar vacer och mänskligheten hedrande vålgerning; tillåter icke här att stillatigande förbigå, de frikostige gåfvor, som åro till Sjömanshuset förlånte och gifne, af ömhet och medlidande, till underståd för fattige och orklöse Sjömän.

Fru *Karin Kniper*, hade uti sitt testamente af d. 20 Mart. 1780, till detta Sjömanshus förman förordnadt: att som hånnes salig mans första förkofran, haft sin upprinnelse, ifrån någre sjelfgjorde sjörefor, och han sedermera, såsom Directeur vid det inråttade Sjömanshus i Stockholm, förnummit,

*) K. Refol. d. 7 Nov. 1777.

***) K. br. d. 11 Aug. 1756.

****) K. bref d. 7 Nov. 1777.

†) K. Reglem. d. 15 Jun. 1773.

mit, huru ringa de pensioner voro, som der kunde utbetalas; så hade ibland annat, det ock varit hans vilja, att öka de samma med en gåfva, för de måst behöfvande; hvilket hon ock i så måtto ville efterkomma, att hon skänkte Sjömanshuset 5000 R:dr Specie, hvaraf fattigt Coopvaerdie-folk och inga andre, skulle njuta förmånen; dock likväl att inga nya pensionairer, dertill måtte antagas, utan skulle de gamla och måst behöfvande, som redan hade pension, deraf få en tillökning.

Till denna inrättning, skänkte ock, utan föreskrifne villkor, Großhandlaren i Stockholm *Georg Friedrich Diedrichsön*, en lika Summa, af 5000 R:dr Banco, d. 31 Dec. 1798, uti såker revers, löpande med 6 procents ränta, i samma mynt som Capitalet. Han har äfven, vid denna sin ådagalagde frikostighet, som vid flere andre utmärkte vedermålen af huldhet och omsorg, för de i Hufvudstaden inrättade barmhertighetsverk, sökt att vara okänd; men hvad han nekat rycktet omtala, anser Medborgligheten för en skyldighet att erkänna.

Skepps-Ombudsmans-Contoiret var förut vid Skeppsbron, i hörnet af stora Tullgränden; men är sedan flyttadt, der Sjömanshuset nu är, i Gafvelgränden; der man på en inmurad sten läser:

Stockholms

Sjömanshus

1788

Till sjuka Sjömans vård och skjötsel, som icke äga hemvist i Stockholm, hyrdes i början några rum på S. malm, hvarest sedermera, ej långt ifrån Catharina Kyrka ett eget sjukhus dertill blifvit inköpt, på Sjömanshusets bekostnad. De i Stockholm hemmavarande Sjömän, njuta under deras sjukliga tillstånd

stånd fria läkemedel, läkare vård och underflöd
 efter omständigheterna.

III.

Skepps - Hvarf i Stockholm.

1. Om Kronans Hvarf på Skeppsholmen, är redan angående samma holme nämt. Galere- och Båtsmans-Hvarfvet på Tillæi Charta utmärkt, är ännu midt emot Skeppholmen, på den för Kongl. Amiralitetet afstängde del af Valdemarsön. Utom de derstädes varande 30 Galéer-skjul, äro ock sedermera 28 skjul uppförde, för de der liggande canon slupar.

2. Det äldste Privilegium, till enskilt Skeppsbyggeri-inrättning i Stockholm, är förmodeligen det, som d. 16 Martii 1672 utfärdades för Commissarien i General Commerce-Collegium *Abraham Reensfierna*. Deutinnan förmåles: "att alldenstund på *Sickla* bys ågor, under *Danviken*, skall vara en särdeles utvald legånhet till skeppstimmering; och arbets-folket desutom behöfva platser att bo på; för denskull föruntas *Sickla* by, med alla des ågor i våta och torro, till detta Skeppsbyggeri, nu och i framtiden, under sådana vilkor och arrende, till de fattige i *Danviken*, som Kgl. brefvet till Öfverståthållaren derom innehåller och förmår" *). Huruvida denna anläggning kommit till någon fullbordan, är af Handlingarne icke bekant; men uppå Magistratens anhållande, hemställte Öfverståthållaren Gr. *Gyllensfierna* till K. M:ts godtfinnande, d. 20 Sept. 1686; att som Resolutionen d. 13 Maji 1684, om lika frihet på de skepp, som på utrikes orter köptes eller byggdes, som på dem, hvilka

*) *Stiernmans Politis- och Commerce-Handl. Tom. III. p. 897.*

ka inrikes byggde voro, med år 1687 upphörde, och nödigt vore, att vara betänkt på egne Skepps byggande; om K. M. icke i nåder skulle tillåta ett Skepps-Hvarfs inrättande på tjärhåfvet vid tegelviken, Staden tillhörande. Hårtill lämnade Konungen nådigt bifall d. 28 Sept. 1686, med flere der- vid begärde förmåner, såsom en Sägqvarns anläggande i Norreström, m. m.; då detta Hvarf på Söder vid Tegelviken inrättades och fortsattes någon tid på Stadens bekostnad *).

Sedan den vid Hvarfvet anlagde sägqvarn uppbrunnit, hemstälte åter Öfverståthållaren, på Magistratens förslag derom, om icke Skepps-Hvarfvet måtte få aflämnas, till någre af de förnämste Reddare i Staden, emot en viss afgift årligen; hvartill K. M. åfven samtyckte d. 6 Maji 1691. Sedan den tiden har detta Stadens, stora Skepps-Hvarf kallat, varit upplåtit åt enskilda Arrendatorer. Ifrån år 1736, innehades det af 28 intressenter och byggdes der skepp, åfven till 200 lästers storlek, utom de mångfaldiga Skepps-reparationer, som derstädes blifvit verkstälte. Genom Contract d. 12 Sept. 1758, upplåts Hvarfvet på 12 år, eller till 1770 års slut, till Großhandlanden *Setton*, för 6000 d:r K:mt, hvaraf 4000 d:r singo användas, till vissa utstakade byggnader. År 1771 d. 19 Decemb. slöts nytt Contract, ifrån 1772 års slut, till 1783, emot 6000 d:r K:mt årligen, som hvarje halft år förut skulle prenumereras; men innan det lopp till ända, aflöds Hvarfvet 1781, till visse Associerade Intressenter, på 90 år, eller ifrån den 1 Junii 1781 till samma tid 1871, emot 6000 R:dr Specie, och betingade vilkor; såsom att intet Hvarf på Södermalm under samma tid, måtte få anläggas; att Staden skulle åga rätt, Hvarfvet utan lösen återtaga, om det

X 4

*) Öfverståth. Ämbetets Handl. i K. Riks-Archivo.

det nedläggas, och att efter 90 års förlopp, derom efter tid och omständigheter disponera, m. m. hvilket af K. M. faststältes d. 20 Aug. 1781.

3. Handelshuset *Grill* köpte platsen till ett Hvarfs anläggande, på Ladugårdslandet, i ändan af Grefve Magni-gatan, 1715 d. 30 Aug. af Grefvinnan *Elisab. Oxenstierna*. Denna tomt måste sedan, till större delen i sjön utfyllas, hvarföre den ock fick namn af *Terra Nova*; kallas på *Tillaei Charta*: Köpmanna Skepps-Hvarfvet. Till Hvarfvets inrättande meddeltes K. *Carl XII:s* Privilegier 1716. Derstädes äro sedan år 1721, flere större och mindre fartyg byggde; såsom skeppet *Götheborg*, af 350 låster, byggdt 1738, *Terra Nova*; 200 låster, 1724, skeppet *Stockholm* af 300 låster, med flere.

4. Handelsmannen *J. Claßons* Hvarf, är på 1720-talet anlagdt. Platsen har fordom tillhört Kongl. Rådet *Lars Fleming* och des arfvingar, belägen å Blasieholmen, vid början af Skeppsholmsbron. Efter ingånget köp derom 1723 och tillträdet 1725, hafva flere skepp här blifvit byggde af olika storlek, till 260 och 130 låsters drågt.

Sedan Hvarfvet blifvit nederlagdt, inrättades här i stället af Staden 1790, ett så kallat, *Sillhaf*, till upplag för allt, till Stockholm ankommande lake-gods och sill: hvarom Öfverståthållarens kundgörelse utfärdades, d. 15 Febr. 1790. Denna inrättning öfverklagades, inställdes och upphäfdes. (Se beskr. om Blasieholmen).

5. Djurgårds-Hvarfvet, å en Kongl Amiralitets Krigsmans-cassan tillhörig plats, på den afstångde delen af Valdemarsön, der Kronans Hvarf är belägit; innehades förut af Bryggaren *Lampa*. Åbyggnaden köptes 1735, af Köpman *Lofack*, som fick transport på platsen, emot tomtörens erläggande, der ett Skepps-Hvarf anlades, som blifvit kallat, ån

Lo-

Lofacks, ån *Kjerrmans*, efter ferskilte ägare; ån Djurgårds-Hvarfvet, efter dets belägenhet. Der äro och åtskillige nya skepp, byggde, och flere Handelsfartyg i stånd fatte *).

Uti det der belägne stenhus, nyttjas en sal, såsom Kyrka för dem, som bo på Valdemarsön och Djurgården, hvarest Gudstjenst hvarannan Söndag förrättas, af Prästerskapet vid Ladugårdslands Församlingen.

6. Om Båt-Hvarfvet på Långholmen, se Långholmen.

Det förtjenar här anmärkas, att Handels-Borgmästaren *Olof Hansson Törnflycht*, igenom Handel och träget arbete, hade omsider kommit till den förmögenhet, att han var Redare uti 73 skepp. Detta låter väl otroligt för den tiden; men det är att märka, att han var den samma, som bragte Skeppsbyggeriet i Sverige, på bättre fötter, och skaffade Riket derigenom, mycket gagn. Ju mera han arbetade, ju mera han vout; men han var för vetig att icke se, och för ådlig att icke vilja, det ju flere af hans landsmän skulle, genom en vidsträcktare Handelsrörelse, kunna gagna både Riket och sig sjelfve. Han lät i Stockholm uppbygga stora och sirliga Magaziner, samt andre publice hus, på beting eller genom entreprenade. Han blef Rådman 1683, och Handels-Borgmästare i Stockholm 1694; i hvilken beställning K. *Carl XI*, som så väl förstod sig på finansverk och hushållning, benådade honom 1698 med adelig sköld, då hans förra namn *Törne* förändrades till *Törnflycht* **).

*) *Salvi* beskrifning öfver Upland, artic. *Stockholms*

**) Se *Gezelii Biogr. Lexicon*, artic. *Törnflycht*.

IV.

*Manufacturer, Handtverkerier, Slögder och
Nåringar i Stockholm.*

1. §.

Manufactur- och Slögde-inrättningar i Sverige, kunna väl egenteligen räkna sin början och första ålder ifrån K. *Gustaf Adolfs* Regeringstid *). Han lät d. 5 Febr. 1614, utfärda en stadga och ordning, så väl till Handelens förmån; som till Manufacturerernes oppmuntran. De sistnämnde i Stockholm inrättade, fordra här några strödde antekningar.

Konungens krig och utrikes vistande, var icke för denna angelägne del, af Rikshushållningen förmånlig; men af de anledningar Han dertill gifvit, började dock småningom, i de näst påföljande tidder, allehanda Manufacturi-verks anläggande, att påtänkas. Ordningen synes här fordra, att först omnämna de, före Regements-förändringen 1720, inrättade Fabriqver, och sedan de, som efter denna, deras mera gynnande period, blifvit anlagde och med privilegier begåfvade.

Siden-Väfveri synes väl icke vara den Slögd, som i vårt Climat, iblandde första, bordt komma i fråga. Icke desto mindre fick en Holländare *Jacob*

*) I medeltidens Handl. tals ofta om Öfverskärare; och Konungen hade 1560 egn Vantmakare på Stat, hvilka förarbetade den ull, som föll vid Kungs-ladugårdarne. Men i synnerhet tillverkades dertädes mycket Vadmal, till kläder för krigfolk och den lägste Hof-Betjeningen. (Vitt. Ac. nya H. 3 Del. p. 122). Magistraten förordnade d. 22 Aug. 1607, huru förhållas skulle, att Sämstmakare ej skulle smitta och säga skinn, eller öfverskärare kläde, till Öfverskärare. Am- betets förfång, hvilket hade att derom bestyra.

god von *Utenhoven*, d. 14 Jan. 1649; icke allenast privilegium, på Siden- och Yllefärgeri, samt Sidenväfveri; utan ock, jämte verkhus, 17,000 R:dr till skänks, med löfte på flere tusen R:drs län, när det skulle behöfvas. Ytterligare blef honom tillåtit, att hålla öppen bod, med sina tillverkningar, efter de Handlande ville tvinga honom, vid försäljningen, till ett ringa nedfatt pris. Oackadt så stora uppmuntringar, finnes Sidenväfnaden icke hafva haft, någon synnerlig fortgång *). En *Carl Godefroi* anlade väl ett Silke- Ull- och Linne-färgeri 1692; men Siden-Manufacturiet, som stått under Magistratens förforg i Stockholm, ville icke bära sig; utan åtog sig Köpmännen att drifva det samma; då K. tillåt, d. 13 Decemb. 1694, att genom Auction få försälja, de sidentyger, som vid detta verk fabricerade, men oförfälde voro. En *Arnold Ziese*, fick privilegium på ett Silkes-hus upprättande, d. 6 Maji 1712 och *Diedr. Blom*, på Silkesrederi och Sidenstoster, d. 4 Apr. 1717; men någon betydande Siden-Fabrik i Stockholm, finnes icke vidare nämnd, i denna Slögdens första tidehvarf.

Klädes- och andra *Ylle-Fabriker* såsom mera nödvändiga, tyckes ehuru med saknad af inhemsk rudimateria, hafva haft mera framgång. En *Anders Storff*, fick af *Dr. Christina*, både privilegier och ett tillräckligt utrymme på Munklågret, till ett Vantmakeri eller Klådes-Fabriks anläggande; hvar-
till

*) Man har en berättelse, att *Dr. Christina* låtit inrätta en Silkes-Fabrik, uti det på Högbergsgatan å Södermalm, af ållder så kallade Silkes-huset, och låtit införskrifva en *Toutin*, att förestå denna Fabrik, samt att samma egendom skulle tillhöra hans afkommande så länge Fabriken underhölls. Rådman *Collin* som ägde en *Toutin*, skall i sednare tid fått detta vilkor upphäfvit, hvarest Silkes-huset blifvit försäldt, sedan inrättningen långt förut blifvit inställd och nedlagd.

till han äfven på den lilla Holmen, der Glasbruket ännu är, hade sitt Färgeri, Spinneri och arbetsfolkets boningsrum. På Vantmakeri utfärdades privilegier för *Chr. Neuman* 1649; för *And. Knaver*, d. 11 Mart. 1664. Om tillståndet af Commissarien *Dan. Leijonankars* Klådes-Fabrik i Stockholm, underfökte Com. Collegium 1669. Barnångs-Fabriken drefs af Handelsmannen *Gavelius* 1686, som för sitt pit om Manufacturerne, blef adlad och kallad *Lagerstedt*; *Pierre Grimpert* privilegierades på ylle-våfnader, d. 6 Dec. 1693; *Mårten Lindeman* på Vant- och Klådesmakeri d. 9 Dec. 1702, och *Anders Arveds*son likaledes d. 23 Dec. samma år. *Johan Igelberg*, på Klåde, Boij och Frifader d. 11 Jun. 1708; *Anders Pinckardt* d. 13 Jan. 1712 och *Johan Berg* på Raskvåfveri d. 2 Mart. 1715.

Linväfveri Campagniet på Södermalm, erhöll privilegier d. 16 Mart. 1665. På Linne-Spinneri- och Väfveries inrättande, fick *Christopher Förman* K. Resolut. d. 29 Nov. 1694, och *Spets-Manufacturhuset*, nämnes i Com. Collegii bref till Magistraten i Stockholm d. 1 Sept. 1696, om tillverkningarnes förseende med stämpel och sigill. Ehuru lin- och hampe-planteringen ansefligen, hållst i Helsingeland och Ångermanland i sednare tider tilltagit; inköpes dock ännu utifrån årligen 100,000 lispund lin och 125 tusen lispund hampa. (Fischerström om Sveriges hushållning).

På *Strumpväfveri* i Stockholm äro följande privilegier kände: för *Hindr. Colomb*, d. 4 Sept. 1690; för *Camander*, d. 20 Aug. 1691; för *Bengt Liedner* d. 5 Mart. 1707; för *Th. Lundberg*, d. 10 Sept. 1712 och för *Hellström* d. 17 Aug. 1716, samt för *Johan Kejser*, d. 11 Jan. 1717.

Om den *Segelduks-Fabrik* som vid stora Barnhuset i Stockholm blifvit anlagd, i Dr. *Christinas* tid,

tid, med flere Slögde-inrättningar, till detta verkets bestånd; se artic. Barnhuset *). En *Hans Lenman*, fick K. privilegium 1717 på bnlidan och slaggduks-våfnad.

Det första *Cattunstryckeri* inrättades på *Sickla*, uppå *Jonas Alströms* och med-interessenters förlag, af en skickelig Holländare, som från *London* blifvit affänd, till Stockholm, af bemålte *Alström*.

Socker-sjudning och *raffinaderi* är en äldre inrättning i Stockholm. *Velam Vessenberg* och *van Eik*, voro de förste, som deruppå erhöilo Privilegier 1647. De förenade sig sedan i ett bolag, med *Gilis Simon*, som till ett Socker-rafinaderie anläggande, fädt tillstånd 1651. Han åtog sig att lämna Socker för samma pris, åtminstone, som det från Holland kunde anskaffas. De förmåner som denna bruks-handtering i början föruntas, bestodo i tull-frihet på verktyg och materialier; någon ringa lindring i tullen framför andra, som införde topp- och puder-socker, samt fri utförsell deraf, emot $\frac{x}{2}$ procent recognition.

Gerdts Weber, som bekommit Sockerbruks-Privilegier d. 3 Decemb. 1666, förenade sig äfven med *Gilis Simon*, d. 27 Junii 1673, då det så kallade *Socker-Compagniet* erhöill 5 års prologation, å förunte friheter. Man vill här fullfölja detta ämnet.

Sedan Sockret i senare tider blifvit en nödvändighetsvara, och 7 à 8 Sockerbruk synes vara mera, än Consumtionen i Stockholm, skäligen borde fordra; här flere Sockerbruks-iddkares delade vinst, förmodeligen äfven bidragit, att stegra priset, i skydd af den rätt, hvarje säljare tror sig åga, att efter godtycko, taxera sin vara, då författningar in-

*) Arrendet derå har under d. 5 Sept. 1800, blifvit prolongerat till den sista Mart. 1826, emot en årlig arrendesumma af 700 R:dr Banco, till Barnhuset.

intet verka emot sammanfattningar. Införsell af utländskt Socker blef tillåten 1739. Ifrån ett fastställt pris af 5 $\frac{1}{2}$ öre för melis och 8 $\frac{1}{2}$ för canarie; klagades år 1773, att priset var uppjagat, till 12 öre Smt på skålpundet. K. M. lät då kundgöra, att hvem som ville, skulle få idka Sockerljudning, och att Grofshandels-Societeten, måtte emot enahanda afgift, som Sockerbruks-idkaren, få införskrifva Mascovade- och rådt Socker. 1790 blef åter fri införsell af tillverkat Socker tillåten; men åter indragen; hvarestefter Idkaren, under en stigande cours och uppjagat agio, ständigt stegrat sin vara.

Enligt Perfedel-Extracterne inkom rådt Socker för år 1784 till och med 1788:

Pouder-Socker	—	—	596,668	skålp:d.
Tetes och Terres	—	—	6,246,140	— —
Mascovade	—	—	12,042,390	— —

Medium för 5 år:

Poudre-Socker	—	—	119,333 $\frac{3}{4}$	skålp:d.
Tetes och Terres	—	—	1,249,228	— —
Mascovade	—	—	2,408,478	skålp:d.

Hvaraf Sjötulls-afgiften efter 1782 års taxa, utgjorde 29,746 R:dr 22 skilling 2 öre.

Enligt Hall-Rättens berättelse, var 1787, vid Stockholms 11 Sockerbruk, Måstare, Gefäller och Lårlingar, 20: och diverse arbetare 63, summa 83; och värdet af hela Stockholms tillverkning 145,250 R:dr. Hela Rikets tillverkning vid 25 Sockerbruk: 276,909 R:dr 38 skilling 4 öre.

*Två*ne Glasbruk hafva i Stockholm, i äldre tider, blifvit inrättade; det ena af *Melchior Jung*, som dertill erhöi Privilegier 1641, och till anläggningen, en donation d. 17 Febr. 1644, af en plats vid gamla Kungsholmsbrogatan. Efter *Jungs* fränfälle, transporterades detta Glasbruk, af hans son, *Gust.*

Gust. Joh. Jung, till *Nyftad* i *Finland*, der det 1685, af en olyckelig vådeld lades i aska. Af den äldre *Jung* anlades ock det första *Kimröksbruk* i Riket, på *Djurgården*, äfven som det första *Glasbruk* derflädes; hvilket han kommit i full gång och drift *). Förmodeligen blef det sedan flyttadt till *Kungsholmen*, vid gamla bron, till den dönråde platsen.

Det andra *Glasbruket* anlades 1676, först *Våster* om *Clara Kyrka*, af 12 interessenter, som derå erhöilo *Privilegier*. Anledningen dertill gaf en *Italienare*, som hitkom från *Dantzig* 1675, och kallade sig *Giacomo Guagnini*; men hette rätteligen *Bernhardini Scapitta*, en tiggare-munk och bedragare. Sedan han betingat sig stora villkor; skamligen misbrukat interessenternes förtroende, och förrådt sin okunanoghet, smög han sig åter hemligen ur Riket, sedan han bedragit interessenterne på 5000 R:dr. Detta verk emottogs sedan 1678, under arrende och styrdes förnåmligast af *Baltz. Grill* i 20 år. Af fara för eldsvåda, måtte verket flyttas 1686, då det inrättades, på den lilla *Hölm*, vid nya *Kungsholmsbron*, der det ännu år. *K. Carl XI*, hade behagat 1692, att antaga framledne R. Rådet *Grefve Bielkes* lott och andel i detta verk; sammaledes *K. Carl XII*, allt intill 1704, då samma lott på *auktion* förfälles **).

Under den stora *Rikshushållaren*, *K. Carl XI:s* tid, räknar *Fabrikerne* sitt första lyckliga tideskifte. Enligt *Commerce Collegii* berättelse, d. 22 Maji 1697, voro vid *K:s* fränfälle, *Klädes-Fabrikerne* i den

*) *Ribes Åm. tal*, öfver *Apothekaren* *Joh. Jul. Sahlberg*, som var *Jungs* måg, 1759, p. 5. *Polit. och Com. Handl.* 4 Del. p. 144.

**) *S. Schultzes* tal om *Kungsholms Glasmakeri*; vid *Presidii* nedläggande i *Wett. Acad.* 1762.

den drift, att både inhemske behofvet blifvit uppfyllt och utskieppning verkstald. Sidentyger, Stoffer, Gazer och Florsband, Spetsar, Damastdräller, Segelduk, Såpa, Juster, Tobak, Socker, papper, med mångfaldige flere varor, tillverkades till den myckenhet, att de dels voro till införsell förbudne, dels med hög tull belagde. Färgerier voro inrättade, Appreteurer eller Gummare införskrefne; en Manufactur-Commissarius tillförordnad; och Manufactur-Privilegier utfärdade 1668. Ståderne ålades att till ett visst quantum, vara afnåmare af inhåmske tillverkningar; confiskerade varor uppbrändes; med flere författningar, vidtagne, till Fabrikeres förmån. Men detta allt, hör till en fullständig Historia, om Slögderne i Sverige; hvarom Adv. Fiscalen *Flintbergs*, arbeten, lämna påliteliga underrättelser.

Af hvad således korteligen är förmålt, torde någorlunda kunna dömmas om Manufacturi-anläggningarne i Stockholm, i det nästledne århundradet, eller Manufacturerens förste Period, ifrån *Drö Christinas* tid, till Regements-förändringen 1720.

2. §.

En nitisk Patriot, en Slögdernes upprättare i Sverige, *Jonas Alström*, (sedermera *Alströmer*, Com. Råd R. N. O.), hade redan 1723, ifrån *Paris*, insändt underdånig ansökning, om Privilegium på ett Manufactur-verks anläggning i *Alingsås*, hvilket omsider utfärdades 1724, förbättrades 1727 och förnyades på 20 år, 1747. Han hade förut i Riket infört Engelske afvels-får, såsom en stam, af Sveriges nu förbättrade Fåre-Hjordar. Denne förtjente mannens outtröttelige bemödande, att upphjelpa och förbättra Handa-Slögderne och Fabrikerne i Riket, utverkade omsider vid 1738 års Riksdag, de i sådant

än-

ändamål, då vidtagne kraftige och uppmuntrande författningar. Ifrån denna tidepunkt, räkna dessa Näringar, lika som ett nytt lif och ett hederligare anseende. Att Fabrikerne icke måtte sakna nödig tillsyn, utfärdades en Hallordning d. 17 Apr. 1722, hvarefter Klådemakare samt flere vederbörande hade sig att rätta; samt en förnyad Hallordning och allmän Manufacturie-Rätt af d. 21 Maj 1739.

Vid nyssnämde 1738 års Riksdag inrättades ett *Manufactur-Contoir* i Stockholm. Dets förste Styresman och ordförande var Underståthållaren, sedermera Presidenten i Commerce-Collegio, *Anders von Drake*. Allmänna Manufactur-Privilegier utfärdades 1739, och den påbudne Manufactur-fonden, som uppbars af allehanda Rudimaterier och öfverflödsvaror, som kunde i Riket tillverkas, besteg sig, efter Manufactur-Deputationens uppgift 1741, ungefär till 2:e tunnor guld om året. Vid 1747 års Riksdag berättade, Sec. Handels- och Manuf. Duput. att Manufact. tillverkningarne, på 4 år, bestigit sig till 79 tr guld, 60,105 d:r S:mt, och landets nationale besparing, sedan $\frac{1}{3}$ af Rudimaterien blifvit afdragen, till 53 tr guld 6737 d:r S:mt. Summan förmentes blifva dubbel, om Sockerbruket och Tobaks-Spinnerierne, med flere tillverkningar, icke hörande under Hallrätterne, skulle tilläggas. — Af Manufactur-Contoirets berättelse, om dets förvaltning, ifrån 1739 till 1765, då Contoiret upphörde, inhämtas att hvad till Manufacturernes upphjelpande blifvit använt, hade förskaffat Riket en vinst, eller ett öfverskott, som tillverkningarne stigit högre, än det påkostade understödet, af 946 tr guld, och 92,922 d:r S:mt.

År 1768 besteg sig Manufactur-inkomsten i Stockholm, för inkommande varor till 231,628 d:r 30 öre, och för utgående varor 1835 d:r 20

3. *Bandet.*

Y

öre,

öre, in alles 233,464 d:r 18 öre S:mt, och således vid pafs $\frac{2}{3}$ af Manufacturfonds-afgiften öfver hela Riket, som för det året utgjorde 368,799 d:r 10 öre, samma mynt.

Att i Stockholm under nyfsnämde Period, de fläste Fabriker blifvit inrättade och underhållne, kan af utkomne tryckte Handlingar och förteknningar intagas.

Man har väl ifrån 1765, velat räkna början, till Fabrikernes åter aftagande och förfall. Flere misfnögde med då antagne sparsamhets-principer, till Rikshushållningens upphjelpande, hafva sökt afmåla Fabrikernas då iråkade tillstånd, kanske, med allt för starka skuggor. Till och med en utländsk Författare, hafver uti en tryckt skriftvexling intagit, en beskrifning öfver det hårda öde, som träffat, *And. Dalmansons* Fabrik i Stockholm, efter hans död 1768. Den bestot, säger han, af 198 stolar, 7 mölar och 3 metall-valfar, med allt tillbehör, som minst skall kostat 300,000 d:r K:mt, för hvilket hans Creditorer, efter förrättad Auction, erhöillo 6699 d:r 8 öre K:mt. Vidare berättas, att Siden-Fabrikerne i sitt flor, i Stockholm 1762, räknades till 882 stolar och 1914 arbetare, hvaraf år 1767, efter ett beständigt aftagande, blott 221 stolar vore öfrige, med 519 arbetare. Samtelige Siden- Ull- och Linne-Fabrikörer i Stockh. som 1762, hade 2157 stolar och 8007 arbetare, voro 1767 reducerade till 1010 stolar och 3717 arbetare *).

Att häraf icke fatta den tanke, som skulle för det närvarande, allt hvad Fabrik heter, i Hufvudstaden sett sin undergång, och all den dryga kostnad hafva gått förlorad, som på deras upprättan-

*) Briefwechsel von A. Ludv. Schläffer. Götting 1775, 8:o, p. 190, 191.

tande, blifvit anvånd; så vill man här intaga en pålitelig underrättelse, om deras tillstånd 1770. Den innehåller: att Stockh: Stad, då alla des Fabrik-tillverkningar sammanräknas, så väl af väfnader, som andre under Hallrätten hörande Fabriker, för besagde år, haft den rörelse, att tillverkningarnes värde utgjordt $45\frac{1}{2}$ t: r guld, som dels af inhemske, dels af utländske Rudimaterier blifvit åstadkomne af 6125 Fabriks-arbetare. Om Siden-Ylle- och Linne-väfnader, särskilt beräknas, som utgöra 1338 väfstolar, så blifva des Fabrik-tillverkningar, något öfver 30 t: r guld. En n^omare uppgift bifogas härjämte:

Verkstäder. Stol. Arbetare. Tillv. värde.
Dal. S:mt.

Sidentygens tillverkn.	30.	407.	847.	961,076.
Siden och Pardu-band	14.	81.	141.	207,182.
Silkes - strumps tillv.	19.	93.	167.	70,997.
Silke och Camelgarns rederier	12.	—	63.	64,292.
Cam. och Bomuls Sammet	7.	45.	96.	116,968.
Kläden, Friser och Boij	46.	155.	1767.	843,966.
Estofts - Fabriker	24.	201.	556.	425,095.
Regg. Tröj och Strump väfnad.	25.	94.	186.	52,210.
Bomulls och Linne väfnad	29.	214.	360.	251,845.
Segelduks - väfnad	2.	45.	313.	50,544.
Filtmakare	2.	2.	4.	1,653.
Här- och Golf-mattor	1.	1.	19.	4,148.
Tagel - väfnad	1.	—	2.	578.
Färgerier	16.	—	78.	—————
Öfverskårerier	13.	—	39.	—————
Tryckerier	8.	—	105.	48,053.

Fabriker och tillverkningar efter Hallrättens förteckningar:

Spegel-Fabriker i Stockholm 9, med 23 Arbetare, tillverkat för 29,564 Dal. S:mt.

Tapetmakare 20, med 53 Arbetare, tillverkat för 12,125 Dal. S:mt.

Ullkarde Fabr. 5, arbetare 25, tillv. 6173 D. S:mt.

Penne-beredare 2, arb. 4, tillv. 998 Dal. S:mt.

Lack och Korcktillv. 6, arb. 14, tillv. 5773 D. S:mt.

Laqverare 2, arb. 5, tillv. 768 Dal. S:mt.

Ur-Fabriker 15, arb. 76, tillv. 27,398 D. S:mt.

Pansölmakare 1, arb. 2, tillv. 1166 Dal. S:mt.

Fotralmakare 5, arb. 13, tillv. 3505 Dal. S:mt.

Kortmakare 6, arb. 13, tillv. 4750 Dal. S:mt.

Barnsko och Stöflettmakare 18 verkstäder med 37 arbetare, tillv. för 10,962 Dal. S:mt.

Skedvattens Destillatorer, 11 arbetare, tillverkat för 8209 Dal. S:mt.

Musikaliske Instrumentmakare, 11 arb. tillverkat för 3085 Dal. S:mt *).

Mathemat. Instrumentmakare 3.

Bildthuggerier 6, arb. 19, tillv. 3316 Dal. S:mt.

Förgyllare 5, arb. 17, tillv. 3400 Dal. S:mt.

Stenslipare, Nipper och Galanterie-arbetare 15, med 33 arbetare, tillverkat för 6383 Dal. S:mt.

Formskårare 2, arb. 3, tillv. 1045 Dal. S:mt.

Vaxljusstöpare 1, arb. 2, tillv. 1000 Dal. S:mt.

Atticke-Bryggare 2, arb. 7, tillv. 8583 Dal. S:mt.

Stolmakare 3, arb. 11, tillv. 3566 Dal. S:mt.

Rit-

*) Directeurerne Pet. Stråle och Jonas Gren afledo bägge 1765. De hade i bolag och med egne medel inrättat i Stockholm ett Orgel-byggeri, hvars like ej fanns i hela Riket, och knapt på något annat ställe, utom Riket. De förfärdigade de prächtigaste Orgelverk, äfven för utrikes orter. Genom deras död, torde denna inrättning gå under. (Se Mercurius Maji 1765, p. 410).

Rit- och Kammakare 4, med 6 arbetare, tillverkn.
8229 Dal, S:mt.

Vaddmakare 2, tillv. 145 Dal. S:mt.

Solfjaddersmakare 2, tillv. 342 Dal. S:mt.

Ebenister 3, arb. 9, tillv. 1566 Dal: S:mt *).

Således var icke all kostnad och omsorg förspild på Fabrikerne. Slögderne likfom ömtalige växter, vänja sig omsider vid ett annat Climat, och kunna sluteligen, utan fara, flyttas på kall jord.

Ett i seduare tider anlagdt Manufactur-verk, bör ock här med några ord nämnas. På underdånig ansökning af Öfver-Intendenten *C. F. Fredenheim*, utfärdades K. M:ts nådige Privilegium för honom, dat. Haga d. 23 Jan. 1798, att vid defs redan anlagde Fabrique till förfärdigande af alla slags arbeten af stål och Plaiter, få sträcka tillverkningen till andra Metall-Compositioner; samt deribland blåsinstrumenter; utan exclusion för andre, att dylika äfven tillverka.

Det fordrade en lång afhandling att visa allt det gagn, Vettenskaperne tillskyndat Manufacturerne. Den enfalldigaste finner det, som nu ser en enda person väfva 24 à 30 ft. trå eller floretband, med en och samma rörelse; eller vissa mölar vid rederierne, der en person hinner på en gång skotta 60 à 70 rullar, eller så kallade bobiner; eller de i sednare tider påfundne Spin-machiner. Till både Bomulls och Kamulls spånad, hafva sådana blifvit i Stockholm inrättade, både af Direct. *Elvius* och Major *Appelqvist*.

En mera omständelig berättelse rörande detta ämnet, tyckes stället här icke fordra. Om de Fa-

Y 3

bri-

*) Baron Hermelins tal om Näringarnes förhållande i Landsorterne 1773, p. 80, 92.

briker, som på Kungsholmen blifvit anlagde, finnes något nämt i artikeln om samma Holme. Fabrikörer och Manufacturister, utgjorde 1797 i Stockholm, ett antal af 391, utom Tobaks-Fabrikörer 64 stycken. Här bör nu tilläggas, någre verksamme anstalter, till Fabrikerne och Slögderne uppmuntran, hvarom K. M. underfåttat R. Ständer, vid Riksdagen 1800. Till dem som först infört och inråttat Mechaniska machiner för ull- och bomulls-spånad, hafva belöningar blifvit utdelte, med rättighet till Discont-lån, emot säkerhet och 3 procents ränta; K. M. har tillagt de första Klådes-Fabrikörer, som vid sina verk anlägga sådane inråttningar, rättighet till lån i Com. Collegio, på visfa år, mot föreskrefne villkor, och genom kundgjörelsen d. 12 Jun. 1798, beviljat en allmän frihet, till Fabrikers anläggande af klåden och andre Ylletyger, för att befrämja inrikes får-afvelen och uldens affättning för Schefferi-ägare.

Handtverkerier.

Konung *Gustaf I:s* vaksamma nit och oändeliga omsörger, sträckte sig åfven till Handtverkeriernes upphjelpande i Riket. Ett bevis deraf år åfven ett bref, till Hans Söner, *Erich* och *Johan*, af d. 24 Sept. 1554, hvarutinnan förmåles, att den lilla *Lucas* Stenhuggare, var återkommen; men icke med mera än 2:ne Stenhuggare, efter de Danske tagit ifrån honom, tvånne de kosteligaste, som han här i Riket bestålt hade; likaledes klagade Konungen att *Otto Rut*, hade på Gottland förhållit Honom en *Snidkare*; hvilket allt Han ansåg, som ett vedermåle, af Danskarnes skalkhet och ovänskap; men ocktat, den vörd och välvilja, hvarmed Slögderne af Honom gynnades, kan man om deras synnerliga och snara tillväxt, icke fatta någon

gon fördelactig tanke; då man få länge, ifrån utrikes orter, emottog, bord, stolar, fångar och skåp, skor och dockor, glas och speglar, öl och pepparkakor; att icke nämna 100 nödvändighetsvaror, som vittnade, om de flåste Naringars, Slögders och Handtverkeriers vanmagt; och usla tillstånd, den tiden. Bland Slögde- och Naringar-idkare, nämnes dock i våra äldre Handlingar, en *Johan Remaslagare* 1370, *Hans Sildomangare* 1385, *Lambricht Guldsmed* 1415, *Magnus Murmåstare* 1440, *Johan Kniffmed* 1453, *Johan Målare* 1473, och *Godhört Perleslickare* 1480, *Måster Hans Sejermakare* 1487, som arbetade *Klenverk*, och blef intagen i Smedernas broderskap i Stockholm. (Tänkeboken 1487) m. fl. Det må här intagas, att Guldsmeds-åmbetet fordom förmodeligen i Catholske tiderne nyttjat ett sigill, som föreställer en stående Biskop i sin högtideliga skrud, med kråkla eller Biskopsstaf i vänstra handen; men i den höggra en hantmare, samt nedanföre en stående vål arbetad kalk. Omskriften, sådan som aftrycket i vax, vål förvarat, utvisar, lyder bokstafveligen sålunda: *Sigil. Auri farorum Civi Stockholmiae.*

Om Handtverkerierne på 16-århundradet, har man få underrättelser. Af den tid som fodrats till deras befrämjande, kan man icke dömma om Nationens hug eller någon besynnerlig fallenhet för industrie och Handarbeten.

Handtverkare i Stockholm med egne verkstäder, utgjorde 1560 ett antal af 111 personer. Tuhundrade år derefter, kunde Stockholm först räkna 1908, af allehanda skrän och åmbeten *). Uti mantallet på dem, som 1560 lefde af sina Handtverk, uppräknas följande nemligen: Guldsmeder 11, Skoma-

Y 4

ka-

*) Bergii Tal om Stockholm för 200 år sedan. 1758, p. 29.

kare 17, Skråddare 10, Skinnare 14, Köttmånglare 8, Smeder 15, Kangjutare 2, Grytgjutare 3, Snickare 2, Bagare 5, Beltare 3, Fiskare 10, Tunnbindare 6, Bardskårare 6, och Öfverskårare 2. För att kunna dömma om Slögde-idkarnes skickelighet den tiden, må här anföras, K. *Johan III:s* svar på Stadens befvår d. 24 Feb. 1573, §. 16. så lydande: "fällan finner man en Svensk, som något godt ämbete rätteligen kan, ther man dock hållst brukade them, hvar the något lärt hade."

Uti det följande tidehvarfvet öktes, med Handtverkeriernes tillväxt, Borgerkapets antal i Stockholm. Det samma uppgifves uti R. R. och Öfverståthållaren Baron *Rosenhanes* Relation 1663, till 1413, som icke fullt 100 år derefter, utgjorde 2607 personer, utom alla som hörde under Hallrätten I 17-århundradet, tillväxte flere Skrå-Ämbeten. I Stockholm, såsom Kopparmeds skrå och Murmåstare-Ämbetet, som fingo sina ordningar och stadfästelser d. 7 Aug. 1602, Bryggare-Ämbetet 1635, m. fl. *). Ordningar för Skrå-Ämbeten utfärdades d. 22 Mart. 1622. De Städer som icke hade 4 Måstare i ett Handtverk, kunde icke hafva eget Skrå; utan borde detsförinnan höra, under det Skrå, som var i Stockholm.

Skrå-Ämbeten öfverlägs och lämpades efter tiden, 1640; hvilket ytterligare skedde af Öfverståthållaren Baron *Rosenhane*, med 2:e Borgmästare och 2:e Rådmån, till ordning och skick inom hvart Ämbete, och befrämjande af allmänhetens gagn.

Af en så kallad Ämbetsbok, på alla Handtverk och Skrån i Stockholm 1636, (i Antiqv. Arch. gam-

*) Från Constantinopel inkom 2:ne Måstare 1667, den ena att bereda Saffiansläder, och den andra att göra flitsbågar. K. br. d. 22 Jun. 1667.

gamla samlingar), har man velat anmärcka, att för det året, hade sig på Accifsen anteknat, 64 Bryggare, 83 Sumpfiskare, och deribland 29 att sälja död fisk. Månglare och Månglerskor som dageligen sitta på torgen och sälja allehanda små perleddar, 57 st.

Krögarer i Staden 50.

på Norr 55.

på Söder 27.

132.

Om particulaire Skräers inrättande, hvar öfver Öfverståhållaren skulle hafva Inspectionen, samt Commissarien *Jean de la Vallée* bestyret, expedierades K. brefv. till Öfverst. *Axel Sparre* d. 17 Aug. 1669 och ytterligare om Skräens i ordning ställande, d. 10 Dec. 1670.

Alla Ämbeten hade den tiden sina taxor; äfven utfattes pris på Handelsvaror, såsom Metaller och Spannemål. Guldsmeds-Ämbetets taxa, innehöll, 6 öre lodet för slått arbete; men för genombrutt, med stenar inlagdt 20 öre loder. Kopparslagare; Rotgjutare och Stakmakare, Grytgjutare, Smeder, Bylsmakare, Skråddare, Sadelmakare, Bokbindare, hade alla sina taxor, hvar efter sin grund; såsom Bokbindare, efter arktalet och bandets beskafsenhet, och så vidare. En ordning för Dragare och Åkare, utgafs redan d. 30 Junii 1620.

Bland flere strödde antekningar, bör ock nämnas, att Dr. *Christina* förordnade 1644, att Munklågret, skulle utdelas till tomter, åt Handtverkare i synnerhet, som för sin näring och rörelse, hade ett större utrymme af nöden. Till befrämjande af samma ändamål, att på Kungsholmen inrätta en *Handtverks-Stad*, och att Holmen således måtte blifva bebyggd; förlänte K. *Carl XI*, tio frihetsår,

Y 5

för

för all borgerlig tunga och befvår, d. 30 Mart. 1672, för alla Handtverkare, som sig der nedfatte, att bo och bygga. Samma Privilegier confirmerades d. 26 Mart. 1676, hvarest en besynnerlig ordning och gille för Handtverkarne på Kungsholmen utfärdades, den 26 Mart. 1677. Uti nyfsnämde K:s tid, vunno Slögder och Handtverkerierne en märkelig tillväxt. Uti förenämde Com. Collegii berättelse 1697, nämnes i synnerhet Snöre- och Knytnings-makeriet, samt tillverkningen af grofva hattar, som sig i Stockholm märkeligen förkofrat, sedan införslen deraf blef förbuden, och K. i nåder beviljade, att des Garnizoner i Narven och Ingermanland, skulle blifva af Hattmakare-Åmbetet i Stockholm providerade.

För att finna Handtverkeriernes förhållande och tillväxt uti innevarande århundrade; bifogas här ett utdrag, af dels tryckte, dels meddelte skrifne förteckningar, hvaraf Handtverkares och Näringsidkares antal, icke allenast kan inhämtas; utan ock flere anmärkningar göras; så i anseende, till folkökningen, som lefnadsfättet och ett tilltagande öfverflöd.

Utdrag som visar Handtverkares och flere Näringsidkares antal för åren:

	1730.	1758.	1797.
Bagare	—	60.	48. 32.
Bryggare *)	—	124.	105. 50.
Bleckslagare	—	6.	9. 6.
Bokbindare	—	22.	23. 26.
Byggmästare	—	9.	12. 10.
Borstbindare **)	—	—	4. 4.
			Ba-

*) Mältnings-närigen tillhör Bryggare-Åmbetet. K. B. d. 15 Mart. 1667. Confirmat. på des Privileg. d. 3 Jan. 1677.

**) Åmbetet inrättadt 1749.

	1730.	1758.	1797.
Badare	6.	5.	6.
Carduansmakare	15.	11.	8.
Caffekokare	—	17.	19.
Coopvaerdie-Skeppare	—	199.	260.
Fiskköpare	38.	38.	30.
Garfvare	14.	18.	17.
Guldsmeder, Jouvelerare *)	58.	54.	70.
Gulddragare	7.	4.	2.
Giasmåftare	15.	19.	12.
Gördelmakare	6.	12.	7.
Gelbgjutare	3.	11.	9.
Guldslagare	2.	3.	2.
Hattstofferare	—	8.	8.
Hantlmakare	20.	14.	10.
Hofflagare	36.	34.	32.
Hyrkuskar **)	—	19.	18.
Körsnärer	16.	15.	17.
Knappmakare ***)	—	13.	11.
Klen- och Pistolsmeder	21.	35.	26.
Klockgjutare	5.	5.	3.
Kakelungsmakare	—	14.	12.
Kammakare	5.	6.	7.
Kniffmeder	—	2.	1.
Linvåfvare	18.	19.	16.
Målare	12.	21.	30.
Måsfinglagare	3.	5.	4.
Murmåftare	6.	13.	11.
Mólnare †)	44.	39.	20.

Not-

*) Confirmat. på Guldsmeds Privileg, d. 2 Mart. 1596.

**) Ämbetet inrättat 1741.

***) Confirm. på deras Ämbetes Skrå och Gille, Kungsör d. 28 Apr. 1682.

†) Om Väderqvarnars flyttning, kundgjordes d. 7 Mart. 1760.

	1730.	1758.	1797.
Notfiskare *)	6.	4.	5.
Nålmakare	6.	10.	5.
Perukmakare	44.	48.	36.
Plåtslagare	—	7.	9.
Pumpmakare	6.	3.	—
Pergamentsmakare	—	2.	1.
Repslagare	12.	18.	8.
Sockerbagare	10.	13.	17.
Skråddare **)	158.	113.	138.
Skomakare	154.	131.	170.
Snörmakare	18.	16.	14.
Svärdfejare	10.	11.	5.
Snickare	42.	56.	61.
Sadelmakare	26.	26.	27.
Stenhuggare	3.	7.	4.
Segelförmare	5.	8.	9.
Slagtare ***)	44. ^o	44.	35.
Stolmakare	7.	11.	14.
Sporrmakare	3.	3.	2.
Svarfv. och Bläckmakare	9.	15.	9.
Skutskeppare	—	20.	13.
Skårslipare	5.	3.	1.
Skoflickare	52.	81.	44.

Skor-

*) Frihet att fiska i alla allmännings-vatten kring Stockholm. Privil. d. 6 Maji 1436, confirm. 1442, Priv. d. 10 Mart. 1636. K. br. d. 11 Dec. 1662 förbjuder Stadens Fiskare, att fiska vid Skeppsholmen.

**) Privileg. af K. Gustaf I. år 1536. Inrättade ett Magazin af färdiggjorde kläder 1799, hvilket af Krämare och Klädmäklare bestriddes.

***) Författningen af år 1793 som inskränker förfäljningen af de i Stockholms Slagtarehus fallande rå hudar; kom åter under öfverläggning 1798, och upphäfdes. Fri utöfning af Slagteri-näringen i Stockholm, tillstaddes enligt Kongl. Com. Collegii Kundgörelse d. 4 Julij 1799.

	1730.	1758.	1797.
Skorstensfejare *)	—	8.	5.
Tracteurer	—	—	17.
Tengjutare	—	10.	13.
Tunnbindare	—	21.	27.
Trågårdsmåstare	—	—	75.
Vinskänkare	—	—	44.
Vagnmakare	—	15.	15.

Hårtill kan ännu läggas, att i Stockholm voro Måstare i alla Skrå-Ämbeten:

år 1724 — 1293 verkstäder 1098.

år 1734 — 1397 — — 1228.

år 1764 — 1710 — — 1444.

år 1797 — 1061 — — 1186.

Med Enkornes Verkstäder inberäknade, och Måstare som nedlagt Verkstad 62, tillsammans 1248.
 Gefäller och Gossar . . . . . 5371.

6619.

Det har blifvit ådagalagt, huru som Svenska Næringarne, äro i undervigt emot de utländske, förmedelst en trögare arbetsdrift, som vid förädlingen af landets producter, gör en dyrare vara och en svårare affättning. Med ett dagsverke utrikes, skall kunna uträttas, så mycket som med tu hos oss, vid byggnader, slögder och andra arbetsgrenar. Orsaken dertill torde vara; så väl en mindre benägenhet till flit; som en sämre arbetsmethod; hvartill kommer att arbete på beting, svårigen kan erhållas, då maktighet åger företräde, framför en ökad vinst genom en ökad idoghet.

Ämbets- och Handtverkeri-Societeterne hafva från längre tider tillbaka klagat öfver intrång i deras borgerliga rättigheter. Stadens Femtio Äldste aflämnade derom, samt angående Handtverkerier-
 nes

*) Ordning för dem utfärdades d. 5 Maji 1733.

nes tillstånd i Stockholm, uti skrifvelse till Herr R. R. och Öfverståthållaren Baron *Carl Sparre*, af d. 17 Maji 1785, en fullständig berättelse, som genom Trycket blifvit allmän gjord, och hvaraf ett utdrag, här förtjenar att intagas.

Rikets Slögdeverk, före Konung *Gustaf I:s* tid, torde icke öfverträffat, Allmogens Handtverksmanna slögder och väfnader nu för tiden; åtminstone vore. Slögde-idkarne icke då ännu i några Samfund förenade, och de skola icke blifvit ålagde, att i hvar Ämbete antaga Äldermån, förr än igenom Upsala-Stadgan 1546, hvilken anstalt tyckes förutlåta, att hvar Måstare af en och samma slög, skulle sammantråda och begynna att göra ett Gille, hvarest det förmodeligen icke länge dröjt, förr än de innom sig förordnat Bisittare; efter Äldermannens åliggande, som var att hafva tillsyn öfver Måstarnes arbete och des försvarlighet, fordrat biträde af flere personer. Förut vore så kallade Gärningsmän, hvilka hvar och en lefde och slögdade för sig sjelf, så godt han kunde. Ledamöterna af de således började Samfund, borde låta inskrifva sig som Borgare, hvarmed allmänna utskylder följde, och hvarom K. Mandatet af d. 6 Maji 1557, innehöll: att alle som i Stockholm, ville bruka Borgare-handel och näring, skulle utgöra alla Borgare-rättighet och draga all Stadens tunga, med vård, skatt, dagsverken och gåstgifning, som orden lydde. — Med ordentliga Handtverks-gillens stadgande, uppkom korrt derpå fufkerier; hvilka äro på lika sätt en påföljd af Handtverks och Ämbets-lagarne; som lurendrägerier äro en verkan af Lagarne, emot visse varors införande. De med Handtverks-iddandet åtföljande onera, afskräckte icke allenast Handtverkarne på Landsbyggden, att flytta in i Städerna; utan gjorde ock den

den oredan, att många befuttna Borgare, flyttade ifrån Stockholm till andra Städer, der utskylderne voro mindre; hvarföre K. *Johan*, år 1589, sökte att rätta allt sådant och båd: att alle som idkade borgare näring, äfven som de, hvilka besutto Adelsens, Kronans och Prästers hus, skulle stå under borgerlig tunga; på det Borgerskapet måtte varda lifadt och många som ifrån Stockholm bortflyttadt, måge draga dit tillbaka igen. Detta oackadt arbetade mången Handtverks-ikare i löndom, utan att deltaga i utskylderne; hvilket K. *Gustaf Adolph* sökte förekomma, genom Handels-ordningen 1614. Ordinant. för Köphandl. d. 12 Oct. 1617 och Placat. 1621 om dem, som i Stockholm sådant svek begingo.

Fuskerierne, Handtverkeriernes första och förnämsta plåga, sökte K. *Gustaf Adolph* med eftertryck att afhjelpa, och efter förut ingen vis eller godkänd allmän Skrå-Ordning var författad; utan Skrådare-Åmbetet hade en så kallad Skrå-Ordning af år 1536, hvaruti dock ingen Åmbets-corporation var förordnad; Skomakare-Åmbetet hade sine så kallade Privilegier af år 1577; Kopparfimerne sin Skrå-ordning af år 1602; en så kallad General Åmbets-Skrå af år 1621 var ofullkomlig; så lät Högstbemålte Konung, d. 20 Octob. 1622 sammankalla alla Åmbets och Handtverksmän i Upland; ifrån Städerne och Landsbyggden till Stockholm, för att föreläsa dem, sine författade Skräer och Ordningar, och så laga att de hvar i sitt Åmbete, till god näring, förkofring och fortsättning komma skulle. Slögderna voro då ännu uti ett slätt tillstånd; men om krigs-oroligheterna ej emellan kommit, hade ofelbart de säkraste mått blifvit vidtagne, till deras tillväxt; äfven som förmodeligen på Hans hushållsgrunder, Stadens oeconomiska

ika ämbeten, tillika med det publika Slagtare-huset, icke långt efter Hans död blifvit inrättade.

Öfver intrång i sina borgerliga rättigheter af fuskare, klagade Handtverkeri-idkarne vid 1649 års Riksdag. Vid Riksdagen 1655, fastställdes att Skrå-ordningarne skulle öfverses och lämpas, efter det fått som på andra orter, välbestält brukades. Emedlertidingo åtskillige Utländningar Privilegier på allahanda slags slögd, som dock icke hade synnerlig framgång. Estertänkeligare var den för Handtverkerierne ganfka olycklige, så kallade hjelp, som år 1666 vidtogs, då Stadens Stora Barnhus erhöilt rättighet, att indepent af, och utan allt sammanhang med Skrå-Ämbeterne idka allehanda Manufacturer och Handtverks-slögder; hvarigenom ändamålet förfelades, att uppföda skickelige ämnen, till Handtverkeriernes tjenst och förmån. Ett medel vidtogs väl till deras hjelp, genom en ny Skråordnings utgifvande, d. 1 Mart. 1669, som icke gillade Bönhaferi; men Principen för Handaslögdernes uppkömf, ombytte sig i största hast, ifrån en vid ordning och skick fastad inrättning, till en ifrån all ordning, fri och ledig Slögdesysteme, då 1672 d. 30 Mart. en Kongl. förordning utfärdades, som tillåt alla slags Handtverksidkare, att sig på Munklägret, nu Kungsholmen, nedfatta, och på prof i 10 års tid, idka sina Handtverk, frie ifrån all borgerlig tunga och besvär; ledige ifrån Skråordning, för att utan slikt hinder, deras ämbete och arbete drifva och till godo njuta. År 1676 confirmerades nämde Privilegier, och blef det Kungholms Handtverkare tillika efterlätit, att inrätta ett särskilt gille, hvarmedelst de från Stockholms gillen Separerades och således från all vedervilja entledigades, som orden lydde. Denna nya inrättning, anses så, som vore Bönhaferiet, för första

sta gången antagit och som ett ordentligt Hand-
yrke gilladt och stadfästadt; hvarigenom mycket
oskick till Handtverkeriernes förfång och obestånd
befråmjades. Sedan förberörde inrättningar, liksom
af sig sjelfve astynat och Skrå-Åmbeterne någorlun-
da börjat hämta krafter igån; vidtogs angående
Fuskeriernes hämmande, d. 24 Mart. 1683, den för-
fattning, att Gardes Soldater som lärdt Handtverk
och åstundade att idka det samma, skulle mot be-
talning arbeta hos Åmbets-Måstare; hvilket uti ett
förnyadt förordnande 1693 stadfästades, i anseende
till åtskilliga Militie-betjente uti Garnizonerne, så af
Amiralitetet, som andre hvilka under Amiralitetet
fortera. På Stådernes anförde befvår 1719, att des-
se förordningar icke efterleddes; svarades att K. M.
emot Resolutionen d. 7 Feb. 1718 icke kunde få
alldeles betaga dem af Krigsfolket, som något Handt-
verk lärdt, att derigenom förtjena sin föda; dock
skulle de ej få hålla Gefäller eller Låropoikar, och
skulle de jämväl erlægga, ett skåligt Contingent,
till Borgerskapetets understöd i den allmänna Contri-
butionen. Detta anses nu såsom det andra krafti-
ga instep, som oskickligheten i Handaslögderne
vannt och med lag stadfästades.

Den oblida fördom emot Skrå-Handtverkerier-
ne, som allt ifrån Regements-förändringens början,
visat sig, igenom Fri-Måstare-Systemens vidtagande,
blef ändteligen af förfarenheten vederlagd och un-
danröjd, igenom en förordning 1731. Orden äro
derutinnan märkelige: att förfarenheten vist, att
Handtverkeriernes uppkomst och förkofring, som
 varit ändamålet af 1724 års förordning om Fri-
måsterskap, dymedelst ej stått att erhållas; hvarföre
K. M. så i anseende dertill, som de flere af
R. Ständer vid den då nyligen öfverståndne Riks-
dagen, andragne skål och omständigheter, i näder

stadgat och förordnat, att ingen Fri Måltare i Städerne, han vare sig af hvad ämbete, han vara mände, som står under Skrå och Ämbets-reglor, finge dådanefter antagen blifva, utan borde Ämbetet, Privilegier och rättigheter till godo njuta.

Sedan Handtverkeriernes vanskelige öden, under flere tidskiften, således blifvit omförmålte; uppgifves ytterligare de skäl och orsaker, som förmenes bidraga till deras nu varande svaga tillstånd och befärade undergång i Hufvudstaden. De bestå uti en minskad affättning af deras tillverkningar, som genom leverancer, entreprenader och allehanda slags beställningar kunde befrämjas; men i synnerhet anses Fuskari och Bönhaseri för Handtverkeriernes kånbaraste plågoris. Deras antal som således förfördela Slögde-idkarne i Stockholm i deras borgerliga rättigheter, och alldrig tillföre varit så flort, uppgifves till 1115 personer. När desse jämföres, med samtelige Handtverkarnes antal, som år 1785, utom en del af de Oeconomiske ämbeten, steg till 1129; så belöper sig på litet när, en fuskare för hvar verkstad. Tager man då såsom ett visst, för ett ovisst, 2 Gefäller på hvar verkstad öfver hufvud; så förlorar hvar Handtverks-idkare, då han sjelf supponeras lägga handen vid arbetet, en fjerdedel af sin års förtjenst; men då af alle desse Handtverks-idkare, ej flere än 710 äro som åga någorlunda bestånd, och 419 som äro alldeles af sig komne, och förslånade 710, med det förre antalet af fuskare jämföres; så belöper sig litet mer än $1 \frac{1}{2}$ fuskare emot hvar Verkstad, och förlusten för hvarje bestånd-ägande Handtverks-idkare, med 2:ne Gefäller, till litet mer än en tredjedel af dess års-förtjenst.

Af hvad således anført blifvit, med det mera, till ådagaläggande så väl, af Handtverkeriernes vanmagt,

magt, under en minskad affättning; som sjelfva Slögdernes befarade förfall, hvilka under en mera gynnande period, kunnat täfla, och äfven i vissa delar öfverträffat utländske slögde-arbeten; och sedan de hufvudsakelige hinder, emot Handtverkeriernes rätta drift och förkofran, ån vidare blifvit upprepade, bestående: i ett allmänt fuskeri; uti den i sednare tider mycket lättade utvägen, till Måsterskaps vinnande och Verkstäders upprättande, samt Handtverkeri-varors oförsynte införsel; så öfverlämna Borgerskapetets äldste, detta vigtiga ämne, till Herr Öfverståthållarens ömma behjertande och föredragande för en älskad Konung, som icke ville veta af, Undersåtens med suckar och nöd, beledlagade allmänne utskylders utgörande; hvilket allt af förberörde tryckte Handling, närmare kan intagas.

Kongelig M:ts för Rikets Borgerkap och Städerna i allmänhet, utfärdade nådige försäkran af d. 23 Febr. 1789, innefattar äfven en Stadfästelse, på de Handtverkerierne förut förunte Privilegier; hvarutinnan §. 5. tillika innehåller, "att K. M:t genom Dets, under samma dag, utfärdade nådige Resolution, ville söka att förekomma all den skada och det förfång, Handtverkerierne, genom de så kallade Fuskare, försvarskarlar och andre obehörige personer tillskyndas, samt så förordna, att den frihet den värfvade Soldaten, till idkande af det Handtverk han lärdt, förund år, närmare lämpas till ändamålet, och Handtverkerierne till o-lägenhet icke komma inå."

Uti underdånig klagoskrift, besvårade sig år 1800, å nyo Handtverkerierne i Stockholm deröfver, att antalet af Måstare, som blifvit tillåtit, skall vara öfverdrifvit och öfver behovet; att sjelfsväldet af så kallade Fuskare, mer och mer tagit

öfverhand; och att nu mera än tillförene, friheten att från Landsöfterne hitföra och försälja allehanda tillverkningar, skall nyttjas och misbrukas.

Kongl. Commerce-Collegium, som häröfver afgifvit Dels underd. yttrande, och hvaraf här några anmärkningar intages; förmåler att den så ofta upprepade klagan, öfver den i senare tider tillökte mängd af Måstare, saknar all grund. Långt ifrån att antalet af idkare blifvit här i Staden så tillökt, som skäligen bortd väntas, i anseende till den större förbrukning af de fläste tillverkningar, hvilken är en naturlig följd, så väl af folkmängdens märkeliga tillväxt, som en mer och mer tilltagande yppighet i lefnadsfattet, har, vid anställd jämförelse emellan de förteckningar å Verkstäder här i Staden som för år 1798 inkommit, och de uppgifter i detta ämne, som från förre tider äro att tillgå, blifvit upplyst, att, då endast några Societeter eller Ämbeten fått en obetydelig förstärkning af medlemmar, finnes uti de fläste Handteringar ett ringare antal Måstare, än för 30 till 40 år sedan.

Ibland de få Skrå-Ämbeten, uti hvilka finnas flere medtäflare än förr, förekomma Guldsmeder och Juvelerare samt Målare. De förre utgjorde 1758—54, 1771—56 och 1798—70. De sednare eller Målare åter, voro 1758—21, 1761—24 och 1798—31. Ännu mindre hafva åtskillige andre Handtverks-idkare blifvit förstärkte. Plåtflagare voro 1758—7, 1761—7 och 1798—9. Sadelmakare, 1758—26, 1761—24 och 1798—27. Stolmakare 1758—11, 1761—10 och 1798—14. Vagnmakare 1758—15, 1761—16 och 1798—18. Den tillväxt af idkare dessa således uppräknade Ämbeten vunnit, kan visserligen ej anses vara öfver behovet; tvärtom torde med skäl kunna påstås att närings-utvägarne för desla idkare, såsom

gyp.

gynnande af både Folknummerns förömering och en stigande Luxe, tilltagit i vida större mon. Antalet af Skräddare uppgafs år 1758—113, 1761—178, och 1798—149, och voro således siftnämde år 36 flere än 1758; men deremot 29 färre, än 1761. Skomakare räknades år 1758 till endast 131, deremot 1761 till 168 och 1798 till 185, samt utgjorde således sifberörde år 54 flere än 1758; men blott 17 mer, än 1761. En sådan tillökning bör ej förekomma främmande, utan snarare anses som oförmodadt ringa, då man besinnar, att det mer och mer utbredde bruket af finare och mindre varaktige skoarbeten, hvilket i senare tider sträckt sig, äfven till tjenande hopen, naturligen måste bidraga, till Skomakare-verkstädernas fyskslofattande, vida mer än förr.

Sådane äro de egenteliga tillökningar af Handverks-iddkare, som under förenämde tid tillkommit. Uti en och annan handtering, har antalet förhållit sin ungefärligen lika eller undergått föga förändring; men uti större delen af Ämbeten finnes det vara, mer eller mindre förminskadt; hvilket genom följande jämförelser upplyses:

	1758.	1761.	1798.
Bagare	—	—	48.
Bleckslagare	—	—	41.
Bryggare	—	—	43.
Byggmästare	—	—	9.
Gelbgjutare	—	—	6.
Glasmästare	—	—	105.
Gördelmakare	—	—	116.
Handskmakare och Sämiskmakare	—	—	50.
Hattmakare	—	—	12.
Hofslagare	—	—	9.
Kakelungsmakare	—	—	11.
			12.
			19.
			17.
			12.
			9.
			7.
			25.
			23.
			10.
			17.
			17.
			14.
			34.
			42.
			32.
			14.
			15.
			12.

	1758.	1761.	1798.
Knappmakare	—	—	13.
Klen- och Piftolsmeder	—	—	35.
Klockgjutare	—	—	5.
Linnevåfvare	—	—	19.
Murmåftare	—	—	13.
Perukmakare	—	—	48.
Skoflickare	—	—	81.
Snickare	—	—	56.
Stenhuggare	—	—	7.
Svarfvare och Blockmakare	—	—	15.
Svärdfåjare	—	—	11.
Tenngjutare	—	—	13.
Tunnbindare	—	—	27.

Når man nu vidare jämför totale beloppet af Måftare och idkare år 1798, emot totale beloppet, åren 1758 och 1761; få vifar sig åfven en verklig förminskning, sedan desse listnämde år. De under Åmbets- och Byggnings-Collegium lydande Måftare och Idkare, utom Fiskköpare, Hyrkuskar, Mjöltnare, Notfiskare och Skutskeppare, beräknades år 1758 till 1250, år 1761, till 1394 och dere-mot år 1798 till 1169; uti hvilket antal många som nedlagt sine handteringar åro begripne.

Med få origtiga uppgifter hafva Handtverks-Societeterne, velat bereda en fadan. tillämpning af 5. §. uti Kgl. Refol. 1789, Städernes Borgerfkap gifne nådige försåkran, som kunde leda till Måfterskap-fökandes ytterligare utestångande, emot hvad Skrå-ordningen föreskrifver.

De afskräckande svårigheter, som ofta möta Måfterskaps-fökande, åro ej blott orättvise till sin grund och af skadelige följder för det allmänna; de hafva åfven en ofördelagtig verkan för Åmbe-terna sjelfva, och kunna anses som en hufvud-orsak till de olågenheter som utgöra åmnet för andra

pun-

puncten i förevarande klagoskrift. Enär den hos hvar man, vid en viss ålder, rådande böjelsen att fåtta eget bo och bero af sig sjelf, ej kan tillfredsställas i laglig väg, så sökes ändamålet genom bivågar. Den som ej kan komma till loflig utöfning af sin slöjd som Måstare, nyttjar tillfället att idka den olofligen som fuskare; och en till sin natur oskyldig gärning, förvandlas till en förbrytelse emot författningarne. I fall Handtverks-idkare vore fullkomligen upplyste om sina egne sanna fördelar; skulle de utan tvifvel håldre se sitt Samfund ökat af rättmätige medmåstare, som deltog i borgerliga förbindelser; ån omgifvit af oberättigade, som undgå de samma; och det bör skäligen förmodas att få, som funne sig utan hinder, uppehåll och kostnad, kunna vinna sin affigt i egenkap af behörige Idkare, skulle öfvergifva Åmbeterne och snarare blottställa sig för äfventyr, som obehörige personer. Det naturliga medlet, att afböja bönhaferiet, vore således ofelbart, att lämna arbetaren en viss och betryggande utigt, att utan svårighet komma till mästarekap, hvarigenom hans interesse fästades vid det Skrå-Åmbetets, hvars medlem han vore säker att sjelf få blifva. Detta medel skulle låkerligen värka till ändamålet på mera väfentligt sätt, ån påbuden tillsyn, hvilken alltid blifver förhatlig och otillräcklig, då den måste strida, emot den fattige Arbetarens behof, att förja för sitt nödorstfuga lifsuppehålle.

Af allt detta drager Collegium den slutfats, att någre ytterligare tvångslagar emot bönhaferier, ej kunna anses lämpelige eller af någon nyttig påföljd. Förre Resolutioner och förordnanden i detta åmne, åro ej allenast tydelige i utstakningen af hvarjehanda Personers arbetsfrihet och fättet att utöfva den; utan åfven af det alfvarsamma innehåll,

att de icke utan obillighet kunde vidare skärpas. Strågheten emot bönhaferi, synes visserligen ej kunna drifvas längre, än då, för att upptäcka sådane i sjelfva verket obetydeliga förbrytelser, jagning eller visitation blifvit medgifven; en utvåg som i många andra mycket mera viktiga händelser ofta funnits betänkelig. Collegium fructar ock, att denna eftertryckeliga anstalt, att uppspana och antasta slike personer, ej sållan i tillämpningen bereder ett ondt af vida svårare beskaffenhet, än det man vill förekomma, och att, kan hända, många som störes i sin husliga omsorg och jagas från det arbete, hvarmed han söker förtjena sitt bröd, tror sig i denna medfart finna en ursäkt för brottliga företag. I större Städer der allmänna säkerheten fordrar att tillräckelige närings-tillfällen för en mängd människor af lägre classen ej må saknas, är onkeligen nödigt, att med varsamhet försara i frågan, om hvad man kallar fuskerier, hvilkas strångaste beifrande lätteligen kan föranleda till verkliga lastbara steg, hvartill brist på löfligt förförjnings-medel kanske lika ofta som elak böjelse är första driffjädren.

Huruvida klagandernes anförande i 3:dje punkten, att hvarjehanda tillverkningar nu, mera än förr, skola från Landsorterne införas hit till Staden; kan vara grundad eller icke, är Collegium obekant; men i allt fall, och om förhållandet så verkligen vore, kan likväl Collegium ej anse sådant böra föranlåta till rubbning uti Allmogens lagliga slöjde-frihet. Genom 2. §. uti Kgl. Resolut. på Städernes befvår, under d. 28 Aug. 1727; 8. §. uti Resol. på Allmogens befvår, d. 17 Decemb. 1734, och 1 §. uti Manufactur-privilegierna af år 1739, är Allmogens gamla rättighet, att till Städerna införa och föryttra sine handarbeten, uttryc-

ke-

keligen stadgad och bekräftad; och det vore både oförenligt med billigheten och i flere afseenden betänkeligt, att betaga Allmogen detta tillfället att söka affättning för de slöjde-arbeten, hvilka vanligen åstadkommas på den tid, som ej upptages af landskötseln och kunna bidraga till den nödtorftiga bergning, som jorden ej fallan nekar. Med Allmogens slöjde-frihet, förenas äfven angelägenheten för Stadens invånare, att icke sakna tillgång på sådane gröfre hand-arbeten, som omöjligt med förmån, kunna här tillverkas och säljas för drageligt pris.

Af allt detta torde tillräckeligen ådagaläggas ogrundnen af Handtverks-Societeternes klagan och det felaktiga begrepp de hysa, om hvad som rätteligen kan främja det allmännas och deras egen gemensamma nytta. Det är icke genom en förminskad täflan, utan genom en utvidgad industrie som borgerliga handteringar kunna vinna tillväxt och Idkaren äfven bör söka sin fördel. Den idoge saknar alldrig föremål för sin verksamhet; och med den konst eller slöjd han utöfvar, stiger hans enskilte vinning. I alla tider har man funnit Närings-idkare uti olika författning, bättre och sämre villkor, allt efter deras olika skickelighet, flit, omtanke, hushållning och lefnadsfättet, samt en mer och mindre inrotad böjelse för yppighet, nöjen, maklighet och vålefnad.

Näringar.

Om Gåstgifverier förordnades d. 9 Oct. 1591, att 4 skulle inrättas på hvardera Malmen, den Norra och Södra, och utfattes i skjutslega 3 öre milen. Likaledes skulle 2:ne Borgare Östan och 2:ne Västan,

stan, hålla båtar, för vågfarande *). Den 16 Oct. samma år, nämdes 3:ne Gåstgifvare på Södermalm, som skulle hålla håstar för K. M:ts och Hertigens folk, för 4 öre milen **). Den 30 Jan. 1593, blef tillfagt, att i Staden och på Malmarne, skulle förordnas flere härbergerare och Gåstgifvare, och skulle de uthånga åtskilliga tecken och märken, till vågfarandes underrättelse ***).

Om Vårdshus i Stockholm förordnade K. *Carl IX*, d. 12 Jun. 1603 sålunda: att i Stockholm skulle 6 öppne vårdshus vara, det ena skulle *Hindr. Danitz* uppehålla och skulle hänga ut 3 Kronor; det andra skulle vara, uti *Hindr. Bökmans* hus, och der skulle uthängas, en blå Örn; det tredje skulle *Hans Meijer* hålla, och han skulle hänga ut ett förgyllt Lejon; det fjerde skulle vara hos *Meinert Feltman*, och der skulle hänga ut en Grip; det femte skulle *Hans Nilsson* uppehålla, och der skulle hänga ut en Sol; det sjette skulle vara uti *Baggens* hus, och der skulle en Måne hänga ut. Desslikes skulle ock vara 2:ne Går-kök, det ena skulle *Mich. Wusfin* uppehålla, och det skulle heta --- och det andra *Lucas Emekål*, hvilket skulle kallas Stjernan; och skulle förutan de allena, ingen hafva magt, att uppköpa och uttappa vin och främmande öl, eller mumma, mjöd och brännevin; undantagandes hvad som uttappas uti Stads-Källaren.

Till Stads-Källaren förüntes Magistraten tullfrihet d. 10 Mart. 1636, på 50 åhmar Renkt vin, 60 pipor Spankt och 30 oxhöfden Franskt. Nya Stads-Källaren på Norre-malm, fick tullfrihet på 30 åhmar Renkt vin, 10 pipor Spankt och 20 oxhöfden Franskt. Stockholm d. 9 Febr. 1650, och

*) Stockholms Tänkebok f. 8. fol. 40.

**) Ibid. f. 41.

***) Tänkeboken för f. 8. f. 61. v.

och nya Källaren på Söder, enahanda tullfrihet, genom Kgl. brefvet Wennersborg d. 1 Mart. 1676.

Att tillräckelige och tjänlige Härbergen och uthus för Refande; så väl i Staden som på Malmarne, måtte vara att tillgå; befalle K. Maj: en underfökning ske, om beskaffenheten och tillgången af sådana Härbergen för Refande, hvarom berättelse skulle till K. M. infändas *).

Om Krögeri-näringsens ålder i Stockholm och att den varit indrågtig, kan äfven dömmas, af Slottsfogdens och Magistratens förbud af 1494, emot brännevins-brännande och försäljande, utan till nödigt behof vid krut-tillverkningen, och det vid *XII marker*, utan alle nade, för den som dermed beträddes. Fyra år derefter eller 1498 fann Magistraten för godt att uppdraga bränvins-tillverkningen och försäljningen i Stockholm åt en enda person *Cort Flakdragare*, emot eftergifvande af en fordran hos Staden, för gjort arbete, och att *giöra rättighet till Stadens Pulverhus*, så ofta deraf gjordes behof. Huru länge denna Monopoliska författning, sedermera blifvit vid magt hällen, vet man icke; men som hvarken bränvinsförbud eller förbudsbrött, i Stadens tänkeböcker vidare omnämnas för den följande tiden; synes troligt det bränvins-tillverkningen, sedan varit mindre inskränkt, och kan hånda fri för alla Stadens invånare, som ville och kunde betjena sig deraf **). Uti Tulltaxan 1591 d. 1 Apr. förekommer allra först bränvin, som en utländsk vara. Tillverkningen deraf tillrog sedan i den måhn, att tull ålades vid des utörfel, uti

1648

*) K. br. till Öfverståth. Gr. Düring d. 8 Mart. 1758. År 1798 voro i Stockh. 119 Tracteurer och 104 som höllo Spisqvarter.

***) Hist. Anm. om brännvinsens ålder i Sverige af Murberg, i Vitt Ac. nya Handl. IV Del. p. 311.

1648 års Tullordning. År 1731 åtog sig Bryggare-Åmbetet i Stockholm, emot accis, att bränna ett vist quantum såd årligen, att dermed förse Staden och Malmarne; men här är icke stället att omnämna de många särskilte författningar, som sedan utkommit, angående brännevinets dels inskränckte, dels förbudne, dels allmänt tillätne tillverkning.

Med en ökad folkhop; med ett icke minskadt begär och brännvins-behof, hafva ock krogarne i Stockholm, som 1636 voro 132, år 1798 stigit till ett genom Kongl. Maj:ts förordnande den 10 Decemb. 1747 stipulerat antal, af 700 stycken; sedan brännevins-tillverkningen först blifvit ett regale, och sedermera allmänt tillåten, till förökande af Rikets dråtsel och inkomster.

Antalet af Bryggare som hemma försälja bränvin uppgifves (1799) till 40; Vinskänkar och Kållarmåttare 26; Tracteursställen 114; Spisvarter 95, utom otillätne otaxerade ställen.

Klädstånd skola finnas till ett antal af 76; men är ombyteligt, allt som innehafvarne af denna rättighet, finna rörelsen mer eller mindre lönande.

Till *Biljarders* hållande, lämnades väl tillstånd d. 7 Mart. 1731; men samma år d. 6 Oct. blefvo de, uppå R. Ständers tillstyrkande förbudne. (Förordn. af samma dag). Sedermera hafva de, tid efter annan, åter blifvit tillätne. År 1782, voro de i Stockholm 5 till antalet. Öfverståthållaren begärde då, att detta antal måtte fixeras; hvilket Konungen likväl i nådigt svar af d. 8 Apr. s. å. förklarade sig då icke kunna bifalla; men förordnade, att för hvarje biljard, skulle till Lazarettet och Stockholms Stads fattige årligen årläggas 10 à 12 R:dr. Genom Bevillnings-förordningen 1789 i 4 Art. 4 §. 2 mom. är afgiften, som dertföre till
Kro-

Kronan betalas, stadgad och utfatt till 33 R:dr
16 Schilling.

År 1796 voro i Stockholm 17 biljarder, då Öfverståthållare-Åmbetet, uti afgifven förklaring öfver tvänne ansökningar, om 2:ne nya Biljarders, ån ytterligare upprättande; sådant affstyrkte, samt tillika underdånigst hemstälte; om icke de kunde inskränkas, inom 10 till antalet; hvartill K. M:t samtyckte, uti svaret till Öfverståthållare-Åmbetet d. 6 Maji 1796.

Om *Spelhus* som en skadelig näring, åger här blott den anmärkning rum, att den i flere författningar är förbuden. Att våga och åfventyra sin egendom, och ofta det som ån mera år, i hopp om vinst; år en så allmänt rådande böjelse, att lagar, sedolåra och en olyckelig erfarenhet, föllan eller alldrig, förmått att styra eller quåfva den samma. Vinsten af Lotterier, hvarmed stora utgifter både blifvit och blifva bestridde, vittna om allmänna hugen för vågspel.

Uti en missbrukad bemärkelse, bör ordet *näring*, här icke tagas; men det bör dock tillåtas att nämna, hvad allmänna Handlingar, om mindre lössliga Näringsfång, förmåla. Uti Stockholms Privilegier stadgas, att allmänna flickor eller qvinnor, som lefde i ondt lefverne, skulle hvarken få båra skarlakan och gråskin, eller bruka guld och silfver på klåderne; och i förordningen 1496, utmärkte Konung *Hans* dem, med en hufvudbonad, som skulle till hälften vara röd och till hälften svart *).

Allmänna flickor åro vål nu mera icke genom någon författning, med en viss klådedragt utmärkte; men de utmärka sig sjelfva; och om deras an-
tal

*) K. Gustaf I. förböd 1546, att H—hus hållande, icke vidare skulle anses för borgerlig näring. (Botin I. c. p. 667).

tal icke kan uppgifvas, torde dock derom någorlunda kunna dömmas, då af de födde, för ett år i Stockholm, (1798) 1773 äro anteknade såsom äckta och 914 för oäckta barn *).

*) I en utländsk skrift, vides af en lista, öfver Stockholms folkökning, huru i senare tider äcktenskapen aftagit, allt som de oäckta barnen tilltagit. På en tid af 12 till 16 år, har de oäcktas antal stigit inemot dubbelt, och äcktenskapens aftagande har vifatt sig i lika mån. År 1767 vigdes 732 par; men 1782 allenast 476 par. (Lanzæus om Europ. och i synnerhet Svenska folkets seder och beskaffenh. Stockh. 1789, 8:o, p. 90).

Rättelser:

Sid.	33.	rad.	8.	står:	Grafveuren	läs:	Graveuren.
	40.		22.		Stockolom		Stockholm.
	48.		35.		blef		blefvo.
	51.		3.		bafallte		befallte.
	52.		1.		Le Clere		Le Clerc.
	72.		2.		ett		att.
	73.		14.		Drakerhielm		Drakenhielms.
	78.		14.		un		nu.
	86.		28.		tilll		till.
	120.		6.		Desfeinen.		Desfeinerne.
	135.		8.		Sjuklikhet		Sjuklighet.
	150.		5.		Coristinas		Christinas
	228.		5.		Sverriges		Sveriges.
	235.		6.		anflagne		anlagen.
	238.		29.		att		ett.
	264.		23.		lik åtnjutande		lika åtnjutande.
	353.		19.		Duput		Deput.
	354.		18.		bestot		bestod.
	360.		19.		. I Stockholm		, i Stockholm.

Med de öfrige felen torde en beskedelig Läsare öfverse. Hvad hufvudfakeligen kan vara att anmärka och tillägga, emottages med all tacksamhet. Fjerde och fifta Delen, som är färdig att tryckas, innehåller, beskrifningen om de i Stockholm varande K. Maj:ts och Rikets Collegier, och derunder hörande Verk; om K. Collegium Medicum och Medicinal-Verket; här varande Academier och Skolar; om Hospitaller, Fattighus och samtelige ad pios usus varande Inrättningar: Prænumeration derå emottages som för de föregående Delar.

REGISTER.

- A**dolph Fredrichs Torg, 32, 33.
Adresse-Contoir för Tjenstehjon, 197.
Africaniske Handels-Compagnie, 382.
Ahlström, C. Capit., testamente till Djurgårds-Brunn, 164.
Alingsås Manufactur-Privilegier, 352.
Allstavik, en egendom på Långholmen, 82.
Alströmer, J., Slögdernes upprättare, 349, 352.
Amiralitets-Kyrkan på Ladugårdslandet 97. Sorunda begäres derunder till Präbende 98. Ladugårdslandet lägges under Am. Kyrkan, 98, 99. Pastorer 99, 100, 102. Medlen aflämnas till Ladugårdslands Kyrko-byggnad, 101.
Apothek på Ladugårdslandet, 95.
Arbetshus-inrättn. på S. malm, 63. Understöd dertill, 64. Arbetare och Arbetslöner 65. Oförfälda varor 66. Kniperiska testamentet, 67. Direction, 67. Skådepeg:n öfver denna inrättn. 67.
Archerer, Ryttare-Vackt i Stockh. 255, 272.
Arkliet, flora, förvarades på K. Slottet, 112; flyttas, 112, 113.
Arrester och Fångelser i Stockh. 124, 125, 286, — 290.
Arsenal på Fredrichshof, 125—134.
Artillerie-bryggan, 105.
Artilleriegården bebygges, 114, 115; platsen utanföre, 116.
Artillerie-Kyrkan bygges och inviges, 103. Pastorsers säte i Hof-Consistorio, 104. Kyrkogård, 104.
Artilleriet indelt i Regimenten 103, 261. Dels fana 115. Gener. en Chef, 261.
Artillerie - Laboratorium, 117—120. Måttstock, 118, not.
Artillerie-Öfverste-bostället, 116.
3. Bandet. A 2 Ar-

REGISTER.

Arvedson, Abr. och Jacob, Privileg. på Sill- och
Torskfiskeri, 324; på ett V. Indisk Compagn.
325.

Affecurrence-Contoir, för eldskador, 282—286;
för Sjöskador, 331.

Aspafund, dels belågenhet, 315.

Auctions-kammare i Stockh., 332.

Axels Källa på S. malm, 36.

Bageriet, Kronans, 116.

Baggens-Ståk, 314.

Barelaij, Stadens Öfverste, 267.

Barlastplatser, 332.

Barn, förhållande emellan äckta och oäckta, 382.

Barnängen, Fabrik, 76, 77.

Beckholmens beskr. 167—170.

Becklins Stål-Fabrik, 82.

Begravningsplats, Mariae församl. 46; Lädugårds-
lands, 103; på Valdemarsön, 166.

Berch, C. R., Cantz. Råd, minnesvärd, 48.

Bergfund 79, Skolae-inrättning derstädes, 80.

Bildhuggeri skulle Trågårdstrångar låra, 134, not.

Biljarder i Stockholm, 380, 381.

Biskopps-udden reduceras 155; förlånt till Gen.
Sprengtporten, 160.

Blocks-udden, 142; Tullinkomster derstädes, 151.

Blyerts-deglar, Privil. derå, 167."

Borgerskapets Militair-Corps'er, 266—271. Mun-
stringar, 258, 267, 268. Rättighet att bära
galloner och fälttecken 269; styrkan, 270; be-
frielse för Contribution för deras K:gl. Fullmag-
ter, 271; Vackthållning, 256, 258 269.

Borgmästare i Stockholm, 221—226, Magistraten,
224.

Borgmästaren Törnflycht, 345.

Boställe, Öfverstens vid Artilleriet, 116.

Brand-

REGISTER.

- Brandförsäkrings-Contoiret i Stockh. 282; hvilka hus få försäkras, och om afgifterne, 282, 283. Verkets styrelse, 283; utbetalte skade-ersättningar 284; ny Bevillning, 285; Skädepenning för biträde vid eldsvådor, 286. Allmänne Brandförsäkrings-Contoiret, 286.
- Brand signaler i Stockh. 280—283.
- Brandvackts-Cassæ-afgiften, 218. Brandvackts-inrättning, 274—280. Brandredskapens i ståndfåttande, 275; förändringar med Vackthållningen, 276. Brandvackts-afgiften, 276, 277. Compagniets styrka, 277. Syslornes tillfåttande dervid, 278; tecken vid eldsvådor, 279; står under Stads-Majorens befäl, 280.
- Broar, öfver Söderström, 13, 14; öfver Stadsgrafven och Järnvägen 14—16, 20—22; nedanför Qvarnhuset, 15. Östra Järnbron vid Saltjön, 21. Utlastningsbro vid Järnvägen och Målaren 22. Hornsunds bro, 42, 43. Långholmsbron 82. Artilleriebryggan 105. Nybron 106, Broar öfver Tråskränniln, 107, 108. Hufarviksbron, 141; emellan Ladug:viken och Isbladet, 149; öfver Djurgårds viken, 164. Fiskartorpsbron 165.
- Brunnar på S. malm 30—32. Torgbrunnen 35, på Adolph Fredrichs Torg 35, på Björngårdsbrunnsgatan, 35; gamla Surbrunn på S. malm, 35, 36. På Artilleriegården 114. Hålsobrunn på Djurgården, 163.
- Brygghuset, Södra, 16.
- Brännerier, Kronans, på Ladugårdslandet, 136.
- Brännevin, nyttjadt vid Kruttillverkning, 117.
- Brödra-Förfamlingen, att få bygga sig en Kyrkofal, 253.
- Burensköld, Öfverståthållare, gaf förslag till Stockholms Stads Styrelse, 182.
- Byggnings- och Ämbets-Collegii gjöromål, 220.

REGISTER.

- Byfsejutare och Byfsehus, Stockh. Stads, 111.
 Båtsmans-Compagnie, Stadens, 218, 272.
 Båtsmans-tomterne på Valdemarsön, 157.
 Böldelsbacken, en del deraf lägges till Järnvägen, 22.
Cabeljou-fisket, 325.
 Canal, emellan Hammarby sjön och Åhrsta vik, 41.
 Capell, Sture-Capellet 50. Helga Korfs-Capell, 54.
 Capellans-val, 238.
 Catharina Kyrka afbränd, 27; grundlägges, 51.
   Altaret flyttes 51; graverad af Le Clerc, 52;
   upprättas efter 1723 års vådeld, 52. Kyrkoher-
   dar, 53, 54. Kyrkogården, 53. Församlingens
   gränfor, 53.
 Catholska Kyrkan på S. malm, 57. Oster, vica-
   rius Apostolicus, 57. Kyrko-Råd väljes, 58. Kyrka
   i Stadshuset, 58. Abbé D'Offarij förestår Försam-
   lingen, 58, 59.
 Cattuns-tryckeri, 349.
 Charlottenburg, på Råkneholmen, 85.
 Charta öfver S. ström, 5. Plan-Charta öfver Stock-
   holm 88.
 Christina, Drott., begår Catholsk Gudstjenst innom
   Konungaborgen, 57. Faller i sjön, 179.
 Clarae Klosters tillhörigheter af Valdemarsön och
   Djurgården, 140, 141; reduceras 142.
 Clereciets, Hof, Historia, 241.
 Coijettarnes Åttartal, 81.
 Collegier, Stadens, deras gjöromål, 216—221.
 Coopvaerdie-Sjömanshus, 332.
 Consistorium Generale, 242—244.
 Consistorium, Hof, inlistat, 239; ordning för
   Hof-Predikanterne, 239, 240. Ledamöter, 240,
   241. Derunder höra Hof- och Slottsbetjente, 241.
 Consistorium, Stockh. Stads, 234. Ledamöter, 235.
   Jurisdiction, 236. Stockholm, eget stift, 236.
   För-

REGISTER.

Förfamlingarnes indelning, 237. Om Capellansval, 238. Consistorii sigill, 239.

Convoij-Commiffariatet, beskr. derom 328—331.

Corps de Garder i Stockh., 259—261.

Cronborgs Slott, Trophéer tagne vid desfs eröf-ring, 115.

Danviks qvarnar, 41, 76. Hospital, 217.

Degel-Fabrik, Palmstrucks, 166, 167.

Diedrichson, G. Fr., donation till Sjömanshufet, 341.

Directionen vid Arbetshuset, 67.

Djurgården, 138; skild från Valdemarsödn 139; inrättades, 152, 153. Inspection deröfver, 153; hvad vid reduction deraf var i behåll, 153, 154—157. Jurisdiction derstädes 157, 158; afmått och Charta deröfver, 163. Hålsobrunnen derstädes, 163.

Dom-Capitlen i Riket, 234. *

Dragon-Corpsen, Lätta, 260.

Egerströms-Sockerbruk, 96.

Ehrsta, egendom på S. malm, 75.

Eldsvådor på S. malm, 26, 27, 48, 61.

Erich den Helige, hans öde, 227.

Erichsberg på Laduglandet, 96, 97.

Essen, H. H. Friherre, Öfverståhållare, 187.

Fabriker, deras första början och tillväxt, 346—352. Åtskillige då meddelte Privilegier, för Utenhofven, Godefroi, Slorff, Jung, med flere, 346, 352. Se Manufacturer. Deras tillstånd i K. Carl XI tid, 351. I det påföljande tidehvarvet, 352—358. Fabrikernes förfall, 354, tillstånd 1770, 355.

Facklors bruk, förbjudes, 196.

REGISTER.

- Factorie-Contoir, 322.
 Fanor och Trophéer på Arsenalen 126—134.
 Fateburs sjön, ofund, 4.
 Finnarnes Liggedagar i Stockh. 305.
 Finnsholmen, 76.
 Fiscaler, Stads, deras Åmbetstecken, 199.
 Fiskarhufet i S. ström, 7.
 Fiskartorpet, nya Ladugårdens låge, 143. Se Ladugårdarne.
 Fleming, Clas, Öfverståthållare, uppförde byggnader i Stockh. i hans tid, 10. Hans Åmbetsförvaltning och död, 178.
 Fleming, Herman, Öfverståthållare, föll i sjön med Dr. Christina, 179.
 Fogate, defs åmbete, 177.
 Forvagns inrättning, 332.
 Fracktkammaren, 218., 220.
 Fredag, Pett., utfall från Mariae Kyrka, att öfverrumpla Danskarne, 44.
 Fredrichshof beskrifn. 120—134. Inköptes och inredes för Enke-Drottin., 123. Arsenalen derstädes, 125—134.
 Frescati; förlånt Baron Armfelt, 160.
 Friefendorff och von Eiks, General-Factory, 322.
 Fuskrier, af Handtverkerierne öfverklagade, 365, 369, 371—373.
 Fyrbåkar vid inloppen till Stockholm, 315.
 Fyrson, nu Finsön, under Danviken, 162, 163.
 Fyrverk och Fyrverkeri i åldre tider, 117, 118.
 Fålttecken, 259.
 Fångelser på Stadshufet, 61, 62. Om samtellige Fångelser i Stockh. 286—290. Hårdare Fångelser förbudne, 288. Förbåttrade inrättningar dervid, 289.
 Fyrmyndare - kammaren i Stockh. inrättad, 216. Dets förvaltning, 217.

För-

REGISTER.

Församlingar, skillnad emellan Jacob och Ladugårdslandet, 99, 100. Deras indelning, 237.

Galère-Material-gården, 159.

Garnizon i Stockh. 254—261. Dets inqvartering, 262—264. Signal till Hela Ganizons församlande, 281.

Gator och gränder, att ej bygga hvalf deröfver, 195.

Gatuläggning på Ladugårdslandet, 93, 94. Reglering på Valdemarson, 158. På Södermalm, 19, 25, 28, 29. På Ladugårdslandet, 88. Gatuläggare, 195.

Gavelius, inrättat Fabrik på Barnången, 76, 77.

General-Factory-inrättning, 59, 322.

Gillen, gamla, i Stockh., 244. Vår-Fru gillet, 245. H. Lekama, 246. S. Erichs, 246—248. S. Gertruds, 248. S:t Catharinae, m. fl., 248, 249.

Gillstugan, 62, 63. Arbets-inrättning derstädes, 63.

Glasbruk på Djurgården, 159. Glasbruken i Stockh. bekr., 350, 351.

Golgata på S. malm, 38.

Grinds Skants, 40.

Grip, Bo Jonsen, Fogate och Drotz, 177.

Grosse, Ambaf. Secret. begrafven på Pelarebacken, 39.

Gröna gången, på Söder, 16.

Guinéiske Handels-Compagniet, 322.

Gästgifverier i Stockh., 377.

Görtz, Baron, Fångelse på Stadshuset, 61.

Götha vägen från Stockh., 37.

Hallrätten, 211.

Hammarby, gifves Staden, 3. Fordna ägare, och Hemmanens öde, 77.

Hamn-inrättning vid Ladugårdslandet, 105. Hamnens fyllning, 105. Våg-inrättning derstädes, 106.

REGISTER.

Handel, Stockholm Stads, 290. Under Hanseatiske förbundet, 291. Om Vägen och Klädeshuset, 293. Intrång af Utlåningar, 294. Lybeckarnes erhållne förmåner, 295. Tillstånd i K. Gustaf I. tid, 296, 306. Handelsfördrag med Holland, 296. Stockholms företråde, i Handel och Rörelse, framför andre Sv. Städer, 297—299. Tillökte Stapelstäder i Riket, 302. Utskeppning vid Södertelge förbjudes, 302—304. Marknader, 304, 305. Skårkarlarnes genomfart in i Mälaren, 305. Finnarne liggedagar, 305. Handels-fördelningen, 305. Köpmansgildet, 306. Handels tillstånd i äldre tider, 306—308. Järn-exporten, 309 310. Handels-Flottan, 311, 314. Handlandes antal, 314. Import från utrikes orter, 315—318. Inrikes tillförseln, 318—320. Handels-Compagnier, Contoir och privilegerade bolag, 320—327. Inrättningar till Handels biträde, 327—332. Sjömanshuset, Sjöfarten och Rederierne i Stockh. 332—334.

Handels-Collegii gjöromål, 218.

Handtverkerier i Stockholm, 358. Deras början och tillväxt, 358. Handtverkarens olika antal i olika tider, 359, 360. Skräers inrättande, 361. Handtverks-Stad på Kungsholmen, 361. Vissa Handtverkeriers tillväxt, 362. Deras förhållande i färskilte tider, 362—364. Undervigt emot de utländske, 365. Klagomål öfver intrång af Fuskare, 365. Författningar till Fuskariers hämmande, 366, 367. Förfördelat af stora Barnhuset, 368; af Handtverkerierne på Munklägret, 368. Hinder för deras uppkomst, 370—379.

Hedevig Eleonorae eller Ladugårdslands - Kyrka, 97—103.

Helgeands-ledaren, en gård under Kungs-Ladugårdarne, 144. Ångar derunder, 146, 147. Hoch-

REGISTER.

- Hochschild, Joh. H., Rådman, 227.
 Hochschild, R. F., Förste Exped. Secret. Stadens Secreterare, 227.
 Holländska Reform. Förfamling, 71.
 Hof-Consistorium, 239—241.
 Holmar i Söderström, 2.
 Horns Tegelbruk. 67, 79.
 Hornsunds vägen till Fittja, 42.
 Hornsunds bro, 42, 43.
 Humblegården, beskr., 134—136. Arrenderades af K. Adolph Fredrich, 135. Upplåtes på 30 år, åt Underståth. Lilljensparre, 135, 136.
 Hundars afhållande från gatorne, 197.
 Hus, enskilt, på S. malm, 69—72.
 Hvarf på S. malm, 67. Båthvarf på Långholmen, 82. Terra nova, 96. Skeppshvarf i Stockh., 342.
 Hvita håsten, Fångelserum, 287.
 Hålfobrunn på Djurgården, 163, 164.
 Håstholmen, 76.
 Hå-införfeln, till Stockh., 319.
 Jacobsbergs egendom på S. malm, 79.
 Import från utrikes orter till Stockholm, 315—318.
   Inrikes tillförfeln, 318, 320.
 Inkomster, Stadens, 214, 216. Redovisning, 220.
 Inqvartering, Garnizonens, Hof- och Stallstaternes, m. fl. 264—266.
 Isblads-udden, 142.
 Jungs Glasbruk, 350, 351.
 Jurisdictionens skillnad emellan Staden och S. malm, 13. På Djurgården, 157, 158.
 Justitie-Collegii gjöromål, 216.
 Järnbårare-Åmbetets-Reglem., 23.
 Järn-exporten i Stockh., 309, 310.
 Järnvägen, 21, 22. Bro öfver Järngrafven, 21.
   Järngrafven utvidgad 22. Vägen flyttad, 327. Se Tackjärnsvägen.   A a 5   Kim-

REGISTER.

- K**imröks-bruk, först anlagdt af Jung, 351.
 Klådedrägt, lösacktige kvinnors, 381.
 Klådes-Fabriker, 347.
 Kniper, Fru Karin, donation till Arbetsshuset, 67.
     Till Sjömanshufet, 340.
 Konungars lik, ankomne till Stockh., 40.
 Koppar-Compagniet, 321.
 Korfs-Capellet, 54.
 Kronobränneriernes Historia, 136—138.
 Krogar i Stockholm, 361. Krogar och Krögare,
     379, 380.
 Krut, uppfinning deraf, 117.
 Kruthus på Djurgården, 120.
 Kulor af ovanlig storlek, 112.
 Kyrkor, Maria Magdalena, 44 — 49. Cathari-
     na, 50—54. Ryska Kyrkan, 55. Catholska,
     57. Holländska Reformerta, 71. Kyrkorne på
     Ladugårdslandet, 97. Artillerie-Kyrkan, 103.
     Kyrkofal på Valdemarsön, 165, 166, 345.
     Brödra-Förelamlingens Kyrkofal, 253.
 Köpmansgillet, 306.
 Källarefrihet, beviljas Magistraten, 61.
 Källare under S. malmstorg, 31.
 Källare och Källarmästare, 378, 380.
 Kåmnersrätter i Stockh., 210.
 Köningsmark, Gr., ågde en del af nu varande Fre-
     drichshof, 122.
 Köphandels-Compagniet, 320.
Ladugårdarne, Kungs, gamla och nya, 143—152.
     Ågorne derunder, 144—149. Reductionen, 153,
     155, 157. Upplåtes Private personer, 157.
 Ladugårdsgården, Campementsplats, 90.
 Ladugårdslandet, 1. Gifves Staden, 85. Emot dags-
     verks skyldighet, 87. Till tomter åt Kronans Sjö-
     folk, 87. Med lösnings-rätt, 88. Gatureglering, 88.
     Plat-

REGISTER.

- Platsen utan för linien, gifves Staden, 89, 90. Bebygges, 90. Förlåningar af tomter, 91. Disposition af Tomterne, 92, 93. Gatuläggning och deras namn, 93, 95. Enskilte hus derstädes, 94—96. Kyrkorne, 97—104. Torg, hamnar och broar, 104, 106.
- Ladugårdslands brännerier, 136—138.
- Ladugårds grind, dess läge, 108.
- Lantingshausen, Öfverståthållare, 183.
- Lederne, en förlåning till Skeppar Olof, 147.
- Levantiske Handels-inrättn., 323.
- Leijonkulan, 159.
- Lifgardet, 255, 256. Biträdde K. vid Revolutionen, 258. Ådagalagd tapperhet, 259. Svea och Göta Garde, 259.
- Lif-Rustkammaren på Fredrichshof, med der varande märkvärdigheter, 128—134.
- Likbårare-Ämbetet, 196, 197.
- Likvagnar, att hållas af Kyrkorne, 196.
- Lilljholmsbron, 42, 43.
- Lilljehorn, Major vid Gardet, 259.
- Lilljenparre, förste Politiemåstaren i Stockh., 201. Humblegården upplåtes honom, 135.
- Linvåfveri-Fabriker, 348.
- Liftonhill, på Djurgården, 161.
- Lots-Contoiret, 327. Taxor, 328.
- Lusttrågård på Valdemarsön, 150, 151, 152.
- Lybeckarnes handel i Stockh., se Handel.
- Lyckt-inrättning, 195, 196.
- Långholmen, beskrifn. 80, om en förening derstädes, 80. Egendomar, 82. Bron till Communication med Södermalm, 82.
- M**agistraten i Stockh., 203. Deltagit i Rikets allm. ärender, 204. Tillsatt af K. Gustaf I, 205. Röntes K:s ynnest, 205. Gåfvor till Kgl. Personer, 206. Kallelse till Riksdagar, 206. Ledamö-

REGISTER.

- möter, 207. Ordförande, 207. Dets tillfåtande, 208—210. Någon af Borgerskapet der-till befordras, 209. Val-metoden, 209, 210. Rådmännens flyttning till Stadens Collegier, 210. Domsrätt och vad, 211. Betjeningens tillfåtande, 211. Inkomster och aflöning, 211—215. Gjörsmål efter åmbets-fördelningen, 215—221.
- Malmgårpar på S. malm, 70.
- Manilla, 161.
- Manufactur-Contoir, 353.
- Manufacturer, deras första början, 346. Siden-våfveri, 346. Klådes-Fabr., 347. Linvåfveri, 348. Strump-våfveri, 348. Cattans-tryckeri, 349. Sockerfjudning och rafinaderi, 349—350. Glas-ruk, 350. Rikets vinst af Manufacturerne, 353, 354.
- Maria Kyrka, afbränd, 27. Anlagd af Sten Sture, sedan nederrifven, 44. Ett utfall derifrån, 44. Å nyo byggd, 45. Tillbyggnader, 46, efter branden, 46. Kyrkogård och grafvar, 46. Minnesvärdar, 48. Församlingens rättighet att välja sine Kyrkoherdar, 45—47. Eldsvådor i denna församling, 48, 49.
- Mattshof, 161.
- Medaille öfver en beskyddad handel, 312.
- Modée, Öfverståthållare, 186.
- Mosebacke, 75.
- Mullbårs-plantering på Lådugårdslandet, 96.
- Munkens trappor, 75.
- Munkleders-ången, 147.
- Myntus vid Danviken, 68.
- Mönstring med Borgerskapets Militair-Corpsler, 33, 256, 269.
- Mörfare, älldste skott-vapen, 111.
- N**ederlags-frihet, beviljas, 60.

No-

REGISTER.

- Noachs Ark, ett Hus på S. malm, 70.
 Norr-malm, förr bebyggd åf S. malm, 19. Dets
 enskille Vapen, 232. Incorporeras med Staden,
 232. Var Slottet underlagd, 232.
 Norrström, arrendet deraf eftergifves Staden, 273.
 Nya Secten, 252.
 Nybron på Ladug:landet, 106. Byggd af Amira-
 litetet, underhålles af Staden, 107. Bro pennin-
 gar för öfverfarten, 107.
 Nytorget, 34.
 Näringsar, 377, 380. Oloflige, 381.
 Obelisquen, 33, 34, 188, 258.
 Olof, Skeppare, Far till Schepperus, 147.
 Ordens-Sällskaper, 249.
 O:gel-byggeri, 356.
 Oster, vicarius, Apostolicus, 57, 58.
 Östindiska handeln, 323, 324.
Pakett, Byfsejutare, 112.
 Pelarebacken, 38. Grosses begrafn. derstädes, 39.
 Utmärkt på Tillaei Charta, 55.
 Pelican, Bryggare-Åmbetets hus, 30, 31.
 Pietistleri, 251.
 Pluto, Mörfare, beskrifv. 115.
 Polhem, Far och Son, bygga nya Sluffen i Stockh.
 11, 12.
 Politie-Collegii gjöromål, 317.
 Politien i Stockh., 177. Dets föremål och ålig-
 ganden, 194. Politie-författningar, 195—197.
 Policens förbättrande, 197—200. Åmbets-rum,
 200, 201. Policemåstare och Police-inrättnin-
 gens början, 201. Bestäde medel dertill och
 Betjeningens tillökte stat, 202.
 Pougets, Pastor, märkelige öden, 50, 54.
 Präster, att inga öfverflödiga måtte antagas, vid
 Hofvet eller Regementerne, 241.
 Pålsundet, 79, 80. Qvar:

REGISTER.

- Q**varnarne, de Södre, gifves Staden, 2, 3, 5.
 Inkomst deraf, 6. Reparationer, 6. Kamme-
 kers Qvarn, 92.
Qvarnholmen i S. ström, 2.
Qvinnor, lösaktige, deras klädedrägt, 381.
Rejmersholm eller Råkneholmen, 83. Odling
 derstädes, 83.
Renhållning i Stockholm, 195.
Refande, ankomne, anmålās, 195
Riddarfjärden, 80.
Riddarholms församl. under Stor-Kyrkan, 237, 238.
Riks-Rätt, Ledamöter deri, 206.
Robfahns Holmar, 78.
Rosenkammaren, fångelse-rum, 287.
Rosendal, en egendom på Djurgården, 161.
Rosenhane, Sher. Öfverståth. Relation om Stockh.,
 180. Förste Underståthållare, 191, 192.
Rohenhane, Joh., Underståthållare, 192.
Rumpfiska egendomarne på S. malm, 70, 71.
Ryka Kyrkan på S. malm, 55. Inrättades i Stads-
 hufet, 56. Tillslutes och öppnas å nyo, 57.
Rysfgården, om dens flyttning, 60. Upprättande
 efter eldsvådan, 61. Ryflarnes handels- frihet i
 Sverige, 61, 62; nybyggnad i Ryfsgården, 62, 216.
Rådman i Stockh. nämnes, 225—227.
Rålamb, Öfverståthållare, 181.
Råkneholmens besk. 83. Odling af Rådman Rei-
 mers, 83. Skedvattens inrättning derstädes, 84.
Sabbatens firande, Policens tillsyn dervid, 197.
Saltbruket, 76. Salt-införsel till Stockholm, 317.
 . Salt-handeln uppmuntrad, 321. Salt-Contoires-in-
 rättn., 325.
Salubodar vid Slusfen, 16.
Sammankomster, till andackts utöfning, 251.
Schönborgske hufet, 69.

Skants,

REGISTER.

- Skants, vid grind., 40. Vid Danviken, 75. På Ladugårdsgården, 94.
- Skola, Artilleriets, 116. På Bergfund, 80.
- Skådepenning, öfver Arbetshus-inrättningen, 67. En beskyddad handel, 312. Brandförsäkrings-Contoirets, 286.
- Secter och Svärmare i Stockh., 249. Vederdöpare, 249. Pietister, 251. Nya Secten, 252. Främlingar på jorden, 253. Brödra-församlingen, 253.
- Segelduks-Fabrik, 348.
- Separations-vackten i Stockh., 273.
- Sickla by, conventiclar derstädes, 251.
- Sidenväfveri i Stockh., 346.
- Sigill, Stockholms Stads, 233.
- Sill-håfvat, 344.
- Sill- och torfk-fiske, börjadt, 324.
- Sirihof på Djurgården, 161.
- Sjö-Asséurance-Compagniet, 331.
- Sjö-folk, Kronans, skulle tilldelas tomter på Laduglandet, 87, 88. Åga lösningsrätt dertill, oackad börd- och nabo-rätt, 88.
- Sjömanshufet, beskrifves, 332—342; fattig-lådan, 336. Sjömanshufets inkomster, 337, 338. Direction, 337. Styrkan af Sjömanskapet, 339. Beviljade förmåner, 339, 340. Underhålls- och begravnings-Cassa, 340. Erhållne gåfvor, 340, 341. Ombudsmans-Cont., 341. Sjukhus, 338, 341.
- Skedvattens-inrättning på Råkneholmen, 84.
- Skepps-Compagniet, 321.
- Skeppshvarf i Stockholm, 342—345.
- Skeppsleden, nya, från Stockholm, 314.
- Skinnarviken, 80.
- Skuggan, ett ställe på Djurgården, 147, 162.
- Skårkarlarnes fart in i Mälaren, förbjudes, 305.
- Slagtarehus och Fiskaregång, 7. Dets första inrättning, 368. Slotts.

REGISTER.

- Slotts-ladugården, des läge, 85, 86. Fisket der
 stades, 86.
- Slottsläfvén, 172. Om det varit en Öfver-Domstol, 173.
- Slufs-farts öppnande vid Kohlbotten, 41.
- Sluffen och des anläggning, 8—11. Nybyggnad,
 9—13. Reparation, 13.
- Slufsholmen, 4. Byggnader derstädes, 6, 7, 16.
- Sockerbruk, på S. malm, 69, 78. På Ladugårds-
 landet, 96. Sockerbruk i Stockh. och deras till-
 verkningar, från äldre till närvarande tid, 349, 350.
- Spannemåls-införsell, 316.
- Sparre, Carl, Baron, Öfverståth. hvad han uträttat
 till Stadens och Borgerkapets förmån, 184. Me-
 daille öfver honom, 185. Hans Buste på Beur-
 sen, 185.
- Spelhus, 381
- Spetalen eller Danviken, gifves Staden, 3.
- Spinmachiner, 357, 358,
- Sprengtporten, Gen. Lieut. uppfatt lätt Dragon-
 Corpsen, 260.
- Sprutor, Stadens, 279. Pråmsprutor, 286.
- Stadsgrafven på S. malm till Stadens defension, 201
 Bron deröfver, 20, 21.
- Stadsgården, gifves Staden, att der bråda skepp, 3.
- Stadshuset, på S. malm, des byggnad, 59, 60.
 Har varit nyttjadt till åtskillige behof, 61, 63.
- Stadsvackten i Stockh., förändringar dermed, 271,
 371, 372. Förstärktes, 273. Des styrka,
 273, 274. Uniform, 274.
- Stat, förnyad för Magistraten, 215. Förbättrad
 för Politie-betjente, 202.
- Stejern, Vult von, Presid. hans minnesvård i Ma-
 ria Kyrka, 48.
- Steinberg, frällste Dr. Christina, 179.
- Stockholms Stads försvars-anstalter, 111. Stadens
 inkomster till aflöningar och sl. bebof 211—213.
 Ämnat till eget slift, 236. Stu-

REGISTER.

- Sture Capellet, 50.**
Styrmans-skola, 331.
Ståthållare i Stockholm, 171—173.
Sutherska hufet, 33, 71.
Svartfjå Slott, Dr. Lovifa Ulricas Enkefåte, 123.
Svårmare, Religions, 252.
Syskonabarns giftermål, om dispensation deruti på Ön Barthelemij, 58.
Söder-Handels-Compagniet, 320.
Södermalm, defs belågenhet, 1—4. Hette förut Åsöna, 1. Till hvad stift det borde höra, 2. Gifves Staden och incorporeras dermed, 2, 3. Defs tillväxt, 4. Ville blifva en egen Stad, 4. Defs bebyggande, 17—20, 23—30. Gatu-reglering, 19. Församlingarnes fördelning, 20, 53. K. Carl Gustaf årnade dit förlågga Residencet, 23. Vådeldar, 26, 27, 48, 49. Defs fundare belågenhet, 69. Vattudragen, 74. Omkrets, 75. Om Malmen lydt under Åhrstads, 77, 78.
Södermalms-Boernes trohet, visad K. Gustaf I., 45.
Söderström, Holmarne derstädes, 2. Anlagde byggnader, 4, 16. Gifves Staden med qvarnar och fiskeverk, 5, 8, 9. Strömpenningar för genomfarten, 5, 9. Skillnad emellan Stadens och Söder Kåmners-Rått, 13.
Söder-Telge, om Canalens öppnande derstädes, 302—304. Utckeppning derifrån, förbjudes, 302, 304.

Tackjärns-våg, 29, 327.

Tanto Sockerbruk, inlåft till Krono-brånneri-verk, 78.

Tegelbruk, Horns och Grinds, 67, 68. Det fednare bortarrenderat, 68. Tegelbruk på Ladugårdslandet, 97.

Telegraphiske försök i Catharinae Kyrko-torn, 52.

3 *Bandet.*

B b

Ter

REGISTER.

- Terra Nova, Skeppshvarf, 96, 344.
 Thegner, O. medaille öfver honom, 224.
 Teslin, Nicod., Rådman, 226.
 Timmermans-Ordens egendom, 97.
 Tionde af K. Humblegård, 135.
 Tjårhåfsgatan, öppnad, 25.
 Tjårhåfvet vid Valdemarsön, 167, 170. Skänkes
 Staden, 168. Tjårhåf på Djurgården, 169. Om-
 kostningar vid tjårans upplåggande, 169. Betje-
 ningen dervid, 170.
 Tjårhandels-Compagniet, 321, 322.
 Tobakshandeln, 321.
 Tolåg, inqvarterings, 264, 265. Dels inkomst
 och utgift, 265, 266.
 Tolerance-Placatet, derunder inbegripes främ-
 lingarne på Vermdön, 253.
 Tollstadius, tilltalad för sina lårosatser, 252.
 Toren, S. malm så kallad, 2.
 Torg, Horns, 28. S. malms, 30. Torkel Knuts-
 sons öde derstädes, 31. Adolph Friedrichs, 32
 —34. Nytorget, 34. Ladugårdslands, 104.
 Nybrotorget, 105.
 Torn, Stockh:s, nyttjade till fångelser, 286, 287.
 Tornväktare, tillförordnande, 197.
 Torturens affkaffande, 288.
 Tott, Clas, Öfverståth., Drottning Christinas väl-
 vilja för honom, 181.
 Tottie, Charles, öfver honom slår Brandförsäk.
 Contoiret en skådepenning, 284, 285.
 Tranköp, gifves till förbättr. i Magistratens in-
 komster, 215.
 Trophéer, återtagne af K. Carl Gustaf 115. Vid
 tyghuset, 115. På Friedrichshof, 125, 134.
 Trågård vid Fateburs sjön, köpt af K. Gustaf A-
 dolph, 68. Lusttrågård af Humblegård, 135.
 Tråsket eller Erichsberg, 96.

Tul.

REGISTER

Tullen, den äldre på S. malm, 39, 40. Vinter-
tullen, 41. Väster och Danviks, 42. Horns,
43. Hammarby, 43. Långholms, 82. Vid
Tråfk-ränniln, 109. Ladug:lands, 109. Gr. Spens
tull, 109, not.

Tungel, Nils, bot till Catharinae Kyrka, 51.

Tyghus, Sten Stures, 111, 112. Tyghufets flytt-
ning och Tyggården, 113. Nya Tyghuset, 114.

Törnflycht, störste Skepps-redare, 345.

Ugglas, af, Gr., Öfverståth., 187, 188.

Underståthållaren, desz åmbete, 190, 191. Hans
rang, 191. Förtekning på Underståth., 191—
194.

Vackt, på Adolph Fr. torg, 33. Vackthållning
och Corps de Garder, 254—261.

Valdemars-öns beskr., 138. Lustgård derstädes, 150.

Frikallade orter, 151. Inseendet deröfver, 151.

Hamn och en gatas reglerande derstädes, 158,

159. Vårdshus och små egendomar, 159—163.

Vallé, Joh. de la, förlåntes med en tomt vid
gamla Ladugården, 120, 121. Borgmästare och
Architect i Stockh., 225.

Vallen på båda sidor, om S. port nederrifves, 15.

Vapen, Stockholms Stads, 227—234.

Varu-införsel till Stockh., 316—320.

Ved-införseln, 319.

Vinterholmen, hvar den legat, 162.

Våg vid Ladug:lands hamn, 106. Vågen och Klå-
deshuset, 293.

Våder-flottan åfvanför utlastnings-bron vid Järnvä-
gen, 22.

Vågen ifrån Staden genom yttre Tornet till S.
malm, 14, 15. Gamla S. vågen till Telge,
36, 37; öfver Hornafund till Fittja, 42. Gam-

REGISTER.

- la och nye Roslags-vågen, 108, 109. Till Fredrichshof och Djurgården, 109; till Laboratorium, 110. Vintervågen öfver Tråsket, 110. Genom Torstenfonske-egendomen, 122, 123. Nya vågen utantör Ladugårdslandet, 151. Vågar på Djurgården, 164, 165.
- Vårdshus och hårberge för Resande, 379.
- Västindiska Handels-Compagniet, 326.
- Växel-Contoir i Stockh., 325.
- Zimmerman, föreflogs att undervisa i Artilleri och Fyrverkeri, 118.
- Zinkens damm, en egendom på S. malm, beskr. 72—74.
- Åhrsta fjärd och ågor, 77, 78.
- Öfverrätt i Sjö-affecurance-mål, 331.
- Öfverståthållare i Stockh., ett särskilt ämbete, 174. förent med R. Råds-ämbetet, 174. Ändrades i 1720 års R. form, 174. Instruction, 174—178. Förtekn. på Öfverståthållare, 178—188. Lön och förmåner, 189. Ämbets-rum, 190; hushyra, 190. Förordnar ledamöter i Stadens Collegier, 210. Deltager i Stads-betjentes tillfättande, 211.
- Öhrn, Tygmåstare, hans Artillerie-måttstock, 118. 119.
- Östermans egendom, inlöft till Därhus, 76.

